Краљ. Српска држ. трговачка школа у Београду

ГЛАСНИК

СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА

КЊИГА XL.

С КАРТОМ ЦРНЕ ГОРЕ.

У БЕОГРАДУ

ШТАМПАНО У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ

1874.

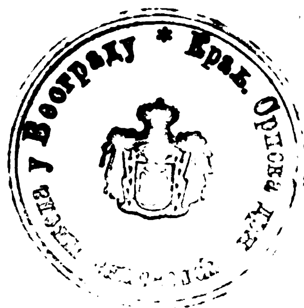

ГДЕ ЈЕ ШТО.

СТРАНА.

[1] Бр. 235. на стр. 307. дошао је онде погрешком. Место му је у години 1873.

НЕКОЛИКО РИЈЕЧИ НАПРИЈЕД.

Црна је гора чувена у свијету с јунаштва њезинијех синова, које је привлачило на се пажњу и покретало вољу многих српских и словенских, а доста и странијех писаца, да је боље познаду и опишу. Али по ономе, што је до сада о њој писано, колико је мени познато, тешко је имати прави појам о њезину друштвеном и државном склопу и у опће о унутрашњем стању; јер су писци највише обраћали пажњу на њезину политичну и ратну историју, коју су поред разнијех чланака и читавијех списа наших и странијех писаца нарочито писали: С. Милутиновић, Д. Милаковић и М. Медаковић.

И те су све три непотпуне и недовршене, нарочито историја Медаковићева, која је пуна панегирика. Иначе је, буди мимогред речено, лијепу услугу учинио нашој књижевности, што је описао живот и обичаје народа црногорскога, и тијем пружио драгоцјену грађу за нашу опћу етнографију.

Но како нијесам намјеран, да овдје набрајам, нити оцјењујем списе о Црној гори, које ћу споменути на крају ове расправе, и како сам за 5 ½ година мојега бораваљења на Цетињу припадом прикупљао разне биљешке и податке: тако сам покушао, да расправим, у колико се може, питање о имену и постанку Црне горе; да обиљежим и историјски пропратим њезине старе и садашње међе с прилогом за то нарочите карте; да изложим у главнијим цртама њезину ђеографију с топографијом; да покажем

поступни развитак и облик владавине, судства, и племена; гдје сам проговорио неколике о подјели земље и о властели. А да би слика била потпунија, бацио сам летимице један поглед на војену организацију, просвјету, привреду и етнографске црте. И на пошљетку приложио сам на крају статистику од 1863 год. земље, стоке, данка, капетанија, броја племенских главара и њихове плате, који су уједно и војене старјешине. Статистика ова није до сада нигдје обједодањена ни у цијелости, ни у појединостима.

Само се по себи разумије, да је ово најпоузданији извор и најбоље мјерило, по којему се може знати, колика је народна имовина у Црној гори и колико се на њу плаћа данка.

Жалити је, што немам у рукама статистику Црне горе и од других година, да би се из упоређења могао виђјети њезин напредак, или назадак.

Но и овијем ће се бар у неколико потпунити празнина до садашњијех списа о Црној гори, и уједно, мислим, да ће моћи послужити, као одговор на питања чувенога инглескога свештеника и српскога пријатеља г. Дентона, која ми је не давно управио из Лондона преко нашега вриједнога књижевника г. Чедом. Мијатовића.

1, Како стоји у Црној гори са својином земље, т. ј. да ли је земља опћинска својина, или се сваки Црногорац сматра, као прави господар од онога комада земље, који држи, или на пошљетку земља припада неколицини, који је дају под кирију осталима?

2. Има ли великих добара пољских у Црној гори? или је земља подијељена на добра тако да сваки Црногорац има нешто мало земље, а нико нема, или тек неколицина имају повећа добра од неколико стотина јутара?

3. Кад умре Црногорац, да ли се и како његова земља дијели међу његовом дјецом? и

4. Ко бира сеоске кметове? ко ли нахијске старјешине и судије?

На сва ова питања поштованога инглискога свештеника и писца наћи ће се у овој расправи на својему мјесту кратка објашњена.

На пошљетку ваља ми споменути још и то, да је при свој доброј вољи око скупљања података за ову расправу остало још доста ствари недирнутијех и питања нерасправљенијех нарочито у економном погледу, које ће с временом, надати се је, наш који други писац прикупити, расправити и празнину попунити.

Биоград 1872. год.

I.

Име и постанак Црне горе.

До XVI-га вијека није се ништа знало за име Црне горе, нити је садашња катунска нахија била насељена (изузевши Цетиње), нити је имала засебно каква политичкога значаја. Вазда је била саставни дио старе Превале, или нове Дукље, а још новије Зете.

Превала је прозвана Дукљом по имену римскога цара Дукљана у трећем в. послије Христа. Дукља је замијењена именом Зете у почетку VII-га в. по што су се Срби и у ту покрајину доселили и са Словенима старосједиоцима помијешали. Мисли се, да је та покрајина прозвана Зетом по имену ријеке Зете, која тече кроз садашње Бјелопавлиће, или Превалу, као најстарије ђеографско име те покрајине, за које историја зна.

Високе и негда шумовите, а сада голе стијене катунске нахије, које Сиње море од западне стране вјечито запљускује, вазда су раздјељивале од сјеверне стране стару Травунију и Оногошт, или нову Херцеговину од Зете, и увијек су биле природна међа између те двије српске најстарије кнежевине на југу.

Катунска је нахија од памтивијека била горњо-зетска планина, у којој су Горњо-зећани имали своје катуне.[1]) Зна се, да су и Црнојевићи прије него, што је и на њих дошао ред да владају у Зети, имали свој дио у планини Ловћену више Котора у садашњој катунској нахији. А тако

[1]) У источној Србији бачије; у Херцеговини и Далмацији станови.

су и нека друга племена у садашњој љешанској нахији имала своје дијелове у истој планини и на њима своје катуне за љетовање стоке. За то се садашња катунска нахија тада и звала зетста планина. Па како су је од XVI-га—XVII-га в. населили Срби већином из Херцеговине, тако је по катунима и прозову: катунска нахија.

По што дакле војвода Иван Црнојевић и други пут 1482 год. би присиљен, да коначно уступи сили турској своју пријестоницу — Жабљак — и да потражи заклона у својој кршевитој планини, најприје се настани на ријеци Ободу у садашњој ријечкој нахији, гдје је имао своју земљу, кућу, винограде и млине. Ту остане око двије године, док му се двор и поред њега манастир на Цетињу довршио; па се тек 1484 год. пресели с Обода на Цетиње, мало планинско пољице под самом планином Ловћеном.

Исте године приложи својој новој задужбини — цетињском манастиру — један дио земље, неколика винограда и млина у ријечкој и један дио планине Ловћена у катунској нахији, поставивши у њ митрополита Висариона с калуђерима из манастира Врањине, именује га митрополијом зетском. Тако је и на крисовуљи, којом је утврдио те своје обилате прилоге, и која је писана на ријеци Ободу у почетку 1484 год. потписан: „Воевода Иванъ Црноевикъ господарь зетскы."

Ово је јасан доказ, да се Црна гора није звала тијем именом до пресељења у њу војводе Ивана Црнојевића; па и послије неколико година није се ништа за то име знало, по чем се по Ивановој смрти 1490 год. и син му војвода Ђурађ потписивао: „Господарь зетскы"; а зна се, да су већ тада све зетске вароши, села и поља биле у турским рукама.

У прилог овом тврђењу иде и то, што се име Црне горе, колико је мени познато, не находи споменуто ни у једнога писца старога, ни средњега вијека.

С тога неки наши писци, који не знаду добро нашу народну историју, погрјешно увршћују име Црне горе међу имена српских покрајина прије XVI-га вијека.

На измаку дакле XV-га вијека, кад но се војвода Ђурађ Црнојевић са свијем отсели с Цетиња у Млетке, и кад но се племенски главари почеше прикупљати око цркве и тадашњега митрополита Вавила, чу се у народу тек у почетку XVI-га в. ново име зетској планини најприје: Црнојева гора, а позније скраћено: Црна гора; које црногорски сусједи преведу сваки на свој језик — Млечићи: „Montenegro“, а Турци: „Карадаг“. Те се тако и дан данашњи зове.

Овдје нам се намеће питање: једа ли се находи у опсегу зетске планине какво брдо, или село, које се зове: Црно брдо, или Црна гора; као што има у Херцеговини у Пиви једно село и у Србији у рудничком округу један срез и у Старој Србији у скопљанској нахији један приједјел са неколико српских села, која се зову: Црна гора? — Кад би се находило тако име на црногорском земљишту, било би природно мислити, да је по томе тако прозвана. Али сам и то пажљиво испитивао, па ми нико у Црној гори не знаде казати, да има тако име.

Премда има једна нахија, која се зове Црмница, а тако се звала и у XIII-ом вијеку[1]); па би се могло нагађати, да се по њој прозвала Црном гором и кршевита катунска, ријечка и љешанска нахија. Али се ни томе никаква трага не находи ни у запискама и листинама, ни у народној приповијетци; с тога и то нагађање отпада, и остаје, да је Црна гора тако прозвана по Црнојевићу.

Ову мисао потврђује у неколико и онај факт, што је ријека Обод по пресељењу војводе Ивана Црнојевића на Цетиње прозвана: Црнојевића ријека, која се и дан да-

[1]) Monumenta serbica. Гласник српског уч. друштва XXVII.

нашњи тако зове. А и стари Црногорци, које сам питао, од чега је Црна гора тако прозвана, неки ми одмах одговорише: „од имена Црнојевића Ива.“ А тако мисли и Д. Милаковић познати писац црногорске историје, и ако то питање није расправио, нити на чисто извео.[1])

Неће бити згорега, да још овдје споменем и то, како неки писци мисле, да су Црну гору тако прозвали Турци због своје честе погибље у њезинијем кланцима и клисурама. Руски писац Александар Попов између осталога каже: „И ети горы прослыли у Турокъ ужасньими, черными (Карадаг). Ето турецкое имя черныхъ горъ распространилось и стало обштимъ названиѥмъ Черногорій.“[2]) Други опет мисле, да је тако прозвана по њезијем црњкастијем кршевима, између којих ћу споменути оно, што вели француски познати писац Ami Boué: „Jl doit son nom de Montagne — noire“ и т. д.[3])

Али су ово све саме претпоставке, које пред критиком падају, јер, кад је Црна гора тако прозвана Турци још не бијаху отпочели насртати и на њезине љуте кршеве, него се бијаху ограничили на поља и равнице око њих с тога, што тада имадијаху и сувише посла на све стране своје простране царевине, а нарочито у сусједству Црне горе: нешто с мљетачком републиком; нешто с Арбанијом; а нешто и с Херцеговином, која још небијаше са свијем подвила свој врат под турски јарам.

Тако су и њезини црни кршеви тада били, као што народ прича, покривени храстовом и буковом густом и зеленом шумом; те су се брда више зеленила, него црнила.

---

[1]) Историја Црне горе у Задру 1856. год.

[2]) Путешествіе въ Черногорію сочиненніе Александра Попова. Санктпетербургъ 1847 год.

[3]) La Turquie d' Europe... Ami Boué Tome premier. Paris 1840.

По тој дакле аналогији прије би се могла прозвати у првом случају крвава, а у другом зелена, него Црна гора.

На пошљетку опет остаје најјаче оно тврђење, да је Црна гора тако прозвана по Црнојевићу.

II.

Старе и садашње међе Црне горе с прилогом за то нарочите карте.

Још у вријеме војводе Ђурђа Црнојевића на измаку XV-га в. стијеснили су његову земљу на врло мали простор с једне стране Турци, с друге Млечићи. Међе су јој биле од југа: Суторман, па брдима између Црмнице и Паштровића[1]) па између Паштровића, Маина, Браића и Побора[2]) до мора под Грбљем; а од запада управ крајем зида которскога града, па изнад Доброте, Љуте, Ораховца, Дражевине, Пераста, Рисна и Леденица; од сјевера преко планине Ситнице, па између Грахова и Цуца на Стоспуде, Пусти-лисац и Алигунар; и од истока планином Лаством на Гарач, па брдима изнад Сушице, па испод Комана по врх Љешкопоља, па изнад Жабљака и Додоша преко поља и скадарскога језера опет у Суторман.

У овоме опсегу старијех међа у почетку XVI-г в. и постанку Црне горе, као засебнога политичкога имепа, биле су садашње нахије: катунска, ријечка, црмничка и љешанска.[3])

У то се вријеме, по несрећи, потурче са Станишом Црнојевићем многи Црногорци из све четири споменуте нахије; те се у другој половини XVI-га в., а нарочито

---

[1]) Паштровићска је опћина имала од најстаријех времена своју засебну самоуправу све док Бока није подпала под Аустрију 1815 год.

[2]) Три приморске опћине: Маине, Побори и Браићи потпале су под власт мљетачке републике 1718 год.

[3]) Види приложену карту.

у почетку XVII-га потурице умноже, и готово свуда по Црној гори рашире, сазидавши џамије: на Виру у црмничкој, на Ободу у ријечкој, и на Цетињу и Ћеклићима у катунској нахији.

Познато је, да су Турци тада у опће најснажнији били, имавши на управи своје царевине потурчене величаше српске крви и језика. Све хришћанске државе у Азији и на балканском полуострву бијаху у њиховијем рукама. Па и у чувеном Будиму у Угарској у то вријеме везир сјеђаше и кадија по корану суђаше.

Потурице се мало по мало утврде и оснаже тако, да су већ њихове кадије на Цетињу, Ободу, Виру и Ћеклићима готово са свијем приграбиле власт у своје руке.

То је најслабије и најнесрећније доба у црногорској историји.

Али опет није све било пропало.

Многа братства у све четири нахије, из којих није било потурица, нарочито у катунској нахији, вазда су се одупирала турској власти и судству у Црној гори.

Но, како Црногорци нијесу имали јак стожер ни чврсто средиште, око којега би се прикупљали, и како су братства и племена засебно живјела, и како су се опет потурице придржавале својијех братстава и племена; тако се и није могло за дуго станути на пут њиховој власти и ширењу по Црној гори.

У томе су времену бивале црногорске владике из разнијех братстава, али готово без икаква значаја односно свјетске власти; по чем је свако племе засебно и патријархално живјело и по традицијама се и пламенским навикама управљало.

Племенски сепаратизам, међусобна мржња и крвопролиће довело је Црну гору тада до таке слабости, да су нека племена уз пркос другима почела давати харач паши у Скадру.

Овако несрећно стање трајало је све до краја XVII-га в. и владике Данила Шћепчева Хераковића Његуша.

Овај мудри и јуначки владика, по што је и сам пострадао од Турака у Подгорици, науми и у договору с неколико ваљанијих племенских главара, који су се непрестано Турцима одупирали, истријеби све потурице у Црној гори 1707 год.

Тада се Црна гора опет поврати у своје пређашње међе, које је имала у почетку XVI-га в., и које смо мало прије обиљежили. И од то је доба Црна гора једнако била до смрти два јуначка брата кнеза Данила и позније војводе Мирка страшило и права гробница за Турке. Али се од неко доба опажају на Цетињу луксузи и честе параде, што је у садашње доба сувишно и за много богатије и напредније државе, а камо ли за сиромашну Црну гору, која сваке године редовно прима помоћ од Русије, а гдјешто и од других страна за подмирење најпречнијих потреба.

Црна је гора сиромашна; с тога нијесу за њу: луксузи, музике и параде. И много би боље било, да се те сувишности никад нијесу ни појавиле у Црној гори, и да је сачувано Веље-брдо, које је продато Турској 1869 г. за 120.000 фор. сребра!

Веље је брдо вазда било пасиште Пиперско, које је остало изван црногорске границе на турском земљишту од 1859 и 60 год.; али по протоколу међународње пограничне комисије од исте године, опет с правом да га Пипери уживају. Пипери без пасишта у Вељем и Малом брду не могу живјети; за то ће се крв пролијевати око тога, докле год буде Пипера у Пиперима и Турака у Подгорици.

Док су владике у Црној гори владале, дотле се у њој није знало за никакве луксузе, параде, ни музику.

Владике су живјеле просто и скромно. У својој резиденцији — цетињском манастиру — имале су за себе само двије собе с једнијем простијем одром, неколике др-

вене столице, неколике иконе о зиду и доста оружја: цефердара, сребрњака и ножева. Свита им је била: један архимандрит и један ђакон; и имале су само по једнога послужитеља и једнога кухара — простога — Црногорца. Храна им је била такође проста народња црногорска; зими: сухо месо и купус, сир, риба и црмничко вино и т. д.; а љети: сирово месо, риба, сир, и млијеко и т. д.

Ни једно од овога нијесу куповале за новце. С манастирске земље имале су жита и вина; а од манастирских говеда и стоке — меса, и рибе из манастирских ловишта у скадарском језеру.

То бјеше њихов вас луксуз; а то је обично српски манастирски живот.

Одијело су носиле негда црно калуђерско; а негда народње; али вазда просто и скромно. Држале су за своју потребу и по једнога коња, или највише по два.

Када се упореди тај скромни живот црногорских владика са животом и луксузима познијега цетињскога кнежевскога двора, гдје је између осталога замијенила францеска кухиња црногорску, и гдје се удомаћило бордо, шампањ, фрак, бијеле рукавице и т. д.; тек се тада види велика промјена и разлика; види се, да је ту само спољашња страна јевропске цивилизације завладала, а рационална страна и њезина суштина остала је непримијењена.

Док се ти луксузи на Цетињу множе на рачун народњи, дотле народња привреда не само да се не помиче напријед, него сваке године иде назад! — Шу̑ма̂ мало по мало не стаје, па је и стоке мање; земља већином танча, па је и жита мање; трговине нема; индустрије нема; а и народње свакидашње потребе, ако нијесу с године на годину веће заиста нијесу мање. Те је и то један (између многих) поглавити узрок, што се готово сваке године по неколике фамилије изселе из Црне горе.

Да се опет вратимо ка њезинијем границама:

Црна је гора остала у споменутијем међама до многозаслуженога владике Петра I. Петровића, и док су вриједни Бјелопавлићи с помоћу Црногораца под управом истога владике одржали побједу над Бушатлијном војском најприје под Мартинићима 1796 год., а послије до неколика мјесеца исте године Црногорци у Крусама и Бусовнику у Љешанској нахији готово са свијем потукли опет Бушатлијну војску, гдје је и Махмуд паша Бушатлија погинуо. Тада се добровољно присједине Црној гори Бјелопавлићи и Пипери; те се тако црногорске међе рашире до Спужа, ријеке Мораче и Ровaца.[1])

По том 1820 год., кад но босански везир Џелалудин посла својега Делибашу с војском из Босне и Херцеговине, да покори херцеговачка племена: Дробњаке, Морачу и Ровца, тада Бјелопавлићи прискоче у помоћ Херцеговцима, те са свијем разбију турску војску у Морачи; и тако се Морачани и Ровчани добровољно присједине Црној гори, толико прије и радије, што се тада у Црној гори није давало никаква данка никоме. А Дробњаци, Ускоци и Жупљани, које раздјељује од Мораче, планина Јаворје, остану опет и преко воље под турском влашћу.[2])

Владика Петар II. Петровић познати пјесник, није био срећан, да рашири међе Црне горе при свем том, што је имао неколика боја с Турцима од арбанашке и херцеговачке стране; него напротив Турци освоје Врањину и Лесендру, црногорска острва у скадарском језеру 1843 год.[3]) Поред тога још прода Аустрији црногорске стране изнад Котора 1832 год. за 64.000 ф. А године 1837 прода опет такође Аустрији два црногорска манастира у Приморју: Маине и Стањевиће за 36.000 ф.

---

[1]) Види приложену карту.

[2]) Види приложену карту.

[3]) Гласник срп. учен. друштва XXVII.

Било је и таких писаца, који су одобравали владици ову продају, тумачећи, да је то први акат, којим је Аустрија признала незавнсност Црне горе. Тако дјело не може одобрити ниједан свјестан ни прави патриот, ма какви назори били, који су владику у томе руководили. И док историја не изрече о томе свој неумитни суд, ја кажем, да је врло слаб владалац, који продајом за новце земље накваш ене српском крвљу, доказује њезину независност!

Послије смрти владике Петра II-га почне владати у Црној гори 1851 год. млади и јуначки Данило С. Петровић Његуш, којега је владика Петар наименовао у своjему тестаменту да буде владика. Но Данило немајући воље ни склоности за духовни ред, изјави у Петрограду, да не жели бити владика; за то га руски цар Никола I. постави кнезом Црне горе 1851 год.

Кад је већ створена књежевина Србија, јасно је, да се том новом измјеном владавинскога начела у Црној гори створила, може бити, и нехотично, једна велика тешкоћа за политичко уједињење српскога народа, коју ће само српски патриотизам и народња пробуђена политичка свијест моћи савладати и уништити. Иначе се не предвиђа боља ни сјајнија будућност укупнога српскога народа.

Нешто дакле то ново име, а нешто црногорске задјевице око Жабљака изазову порту, (српску вјечиту непријатељицу) те пошаље Омер пашу с војском на Црну гору у мјесецу Декембру 1852 год.

Кнез је Данило с Црногорцима јуначки бранио Црну гору све, док су се Русија и Аустрија[1]) заједнички заузеле код порте и вратиле Омер-пашу с војском из Црне горе 1853 год. у мјесецу фебруару.[2])

---

[1]) Тада је још Аустрија била у пријатељству с Русијом; премда привидно, као што је то у брзо за тијем открио кримски рат.

[2]) Черногорія Славянскія земли Е. П. Ковалевскаго С. Петербургъ 1872.

На годину дана прије тога рата побуне се неколика херцеговачка племена против турскога насиља и купљења оружја, као најмилије ствари нашему народу, које Омер-паша одузе Србима у свој Босни и Херцеговини 1852 године.[1])

Та околност нагна Херцеговце, те се измире с Црногорцима, с којима су се дуго времера били и крвили.

У томе има највећу заслугу кнез Данило, који је предвиђао од тога добре пошљедице.

По што се измире Херцеговци с Црногорцима, кнез Данило почне вјешто потпомагати херцеговачка побуњена племена, радећи усрдно, да се обиљеже границе између Црне горе и Турске, јер порта никако не признаваше независност Црне горе.

За тај се важни посао највише обраћао Русији и Францеској.

И по пријатељском настојању те двије велесиле, порта се склони послије дугога затезања, да се обиљеже границе под угодбом, како се застало између Турске и Црне горе, кад је париски уговор потписан 1856 год.

Кнез Данило пристане на ту угодбу, али се изроди спор око Грахова.

Порта се труђаше, да докаже да је Грахово те године било под њезином влашћу, а Граховљани и кнез Данило то порицаху.

У препирању око тога порта намисли, да заузме Грахово с војском, и тијем прекине спор.

Што намисли, то и учини.

Хусеин паша и Кадри паша са 8000[2]) војника крену из Билеће преко Вањана 21 Априла 1858 год. и послије

---

[1]) Зупчани, Крушевичани и Драчевичани нијесу дали своје оружје. То је почетак херцеговачке буне.

[2]) Погрјешно је штампано у мојему чланку у црног. „Орлићу“ за год. 1865. да је било турске војске на Граховцу 12.000.

три дана стигну на Граховац, мали висораваљ између Грахова и Клобука, и ту учине логор.

Војвода бањански Јован Баћевић с Бањанима и осталијем херцеговачким устаницима с једне, а поп Лука из Марковине са својом четом с друге стране ударе на турску војску уз пут преко Бањана и доста јој штете учине.

С тога је турска војска морала путовати три дана од Белиће до Граховца, гдје нема више од 5 сахата.

Док су Баћевић и поп Лука са својом дружином узнемиравали турску војску, сметајући јој да управ не уђе у Грахово, дотле кнез Данило пошаље око 5.000 Црногораца под заповијешћу војводе Мирка; те, као што је познато, разбију и готово сву турску војску исијеку 1 Маја 1858 год.[1]) А војвода зубачки Лука Вукаловић с другим дијелом херцеговачких устаника удари на Корјениће испод Клобука, те их запали и Турке одатле растјера.

Послије ове црногорске сјајне побједе на приједлог Францеске и Русије састави се међународња комисија јевропских велесила потписница париског уговора од 1856 год., у којој су били и црногорски и турски комисари, и обиљеже границе између Црне горе и Турске 1859 и 60. год.

Међе се Ценој гори у неколико рашире, обухвативши: Грахово; пô Бањана; Жупу никшићску; два дијела Дробњака; Тушину; Ускоке; Липово; Горње-Васојевића, и трећи дио доњијех, један дио Куча и Додоше.[2])

Ове међа од 1859 и 60 год. стоје и сада између Црне горе и Турске.

Премда је и кнез Никола покушавао, да рашири црногорске међе, ушљед чега је и произишао познати турско-црногорски рат 1862 год., који је по Црну гору врло

---

[1]) Види исти чланак у црногорском „Орлићу.“ за год. 1865.

[2]) Види приложену карту.

несрећно свршен; јер је кнез Никола био принуђен, да потпише веома штетан уговор, који је диктирао Омер паша, и њим свезао јуначке црногорске руке, које ће одријешити само српска слога.

Овај рат, који је несмишљено започет, и много сваковрснијех жртава, а највише српске јуначке крви стао, жалостан је, али истинит доказ, да се одвојенијем устанцима на појединијем крајевима српства не може до жељенога резултата доћи, т. ј. српски народ ослободити и ујединити.[1]) Да се то велико и за српство најважније дјело срећно изврши, ваља да се радњом српских патриота напријед одушеви вас српски народ за политичко уједињење и приуготови српски опћи устанак у дуговору и заједници са хришћанским братским народима на балканском полуострву, и да се уложи у то сва морална и физична снага и војена вјештина.

Иначе ће се и од сада у салуд пролијевати и српска и хрватска и бугарска и грчка крв и слабити опћа снага овијех народа, који су позвани да договорно и заједнички својом удруженом снагом извојују себи слободу и независност.

III.

Земљопис.

Црна је гора на западној страни балканског полуострва више Јадранскога мора између 16°— 16′— 27″ и 17°— 14′— 12″ ђеографске дужине, а сва је у 42° ширине од париског меридијана. Граничи од сјевера Херцеговином, од југа Арбанијом, од запада Боком, а од истока Старом Србијом. Пространа је 76. □ миља по најновијој мјери стручнога топографа Павла Бикова, који је од

[1]) За што је овај рат започет, како је вођен и свршен, опширно ћу говорити о свему томе у историји херцег. устанка.

1859—1866 године премјерао Црну гору и најтачнију карту нацртао, која се чува у руском ђенерал-штабу.[1])

Земљиште је Црне горе много дуже, него шире, има облик готово шифре 8, и пружа се од запада на исток.[2])

Становника има у Црној гори 123,000. Познато је, да су сви Црногорци Срби православне вјере.

Клима је по неким мјестима врло блага, а по неким опет веома оштра; али у опће здрава, изузевши нека грозничава мјеста око скадарског језера. У Бјелопавлићима, љешанској, ријечкој и црмничкој нахији, клима је блага тако, да расте сваковрсно јужно воће, особито у црмничкој нахији, гдје поред винограда расту: маслине, смокве, шипци и т. д. А у катунској нахији, Дробњацима, Морачи, Ровцима, Кучима, и Васојевићима клима је оштра тако, да не подноси никакво јужно воће.

ПОЛИТИЧКА ПОДЈЕЛА.

Црна се гора дијели на двоје, на праву Црну гору и Брда.

Права се Црна гора дијели на 4 нахије: катунску, ријечку, црмничку и љешанску.

Нахије се дијеле на племена, или старе кнежине, или по новој политичкој подјели и називу, капетаније; племена се дијеле на села.

1. Катунска нахија.

У катунској нахији има 13 племена, или капетанија: Цетиње, Његуши, Ћеклићи, Цуце, Грахово, Рудине, Чево, Бјелице, Пјешивци, Загарач, Комани, Жупа (никшићска) и Луково.[3])

---

[1]) С овијем ће се јамачно исправити до садашња разнолика нагађања о простору Црне горе.

[2]) Види приложену карту.

[3]) Капетаније: Жупа (никшић), Рудине и Грахово припале су Црној гори од Херцеговине 1859. год. Луково и Жупа по

Цетиње има 7 села: Баице, Хум, Дубовик, Доњи-крај Бјелоши, Угња и Очинићи.

Његуши имају 10 села: Дуги-дô, Хераковићи, Раичевићи, Копито, Врба, Залази-мали, Залази-вељи, Жањев-дô, Мирац и Мајстори.

Ћеклићи имају 10 села: Петров-дô, Милијевићи, Подбуковица, Војковић, Кућиште, Вучиј-дô, Убô, Драгоми-дô, Језер и Јашка.

Цуце имају 24 села: Овсине, Ржани-дô, Граб, Бата, Војводина-јама, Зовина, Кућишта, Доброњеж-дô, Вуко-дô, Подбуковица, Извори-горњи, Извори-доњи, Лајев-дô, Трешњево, Ровине, Кобиљи-дô, Трњине, Црњине, Стоспуде, Јабуке, Обод, Липа и Подаждријело.

Грахово има 22 села: Горње-поље, Бранковица, Бара, Бобова-улица, Милошев-врх, Јабуковац, Заслап, Нудо, Жугљај,[1]) Граховац, Долови, Зебљак, Вилусе, Броћанац, Кешељева-градина, Ријечани,[2]) Балосаве, Спила, Загора, Размуће, Јабука и Маочићи.

Рудине (бијеле) имају 16 села: Броћанац, Срн-дô, Брестице, Пониквица, Вољин-дô, Крушчица, Трубјела, Огорјело-ждријело, Љешевица, Бајев-дô, Подмужева-пећ, Каменско, Смрдуша, Ђурђев-дô, под-Дукат и Тупањ.[3])

Чево има 14 села: Мишке, Воиновићи, Зaљуће, Ожеговица, Доњи-крај, Убле, Велестово, Макљен, Барјамовица, Марковина, Загреда, Ластва, Шубаићи и Миокусовићи.

Бјелице имају 8 села: Диде, Ресна, Дуб, Предиш, Малошин-дô Љешев-ступ, Микуљићи и Томићи.

ђеографском положају припадају Брдима; а по политичкој подјели припад. катунск. нахији.

[1]) Заслап, Нудо и Жугљај припадају Корјенићима, захвативши их нова граница 1859 год. сада припадају Грахову.

[2]) Броћанац, Кешељева-градина и Ријечани припадају Бањанима, а у црногорској су граници од 1859. год.

[3]) Каменско, Смрдуша, Ђурђев-дô, под-Дукат и Тупањ припадају Бањанима.

Загарач има 2 села: Доњи-загарач и Горњи-загарач.

Комани имају 6 села: Бандићи, Баздановићи, Радуловићи, Једноши, Миогост и Тврдоши.

Пјешивци имају 13 села: Витасовићи, Ћурчића-дô, Богмиловићи, Селишта, Миловићи, Загорак, Дреновштица, Церово, Богетићи, Подкупић, Стубица, Гостијевићи и Повија.

Жупа (никшић.) има 11 села: Ливеровићи, Царине, Кути, Бјелошевина, Миоље-поље, Мораково, Југовићи, Старо-село, Дучице, Заград и Бршно.

Луково има 9 села: Луково-веље, Луково-мало, Прага, Драговољићи, Озринићи, Лаз, Границе, Јасеново-поље и Гришта.

2. Ријечка нахија.

Ријечка се нахија дијели на двоје: у једној су половини племена: Цеклиње, Косијери, Загорани и Додоши; а у другој: Љубостиња, Грађани и Добрљани.

По братствима Цеклиње се дијели на двоје: Горњак и Доњак. У Горњаку су братства: Ђурашковићи, Јанковићи, Ражњатовићи, Пејовићи, Јовићевићи, Газиводе, и Костићи. А у Доњаку су: Вујановићи Вукмировићи, Лопичићи, Стругари, Косијери, Добрљани, Загорани, Грађани и Зачирани.

У ријечкој нахији има 30 села: Добрско-село, Стругари, Цеклиње, Оћевићи, Липовик, Дујево, Лисин, Зачир, Љуботињ, Сељани, Прекорница, Грађани, Косијери, Циновићи, Улићи, Јанковићи, Метеризи, Чешљари-горњи, Чешљари-доњи, Загора, Шинђон, Љесковац, Друшићи, Рваши, Пицат-горњи, Пицат-доњи, Бобија, Рогани, Додоши, и Превлака.

3. Црмничка нахија.

Црмничка се нахија дијели на 7 племена, или капетанија: Подгор, Брчела, Сотонићи, Глухи-дô, Бољевићи, Сеоца и Дупило.

2*

Цетиње има 7 села: Баице, Хум, Дубовик, Доњи-крај Бјелоши, Угња и Очинићи.

Његуши имају 10 села: Дуги-дô, Хераковићи, Рачевићи, Копито, Врба, Залази-мали, Залази-вељи, Жањев-дô, Мирац и Мајстори.

Ћеклићи имају 10 села: Петров-дô, Милијевићи, Подбуковица, Војковић, Кућиште, Вучиј-дô, Убô, Драгоми-дô, Језер и Јашка.

Цуце имају 24 села: Овсине, Ржани-дô, Граб, Бата, Војводина-јама, Зовина, Кућишта, Доброњеж-дô, Вуко-дô, Подбуковица, Извори-горњи, Извори-доњи, Лајев-дô, Трешњево, Ровине, Кобиљи-дô, Трњине, Црњине, Стоспуде, Јабуке, Обод, Липа и Подаждријело.

Грахово има 22 села: Горње-поље, Бранковица, Бара, Бобова-улица, Милошев-врх, Јабуковац, Заслап, Нудо, Жугљај,[1]) Граховац, Долови, Зебљак, Вилусе, Броћанац, Кешељева-градина, Ријечани,[2]) Балосаве, Спила, Загора, Размуће, Јабука и Маочићи.

Рудине (бијеле) имају 16 села: Броћанац, Срн-дô, Брестице, Поникшица, Вољин-дô, Крушчица, Трубјела, Огорјело-ждријело, Љешевица, Бајев-дô, Подмужева-пећ, Каменско, Сирдуша, Ђурђев-дô, под-Дукат и Тупањ.[3])

Чево има 14 села: Мишке, Воиновићи, За љуће, Ожеговица, Доњи-крај, Убле, Велестово, Макљен, Барјамовица, Марковина, Загреда, Ластва, Шубаићи и Миокусовићи.

Бјелице имају 8 села: Диде, Ресна, Дуб, Предиш, Малошин-дô Љешев-ступ, Микуљићи и Томићи.

ђеографском положају припадају Брдима; а по политичкој подјели припад. катунск. нахији.

[1]) Заслап, Нудо и Жугљај припадају Корјенићима, захвативши их нова граница 1859 год. сада припадају Грахову.

[2]) Броћанац, Кешељева-градина и Ријечани припадају Бањанима, а у црногорској су граници од 1859. год.

[3]) Каменско, Сирдуша, Ђурђев-дô, под-Дукат и Тупањ припадају Бањанима.

Загарач има 2 села: Доњи-загарач и Горњи-загарач.

Комани имају 6 села: Бандићи, Бездановићи, Радуловићи, Једноши, Миогост и Тврдоши.

Пјешивци имају 13 села: Витасовићи, Ћурчића-дô, Богмиловићи, Селишта, Миловићи, Загорак, Дреновштица, Церово, Богетићи, Подкупић, Стубица, Гостијевићи и Повија.

Жупа (никшић.) има 11 села: Ливеровићи, Царине, Кути, Бјелошевина, Миоље-поље, Мораково, Југовићи, Старо-село, Дучице, Зград и Бршно.

Луково има 9 села: Луково-веље, Луково-мало, Прага, Драговољићи, Озринићи, Лаз, Границе, Јасеново-поље и Гришта.

2. Ријечка нахија.

Ријечка се нахија дијели на двоје: у једној су половини племена: Цеклиње, Косијери, Загорани и Додоши; а у другој: Љубостињ, Грађани и Добрљани.

По братствима Цеклиње се дијели на двоје: Горњак и Доњак. У Горњаку су братства: Ћурашковићи, Јанковићи, Ражњатовићи, Пејовићи, Јовићевићи, Газиводе, и Костићи. А у Доњаку су: Вујановићи Вукмировићи, Лопичићи, Стругари, Косијери, Добрљани, Загорани, Грађани и Зачирани.

У ријечкој нахији има 30 села: Добрско-село, Стругари, Цеклиње, Оћевићи, Липовик, Дујево, Лисин, Зачир, Љуботињ, Сељани, Прекорница, Грађани, Косијери, Циновићи, Улићи, Јанковићи, Метеризи, Чешљари-горњи, Чешљари-доњи, Загора, Шинђон, Љесковац, Друшићи, Рваши, Пицат-горњи, Пицат-доњи, Бобија, Рогани, Додоши, и Превлака.

3. Црмничка нахија.

Црмничка се нахија дијели на 7 племена, или капетанија: Подгор, Брчела, Сотонићи, Глухи-дô, Бољевићи, Сеоца и Дупило.

У црмничкој нахији има 17 села: Подгор, Брчела-горња, Брчела-доња, Оточићи, Буковик, Сотонићи, Глухи-дô, Лимљани, Маровићи, Бољевићи, Годиње, Сеоца, Дупило, Папратница, Трново-горње, Трново-доње и Орахово.

4. Љешанска нахија.

Љешанска се нахија дијели на двоје, на горњу и доњу нахију и на двије капетаније. У њој има 14. села: Штитари, Прогоновићи, Дражевина-горња, Дражевина-доња, Буроње, Парци, Градац-доњи, Градац-горњи, Крусе, Бери, Жупа, Кокоти, Лужица и Орај.

ВРДА.

Брда се дијеле на Бјелопавлиће, Пипере, Куче, Братоножиће, Васојевиће, Морачу, Ровца, Ускоке и Дробњаке.[1])

1. Бјелопавлићи.

Бјелопавлићи се дијеле на три племена: Петушиновиће, Мартиниће и Папковиће.

У Бјелопавлићима има 52 села: Орја-лука, Врутак, Миокусовићи, Ђеринића-главица, Лалевићи, Пажићи, Секулићи, Ждребаник, Калан, Бован, Градац, Бобичићи, Развићи, Богетићи, Слатина, Кусаровићи, Грдомани, Глизица, Доње-село, Вржегрмци, под-Острог, Дабојевићи, Росица, Пожар, Боронина, Купино, Подврће, Шобаићи, Лазаревићи, Виниће, Јастреб, Ђурилац, Грлић, Сладојево-копито, Виш, Рсојевићи-доњи, Рсојевићи-горњи, Колезићи, Градац, Црнионик, Вријестово, Сретња, Потпеће, Галићи, Мадежи, Осојник, Лаћс, Коласиновићи, Ново-село и Расина-главица.

2. Пипери.

Пипери се дијеле на три капетаније: Завалу, Стијену и Црнце; и имају 16 села: Завала, Рогаме, Мрке,

[1]) Кучи, Васојевићи и Дробњаци нијесу сви у црногорској граници.

Потпеће, Петровићи, Баћи, Близна, Ријека-доња, Ријека-горња, Стијена, Радећа, Николићи, Копиље, Црнци, Сеоца, и Свиба.

3. Кучи.

Кучи се дијеле на три капетаније; једна је капетанија — Брцкут — у црногорској граници са селима: Момче-горње, Момче-доње, Кобиле, Стравча, Милачићи, Заугао, Лази, Присоје, Корјен и Пољани.

4. Братоножићи.

Братоножићи су једна капетанија са 9 села: Павличићи, Подкрш, Клопот, Вилац, Пелев-бријег, Кисјелица, Лутово, Јаблан и Дуга.

5. Васојевићи.

Васојевићи се дијеле на двоје — на горње и доње. Доњи се Васојевићи зову: нахија и у турској су граници три дијела; а горњи су Васојевићи у црногорској граници и подијељени су на четири капетаније: Краље, Коњуве, Забрђе и Лијеву-ријеку.

У Краљима има 8 села: Присоја, Пеовац, Обор, Облобрдо, Главица, Чука, Сјеножет и Гњили-поток. У коњувама има 6 села: Дули-поље, Савардаци, Кашутићи, Каменица, Чујака и Међу-потоци. У Забрђу има 6 села: Трешњево, Забрђе, Чојеча-глава, Трепча, Слатина и Ђулићи. У Лијевој-ријеци има 4 села: Лопате, Птич, Тузи и Ријека.

6. Ровца.

Ровца су једна капетанија и дијеле се на горња и доња; у горњијем има 7 села: Веље-дубоко, Мало-дубоко, Булатовићи, Мочила, Лијешње, Влаховићи и Церовица. У доњијем су ова села: Међуријечје и Липја.

7. Морача.

Морача је једна капетанија и дијели се на доњу и горњу. У Морачи горњој има 7 села: Љевишта, Бојићи,

Старче, Залом, Сврке, Драговића-поље и Трновица. У Морачи доњој има 15 села: Пожња, Осредци, Љута, Улица, Јасенова, Рашка, Мијовска, Баре, Раичевина, Прекобрђе, Поди, Равни, Врушца, Липово и Речине.[1])

8. Ускоци.

Ускоци су једна капетанија са 4 села: Валинско, Сировац, Бара и Буковица.

9. Дробњаци.

Дробњаци су једна капетанија са 15 села: Тушина, Зуква, Косјерићи, Мљетичак, Добра-села, Превиш, Годијељи, Грабовица, Петница, Пошћење, Придворица, Шавници, Милошевићи, Мокро и Бијела.[2])

МЈЕСТОПИС (ТОПОГРАФИЈА).

Црна је гора сва у опће кршевита и врлетна, нарочито катунска нахија, по којој су свуда у накрст уздигнута гола брда и сиње главице све до самога камена, као облаци по небу.

Изузевши четири врло мала пољица: цетињско, његушко, граховско и загарачко, у свој катунској нахији нема ни једне равнице, која би имала макар ½ сах. у пријечнику.

Кад се погледа с Ловћена преко катунске нахије, гдје се укажу, као море, голи кршеви и литице, чисто језа обузме човјека, питајући себе, је ли могуће, да људи станују међу тијем кршевима и провалама! помишљајући на ону народњу карактеристичну приповијетку, која се у Црној гори чује:

---

[1]) Речине су сада засебна капетанија.

[2]) Три Дробњачка села остала су у турској грап. Дужи, Дубровско и Комарница. Тако и двије капетаније: Језера и Шаранци.

„Кад је Бог сијао камење по свијету, продре му се врећа на мјесту, где је сада Црна гора, те се ту проспе највише сјемена; за то је Црна гора сва од камена.“

У Црној гори су знатнија ова мјеста:

1. Цетиње у катунској нахији са 115 кућа и 500 становника, сједиште црногорскога кнеза и митрополита. Први има свој конак, а други сједи у манастиру до конака задужбини војводе Ивана Црнојевића.

Има једна мала богословија, једна женска (пансион) и једна мушка основна школа.

До 1847 год. није било ниједне куће на Цетињу, осим манастира, у којему су сједиле црногорске владике. А те године владика Петар II. сазида себи конак одвојено од манастира у растојању неколика корака. Конак овај разликује се од манастирских ћелија само тијем, што се виде на четири угла ограде (око њега) четири куле, које опомињу гледаоце на средњевјековне замкове и великашке станове.

Конак овај прозван је у народу „биљарда“ с тога, што је владика набавио у њ билијар, и што се од тада почело играти на Цетињу у конаку билијара и карата.[1])

Од 1847 год. почну се мало по мало зидати мале куће и крчме у једном реду и правцу од конака у исток заноћиште Црногорцима, који доходе на Цетиње ради парница и других потреба. И тако сада има на Цетињу, као што је споменуто до 115 кућа.

---

[1]) Карте су и сада на Цетињу најмилија забава, која више пута прелази у страст; јер се често пута догоди, да поједини чиновник изгуби сву своју годишњу плату за једну ноћ!

Игра с картама није се ограничила на само Цетиње, него се почела ширити и по Црној гори.

У вријеме кнеза Данила играло се је на Црнојевића ријеци тако страсно, да су неколике имућне куће из ријечке нахије проиграле готово читаво своје имање!

То је дало повод кнезу Данилу, да забрани играње карата на новце; али та забрана није дуго трајала.

Кнез Никола сазидао је себи један други конак у растојању опет неколика корака од старог. Својом спољашњошћу не разликује се много од старога конака, при свем том, што је доста око њега похарчено, јер су и план цртали и по њему зидали самоуци. У њ се је кнез преселио 1868 год.; а у стари је смјештена богословија и женска школа.

Има и једна повећа гостионица сазидана на акције 1864 год. које су ујамчене од црногорскога сената. Њихова је вриједност одређена по 50 ф. среб. са 5% интереса; купили су их већином Срби из Боке. Гостионица је прорадила и сматра се за државну својину, а акције и на њих интерес стоје неисплаћене.[1])

2. Црнојевића-ријека у ријечкој нахији са 80 кућа и 300 становника. Спроћу те варошице на другој страни ријеке био је Црнојевића град Обод на узвишеном побрежју, у којему су најприје становали Срби, а послије потурице до 1707 год., па кад је владика Данило с Црногорцима истријебио Црну гору од потурица, тада је и град Обод срушен.

Касније опет неколике породице из ријечке нахије сазидају себи куће на развалинама тога града, у којима и сада станују.

На сред града има доста лијепа црква, храм св. Николе.

У XIII-м в. ту је био манастир, као метох врањински, а позније у другој половини XV-га в. прва српска штампарија[2]); за тијем у другој половини XVII-га в. турска џамија; а од почетка XVIII-га в. опет црква.

Чудновата судбина цркве и града!

Преко ријеке има камени мост, кои веже град са варошицом, задужбина кнеза Данила у спомен његову

---

[1]) То је нешто са свијем налично на биоградску прву дружину за потрошњу.

[2]) Види мој чланак у црногорском Орлићу 1865 год. Дентон пријевод од г. Ф. Христића у „Вили“ 1866 год.

оцу Станку. На лијевој страни ријеке код самога моста има једна доста лијепа кућа, коју је такође сазидао кнез Данило за своју потребу. На Ријеци је трг један пут у недјељи.

3. Вир у црмничкој нахији са 30 кућа и 110. становника, гдје је трг једанпут у недјељи.

4. Ћеранића-главица у Бјелопавлићима са 20 кућа и 80 становника, гдје се народ из околнијех мјеста скупља на трг један пут у седмици.

Сада се Ћеранића-главица зове Данилов град. За ову нову варошицу саставио је план један између српских младијех и даровитијех инџинира Д. Милутиновић, којега је српска влада послала у Црну гору о својему трошку 1869. године по жељи кнеза црногорскога ради планирања Данилова града и новога моста на ријеци Зети.

ПОЉА.[1])

Цетињско је пољице $^{3}/_{4}$ сах. дуго и $^{1}/_{2}$ сах. широко под планином Ловћаном, са свијех страна опкољено голијем брдима и главицама, по свој прилици негда корито планинског језера. Врло је пјесковито и неродно, с тога је већином пусто и необрађено. Живе воде нема никако при свем том, што се још и сада познаје низ поље корито од потока, куда је негда текао и давно већ пресануо или у земљу поронуо. На дну поља има само неколико убала ископанијех у земљи за воду, као и три густријене на Цетињу, којима се служе Цетињани.

2. Његошко пољице још мање од цетињскога, једва 10 минута дуго и 5, широко, пружено испод Раичевића и Херaковића и подијељено на много малијех дијелова, или њива. Прије би се могло назвати подворница, него поље. Воде живе у пољу нема.

---

[1]) Поља су у катунској нахији, што их тако зову у Црној гори, прави планински котлови.

У Ћеклићима, Цуцама, Бјелицама и Чеву нема ни једне равнице ни од ¼ сах. у пријечнику. Само се између главица и кршева находе поједини долови и рупе, у које се сплива земља из брда, те се сије по мало пшенице, ражи, јечма и кокуруза, и сади се купуса и кртоле.

Од Цетиња до Грахова у Херцеговини иде се преко катунске нахије кроз Ћеклиће и Цуце 10. сах. хода све по голом камењу, тако, да се готово нигдје ногом на земљу не стане!

3. Граховско пољице дуго 1 сах. широко ½ сахата, доста дивљачно, већином необрађено и неродно.

4. Црмничко поље дуго 2, а широко 1 сах., испресијецано ријекама и потоцима; одвећ питомо, добро обрађено и врло родно. Изгледа, као какви врт са разнијем јужнијем воћкама.

5. Ријечко поље од скадарскога језера између Додоша и острва: Одринске-горе, Кома, Врањине и Лесендре; дуго 3 сах. широко 1½ сахат. Зими је под водом; а љети се сије нарочито кокуруз, и одвећ је родно.

6. Љешко — поље у Љешанској нахији има га у црногорској граници 1½ сах. дуж. и ½ сах. ширине. Доња половина љешанске нахије врло је питома и родна.

7. Загарачко поље 1 сах. дуго а ½ сах. широко, доста питомо и родно.

8. Бјелопавлићско поље дуго 4, а широко 1½ сах. Кроза њ тече ријека Зета; одвећ је питомо и родно. Ту има и роднијех њива и дивнијех ливада и сјенокоса; има дубрава и винограда са разнијем јужнијем воћкама и т. д.[1])

Кад би се ово доста пространо и родно поље обрађивало, као што ваља, могло би производити хране готово за сву Црну гору. А како се сада примитивно обрађује, једва подмирује и своју околицу.

9. Жупско поље (код Никшића) дуго 1½ сах. широко ⅓ сах. Кроза њ тече ријека Грачаница; доста је родно.

---

[1]) Дентон — пријевод у вили 1866 г.

10. Копиље између Пипера и Роваца ½ сах. у пријечнику.

11. Лукавице, сјенокоси на висоравњу између Жупе (никшић.) Роваца, Мораче и Бијеле.

12. Радовића-поље између Копиља, Роваца и ријеке Мораче.

13. Веруша и Тара ливаде дуге 5 сах. широке ¼ сах. крајем Таре у горњијем Васојевићима.

ПЛАНИНЕ.

Планине су највеће у Црној гори: Ком између горњијех и доњијех Васојевића и Ловћен више Котора и сињега мора.[1]) Мање су планине; Бјеласица између Колашина и Васојевића, Острвица између Таре и Мораче, Сињавина и на њој Јабланов-врх више Шаранаца, Јаворје између Мораче и Ускока, Чађавица више Малинска, Кравица, више Сировца. Лола̀ више Бијеле, Војник између Дробњака и Никшића, Та̀ли̏ и Капа више Мораче, Ивачев-до̑ између Роваца и Копиља, Црни-врх и Ђедов-до̑ више Роваца, Рзача више Мораче, Вучје и Сто̑ између Мораче и Липова, Прекорница више Жупе (никш.), Острог више Повије, Гарач више Орје-луке, Ластва више Чева, Гоштац више Пониквица и Броћанца, Пусти-лисац више Трњина, Ситница између Грахова, Цуца и Кривошија, Буковица више Цуца и Ћеклића, Штировник више Његуша, Добрштак више Добрскога-села, Вртијаљка између Цетиња и Добрскога-села Цекљинштак више Цеклиња, Костадин више Црнојевића ријеке, Озовица између црмничке и ријечке нахије и Сутормaн између Црмнице и Спича.

Ком је стабло (чвор), из којега се разграњавају све планине по Арбанији, Старој Србији и Црној гори, и које прелазе у Херцеговину, Босну и јужну Србију.[2])

---

[1]) Дурмитар је у херцеговачкој граници.

[2]) Овако се за сада мисли. А, када се Ком испита и са геолошке стране, тек ће се тада знати права истина.

У Ћеклићима, Цуцама, Бјелицама и Чеву нема ни једне равнице ни од ¼ сах. у пријечнику. Само се између главица и кршева находе поједини долови и рупе, у које се сплива земља из брда, те се сије по мало пшенице, ражи, јечма и кокуруза, и сади се купуса и кртоле.

Од Цетиња до Грахова у Херцеговини иде се преко катунске нахије кроз Ћеклиће и Цуце 10. сах. хода све по голом камењу, тако, да се готово нигдје ногом на земљу не стане!

3. Граховско пољице дуго 1 сах. широко ½ сахата, доста дивљачно, већином необрађено и неродно.

4. Црмничко поље дуго 2, а широко 1 сах., испресијецано ријекама и потоцима; одвећ питомо, добро обрађено и врло родно. Изгледа, као какви врт са разнијем јужнијем воћкама.

5. Ријечко поље од скадарскога језера између Додоша и острва: Одринске-горе, Кома, Врањине и Лесендре; дуго 3 сах. широко 1½ сахат. Зими је под водом; а љети се сије нарочито кокуруз, и одвећ је родно.

6. Љешко — поље у Љешанској нахији има га у црногорској граници 1½ сах. дуж. и ½ сах. ширине. Доња половина љешанске нахије врло је питома и родна.

7. Загарачко поље 1 сах. дуго а ½ сах. широко, доста питомо и родно.

8. Бјелопавлићско поље дуго 4, а широко 1½ сах. Кроза њ тече ријека Зета; одвећ је питомо и родно. Ту има и роднијех њива и дивнијех ливада и сјенокоса; има дубрава и винограда са разнијем јужнијем воћкама и т. д.[1])

Кад би се ово доста пространо и родно поље обрађивало, као што ваља, могло би производити хране готово за сву Црну гору. А како се сада примитивно обрађује, једва подмирује и своју околицу.

9. Жупско поље (код Никшића) дуго 1½ сах. широко ⅓ сах. Кроза њ тече ријека Грачаница; доста је родно.

---

[1]) Дентон — пријевод у вили 1866 г.

10. Копиље између Пипера и Роваца ½ сах. у пријечнику.

11. Лукавице, сјенокоси на висоравњу између Жупе (никшић.) Роваца, Мораче и Бијеле.

12. Радовића-поље између Копиља, Роваца и ријеке Мораче.

13. Веруша и Тара ливаде дуге 5 сах. широке ¼ сах. крајем Таре у горњијем Васојевићима.

ПЛАНИНЕ.

Планине су највеће у Црној гори: Ком између горњијех и доњијех Васојевића и Ловћен више Котора и сињега мора.[1]) Мање су планине; Бјеласица између Колашина и Васојевића, Острвица између Таре и Мораче, Сињавина и на њој Јабланов-врх више Шаранаца, Јаворје између Мораче и Ускока, Чађавица више Малинска, Кравица, више Сировца. Лȍлȁ више Бијеле, Војник између Дробњака и Никшића, Тȁлӣ и Капа више Мораче, Ивачев-дȏ између Роваца и Копиља, Црни-врх и Ђедов-дȏ више Роваца, Рзача више Мораче, Вучје и Стȏ између Мораче и Липова, Прекорница више Жуце (никш.), Острог више Повије, Гарач више Орје-луке, Ластва више Чева, Гоштац више Пониквица и Броћанца, Пусти-лисац више Трњина, Ситница између Грахова, Цуца и Кривошија, Буковица више Цуца и Ћеклића, Штировник више Његуша, Добрштак више Добрскога-села, Вртијаљка између Цетиња и Добрскога-села Цекљинштак више Цеклиња, Костадин више Црнојевића ријеке, Озовица између црмничке и ријечке нахије и Суторман између Црмнице и Спича.

Ком је стабло (чвор), из којега се разграњавају све планине по Арбанији, Старој Србији и Црној гори, и које прелазе у Херцеговину, Босну и јужну Србију.[2])

[1]) Дурмитар је у херцеговачкој граници.

[2]) Овако се за сада мисли. А, када се Ком испита и са геолошке стране, тек ће се тада знати права истина.

Од јужне и источне стране Кома протежу се двије гране планина: једна на лијево у исток до Шаре планине; а друга на југ до Скадра изнад Зете и скадарскога језера.

Вêз јужне гране пресјекла је ријека Цијевња између Куча и хотских гора и ријека Бојана под Скадром. Преко Бојане на запад продужује се та грана између скадарскога језера, Бара, Спича и сињега мора;[1]) даље између црмничке нахије, Паштровића, Маина и Побора, па између катунске нахије; Грбља, Котора, Доброте, Ораховца, Пераста и Рисна, па између Херцеговине, Новога, Конавала, Дубровника, Стона и Метковића; овдје је тај вêз пресјекла ријека Неретва; а преко Неретве опет се продужује између Херцеговине, и Далмације и даље између Босне и Далмације, док се свезала с динарским Алпима.

У вêзу ове јужно-западње гране највише су планине и врхови: Хотске-горе између скадарскога језера и Арбаније, Румија и Сутормаи између Спича, скадарскога језера и Црмнице, Ђурђево-ждријело и Ум између Црмнице и Браића, Ловћен и Штировник између Грбља, Котора, Његуша и Цетиња, Буковица и Ситница између Доброте, Ораховца, Пераста, Рисна, Цуца и Грахова, Бијела-гора између Зубаца и Кривошија, Бјелотина између Конавала и Зубаца, Штедар, Снијежница и Властелина између Увјеће, Пољица и Конавала, Малавштица између Површи и Жупе дубровачке, Влаштица између жупе дубровачке и Шуме требињске, Жаба између Стона, Клека и столачке нахије, Буковица између Љубушкога и Далмације, Либ, Јеленак и Павлова-јела између Дувна и Далмације, Динара и Драга између Лијевна и Далмације, Велебит и Капела између Далмације и Хрватске.

---

[1]) Простор између скадарскога језера, Бара, Спича и црмничке нахије зове се: Крајина.

Од западње и сјеверне стране Кома протежу се двије друге гране: западња изнад Подгорице, коју је пресјекла ријека Морача више Дукље и Златице; преко ријеке опет се продужује изнад Пипера и Мартинића до Острога више Повије и Планинице. Планиница раздјељује никшићско поље од Бјелопавлића и зетске долине, и природни је пријелаз из Херцеговине у Бјелопавлиће, или зетску долину. Ту се опет разграњава на три огранка: један се протеже на југ, други на запад, а трећи на сјевер. Огранак јужни протеже се од Планинице изнад Пјешиваца и Бјелопавлића, па изнад Љешкопоља Жабљака и Додоша, па по дну ријечке нахије, гдје је пресјечен Црнојевића ријеком, па по дну црмничке нахије, гдје је опет близу Вира пресјечен Црничком ријеком и свезан са Сутарманом.

Западњи огранак протеже се од Планинице изнад никшићскога поља Будошем до Трубјеле; ту је вȇз пресјечен и постао рачваст. Једна рачва или огранак продужује се на југо-запад изнад Бијелијех-рудина и Грахова, те се веже с Бијелом-гором више Кривошија и Зубаца. Друга рачва продужује се од Трубјеле на сјеверо-исток између Бањана и Дуге и даље се разграњава по Херцеговини.[1]) Сјеверни огранак од Планинице протеже се даље изнад никшићскога поља до ријеке Грачанице; ту је пресјечен и постао рачваст: једна се рачва протеже даље изнад

---

[1]) Међу рачвама овијех огранака сјеверне гране (бйла) Кома находи се једно плато више Сланога, Грахова, Корјенића и Билеће, на којему станује херцеговачко ваљано племе Бањани. На јужној страни плата находи се на једној великој стијени, или куку, старински град (тврдиња) Клобук, у којему има нешто мало турске посаде, као стража на црногорској граници.

Клобук је нагнут над Корјениће, и изгледа као каква пирамида више корјенићкога котла.

Ово сам споменуо ради исправке оне погрјешке у Драгашевићевој „Географији за сред. школе у Србији 1871 год.“, гдје се каже на страни 149 и 150 да је Клобук планица, и то још у сјеверном билу Кома једна између „најзнатнијих“!

никшиЋскога поља и веже се с Војником; а друга се рачва протеже у исток изнад Жупе (никшиЋске) и веже се с једне стране с Војником, а с друге с Лолом и Јаворјем између Мораче и Ускока.

Сјеверна грана од Кома протеже се на сјеверо-запад изнад Роваца и Мораче, па између Колашина и Мораче, Тушине и Шаранаца, Дробњака и Језера и веже се с Дурмитором. А један се огранак одваја од Липова и протеже се на исток између Колашина, Васојевића и Бијелога-поља, те се разграњава по Старој Србији.

Од Дурмитора се разграњавају планине по средини Херцеговине, прелазећи у Босну и преко Старога влаха у јужну Србију.

У вȇзу западње стране Кома највише су планине и врхови: Острог, Гарач, Ластва, Гоштац, Пусти-лисац, Злагора, Његош, Сомина, Војник и Прекорница. А у везу сјеверне гране Кома највише су: Бјеласица, Острвица, Сињавина, Јабланов-врх, Капа, Вучје, Стȏ, Јаворје, Зебалац, Чађавица, Лола, Ивица и Дурмитор, који пркоси Кому.

ПУТОВИ.

Путови су по Црној гори веома рђави; прије би се могли назвати стазе, него путови; по којима се од камена на камен скаче, више него, што се иде.

Три су главна пута у Црној гори; један води од Котора преко Његуша, Цетиња, Добрскога-села, Цеклиња, Црнојевића ријеке кроз љешанску нахију у Бјелопавлиће.

Може бити, да се је г. Драгашевић повео у томе по францеском писцу Божуру, који је такође у своjему путовању по балканском полуострву назад 50 год. погрјешно назвао Клобук знатном планином.

Остале орографске погрјешке односно Херцеговине спомену̂ћу у топографији исте, на којој сада радим.

Други се пут одваја на Његушима и води преко Ћеклића, Бјелица, Чева и Пјешиваца у Никшиће и кроз Жупу у Дробњаке.

Трећи је и најглавнији пут од Никшића из Херцеговине у Спуж и Подгорицу.

Али ни једнијем путем не могу кола ходити; с тога и нема у Црној гори ни једна кола; него потребне ствари преносе коњи и мазге, а највише људи и жене на леђима.

Споредне су стазе од Цетиња једна преко Озовице у Црмницу, а може се од Црнојевића ријеке и водом у лађи доћи на Вир; друга преко Ћеклића и Цуца у Грахово. И једна је и друга веома врлетна.

Од пута, који води са Црнојевића ријеке у Бјелопавлиће одваја се једна стазица код Градца у љешанској нахији и води на везиров-мост поред Подгорице у Куче, Братоножиће и Васојевиће.

А из Бјелопавлића води једна стаза кроз Мартиниће и Пипере преко Копиља у Ровца и Морачу. Из Мораче води једна стазица уз Баре на Равни низ Пчињу у Колашин и Липово; а друга преко Јаворја у Ускоке и Дробњаке.

Од пута, који води преко Чева у Никшиће, одваја се једна стаза на Чеву, и иде кроз Марковину и Загарач у Бјелопавлиће.

Сви су ови путови и стазе у примитивном стању онако, како су их људи и стока утрли, осим пута од Цетиња преко Црнојевића ријеке до Бјелопавлића и од Цетиња до Чева, који је народ кулуком начинио 1868 год.

Зна се, да је познати францески ђенерал Мармонт за вријеме своје војене посаде у Боци 1812 год. нудио Црногорце, да им начини коловоз од Котора до Никшића, кроз најврлетнији дио Црне горе; али они нијесу на то пристали с разлога, да Црна гора и даље остане неприступна непријатељској коњици и артиљерији, и, што им

од тога пута ни у економном погледу никакве користи не би било; јер је у Црној гори производња веома незнатна. А оно, што им је за продају, Црногорци и Црногорке по дуготрајњој навици лако преносе на своје пограничне тргове, нешто на коњма и мазгама а највише на леђима.

Колико је разложно и патриотично, што су Црногорци по својој природној бистрини и увиђавности одбацили приједлог францескога ђенерала, који би преко 100 тисућа форината стао Францеску, лако ће се појмити, кад се помисли, да су поред црногорскога јунаштва доста помогла неприступна мјеста, кланци и клисуре, те се је сачувала и одржала независност Црне горе.

РИЈЕКЕ.

Све ријеке и рјечице у опсегу црногорских међа чине двије системе, или слива.

Ком је са својијем гранама водоразмеђа, који чини та два слива.

Ријеке, које извиру с јужне и западне стране Кома и његовијех грана, у чијему су везу: Острвица, Јабланов-врх, Јаворје и Војник, утјечу у скадарско језеро, из којега истиче ријека Бојана и утјече у Јадранско море. А ријеке, које извиру с источне и сјеверне стране Кома, утјечу у Тару и Лим; а Тара и Лим утјечу у Дрину, Дрина у Саву, Сава у Дунав, а Дунав у Црно море.

Имена ријека и њиховијех глава и понора по нахијама.[1])

РИЈЕЧКА НАХИЈА.

1. Црнојевића-ријека у ријечкој нахији извире из Обода испод Цеклињштака, и утјече у скадарско језеро.

---

[1]) У катунској нахији нема не само ни једне ријеке, него нема ни једнога потока; с тога се и њезини становници веома муче без воде нарочито, кад је сушна година.

По њој плове мале лађе; а могли би пловити до некле и параплови, нарочито до под Синђон, гдје је турски параплов из Скадра доплови̂вао и турску војску искрцавао 1862 год. у познатом турско-црногорском рату.

На њој има неколико млина још из времена Црнојевића, који су, као њихов прилог, били својина цетињскога манастира, док се свјетка власт није одвојила од духовне; а с одвојењем свјетске власти — одвојили су се и млини од манастира, као и многа друга добра манастирска.

Близу њезина извора сазидана је и једна барутана за вријеме владике Петра II.; али се сада већ у њој не прави барут. Близу те барутане сазидана је једна радионица за поправљање пушака нове системе 1866 год., коју је уредио српски механичар Владимир Илић, којега је српска влада послала о својему трошку на расположење кнезу Николи.

У Црнојевића ријеци има у изобиљу рибе, нарочито пастрике.

2. Каруч, рјечица извире испод Каруча, и тјече у Црнојевића ријеку ниже Плоче.

3. Каратуна, рјечица извире из Горњега-блата испод љешанске нахије, и тече крајем Филипова-крша и Додоша, и утјече у Црнојевића ријеку ниже Плоче.

4. Сељашница, рјечица извире испод Љуботиња-доњега, и утјече у скадарско језѐро код Каменика.

ЦРМНИЧКА НАХИЈА.

5. Ораховица, рјечица извире испод Подгори, и утјече у Вировшницу ниже Вира.

На њој има неколико млина и ваљарица. Била је и једна барутана; али се сад ни у њој не прави барут.

6. Глуходолска-рјечица извире испод Созине, и утјече у Вировшницу више Вира.

7. Лимска рјечица извире испод Сутормана, тече испод Бољевића и утјече у Вировшницу више Вира.

Од овијех рјечица у црмничкој нахији постаје једна ријека, која се зове: Воровшница, и утјече у скадарско језеро.

ЉЕШАНСКА НАХИЈА.

8. Матица, рјечица извире испод Саћавца, и утјече у Зету.

9. Црковница, рјечица извире испод Даља, и утјече у Матицу под Жељевом-главицом код Вукова-луга.

10. Вучја-ријека извире из Вучјега-студенца, и утјече у Матицу под Саћавцем.

11. Трепчаница, рјечица извире испод Великога-брда и утјече у Ситницу, а Ситница у Морачу код Љешкопоља. Ситница одваја љешанску нахију од Љешкопоља.

БЈЕЛОПАВЛИЋИ.

12. Зета, ријека поставши из два извора Перућице и Обоштице. Први извире испод брда и села Повије, а други испод села Церова и Пјешиваца; па се након једнога сахата тока према селу Дреновштници састају уједно, и отоле се на ниже зове Зета, која тече кроз бјелопавлићско поље, и утјече у Морачу више Подгорице.

На њој има неколико млина, и обилује сваковрсном рибом, међу којима се находи пастрмака од 10—15 ока.[1]) У Зети су имали и Немањићи своја ловишта.

13. Сушица, рјечица извире испод Гарча, и утјече у Зету близу Спужа. Ова рјечица љети пресане; с тога севаља да и зове: Сушица.

ЖУПА НИКШИЋСКА.

14. Грачаница извире испод Прекорнице, и утјече на Сливљу под брдо Стубицу.

РОВЦА.

15. Мртвица извире из Капетанова-језера, и утјече у Морачу код Међуријечја.

[1]) Тако их у Бјелепавлићима зову. А ја бих рекао, да су то младице.

МОРАЧА.

16. Морача извире испод планине Рзаче, и утјече у скадарско језеро ниже Врањине.[1]) Она тече кроз Морачу до зетске равнице веома стрменитијем и врлетнијем коритом. И у њој има врло добре настрмке.

17. Ратња, рјечица извире испод планине Капе, и утјече у Морачу у Драговића-пољу.

18. Трновица, рјечица извире из планине Стола, и утјече у Морачу у Драговића пољу.

19. Ибрштица, рјечица извире испод планине Плани, и утјече у Морачу код Јасенове.

20. Врело, рјечица извире испод планине Тàлй, и утјече у Морачу код Јаблана.

ДРОБЊАЦИ.

21. Тушина, рјечица извире испод планине Сомине, и тече кроз Тушину и Дробњаке.

22. Буковица, рјечица извире испод планине Ивице (огранак Дурмитора) и утјече у Тушину код села истога имена. Ту Тушина губи своје име, и зове се даље: Буковица.

23. Бијела, рјечицз извире испод планине Лòлè, и утјече у Буковицу код Шаника.

24. Комарница, рјечица извире испод брда Комарнице (огранак Дурмитора), и утјече у Буковицу под планином

[1]) У Драгашевићевој „Географији“ — стоји на страни 155: „Морача извире испод Дурмитора.“ На против она извире, као што је горје споменуто, испод планине Рзаче близу Јаворја у горњој Морачи далеко од Дурмитора скоро 8 сахата. И што је у орографији поглавито, Рзача је и Јаворје у везу водоразмеђе комскога сјеверо-западњега била, испод којега, као што је наглашено мало прије на своjему мјесту, с јужне стране све ријеке и рјечице утјечу у скадарско језеро, а из њега у Јадранско море. А рјечице, које извиру испод Дурмитора, ма с које стране, утјечу једна у другу — и све опет уједно — у Црно море.

њина негдашња резиденција зетске митрополије[1]), а сада турска тврдиња и посада. д) Лесендра, на њој турска тврдиња и посада. ђ) Грможур на њему турска тврдиња и посада. Ова су три острва од велике стратегијске важности за Турке према Црној-гори. ж) Топована. е) Сијерча. и) Бешка; ту се виде развалине српскога старинскога манастира истога имена. ј) Старчево, и ту се виде развалине такође српскога старинскога манастира истога имена.[2])

2. Једно мало језеро на Ловћену. 3. два језера у Дробњацима у црногорској граници. А изван границе од Дурмитора, до Пирлитора и од Тепаца до Шаранаца има преко 40 језера; с тога се тај цио приједјел зове: Језера; а људи Језерци. Међу њима је и оно „боснословно“ језеро, из кога по нашијем народнијем пјесмама излазе „крилати коњи,“ каквога је имао и пирлиторски војвода Момчило. 4) Језеро у Лопатама између Колашина и Мораче, у којему има доста пијавица, али их нико не хвата. 5) Капетаново-језеро у Ровцима у Требијашу и 6) Црно језезо више Требијаша.

IV.

Владавина.

Још одмах с постанком Црне горе, као засебнога политичнога имена 1482—1500 год. облик је владавине био монархијски.

Прем да су Црнојевићи владали патријархално, негда у договору с племенским главарима, а негда самовољно. Мјесни народњи обичаји и владаочева воља и навика одређивали су и одлучавали државну радњу.

[1]) Гласник срп. уч. друштва XXVII.
[2]) Гласник срп. уч. друштва XXVII.

Владаоци су имали више суверенскога значаја изван државе, него унутра. У извањским послима представљали су државу самовласно; а унутра су већином дијелили власт с војводама и кнезовима.

Народ је био без грађанске равноправности и државнога права, као и у вријеме Душаново.

Само се овдје са задовољством може констатовати врло значајан и по демократско начело важан факт, што се не виде, нити спомињу у новој Црнојевића државици мјеропи, ни отроци. Прем да их није могло ни бити, по чем су досељеници живјели на кршевитом земљишту катунске нахије само од сточарства, а гдјешто и од пљачке; јер је земље мало било, као што је и сада жље има.

Тога ропскога и невољнога реда у том облику почело је не стајати у нашему народу још одмах послије несрећнога боја косовскога; јер, што се не потурчи, то поста турска раја, и у правима се, или боље рећи ропству, изједначи.

Кад но се дакле војвода Ђурађ Црнојевић на измаку XV-га в. са свијем отсели из Црне горе у Мљетке, предавши свјетску власт митрополиту Вавилу; тада владавина по невољи и само по имену постане теократска.

Но, како је самовољство и самовлашће завладало међу племенским главарима још за Ђурђева времена, прије би се могло рећи, да му је предао своја непокретна добра, приложивши их цетињском манастиру; него свјетску власт, која се је још прије његова одласка већ била расплинула по племенима.

И то је један између осталијех поглавити узрок Ђурђеву одласку из Црне горе.

Тај дакле факт потврђује, да теократија у Црној гори није била ни налик на римску; јер су владике само по имену имале свјетску власт, а племенски су главари владали по старинском племенском обичају самовољно и

један од другога независно, покоравајући се владикама само, као црквенијем поглавицама, у колико су имали над њима релиђиозно-морални утицај.

Сваки је кнез, или војвода у својему племену владао, судио и у бој водио своје племе сагласно традицијама, обичају и вољи племена. С тога, колико је било племена, толико је било засебнијех државица.

Државнога уређења у правом смислу те ријечи нијесу имали никаква. А ни данак нијесу давали никоме чак до времена владике Петра II, или до 1831 год.

Из те племенске засебности готово су се непрестано рађале племенске задјевице, те су се племена међу собом грдно крвила.

То је и био поглавити узрок, што су се каткад нека племена предавала паши у Скадар, и Црну гору веома слабила.

Супрот овој неваљалој црти карактера црногорских јунака стоји једна друга врло свијетла и патриотична црта.

Кад су год Турци покушали, да у таком међусобном раздору Црну гору сатру и покоре, закрвљена су племена одмах престајала од међусобнога крвљења, и трчала су сва без разлике у бој против Турака за обрану своје домовине.

Владике су се служиле и у таким приликама само црквенијем и морално-релиђиознијем ауктoритетом. Оне су ходиле међу закрвљена племена, и заклињале народ и главаре, да се умире и домовину заједнички бране.

У томе су моментално успијевале. Друге власти ни снаге, као што је већ споменуто, нијесу имале.

Така анархија трајала је од почетка XVI-га в., па до владике Петра II. и кнеза Данила, а то је више од 300 година.

Од владике Вавила до владике Данила Шћепчева Хераковића Његуша протекле су 193 год. У течају тога времена бивале су владике из разнијех племена и браставa.

То је вријеме у црногорској историји најгоре и најслабије.

Изнутра потурице и међусобни раздор и крвљење, а изван јаки и опаки непријатељи бијаху довели Црну гору до издисања и пропасти.

Прем да су се владике с главарима и у томе времену традиционално придржавале мљетачке републике, која им у сусједству бјеше; као што су је се придржавали најприје Балшићи, а послије Црнојевићи, примајући од ње и једни и други са још неким племенским главарима и новчану помоћ! Али им та република никад није била искреп пријатељ; него их је вазда употребљавала против Турака у своју корист!

Зна се и то, како се на пошљетку неколико мљетачких латина бијаху настанили на Цетињу у манастиру за вријеме владике Висариона Баице, који је с Црногорцима помагао мљетачкој републици разбити Топал-пашину војску код Новога.

Па за награду овај исти владика би отрован од својијех новијех гостију — мљетачких латина — на Цетињу, да би се ту, као римска пропаганда, одржали.

Али им сирси конце и покварн намјере Сулејман-паша скадарски, који дође с војском на Цетиње, те латине протјера, а манастир до земље сруши.[1])

Тако се Цетиње очисти од мљетачке и римске пропаганде и њезинијех себичнијех умишљаја.

---

[1]) Тада је погинуо са 17 другова херцеговачки чувени јунак Бајо Пивљанин на Вртијељци више Цетиња, бранећи, да Сулејман паша, којега владика у „Гор. вијенцу" назива: Шенђер везир, не продре на Цетиње

„Соко Бајо су тридест змајевах!
„Мријет неће док свијета траје:
„Дочекаше Шенђера везира
„У врх равне горе Вртијељке
„И клаше се љетњи дан до подне,
„Некће Србин издати Србина

Не бјеше доста мученичкој Црној гори, што јој тада потурице утробицу трзаху; него и латинска пропаганда покуша, да јој забоде нож у већ рањено срце! — Али и једни и други у Црној гори пропадоше.

По смрти владике Саве Очинића 1697 год. би изабран за владику Данило Шепћев Хераковић Његуш, којега завладичи српски патријар Арсеније Чарнојевић у Сечују 1700 год.

Он је био врло разборит, одважан и прави пријатељ својега народа и цркве. Он се усрдно старао, да Црну гору оживи и подигне. С тога је тражио и одржавао добре одношаје са сусједном мљетачком републиком. У његово је вријеме и цар руски Петар Велики послао у Црну гору својега полковника Милорадовића Србина из Херцеговине по настојању графа Сава Влаисављевића такође Србина из Херцеговине, претка писца ове расправе; и тада је први пут Црна гора ступила у познанство и пријатељство с Русијом, које се је и до данашњега дана, негда мање, негда више одржало.

Али му је највећа заслуга, што је у договору с племенским главарима очистио Црну гору од потурица 1707 год.[1]) и повратио јој првашњу самосталност.

На пошљетку, видећи владика Данило, да племенски главари не маре за владичанску свјетску власт и знајући да свјетска власт не доличи црквеном поглавару, нити се одобрава канонима православне цркве, одијели је од црквенске, и по савјету сената мљетачке републике, постави Вукоту Озринића гуверматором Црне горе 1718

„Да га свијет мори пријекором,
„Траг да му се по прсту кажује,
„Ка' невјерној кући Бранковића —
„Но сви пали један до другога
„Пјевајући и Турке бијући!“ (Гор. вијен.)

[1]) Историја Црне горе Милаковића. Гласник срп. уч. друштва XVII. Гор. вијенац.

год. и још двојицу срдарима,[1]) којима је мљетачка република давала и неку малу годишњу плату.

Ово је јасан доказ патриотизма и моралне величине владике Данила, који није грамзио за свјетском влашћу и личном празном славом.

Али и то ново губернаторство у Црној гори није имало бољу срећу од свјетске владичанске власти; јер су племенски главари и поред губернатора задржали своју засебну и независну власт у племенима.

Да ово ново звање у Црној гори није имало важности, види се повлавито из тога, што је Вукота Озриниић продао своје губернаторство Стану Радоњићу за 100 цекина уз замјену за његово сердарство.

Овај факт свједочи, да Црногорци тада нијесу били проникнути вишом државном мишљу, нити су имали политичкога чврста средишта. То се још потврђује и тијем, што су примили за својега владаоца свјетску варалицу Шћепана Малога, који се казивао, да је цар руски Петар III. Ово је било у вријеме владике Саве Петровића од 1768—1774 год. А да су црногорске владике имале у својијем рукама јаку власт, као што неки мисле и пишу, и да су им је Црногорци признавали; онда зашто би примили Шћепана Малога за својега господара?

Од то су доба губернатори у Црној гори бивали од Радоњића до 1831 год.

Губернатори и ако нијесу имали велике важности у Црној гори, опет су заузимали прво мјесто до владике, и у неким се приликама суверенски понашали, што владикама није било нимало по вољи.

Још владика Петар I. почео се је старати, да уништи губернаторство, али није могао успјети; јер су се Радоњићи постојано придржавали млетачке републике, а кад она про-

---

[1]) До тада није било у Црној гори сердара, него само војводе и кнезови

падне, обрну се Аустрији, и с њом ступе у добре одношаје, а на пошљетку и у тијесно пријатељство, којега су се до потоњега часа чврсто држали, више ради своје личне, него црногорске опће користи!

На против владике су се придржавале Русије, од које су имале поред моралне и материјалну помоћ још од времена Петра Великога; те су тако могле само неколико паралисати и Радоњића гувернаторство и аустријски утицај у Црној гори.

Владици Петру II једва пође за руком нешто лијепијем ријечима, а нешто обећањима и митом црногорских главара, те изагна из Црне горе гувернатора Вука Радоњића са његовом свом фамилијом 1831 год., а кућу му на Његушима Црногорци запале. Остали Радоњићи остану на миру.

Потомци те изагнате фамилије живе у Котору, и зову се: Гувернатуровићи. Свака душа те фамилије има и сада по грош на дан плате од Аустрије!

Владика Петар II по што уништи гувернарство у Црној гори, које је трајало од 1718—1831 год., намисли, да ослаби и на пошљетку уништи и власт племенских главара, и да уведе врлетну Црну гору тадашњу јевропску опору централизацију по аускријској системи.

Како је власт у Црној гори централисана, видјеће се из овијех редака.

Још владика Петар I. био је науман, да заведе сенат у Црној гори; упљед чега је позвао Ивановића из Русије (Србин родом из Подгорице, који је живио у Москви) да дође у Црну гору, и да му помогне уредити у њој сенат. У томе га застане смрт. Али његов нашљедник владика Петар II продужи то његово започето дјело.

Ивановић дође у Црну гору и донесе своје и од неколико година заоставше новце од помоћи, коју Русија дава Црној гори, сазидавши себи доста лијепу кућу на

један под у цетињском манастиру 1832 год., у којој је позније владика становао, док је себи нарочити конак сазидао.

Ивановић се почне усрдно старати да уведе поредак у Црној гори, наравно по руској системи. То му пође срећно за руком једно за то, што је имао паре у рукама друго за то, што је дошао из Русије, коју наш народ веома поштује; и треће за то, што му је владика са својијем пријатељима био на руци, замишљајући, да се на пошљетку користи његовијем трудом и радњом, као што је и учинио.

Ивановић у договору с владиком установи на Цетињу први црногорски сенат од 12 лица из племенских главара из све Црне горе, одредивши им годишњу плату по 100 фор. сребра.

Пресједништво владика задржи себи, а за потпресједника сената постави својега стрица Ђорђија Петровића.

Поред саната уреде и мањи суд такозвану: гвардију од 150 људи из свијех племена од најбољих кућа и најваљанијих Црногораца, који су ишли по Црној гори, судили и поредак обдржавали.

Владика уреди себи дворску стражу од 30 људи под именом перјаника.

И перјаници су бирани од најбољих кућа из све Црне горе, а тако се и сада бирају. Они врше послове оне врсте, које врше жандари у другим државама.

Док се то све уредило, Ивановић потроши и своје и црногорске од руске помоћи новце; оставши без новаца, почну га и Црногорци остављати и око владике се прикупљати. На пошљетку Ивановић би принуђен оставити Црну гору и празнијех се руку вратити натраг у Русију.

Владика Петар, имајући у рукама сенат састављен из племенских главара, уређену гвардију и перјанике у полицајном облику, науми, да удари данак на црногор-

ски народ, који до тада никоме ништа није давао. Раздијеливши га на три класе, удари на прву 1, на другу 2, а на трећу 3 фор. сребра.

Овај намет произведе у Црној гори у народу неописано огорчење и незадовољство.

Ни једно племе није хтјело, да подвије врат под то ново и за сиромашње Црногорце необично бреме.

Народ почне у глас викати и на владику и на сенат, називајући их својијем крвницима, и доказујући, да Црногорци нијесу давали данак никад никоме, и да се кроз стотине година боре са својом пушком и о својој брашаници без ичије помоћи управ за то, да не дају данак. Тако и данас Црногорци мисле; али не смију да то изговоре.

Владика Петар постојан у својој намјери и одлуци, нио хтио ни да чује те разлоге, него одмах разашаље перјанике с оштријем налогом, да се по Црној гори покупи данак.

Ушљед тога ријечка се нахија прва побуни, и владичине купчије протјера између себе.

Владика Петар скупи неколике стотине Катуњана и удари на ријечку нахију, те нешто оружјем, а нешто обећањем и митом главара поцијепа народ, стријељавши неколико коловођа, натјера га на покорност.

Тако и у осталијем нахијама и племенима, гдје се год наишло на отпор давању дације нарочито у Пиперима стријеља по неколико коловођа и данак покупи.

Са смрћу владике Петра II. 1851 год. престане у Црној гори теократска владавина, која је више била по имену, него по власти (изузевши владику Петра II.) и која је трајала 350 год. т. ј. од почитка XVI-га до измака прве половине XIX-га вијека.

По смрти владике Петра II, као што је споменуто, постао је Данило С. Петровић Његуш црногорским кне-

зом 1851 год., и слаба се теократија претвори у апсолутну монархију.

Кнез Данило затре и пошљедњи траг племенске патријархалне самоуправе; уништи племенске кнезове и кнежине, и замијени их капетанима и капетанијама; уреди војску у свој Црној гори, поставивши јој старјешине: војводе, сердаре, капетане, стотинаше, барјактаре и десетаре.

На пошљетку нареди, те се премјери сва земља и попише стока и говеда у Црној гори, и на све удари доста тежак данак за сиромашњу Црну гору, који се и дан-данашњи даје, као што ће се најбоље видјети из приложене статистике на крају ове расправе.

Ово сам навео ради објашњења владавинског облика у Црној гори.

Али је кнез Данило био и велики дух и имао је дивнијех особина. Он је са својом изванредном одважношћу и неуморном радњом око граница и независности Црне горе и својијем чврстијем карактером и готовошћу да своје личне интересе потчини српским општијем интересима, оставио лијеп и вјечит спомен у српском народу и српској историји.

А што су многе грубости у Црној гори уништене, и што се почело тежити за хуманитарнијем и љепшијем начином у друштву и држави; то је заслуга кнегиње Даринке, као образоване Српкиње, која је имала одсудан утицај на кнеза Данила, и коју црногорски народ с поштовањем спомиње.

По трагичкој смрти кнеза Данила 1860 год. удова кнегиња црногорска Даринка Данилова, немајући мушкога порода, прогласи Даниловијем нашљедником и кнезом Црне горе његова синовца Николу М. Петровића, који са својијем оцем војводом Мирком продужи владавину у Црној гори, која је права слика, што би се најблажије могло казати, патримоналне средњевјечне државице!

Писац би ове расправе јамачно одвећ радостан био, кад би могао казати, да у овој јуначкој српској земљи мјесто самовоље владају закони, изведени на основу демократских начела: слободе, права и правичности и грађанске једнакости.

V.

Судство.

Као год што су племена у Црној гори била засебна и административно једно од другога независна, тако им је и судство по племенима било одјелито и независно.

Писанијех закона није било. Судило се по савјести и бистрини ума јавно и усмено на основу патријархалнога и племенскога обичаја.

Судије су биле: кнез, или војвода са још 6 или 12, а катшто и 24 одабрана племеника, који су се звали: „добри људи.“ Судило се обично на зборном мјесту под отворенијем небом, које је у сваком племену било одређено и забиљежено највише пред којом црквом у племену, или под неким великим дрветом, или на некој главици, ако је била на згодну мјесту у племену; а зими и кад је ружно вријеме — у кнежевој кући.

„Добри људи“ од 6 или 12 лица судили су, како мање, тако и веће парнице и пријеступе; а „добри људи“ од 24 лица обично су судили крвнине, кад би се братство погинулога склонило на помирење. У тај су суд оба братства (погинулога и крвниково) бирала по 12 „добријех људи.“ На пресуду тога изборнога суда вазда су пристајале обје стране, започевши помирење са кумством, које се у српском народу сматра, као најсветији и најузвишенији акат цркве и вјере.

Мале задјевице и парнице могао је судити сваки племеник, којега би парничари сложно изабрали за судију,

н. п. кад би двоица имала међу собом какви спор, и кад се не би могла изравњати, тражила су само у својему племену трећега, који је разборит и паметан, да их он изравња.

Ове врсте суђење обављало се свуда и на сваком мјесту на најпростији начин.

Трагови овакога облика племенскога (тројнога) судства находе се у свијех старијех Словена.

Људи једнога племена нијесу ишли ни по што суду другога племена ради суђења. То су сви сматрали за понижење и увреду.

Каштиге није било друге до новчане глобе у грађанским и опрегљаче у војничким пријеступима; н. п. кад би се који Црногорац препао и с бојнога поља побјегао, давата му је опрегљача за каштигу и срамоту.[1]) Ко не би имао новаца, тај је давао по процјени такође „добријех људи“ глобу у оружју, токама, копчама стоци, и најпослије у земљи.

Залоге и закладе могао је вратити онај, чије су, кад би год донио паре за одређену глобу.

Глобом је подмиривана учињена штета; а остатак су дијелиле судије међу собом. Друге плате нијесу имали ни кнезови, ни војводе, ни „добри људи,“ или поротници.

Тавнице ни батина у Црној гори није било до владике Петра II. славнога појете!

Црногорци су у опће частољубиви и за батине веома тугаљиви. Радије ће сваки платити и велику глобу, а на пошљетку и читаво имање дати, него лећи, да га јавно пред народом бију.

То је врло одлична црта црногорскога карактера, коју ваља сачувати и његовати.

---

[1]) Био сам очевидац 1862 год. управ на Петров-дан, кад војвода Мирко на Богетићима у Пјешевцима даде опрегљачу једноме црногорском главару послије боја на Планиници. Је ли овај главар заслужно опрегљачу, то је друго питање.

Лична слобода и сигурност имања није била обезбијеђена, нити и чим ујамчена чак до владике Петра II., а нарочито до кнеза Данила.

Крвна је освета самовољно извршивана не само над убилцем, него и над другим, ма којим чланом убилчева братства. Крвна је освета највише затирала племена и опћу снагу Црне горе слабила. Тек је кнезу Данилу пошло за руком, да то зло у народу искоријени, које је трајало преко 300 год.

Са крвном је осветом била веома развијена и крађа; с тога је покретно имање било одвећ несигурно. Сваки се дан крало и пљачкало, како унутра међу племенима, тако и изван Црне горе, предводећи поједине чете први племенски главари.

Али се томе не треба ни мало чудити, кад се помисли, да је то у Црној Гори сматрано за мало мање јунаштво од онога на бојноме пољу.

Кнезу Данилу припада слава и заслуга, што је и крађу у Црној гори уништио, с које се је за 300 год. много српске крви пролило.

Још владика Данило Хераковић у почетку XVIII-га в. почео се је био бринути, да уведе поредак и постави један опћи суд за сву Црну гору; али поред свега труда и добре воље није могао у томе успјети.

Послије њега видимо и владику Василија Петровића, како се брине о миру и поретку, склопивши опћи суд из кнезова, војвода и сердара 1751 год. Али и тај великашки суд није се могао одржати ни пô године; јер се племена заваде и закрве, те се сви главари из тога суда разиђу сваки у своје племе, да се бију и освећују.

Шћепану Малом пође за руком, да за вријеме његове чудновате владавине у Црној гори од 1768—1774 год. умири племена и забрани крађу. Он је држао код себе најприје на Његушима, а касније на Цетињу 12 гла-

вара из све Црне горе, који су с њим заједно парнице расправљали и пресуде изријецали. Он је са својом бистрином, правичношћу и енерђијом довео Црногорце за неко вријеме у ред и послушност, стријељавши одмах у почетку своје владавине два лопова, и објесивши једнога Вељекрајца, што је ударио чибуком својега брата.

Да би се увјерио, слуша ли народ његове заповијести, објеси 10 дук. на Крсцу (на путу, куда народ из Црне горе иде у Котор на пазар), па се још и сада живо прича у Црној гори, како су ти дукати дуго времена ту висјели, и како нико до њих није смио дирнути.[1])

Послије његове смрти опет се народ помути и племена се закрве.

Владика Петар I. Петровић, који је имао и знања и поштења и родољубља и хришћанске праве побожности тако, да га је народ још за живота звао: „свети“, почне се озбиљно промишљати и усрдно старати, како би закрвљена братства и племена помирио и суд у народу завео.

Најприје му измирење за неко вријеме пође срећно за руком; а послије се опет у брзо племена заваде и закрве. Он ипак није духом клонуо, него је ходио кроз Црну гору и закрвљена браства мирио.

Кад би по владичину настојању закрвљена племена пристала, да се помире, био је обичај, да сви мушкарци тијех племена, који носе оружје, дођу на уречено мјесто, давши владици вјеру, да неће једни у друге дирати, док се преговори сврше.

По што би се на уречено мјесто искупили, племена се нијесу мијешала, него су, наравно под оружјем, једно од другога по даље стајала. Владика би дошао међу племена с крстом у руци, позвавши их, да свако изабере раван број 5—10 својијех племеника, у којима имају поуз-

[1]) Милаковића историја Црне горе.

дања, да се код њега на сриједи међу племенима скупе, и по претресу задјевица и кривица мир уговоре и утврде.

Док би главари и изабрани племеници преговоре о миру водили, дотле би остали на своjему мjесту мирно чекали резултат преговора. Па, кад би се догодило, да се не дође до мира, чим би владика између њих изишао, рок је датој вјери престајао, и одмах би почели једни на друге пуцати.

Бивало је и таких случајева, управ на цетињском пољу, да су закрвљена племена и преко владике пуцала. У таким опаснијем трену тцима владикао је час молио и благосиљао, а час проклињао закрвљена племена и свој живот!

Исти владика, који је разумијевао потребу и важност државнога уређења и судства, науми, да напише законик, по којему би се судило у Црној гори. По што дакле одржи сјајну побједу над Махмуд-пашом Вушатлијом 1796 год. повративши тада и двије одметнуте нахије: ријечку и црмничку, и сjединивши се с Црном гором доброво̂љно Вјелопавлићи и Пипери, својеручно напише у договору с племенским главарима 16 правила, као први писани законик у Црној гори 1796 год.

Законик је тај написан у духу црногорскога народа на основу његовијех правнијех обичаја, освјештавши тијем оно научно начело: законе ваља удешавати за народе, а не народе за законе.

Касније 1803 год. опет у договору с црногорским и брдским главарима напише још 17 правила и дода их првијема.

И на једна и друга правила главари су се заклели, да ће их чувати и по њима народу судити.

Али народ омрзне цио законик због 20-га у њему правила, којим је одређен данак на сваку црногорску и брдску кућу по 60 дунара или форинту сребра; одбаци га; и опет почне самовољно и самовласно живјети и међусобно се крвити.

Владика се и послије тога једнако бринуо, како би се могао одржати суд у Црној гори, смисливши, као што је већ споменуто, да установи сенат, као највиши суд, у којему би били главари из свијех племена.

У томе га снађе смрт 1830 год. Али његов нашљедник владика Петар II. с Ивановићем из Русије остваре његову мисао и сенат од 12 главара установе. Поред сената установе још и мањи суд под именом гвардија. У почетку је и тај мањи суд (гвардија) био састављен од најодмјенијих Црногораца и Брђана, као што је то већ казато у чланку „владавине.“

И сенаторе и гвардијаше бирао је и постављао владика.

Сенату је одређено стално мјесто Цетиње, а гвардији Црнојевића ријека, гдје се народ скупља на трг три пута преко недјеље; прем да је дужна била, да и по нахијама иде, суди и ред обдржава, као што је и у српској старој држави обичај био.

Народ се с почетка никако није могао навикнути на овај нови суд, вичући, да је то нови адет у старом селу; с тога ријечка нахија устане на оружје и протјера гвардију с Црнојевића ријеке, молећи владику, да их остави онако, како су од старине навикли.

Владика сматрајући ту побуну као јавни пркос његовој суверепој вољи и власти, и желећи, да одржи опћи (централни) суд у Црној гори, не уважи ту молбу, него помоћу катунске нахије похвата коловође, те их стријеља и суд утврди.

За вријеме владике Петра II. судило се са неким малијем измјенама по закону Петра I. А по његовој смрти кнез Данило изда нов законик 1855 год. са 95 правила, обухвативши и правила владике Петра I.

И овај законик од 95 правила, у којему има по нешто и од грађанскога, криминалнога и црквенскога законика и судског казненога поступка; написан је према духу,

обичајима и ступњу умнога развитка црногорскога народа. Прем да му је поглавити циљ, да уништи и пошљедњи остатак племенске самоуправе; да стане на пут међусобном крвљењу и крађи; да искоријени неке прастаре карактеристичне народње навике; да утврди поредак и судство; и управ да кроза њ владалац прикупи у своје руке сву и неограничену власт у Црној гори.

Та два суда: мањи и виши, што их је установио владика Петар II. са Ивановићем, а кнез их Данило у неколико допунио и поправио, и сада су у снази у Црној гори; само, што је мањи суд изгубио своје прво име „гвардија“, оставши под именом: суд.

Мањи је суд уведен по капетанијама, а судије су племенски капетани, стотинаши, барјактари и десечари.

Виши је суд сенат на Цетињу састављен из 12—16 главара из све Црне горе.

И једне и друге кнез бира и поставља.

Границе суђења нијесу законом одређене ни мањем ни вишем суду.

Судије и једнога и другога суда расправљају и суде како најмање парнице, тако и највише пријеступе.

Капетани иду по капетанијама, те суде и своје пресуде сами извршују. Тако су они уједно и административна и судска и извршна власт.

Суђење се врши јавно и усмено, како који капетан боље и јасније парницу појми. Каштиге су: новчана глоба, тамница, батине (прем да врло ријетко), прогонство из земље, опрегљача и смрт. Од новчане глобе по што се подмири штета, три дијела припадају кнежевој каси, а четврти судијама. Ко се не задовољи пресудом мањега суда, тај може ходити на Цетиње пред сенат и кнеза, да му они на ново суде.

И сенатори врше суђење јавно и усмено по својој увиђавности, ослањајући се на споменути законик, у колико

то иначе није противно сувереној вољи, која је и над законима!

Сенатори суде зими у сенатурици, а љети на трави под једнијем бријестом пред кнежевијем конаком, или на пижулу међу цетињским крчмама под отворенијем небом.

Сенат има само једнога секретара, који пише тапије на куповне земље, води записник и пише писма административне, судске и извршне природе од стране сената капетанима по Црној гори.

Сенатори не станују сви стално на Цетињу,[1]) него по племенима, код својијех кућа, занимајући се (кад нијесу на Цетињу) као и остали Црногорци земљорадњом, сточарством, а неки и трговином. На Цетиње доходе по 4 на ред, те по мјесец дана остану и суде.

Код мањега се суда у записник ништа не записује осим глобе; а код вишега суда само се неке пресуде записују; па, кад дођу на ред други сенатори, не знајући, шта су први расправљали, и какве пресуде изрекли, догађа се, катшто, да и они опет исту парницу суде и разнолико пресуде, потирући и нехотично прву пресуду.

И кнез се лично по својој неограниченој власти мијеша у судове и суђење, и он расправља и пресуђује и најмање и највише парнице, како у сенату, тако и изван њега, гдје се год деси. Он може по својој вољи уништити сваку пресуду мањега и вишега суда и т. д.

И брачне и друге црквенске и духовне природе парнице расправљају и пресуђују кнез и сенат; а митрополиту се усмено јави по перјанику само за распуст мужа и жене.

Кад се на пошљетку помисли, да у Црној гори ни дан-данашњи нема ни једнога лица, које је учило и свршило правне и државне науке ни у судовима ни у кне-

[1]) Прошле је године кнез заповједио, да се половина сенатора доселе на Цетиње, повисивши плату онијем, који ће становати на Цетињу на 300 талијера годишње. Дотле је сенато-

жевој дворској служби; онда ће се лако појмити та збрка административне и судске струке. Шта више, мало који сенатор и судија зна читати и писати, с тога се писанијем законима за сад и не би могли много користити, и да би били најдемократичнији и најлибералнији, и да би се по њима заиста хтјело судити.

То је кратка историја и слика постанка и развитка црногорскога судства, из које се види, да је чувена Црна гора још далеко од грађанске слободе и уставнога живота.

VI.

Племе, подјела земље и властела.

ПЛЕМЕ.

Црна је гора насељена из разнијех племена. Племе је постало из породице, и има два појма: ужи — једно братство; а шири — један приједјел, у којему живе неколика разна братства разрођена од једне породице и од насеобона разнијех поселица, које су својијем насељем добиле право племена, у којему станују.

Ради лакшега појма навешћу овдје племе Његуше, у којему живе: Хераковићи и Петровићи, Раичевићи и Радоњићи, Богдановићи, Пророковићи, Врбице и т. д.; разна братства, а једно племе у политичном и војеном одношају. Хераковићи су и Петровићи, Раичевићи и Радоњићи гране једнога стабла; а Врбице су поселице, добивши приједјељно право племена.

Свако братство има својега родоначелника, од којега води своје поријекло и по којему има (с неким гдје гдје изузетцима) своје презиме, на п. Хераковићи од Херака, Раичевићи од Раича.

рима била неједнака плата: некима 100, некима 150, некима 200, а некима 250 талијера годишње.

Кад је већ овдје ријеч о Његушима, Хераку и Раичу, проговорићу неколике о њихову постанку на основу народњега приповиједања, као историјскога факта. Херак и Раич су рођена браћа доселивши се у Црну гору из Херцеговине испод планине Његоша у првој половини XVI-га в.; настане се на малом пољицу, или планинском котлу на обронку Ловћена под Штировником више Котора, прозвавши га Његуши за спомен својега старога завичаја и у њему планине тога имена, која раздјељује Бањане од Дуге.

Од Херака, као што сам казао, постало је братство Хераковићи, а од Раича Раичевићи.

Из братства Хераковића произашла је садашња у Црној гори владајућа кућа Петровића, прозвавши се тијем презименом послије владике Данила, који се је до своје смрти потписивао: „Данило Шћепчев Хераковић Његуш." По његовој смрти прозову му се синовци (међу којима је био и владика Сава) Петровићи по оцу Петру. И, као што су од Петровића из огранка Хераковића бивале нашљедне владике од 1700—1851. год. тако су од Радоњића из огранака Раичевића бивали нашљедни губернатори од 1718—1831 год., а те је године губернаторство укинуто, као што сам споменуо на својему мјесту у овој расправи.

По укинућу губернаторства, Радоњићи су опет задржали у својему братству војводство и сенаторство.

Готово су сву катунску нахију населили херцеговачки ускоци од XVI-га—XVII-га вијека, управ у оно мучно доба, кад но потурчени великаши српске крви и поријекла управљаху турском царевином и рађаху, да се српско хришћанство претвори у српско мухамеданство, што им не пође за руком онако, како они жељаху. Тако су Цетињани, Ћеклићи, Цуце и Бјелице из Гацка; Хераковићи и Раичевићи из Бањана; а Озринићи, од којих су и Вукотићи, по свој прилици из Босне из Озрена, доселивши се у

XVI-м в. најприје у Далмацију, а када Турци и тамо продру, они оду у Црну гору и населе се на Чеву.[1])

Свако је племе имало од најстаријих времена својега кнеза, или војводу; а нека су имала и једно и друго. А 1718 год. уведено је у Црној гори и сердарство по утицају мљетачкога сената, те је тако свако племе добило и својега сердара. А године 1831 са институцијом сената, постане у сваком племену и сенатор. Године 1851 кнез Данило укине кнезове и кнежине, и замијени их капетанима и капетанијама. И тако сада свако племе има својега војводу, сенатора, сердара и капетана. У некима је племенима једно исто лице војвода и сенатор; а у некима војвода из једнога, а сенатор из другога братства.

Војводство је и сердарство нашљедно у правој линији од оца на сина, а кад би се у тој линији мушкарци затрли, онда прелази на побочну линију у истоме братству. Тако је и кнежество било нашљедно. Али и једно и друго кнез може дати и другоме коме хоће. Сердарство је рангом између војвоства и капетанства.

Капетанство није нашљедно, него га дава кнез лицу из племена, које му је најоданије, и за које мисли, да је највредније за суд и војску.

Мањи су племенски главари: стотинаши, барјактар и десечари,[2]) које поставља кнез у договору с војводама и и капетанима.

Племена (изузевши сроство и војено уређење) немају никакве опћинске заједнице, нити какве опћинске автономије. Појам братства и племенскога засебнога самовољства и право јачега (по чем позитивнијех закона није било, до владике Петра I, и по чем је јачи вазда смио нападати нејачега) спречавао је, да се развије мисао о опћинској само-

[1]) Види мој чланак у црногорском Орлићу год. 1866.

[2]) Перјаници су у дворској служби природе полицајске. И њих бира и поставља кнез.

управи. А по што је уништена та племенска засебност, која је била права самовоља, 1831, нарочито од 1851 год., није никоме ни на ум пало, да уреди кршну Црну гору на основу демократичких начела с автономнијем опћинама и народнијем уставом; него се мјесто тога, жали боже, заведе великашки суд (сенат) и апсолутна монархија.

У Црној је гори збркан појам о грађанској слободи тако, да се у опће мисли, да је слобода то, што је Црна гора независна, и што Турцима не дава данак!

Слобода и независност, то су два различна појма. Дична је независност; али је грађанска слобода и једнакост уставом и законима ујамчена њезин прави циљ.

Колико су Црногорци на бојноме пољу храбри, толико су, што је за чудо, пред строгошћу апсолутне власти страшљиви и односно грађанске слободе несвјесни! Узрока томе има и одвише, између којих је и сиромаштво. А народња пословица каже: „сиромах човјек, готов ђаво."

Кад је овдје ријеч о племену, неће бити сувише, да се која проговори и о подјели земље.

ПОДЈЕЛА ЗЕМЉЕ.

У Црној гори нити има опћинске, нити државне земље. Сва је земља подијељена по племенима и кућама, и свака је кућа господар од земље, што јој припада тако, да домаћин у договору са кућном чељађу може њом располагати како му је год воља. Нигдје у Црној гори нема ни једнога пољскога добра, које би и налик било на какви спахилук, и које би припадало једној кући. Ни сам кнез нема очевине више од 10 рала земље. Само неколике куће у ријечкој нахији, Бјелопавлићима и Васојевићима имају од 20 до 50 рала, дошавши до те количине својијем трудом и куповином. Остале куће имају неједнако од 1 до 10 рала.

Јдини су Црнојевићи имали добара, која су била мали спахилук; али су их мало по мало приложили са свијем цетињском манастиру, којима су располагале црногорске владике. А не што су од њиховијех добара и Турци пристисли.

А када се је свјетска власт одвојила од црквене 1851 год. по чем је кнез постао из братства Петровића, од којега су владике бивале, почне руковати и с имовином манастира цетињскога, окренувши приходе у своју касу; а владици, архимандриту, свештенику и дјакону одреди плату из те касе.

Поред тога и све владичанске и манастирске богатије закладе, као: одежде, митре, крстови, јеванђеља, панаћије и т. д. пренесене су у кнежев двор, гдје се и сада неке чувају у једној ризници.

Мало касније кнез Данило прода Цеклињанима Бобију манастира цетињскога земљу и пашу, прилог Црнојевића у ријечкој нахији за 20.000 талијера. И ти су новци унесени у кнежеву касу.

Приходи од манастирских млина на Црнојевића ријеци и од рибе из манастирских ловишта у скадарском језеру такође се уносе у кнежеву касу.

Послије Црнојевића нема ни трага спахилуцима у Црној гори, нити их је могло бити, по чем нема доста земље. А оно, што има, то су досељеници одмах у почетку својега насеља подијелили по кућама на једнаке дијелове. Што сада неке куће имају више, а неке мање земље, то је отуда, што свака кућа може слободно располагати са својом земљом, и продати је у брству и племену коме хоће; а ко је раднији и вреднији, тај је и куповао.

По овоме, што је браственик, или племеник, (кад хоће, да прода своју земљу), дужан продати је, ма коме у својему браству, или племену, могао би ко помислити, да је земља племенска својина.

Али није тако. Свака је кућа неограничени господар земље, што је има. Само је од старине остао обичај, кад ко хоће да прода земљу, ваља да најприје понуди своје браство, па, ако је нико из његова браства не би купио, онда ваља, да понуди своје племе; па ако је ни из племена нико не би купио, онда је може продати коме му драго из другога племена.

Ова се обвеза базира на томе, што је браство у првом, а читаво племе у другом реду било дужно, да поможе својега браственика, или племеника у глоби за крвнину, или какви други већи пријеступ, кад не би имао сам да подмири све, што би суд осудио. Базира се још и на томе, да се не би браства растурала и племена мијешала, што се у Црној гори још и сада строго чува.

Кад нико из братства и племена не би хтио, или могао купити нуђену земљу, ваља да браство дâ продавцу писмено увјерење, или да има поштене људе за свједоке, да их је нудио продајом. То треба за то, ако би се послије, ко год из браства, или из племена појавио, да га тужи суду, што је другоме продао земљу, да се освједочи, да је продавац поступио по племенском обичају, и да није крив.

При свем том ријетки су примјери, да куће из другога племена имају своје земље у другоме браству. Вазда се нађе по неко из истога браства, или из племена, те је купи.

Сада да видимо, какав је обичај, који је уједно и закон при дијељењу земље у кући и браству.

За живота родитеља, синови, ако хоће, да се од њих одијеле, не могу добити дијела од родитељске имовине, ако родитељи на то не пристану.

Отац, који је сам што стекао мимо оно, што му је од његова оца остало, може по својој вољи подијелити синовима на једнаке, или неједнаке дијелове; а може и

другој својти од тога даровати, колико хоће по својој вољи. А оно, што му је од оца, или дједа остало, то се дијели међу синове на једнаке дијелове.

Кад отац пристане на диобу синова, подијели сву имовину по мушким главама на једнаке дијелове међу којима се и он броји. Ако је мати жива по смрти очиној, она ужива дио својега мужа, док год је жива; а по њезиној смрти синови подијеле и тај дио међу собом.

Кад умре отац, док су му синови у задрузи, обрађују земљу, као и све остало заједно; а кад се раздвоје, наравно и земљу, као и све остало, подијеле на равне дијелове. Само најстаријему брату даду од очина оружја између свијех нож, или џевердар, или сребрњак, као знак старјешинства. Али то увијек зависи од добре воље остале браће.

По што се подијеле најмлађи брат по словенском старом обичају остане у очиној кући.

Кћери немају никаква дијела у очиној имовини. Што понесе, која руха, кад се уда, то јој је сва прћија. Но, кад умре отац, који нема мушка порода, његове кћери, ако су удате, наслиједе покретно имање и земљу; а кућа и око ње врти и оружје остаје у истом браству кући, која му је по крви најближа, или читаву браству. Ако су му сестре живе, оне наслиједе један дио, а кћери два дијела.

Ако је кћер неудата, кад јој умре отац, она може узети себи мужа, разумије се из другога браства, који дође у њезину кућу и зове се: домàзет.[1]) У такој прилици кћер има право и на кућу, врте и оружје очино; јер се домàзет сматра као члан тога браства.

Ако кћер, која је с удадбом понијела од родитеља какво имање, умре без дјеце, у такој прилици наслиједе

---

[1]) У Србији: уљѐз.

то имање и све друго, што је она стекла, њезина браћа, или, ако нема браће, њезине сестре, или, ако нема ни сестара, онда насљеђује њезина најближа својта, или читаво братство.

Удовица, која млада остане без мужа, док се не уда, ужива дио свога мужа; а по што се уда, добија на годину по 10 тал.

Ово се дава за онолико година, колико је била за мужем, и послије његове смрти, колико је била удовица.

Испаше у планинама нијесу подијељене по кућама, као што је земља, него по племенима, н. п. свако племе има своју опћу испашу, гдје свака кућа тога племена има једнако право, да пасе стôку и сијече дрва. Али је сада већ на више мјеста и то издијељено.

Друго ништа немају племена опћега ни заједничкога, нити имају појма о опћини и њезинијем правима и дужностима у онаком облику, као што су опћине сада у Србији.

Споменућу још и то, да у Црној гори нема ни задруге. Ријетке су куће, у којима живе у задрузи и рођена браћа послије очине смрти; а камо ли стричеви и рођаци. Узроци су томе нешто тежња за индивидуалном слободом; нешто неусталачност појединијех задругара; а највише народно сиромаштво и скученост имовине, гдје о подјели рада једва може бити и говора. Па, кад дође неродна година, онда је сваки задругар један другом крив; те се тако почну дијелити, што у неколико и жене потпомогну, држећи, да ће засебно лакше и боље живјети.

ВЛАСТЕЛА.

На крају овога чланка о племену истиче се питање: има ли у Црној гори властеле? и, ако је има, кад је постала и с каквијем правима?

Да се на ово питање одговори, као што ваља, требало би му посветити једну читаву студију; јер до сада у нашој историчкој књижевности није расправљано.

Док то питање наш који историк опширно не испита и критички не расправи, ја ћу се само мимогред дотакнути и у кратким га цртама овдје изнијети.

У опће се мисли, да се много српске властеле склонило у Црну гору, по што су Турци са свијем освојили српске земље. Ко се иоле озбиљно бавио познавањем постанка Црне горе и њезина насеља прије и послије пропасти српске краљевине, или самосталности, тај не може тако мислити. Историјски је факт и сувише јасан, да се српска властела, нарочито виша — феудална — готово сва потурчила од измака XIV-га до почетка XVI-га вијека, да би одржала, као што се зна, своје спахилуке и господство.

Било је појединијех племенитијех Срба и читавијех кућа из исте више властеле, који се ни по што нијесу хтјели потурчити. Али су то скупо платили; јер су изгубили и спахилуке и господство, поставши већином просто раја. Шта више, морали су се многи одрећи и својега старинскога породичнога презимена; јер их рођена потурчена браћа није су могла никако трпјети са истијем и њима заједничким презименом. Може бити, да су то чинили с намјером да би се тако прије и лакше заборавила њихова срамота, што су изневјерили вјеру својијех очева и праочева.

У потврду овога навешћу између многих примјера само један.

Српска властеоска породица Љубовићи у Херцеговини није се сва потурчила. Чланови они, који су се потурчили, задрже и послије — своје старинско презиме Љубовићи, као што се још и данас тако зову. А онијем, који се нијесу хтјели потурчити, отму земљу и господство; забранивши им, да се не смију звати својијем ста-

ринским и њима заједничким презименом; натуре им друго и рекао бих, погрдно презиме: Кашиковићи.

И дан-данашњи и једни и други признају, да су од једне породице; али су Љубовићи бегови, а Кашиковићи су њихове чивчије и раја.

Овакин примјера има доста у Херцеговини; а може их се наћи и у Босни и Старој Србији.

Мала властела, или властеличићи, по чем је била подручна вишој — феудалној — властели, немајући својех добара ни господства с онаким правима, као што је то имала виша властела, већином је остала постојана у својој православној вјери, и радије пристала, да с народом заједно сноси тешку судбину, него, да се потурчи.

„Привоље се царству небескоме."

Властеличића је највише остало у Херцеговини непотурченијех.

Али су многи и између њих поред губитка својијех добара морали промијенити своја старинска презимена, како би тијем колико год умањили насиље и фантичку мржњу својијех потурченијех сународника, памтећи и отац сину казујући, од које су породице, као и то, за што се нијесу хтјели потурчити.

Неки су одржали не само старинско породично презиме, него и куће и по нешто земље, као своју власититост. И, што је још значајно, одржали су и властеоска звања — кнеза и војводе —, која су им потврђена султанским бератима.

Тако су ти властеличићи постали у том мучном времену посредници између народа и турске власти, губећи мало по мало од својега првобитнога значаја, на пошљетку се свела њихова улога у јавнијем и државнијем пословима готово на скупљање данка и харача, и предавање у турску благајницу.

При свем том не може се занијекати, да нијесу имали ни прве важности у народу и нешто тобожњега признања од тур-

ске власти; а они, који су с бератима — и неке почасти и права, као: јахати коња; носити оружје, и не давати данка ни харача.

Доцније су изгубили ове повластице; али су одржали: куће, земље и празна звања. Прем да су многи по времену изгубили и то, поставши просто турски кметићи.

Било их је, који су за дуго времена одржали и спахијска права; н. п. Храбрени у Дубравама у садашњој столачкој нахији остали су, као спахије са султанским бератом до половине 17 вијека. На пошљетку притијешњени од више потурчене властеле, која је имала сву власт у рукама, замијене своје старо презиме Храбрени са новијем — Милорадовићи.

Али им ни то није помогло.

Њихови су потурчени саплеменици нарочито један њихов блиски сродник, који се је већ био потурчио, и од којега су садашњи Турци — Опијачи у Црнићима у столачкој нахији, ишли на то: или, да се сви потурче; или, да изгубе своја добра и господство.

Немогавши одољети турском фанатизму и суровости потурченијех паша и јањичара, на пошљетку Милисав (Храбрен) Милорадовић оде у Цариград, те извади ферман, да може слободно сазидати манастир на своједу добру.

Сазидавши манастир Житомишљиће, који и сада постоји на лијевој страни ријеке Неретве ниже Буне 1½ сахат, приложи му и своју земљу у тој околици.

У брзо за тијем снађе га смрт. и буде укопан у манастирској цркви његовој задужбини.

Синови му, немогавши сносити бјеснило и притисак потурица, одселе се у Русију, гдје буду примљени у ред руске властеле (дворјанства) под именом Милорадовићи, од којих је било у руској војсци и ваљанијех ђенерала.

Од ове је породице и онај Милорадовић, којега је цар руски Петар велики послао у Црну гору с поруком вла-

дици Данилу, да дигне Црногорце и Херцеговце против Турака 1711 год.

Остали Милорадовићи побочне линије остану у столачкој нахији, промијенивши, по одласку онијех у Русију, и своје ново презиме Милорадовићи у Љољићи и Кузмани, тако одрже до данашњега дана куће и по нешто земље, као своју властитост.[1])

Прије Милорадовића одселио се је у Русију и Влаисав Влаисављевић, дјед познатога Сава Влаисављевића из села Јасеника у Гацку; с тога, што је дошао у жесток сукоб са Ченгићима, који је такође примљен у ред руске властеле.

Његов је унук граф Саво заузимао одлично мјесто у руском царском двору при Петру великом и Јекатарини I., који није заборављао ни Херцеговину потлачену отаџбину својијех предака; него је сваком згодном приликом радио, да јој олакша тешку судбину.

То се потврђује и тијем, што је управ он свјетовао Петру великом, да обрати пажњу на јужне Словене, и да пошаље у Црну гору Милорадовића, да подигне Црногорце и Херцеговце против Турака и т. д.

Два друга Влаисављева брата: Дука и Вукоман остану у Херцеговини у Јасенику и Берушици (у Гацку) на својој земљи.

Дукини синови убију једнога бега Ченгића; с тога се одселе у требињску нахију, и прозову се Дучићи; а Ченгићи им притисну куће и земље за крвнину у Јасенику и Берушици.

Вукоманови синови остану у Јасенику, и прозову се Вукомановићи, који и дан данашњи ту станују.

И Ченгићи су од српке више властеле и једнога истога поријекла са Пучићима у Дубровнику.

Кад су се Пучићи доселили из Херцеговине у Дубровник, и јесу ли имали своје земље у Конавлима, које

[1]) Види мој опис манастир. Житомишљића у српско-далмат. Магазину за 1861 год.

и сада имају, још онда, кад су у садашњој Херцеговини становали, то би јамачно најбоље могао расправити учени кнез Медо Пучић, што би се с правом од њега могло и очекивати, као од потомка те знамените српске властеоске породице. А зна се, да су Конавли до краја 10-га вијека припадали Травунији садашњем Требињу у Херцеговини.

А и Петровићи, који сада владају у Црној гори одселили су се из Бањана испод планине Његуша у Херцеговини у Црну гору у првој половини 16. в.; о чему сам већ споменуо.

Неки се опет одселе у истоме 17. вијеку у Нови и Далмацију под млетачку републику; а неки у Хрватску, Славонију и Угарску.

Од тијех ћу споменути: Воиновиће, Љубибратиће, Витковиће и др.

А многи остану у својој тужној домовини, задржавши празно војводство и кнежевство, и churнећи се од турскога насиља час побунама и одметањем у планину и хајдуке; а час изјавама покорности под угодбом неких олакшица. Између многих споменућу овдје само неке породице, које и сада живе у Херцеговини; као: Караџићи, Церовићи, Љешевићи, Земоњићи, Бојовићи, Копривице, Баћевићи, Зотовићи, Даниловићи, Павловићи, Мариновићи, Магазиновићи, Јакановићи, Вукаловићи, Спахићи, Радовићи, Јакшићи, Комненовићи, Кнежећи, Укропине, Памучине, Љубибратићи, који се сада зову: Балордићи и т. д.

Само је једна цигла српска породица, која се сада зове Кујунџићи у фочанској нахији у Херцеговини одржала до данашњега дана под Турцима спахијска права.

Ова породица станује у Лигатима код Дрине 3. сах. ниже Фоче. Њезин је спахилук од Фоче до Горажда, и има сва права, као и потурчене спахије.

За њу се прича у Херцеговини, да је издала Србе, и знатну услугу учинила турској војсци у вријеме турске

навале у Херцеговину на измаку 15 вијека; те је за то, вели се, и добила спахијска права.

Овака се жица провлачи од турске навале у Херцеговину до данашњега дана, која отвара завјесу и пушта, по коју зраку у мрачни лавиринат судбине српске властеле, и олакшава одговор на питање: куд се је дјела српска властела послије косовске пропасти?

Изучавајући то мрачно и страшно доба нашијех мученичких предака, често се међу њима находи узвишенијех карактера и дивнијех црта самопрегорења, постојанства и поштења; те то награђује труд, и олакшава тугу онога, који улази у ту епоху пропасти и мучења нашијех предака, који се жртвоваше за српско име и вјеру.

Од више — феудалне — српске властеле једини су Црнојевићи, који су се склонили у ондашњу зетску планину, садашњу Црну гору, да би одржали на оном крају и у онијем кршевима српску политичну самосталност, с којом је била скопчана и њихова власт.

Црнојевићи су и по имовини и по привилегијама српски феудали, који су по изумрћу Балшића, као што је познато, постали независни владаоци зетски.

Историја нам не каже, нити има каквијех других поузданијех доказа, да се српска властела с Црнојевићима склонила у Црну гору. Зна се, да су се и они склонили, по што су изгубили своју пријестоницу — Жабљак — најприје у ријечку нахију, која је, као и црмничка и љешанска — била од старине насељена српским народом, гдје је било и мале властеле и кнезова и војвода у подручју Црнојевића. Те се тако та звања — кнезова и војвода одрже и продуже и у Црној гори; а касније се заведе још и сердарство[1]) и у вријеме кнеза Данила капетанство мјесто кнежевства.

---

[1]) Види чланак „Владавина."

По преселењу Црнојевића из ријечке нахије на Цетиње 1484 год., почну добјежавати из Херцеговине у Црну гору читаве породице са својијем старјешинама од насиља потурчене властеле. Досељеници се настане по катуништима зетске планине, и заузму све рупе и долине, које су се могле обрађивати. По што се породице, или братства умноже, онда издијеле заузету земљу по кућама на једнаке дијелове; јер су сви без разлике имали једнаке племенске дужности, да се заједнички бране, ма од чијега насртања и освајања.

И саме старјешине — кнезови и војводе — нијесу имале земље више од осталијех досељеника; а биле су и без науке и образованости, као и остали народ. Ни чим се другим нијесу разликовале старјешине од осталога народа, до именом војводе, или кнеза, као што се још и сада у Црној гори не разликују.

Једнак дакле ступањ умнога развитка и једнако право имовине и једнаке племенске дужности, поглавити су узроци, што се властела није могла развити у Црној гори у онаком облику и с онаким правима, као што је била у српској краљевини, или у осталој Јевропи. А, што је најпоглавитије, у Црној гори није било доста земље, а сада је још мање има; с тога кнезови и војводе нијесу ни могли заграбити земље више од осталијех досељеника.

Њихово је господство у новој домовини било само у томе, што су у братству и племену свуда на јавнијем зборовима заузимали прво мјесто; што се без њих ништа није судило ни у племену свршивало; и, што су у вријеме рата водили у бој сваки своје племе.

Из тога се види, да су имали односно политичких права неку власт и првјенство у братству и племену; а право имовине, што је веома значајно, нијесу имали веће од осталога народа, као што га ни сада немају.

При свем том гордили су се празнијем именом кнежевскога и којводскога звања, толико више, што је то достојанство нашљедно од оца на сина.

Војводство јо и сердарство и сада у Црној гори нашљедно. Куће, које су то звање имале од 200 и 300 година и сада га имају. Прем да га кнез може дати и другоме Црногорцу, који се одликује на бојноме пољу, а нарочито;, који му је привржен; али то титуларно војводство и сердарство нема важности, као што има племенско.

И ако црногорска аристокрација сама собом обрађује свој комадић земље, као и остали становници, и ако нема никакве образованости, као и њезини остали саплеменици; ипак поједина већа братства, нарочито куће, из којих су нашљедне војводе, или сердари, не допуштају, да се од њих жене мала, нејака и незнатна братства и поселице, која по њихову мишљењу нијесу њима равна.

VII.

Просвјета.

Црна је гора била без школа 300 година. Узроци су томе многи: нешто међусобно племенско крвљење, нешто чести бојеви с Турцима, нешто народно убоштво; а највише простота народњијех поглавица и непојмање важности просвјете и њезина добротворнога утицаја на умни развитак и у опће напредак човјечанства.

Прем да први владаоци Црне горе — Црнојевићи — нијесу били без науке и мало ширега знања. Имајући своја добра у питомој Италији и находећи се у додиру с мљетачком просвјећеном државом, били су у прилици, да се уче и образују. Знамо, да је још први владалац од те породице војвода Стефан живио неко вријеме у Неапољу управ онда, кад су га Зећани изабрали за својега вла-

даоца и позвали, да дође међу њих у Зету. Тако је и његов син војвода Иван Црнојевић дуже времена провео у Италији на својему добру у Јакину (Ancona). А његов син војвода Ђурађ редовно се учио и васпитавао у Италији, који се и оженио с мљетачком властеоком Јелисаветом. Познато је, да је војвода Иван набавио из Мљетака и прву српску штампарију, смјестивши је на Обод у манастир светога Николе, гдје су се најприје у српским покрајинама почеле штампавати Србуље 1493 год. Али с престанком Црнојевића владавине у Црној гори, престала је и радња његове штампарије.

Манастири су и у Црној гори остали народње школе и расадници српске књиге и писмености. Но, ко није мислио, да буде поп, или калуђер, тај није ни ходио у манастире, да учи књигу. Црногорци су у опће мислили, да само владикама, калуђерима и поповима ваља учити књигу и науку. С тога је учење и сведено само на свештенство. Али је и то учење било веома јадно и ограничено. Школе по манастирима нијесу биле уређене. Ђаци су и књигу учили и калуђере послуживали. Часови учења нијесу били одређени, него су ђаци учили, кад год нијесу имали каква другога посла. Зими су учили око ватре у кухињи, а љети по вртима и шумама око манастира. За скамије и какви школски и научни метод нијесу ни знали. Све се обављало на најпростији начин. Који би ђак знао часловац, псалтир, црквенско правило и штампарско писање, тај је свршио све науке, и сматран је за научена. Он се могао одмах закалуђерити или запопити. У којему су манастиру калуђери мало боље знали, из тога су и ђаци излазили припремнији у словенском читању и црквеном правилу.

Многи ђаци нијесу знали читати друге књиге, осим онијех, из којих су учили; па су се за невољу и таки попили и калуђерили.

Најбоље је карактерисао школу и просвјету у Црној гори владика Петар II. у лицу попа Мића Цуцкога, који није знао да прочита ни оно, што је сам написао. А литурђију, крштење, и вјечање научио је на памет; па је све то свршивао без књиге и појао, као пјесну уз гусле[1]).

Али ни саме владике нијесу имале вишега образовања; и оне су биле манастирски прости ђаци.

Први је црногорски владика Василије Петровић, који је мало више од осталијех учио, нешто у српској пећској патријаршији, а нешто опет приватно и практично, бавећи се дуже времена у Петрограду. Он је први појмио, да без науке и просвјете нема знања ни напретка; за то је одвео у Русију 12 црногорских младића на науке с намјером, да их опет по свршетку наука врати у своју врлетну домовину. Али их руска жестока клима у Петрограду готово свијех помори. Те и то прво племенито предузеће оста без успјеха. Исти владика написао је и једну кратку и прву историју Црне горе, која је штампана у Москви 1754 год. И ако та историја једва заслужује своје име, опет је то доказ, да је владика Василије крочио један корак даље од својијех предходника, и, да је појимао важност науке.

Његов нашљедник владика Петар I. учио је се неко вријеме у Петрограду под његовијем назором; био је врло бистар и дубокомишљен; имао је природан појетски дар, као што обично многи Црногорци имају, и написао је, као што је већ споменуто у овој расправи, први законик у Црнвј гори 1796 год. Писао је и љетопис Црне горе, којим су се послужили писци црногорске историје, и поред тога још неколико јуначких и дидактичких пјесана. Имао је код себе научне људе: С. Милутиновића

[1]) Горскји вјенац.

и Абата Долћија,[1]) као секретаре. Али, што је за чудо, није обраћао никакве пажње на школе.

Та слава припада његову нашљеднику владици Петру II.

Овај српски даровити пјесник, којему је био учитељ споменути и познати српски пјесник С. Милутиновић, завео је прву основну школу на Цетињу 1834 год., у којој се почело учити: српска граматика, свештена историја, рачун и писање.[2])

Поред његове узор-појезије ова школа стоји на првом мјесту у низу његовијех заслуга за просвјету и књижевност. Он је први послао неколико црногорских младића (прем да све од своје родбине) у Србију на науке, које је српска влада одлично издржавала. Али су Црногорци по својој навици склоњенији за јунаштво и власт, него за науку и умјетност. С тога ни један Црногорац, изузевши три споменуте владике, до сада, који се изван своје домовине учио, није имао стрпљења, да редовно сврши науке, нити се находи трагова, да је од учења, ма којега било какве користи Црној гори.

Узроци су томе они исти, које мало прије казах, за што у Црној гори није било школа. У опће је познато, да без срестава нема науке, нити цивилизације без вароши, асоцијације и свјетскога саобраћаја.

Владика Петар II. поред школе набавио је и српску штампарију 1834 год. у којој су штампане неколике црквенске и српске књиге на Цетињу. Али у рату против Омер-паше 1852 и 3 год. при оскудици олова кнез Данило нареди, те се штампарска слова слију у зрна за

[1]) Абат Долћија, који је преко 20. год. вршио секретарске послове код владике Петра I. и био му у све му десна рука; умрьо је неприродном смрћу у Црној гори. Вриједно би било да који јужнословенски писац напише биографију овога наученога Дубровчанина и родољуба који је владици Петру и Црној гори усрдно служио и знатне услуге учинио.

[2]) Грлица за год. 1835.

вишеке. Његова књижевна дјела угледала су свијета ова: Лијек јарости турске и Пустињик цетињски на Цетињу 1835.; Луча Микрокозма у Биограду 1836; Горски вијенац у Бечу 1847; Лажни цар Шћепан у Загребу 1851; Кула Ђуришића и Чардак Алексића, двије јуначке пјесне у Бечу 1851; Слободијада у Земуну 1854 год.[1]) и Српско огледало у Биограду 1854 год.[2])

Владичина свијетла књижевна дјела са свијем су супротна његовој апсолутној владавини, која носи на себи жиг најжешћега деспотизма.

Кнез Данило, који се усрдно старао, да од самовољне Црне горе начини уређену државицу, давши јој, по несрећи, апсолутно-монархијски облик, бринуо се је и за школе. Он је цетињску основну школу претворио у мали пансион, одредивши 30 штипендија најбољим ђацима из свијех нахија у Црној гори, и набавивши јој ваљане учитеље, међу којима је био по највреднији Стеван Петрановић.

Поред тога набавио је опет и штампарију 1860 год., добивши безплатно од Србије тијесак (машину) нове системе.

Од 1834—1863 год. били су учитељи у цетињској основној школи: Петар Ћирковић из Котора, Лазар Влаховић из Сомбора, архимандрит цетињски Петроније Лујановић из Хрватске, Ђ. Срдић из Котора, Анто Мацура из Далмације, Стеван Петрановић (ђакон) из Далмације, Никола Мусулин из Гомирја, Стеван Капа свештеник и Филип Радичевић ђакон цетињски.

Кнез је Данило био науман, да заведе основне школе у свијем нахијама по Црној гори.

---

[1]) Српска библиографија Стојана Новаковића.

[2]) Има његовијех још неколико дивнијех пјесана растуренијех по разнијем часописима. Вриједно би било, да се све скупе и уједно наштампају. А и сва његова књиж. дјела ваљало би прештампати; али не онако, као што неки с Горским вијенцем раде и тргују.

Ову племениту намјеру није му дала извршити ненадна и трагична смрт.

Његов нашљедник кнез Никола послије познатога турско-црногорскога рата 1862 г. обрне највишу пажњу на школе.

Још 1863 год. на приједлог писца ове расправе, установи се богословија на Цетињу за црногорско свештенство и учитеље. Да би овај завод одмах прорадио, прими се предлагач поред других дужности привремено управе и професуре, а Филип Јабучанин професуре, који је слушао науке у петроградској духовној академији. Поред богословије остане и још се боље уреди цетињска основна школа са 4 разреда и два учитеља: Стеван Капа свештеник у 4 и 3. и Филип Радичевић ђакон цетињски у 2 и 1 разреду.

У пројекту предлагачеву назначено је, да се још 10 основнијех школа заведу по Црној гори, за први мах, из којих би се најбољи ученици могли примати у богословију.

Кнез Никола у договору са својијем оцем војводом Мирком одобри цио пројекат, отворивши се 10 реченијех школа, у које се поставе учитељи млади Црногорци, који су с најбољим успјехом свршили основну цетињску школу.

Ове школе заведене су: двије у катунској, двије у ријечкој, двије у црмничкој, једна у љешанској нахији; двије у Бјелопавлићима и једна у Васојевићима.

Основне се школе одрже; а богословија након године престане због многих трошкова, који су за годину дана изишли на 3000 фор. среб.

По што престане богословија, да би барем основна школа задаћи боље одговорила, управитељ по одобрењу кнежеву позове два вриједна учитеља из Далмације: Михаила Мршића и Божа Новаковића, питомце задарске православне семинарије. Они дођу на Цетиње 1865 год. у Августу, примивши школу, усрдно су вршили своје учитељске дужности и школу знатно унаприједили.

Управитељ школа из неких политичких разлога своjевољно оде са свијем из Црне горе 1867 г. у мјесецу мају. За тијем исте године оставе школу и два споменута учитеља, и оду у Биоград, да продуже правне науке на великој школи.

У основнијем се школама предавало: читање српско и словенско, хришћанска наука, свештена историја, српска историја, српска граматика, ђеографија, рачун, мала физика, писмени саставни и црквено пјевање.

У богословији је било одређено, да се предава: историја цркве, пастирско богословље, догматично богословље, морално богословље све у изводу скраћено; тумачење светога писма, црквенски обреди, правило и пјевање; додатак је био: историја свијета, ђеографија, психологија, физика, рачун и методика.

Мршића и Новаковића замијени у цетињској школи: Спиро Ковачевић учитељ из Далмације и Гавро Пешић из Баната. И један и други старали су се, да унаприједе школу цетињску, рарочито Пешић, који има доста учитељске спреме.

Послије неколико година држања и пријатељовања с Наполеоновом владом кнез Никола на један пут обрне Русији, од које је једнако нешто зазирао, и оде у Петроград у декембру 1868 год.

У Петрограду буде добро примљен, гдје између осталога изради издржавање за једну богословију и једну женску школу на Цетињу. На издржавање богословије одреди руски синод у споразумљењу с владом 8000 руб.; а на женску школу одреди побожна царица руска 5500 руб. годишње. Те се тако заведе на ново богословија и прва женска школа на Цетињу 1869 год.

Вриједни педагог Милан Костић родом из Бачке, који је свршио духовну академију у Кијеву, постане ректор цетињске богословије, за коју је у споразумљењу са Ра-

јевским протом руским у Бечу програм саставио и богословију уредио, као и остале основне школе по Црној гори, над којима је био и надзорник све док није оставио Црну гору, и усрдно се старао о ширењу просвјете у Црној гори, учинивши јој за три године својега у њој боравлења лијепијех услуга.

За управитељицу женскога института на Цетињу постављена је госпођица Пацјевић, рускиња из Москве, уредивши га по системи руских института. По извјештајима која имам пред собом, нарочито руским[1]), и ова школа добро напредује, и ако се у њој предају страски језици који нијесу од никакве практичне вриједности за младе Црногорке.

Поред ова два завода са 10. основнијех школа, које су прије заведене, отворено је још око 30 основнијех школа по Црној гори од 1869—1871 год.

Основне су школе у овијем мјестима:

1. у Цетињу
2. „ Његушима
3. „ Ћеклићима
4. „ Трешњеву
5. „ Предишу
6. „ Грахову
7. „ Повији
8. „ Острогу
9. „ Шавнику
10. „ Малинску
11. „ Морачи
12. „ Брцкуту
13. „ Лијевој-ријеци
14. „ Андријевици
15. „ Братоножићима

[1]) Извјешт. Славенофил. благотвор. комитети выпускъ 1. въ Москви 1871 год.

16. у Пиперској-ћелији
17. „ Ждребанику
18. „ Орјој-луци
19. „ Загарчу
20. „ Додошима
21. „ Црнојевића-Ријеци
22. „ Градцу
23. „ Лимљанима
14. „ Бољевићима
25. „ Глухом-долу
26. „ Сотонићима
27. „ Дупилу
28. „ Брчелима
29. „ Добрском-селу
30. „ Цеклињу
31. „ Љуботињу
32. „ Чеву
33. „ Лукову
34. „ Жупи
35. „ Каручу
36. „ Грађанима
37. „ Подгори
38. „ Језерима
39. „ Добриловини
40. „ Врелу.[1])

У овијем се школама предава: 1. србско и словенско читање, 2. катих. 3. библијске приповјетке, 4. српска граматика, 5. рачуница, 6. земљопис, 7. српска историја, 8. земљодјелска читанка и 9. цркв. пјевање.

У два виша завода на Цетињу предава се у женском: 1. катих. 2, свјештена историја, 3. срп. граматика, 4. земљопис, 5. рачуница, 6. краснопис, 7. руски, 8. Фран-

[1]) Три школе под бројевима: 38. 39 и 40. изван су црногорске границе.

цески језик, 9. гајење свил. буба, 10. женски рад и 11. пјевање.

У богословском — 1. пространи катих. од Филарета, 2. историја цркве, 3. српска граматика, 4.словенска граматика, 5. риторика, 6. историја српске књижевности, 7. руски језик, 8. руска духовна књижевност, 9. историја свијета, 10. антропологија са физиологијом, 11. дијететика, 12. морално богословље, 13. тумачење светога писма, 14. ерменевтика, 15. омилитика, 16. психологија, 17. Логика, 18 догматичко богословље, 19. пастирско богословље, 20. литургика, 21. учитељски метод, 22. педагогија и 23. цркв. правило и пјевање.

Оволики број наука, који је прешао обичне границе, јамачно је непрактичан за цетињску богословију, а и избор наука није без приговора! Погрјешку ову ваљало би на сваки начин исправити, ако се жели до добра резултата доћи.

Ова два завода, као што је споменуто, издржава царица и синод руски, и моћи ће се одржати, докле им се год уздава одређена помоћ.

Учитељима основнијех школа дава се плата од прихода црногорских манастира, који износи до 16.000 фор. среб. Годишња плата свијех учитеља износи 7350 фор. ср.[1]). Из те своте прима и црногорски митрополит своју годишњу плату 2000 ф. ср. и плаћају се манастирски назорници по 300 ф. годишње.

Манастирски су приходи од 1855 до 1868 год. уношени у кнежеву касу; а те су године одвојени и одређени на просвјету у Црној гори. Сва су манастирска до-

---

[1]) Ректор богословије и два професора, као и управитељица женске школе и двије учитељице, плаћају се из суме, која је одређена на издржавање ова два завода. Ректорска је плата 1500 ф. 2 проф. по 600 и стан. Управитељици 1500 руб. и 2 учитељицама по 300 ф., стан, храна и огрев.

бра дата под закуп Црногорцима, којима је који манастир наручнији; те се тако приход у готову новцу прима.

Ово рационално одобрење скромнога митрополита Илариона, да се из манастирских прихода плаћају учитељи, и да се потпомаже просвјета у Црној гори, заслужује сваку хвалу. Жељети би било, да се угледају на ово племенито дјело и остали српски јерарси, које потпуно одговара духу времена и потребама народње просвјете; јер манастири и њихови приходи нијесу циљ, него срества за циљ.

У два виша завода, богословском и женском и у свијем основнијем школама било је прошле године 2000 ученика и 100 ученица.

О резултату наука за сада се не може ништа поуздано казати. Али је извјесно, да је с отварњем новијех основнијех школа у потоње вријеме учињен приличан напредак; јер су већ 2% писмена становника. Но с одласком из Црне горе Костића и Пешића школе су доста изгубиле.

VIII.

Војена организација.

Сваки је Црногорац, који може носити оружје, војник, т. ј. дужан је, да брани своју домовину од напада спољашњијех непријатеља.

При свем том војенога уређења није било никаква чак до кнеза Данила.

Свако је племе ишло у бој за својијем војводом, или кнезом, или сердаром више по својој вољи и навици, него по какву војеном уређењу, закону и дисциплини. Војнички дух, који је у Црногорцима моћно развијен, домољубље и надметање у јунаштву и одликовњу распаљивало је у њима храброст и страст за бојем, и водило их вазда пуне одушевљења на бојно поље. Доста је

само једна поклич: „удариште Турци на Црну гору"; па да сва листом племена за тили час скоче на оружје и непријатељу супрот стану, нештедећи ни пошљедњу кап крви за обрапу своје домовине.

Кад се је год напријед дознало, да се скупља турска војска било од херцеговачке, било од арбанашке стране против Црне горе, владика је вазда сазивао племенске главаре на Цетиње, да се договоре, гдје ће се Црногорци скупљати и како ће Турке одбијати.

По том је сваки главар водио своје племе на уречено мјесто, гдје је и владика у логору био и Црногорце храбрио за бој.

Племена се ни у боју нијесу мијешала у једну гомилу, нити су се управљала по команди једнога заповједника; него су једно до другога инстиктивно заузимала мјеста са својијем главаром и Турке одбијала, утркујући се, које ће се боље одликовати и више турских глава посјећи.

Црногорци су увијек војевали са својом пушком и о својој брашаници, коју им носе жене за њима.

Немајући опћега државнога уређења и недајући данка, а немајући никаквијех других извора за опће народње потребе, наравно другачије није могло ни бити. Али и данас, кад Црногорци давају и данак, опет војују о својему трошку.

Тек се је кнез Данило побринуо, да Црну гору и у војеном погледу уреди.

По његовој је наредби пописана војска по свијем племенима, поставивши сваком племену војене старјешине: војводу, или сердара и капетана, и на свако 100 људи стотинаша и барјактара, и на свако 10 људи десечара. У неким нахијама постави и по једнога командира, као: у Црмници Маша Андрова, у Бјелопавлићима Баја Бошковића и у Морачи и Ровцима Милисава Мишњића. Поред тога установи и гарду. Гарда је састављена од пробра-

нијех и најбољих јунака из свијех племена. И она има својега шефа, стотинаше, барјактаре и десечаре.

Сваки је војни старјешина добио сребрн грб на капу са кнежевијем именом на сред грба, који означава чин старјешинства у војсци. По старјешинству је и облик грбова удешен. Другачији је грб сенаторски, другачији командирски, капетански, стотинашки, барјактарски, и десечарски.

Да би се ово ново војено уређење могло одржати, кнез Данило одреди и годишњу плату војенијем старјешинама, која и дан данашњи постоји: војводи, који је уједно и сенатор 200 фор.[1]), капетану 80 фор. стотинашу 12 ф. барјактару 12 фор. и десечару 5 фор.

Перјаницима, којих има 100 и, који су кнежева стража, по 80 фор. годишње.

Овако војено уређење трајало је до 1866 год. А те године по жељи кнеза Николе пошаље влада кнеза Михаила из Србије о државном трошку артиљеријскога капетана (сада потполковника) Милутина Јовановића са потпоручиком Алексом Ђорђевићем, Пантом Пејовићем и Тодором Којићем, те уреде и извјежбају црногорску војску по војеној системи, која се у Србији практикује.

Сва је војска подијељена на чете, баталионе, бригаде и дивизије. Свака чета има 100 војника, сваки баталион има од 4—6 чета, бригада од 4—6 баталиона, а дивизија по двије бригаде.

Старјешине овој народњој војсци постављене су до бригаднога командира исто, као и у народњој војсци у Србији; а дивизиони и бригадни командири нијесу још постављени.

Народње војске има свега у Црној гори 16,700; у томе су броју сви мушкарци од 16—60 год. Наоружана је сва војска новијем жљебастијем пушкама аустријским

[1]) Позније је сенаторима повишена плата. Види Судство.

из Седелове фабрике, калибра 13·8, међу којима има 2500 острагуша Крнкине системе.

Србија је и у томе учинила знатну помоћ братској Црној гори, даровавши јој 5000 пушака, батерију брдских топова са свијем прибором, 35.000 ока олова и 5000 ока барута.[1]) Остале пушке, барут и олово платио је кнез Никола нешто уштедом из државнога прихода; нешто руском помоћу, а нешто и од новаца владике Петра II, који су по његовој смрти положени у руску петроградску банку, прем да на другу сврху.

Послије војенога уређења у Црној гори капетан се Милутин врати у Србију, а остала троица остану и продуже вјежбање тобџија, пјешака и трубача[2]) и уређивање радионице за лијевање пушчанијех зрна и савијање вишека за нове пушке и топове.

Тодор Којић, по што извјежба црногорске трубаче, врати се у Србију 1868 год. Тако и Алекса Ђорђевић, по што сврши вјежбање пјешака, врати се у Биоград 1870 год.; а на његово мјесто пошаље се ради даљега вјежбања, поручик Јован Влаховић. На пошљетку и Панто Пејовић, по што извјежба тобџије и уреди лабораторију и магазине за израђену муницију, врати се у Србију 1872 године.

Тако је сада уређена црногорска војска по системи уређења српске војске у Србији, и може се поуздано казати, да је Црна гора сада у војеном погледу спремнија, него, што је икад била. А да је ова српска војена система удесна и прилагодна и Црногорцима, засједочио је повољан резултат у турско-црногорској пограничној задјевици на Липову 1872 године.

---

[1]) 500 пушака, 500 сабаља и артије за милион вишека даровао је Црној гори честити биоградски грађанин и родољуб Лазо Трифковић.

[2]) Коњице у Црној гори нема.

При свем том нетреба да Црногорци напуште, нити забораве ни свој стари начин војевања, који је срастао с црногорским земљиштем и веома удесан за њихове кршеве.

Црногорци су поред својега природнога јунаштва, вјешто заклањајући се за дрвље и камење у бојевима, и могли одолијевати турској сили и навали кроз стотине година.

Њихов начин војевања зачуђавао је турске најваљаније војсковође, који су га у позније доба изучавали, и у потоњем херцеговачком и црногорском рату примјењивали:

Добро се опомињем, кад је Дервиш паша, најодважнији турски генерал новијега времена, у једноме боју 1862 године, прелазећи и други пут из Бањана преко Ките к Никшићима, гдје је у Кадијној продоли пред тијем био жестоки окршај између наше и турске војске, погинувши ту и Салиф паша, први пут употребио црногорски и херцеговачки начин боја, заклањајући се и турска редовна војска за дрвље и камење, и тако се је поступно с јуришањем примицала к нашим позицијама.

Па знам, да се тада ни два сахата нијесмо могли одржати у њима, него смо их у најжешћем боју изгубили, и са штетом се на траг повукли.

Тада смо први пут пред Турцима устукнули послије толико бојева те године, у којима су Турци свагда узмицали и бјежали.

Мислим, да ово нијесу заборавили они Црногорци и Херцеговци, који су били у томе боју мјесеца Јана 1862 године.

IX.

Привреда и етнографске црте.

Привреда је у Црној гори врло незнатна и веома скучена. Земље је мало; а и оно, што је има, обрађује се просто и примитивнијем ратилима. Ријетко која година може подмирити својом љетином народње најпрече потребе.

С тога сваке године, кад је мир, излазе из Црне горе од 2—3000 Црногораца и, иду Цариград, малу Азију и Мисир, те тамо зарађују и своје домаће потребе подмирују.

Живот је народа црногорскога у опће сиромашан и чемеран. Али опет ватрено љуби своју кршну домовину, нити је без велике невоље оставља. Кад на почетку глад и мука одоле, те се по неколике породице иселе из Црне горе, од које се с големом тугом одвајају, најрадије иду у Србију, гдје налазе код своје браће Срба помоћ и олакшицу за живљење.

Земљиште је црногорско већином каменито и неродно, а и клима је по нахијама неједнака због висина и увала; с тога је и производња разнолика.

У катунској нахији, која је најкршевитија, најмање се производи жита, а највише кртоле и купуса. По малијем и каменом ограђенијем долинама сије се по нешто: пшенице, јечма, ражи, овса и кукуруза. Али је све то у тако малој количини, да ни једна кућа, и кад је најроднија година не може љетином подмири своју годишњу потребу. Кртоле и купуса, кад је бурна година, има у изобиљу. Тијем се народ у катунској нахији највише храни. А што му претече, то носи на пазар на Црнојевића ријеку и у Котор, те продаје. Катунска је нахија негда много производила: говеда, коза и оваца, а гдјешто и пчела; али је сада и тога свега, сваке године мање; јер су брда оголела, па нема доста паше. С тога је и у дрвима за ватру велика оскудица.

Народ се у катунској нахији гдјешто помаже и травом — вишем, — коју чупа измеђy шкрипа и камења, и носи је на пазар, те је продаје оку по 1, а каткад и по 2 динара.[1])

За новце, што се узму за кртолу, купус, виш и за стоку и говеда (ко има да прода) купује се: жита, соли и дру-

[1]) 20 је динара једна цванцика.

гих ситница, које су од потребе чељади, као и вино и ракија за крсно име, и подмирује се данак.

У ријечкој се нахији производи мало више жита, него у катунској — јер су ријечке земље до скадарскога језера врло плодне. Кукуруза се највише производи. Има гдјешто и винограда; а народ се помаже и свиленијем бубама. Има нешто и руја; али је под монополом. Закупници су руја обично трговци из Котора, или из Будве; али увијек имају ортака, коју црногорску фаворизирану личност. Најбољи је извор за народњу привреду једна врста ситне и одвећ масне рибе — укљева — талијански — scorance — и лови се у скадарском језеру. Ловишта су у црногорској граници; има их шест: Каруч, Волач, Граб, Базагур, Рȁњ и Плоча.

Прва су три ловишта својина цетињскога манастира, прилог Црнојевића; али приход од њих иде у књежеву касу. Друга су три ловишта искључиво племена цеклињскога.

Кад је родна година рибом, може се уловити око 1000 миљара. Миљар потеже 333¼ оке. Миљар се продава по 12 цекина; цекин се рачуна у 4 фор. сребра. Привреда од те рибе износи на 50.000 фор. ср. То није мала помоћ народу ријечке нахије. Али од тога има користи и сиротиња катунске нахије, нарочито Цетињани и Његуши; јер они готово сву ту рибу преносе под кирију с Ријеке у Котор. А из Котора се разноси по Италији.

Занимљиво је знати, како се ова риба суши.

Код свакога ловишта имају по неколике колибе сламом покривене, у којима су начињене од камена тако-зване кȍпање; копање се рибом напуне и добро осоле; у сваку копању може стати до 100 багаша или 1000 ока рибе; тако осољена остане у копањима два дана, по том се нанише на врзмице (пруће од дивље врбовине) и објеси се у колибама по два ката један више другога, те се нај-

прије добро одими, а послије се наложе мале ватре по колибама, и тако се за три дана риба осуши.

Цеклињани дијеле ову рибу на једнаке дијелове по броју мушких глава. Свака мушка глава, чим се роди, има свој дио у риби; тако има свој дио свака црква цеклињска и свака сирота жена. У 10 дијелова броји се једна лоза. Мртви се дијелови зову они, кад из неке куће нико не дође, да поможе ловити рибу. Мртвијем се дијеловима врло мало дава. Кад је наобилатији лов може доћи на мртви дио 2 талијера; а онијем, који лове и суше рибу, може доћи на дио до 60 талијера. Дијелова има свега око 2500.

Мреже за укљеве, које се у Црној гори зову грйб, граде се у Италији, и стане једна од 40—100 талијера. И на укљеве се дава данак на миљар по један цекин.

Сваке године не буде обилат лов; него друге, а каткад и треће године.

Забавно је видјети, како се изнад ловишта витлају на јата птице и грабе ситну рибу, као: вранац, који рони за рибом у воду, фендак, уштака, нор и т. д.

У скадарском језеру има у изобиљу и друге сваковрсне рибе, као: јегуља, пастрмке, крапова, скакавица и т. д.

Црмничка је нахија још питомија и плоднија од ријечке. У њој рађа поред сваковрснога жита добра вина и разноликога јужнога воћа. Народ се те нахије највише помаже житом, вином и свиленијем бубама.

Љешанска је нахија већином кршевита, као и катунска. Земље, што је нешто има до зетске равнице, врло је плодна. Ту се сије и производи по мало од свакога жита. Има нешто и винограда; а народ се гдјешто помаже свиленијем бубама, бухарицом и духаном, који је познат у Црној гори под именом: љешанска дограма.

Бјелопавлићско је поље највеће и плодно је, као и црмничко. Ту се сије и производи доста: пшенице, јечма,

ражи, овса, крупника, кукуруза, кртоле, купуса и сваковрснога воћа. Прем да се и ту, као и у свој Црној гори, обрађује земља по старом и примитивном начину. Ту рађа и добра вина, а има доста и ливада за сијено.

У Бјелопавлићима је код манастира Ждребаника држао Вукан Немањић своју ергелу, гдје је имао своје простране ливаде крајем ријеке Зете; по чему се је тај манастир, како народ прича, и прозвао Ждребаник.

Кад би се у Бјелопавлићима развила агрикултура, као што земљедјелска школа и наука захтјева, јамачно би бјелопавлићско поље могло производити хране за сву Црну гору; јер, кад је и сушна година, да имају потребне ширкове, или дрвена кола на Зети, као што су на Требишњици у Херцеговини, да избацују воду из корита на земљу, могло би се читаво поље топити и залијевати, кад би год потребно било.

Народ се у Бјелопавлићима и сада највише помаже житом.

И у Васојевићима су земље одвећ плодне, нарочито око ријеке Лима. Горњи су Васојевићи већином врлетни и одвећ сточни; имају доста: оваца, говеда и коња; и тијем се највише помажу. Доњи Васојевићи производе жита и сијена, нарочито пшенице и кукуруза у великом изобиљу.

Ровчани, Братоножићи, Кучи, Морачани и Дробњаци највише жеве од сточарства. Нарочито су Дробњаци источни, гдје поред добре пасвине оваца и говеда има доста коња и пчела.

Свуда по Црној гори сади се по нешто црнога и билога лука и раштана купуса у ријечкој, црмничкој, љешанској нахији и Бјелопавлићима; сије се по мало и пасуља шаренога, жутога и црвенога; има и лубеница и тикава. Сије се гдјегдје по нешто и конопља, од чега жене израђују дебело и грубо платно. Налази се нешто мало и свиња и у катунској, ријечкој и црмничкој нахији мазага.

Гдје је овако незнатна производња, само се по себи разумије, да је трговина још незнатнија.

Од свијех производа највише се износи из Цре горе сухе ситне рибе, и то кад је с њом родна година, као што је већ споменуто. Износи се нешто и руја, свиленијех чаура, траве бухарице, сира, масла, суха меса под именом „кастрадина“; и доста купуса и кртоле. Изгони се по нешто говеда, коза и оваца. А уноси се нешто мало чохе, платна лана, памука, кафе, шећера, шпирита и разнијех ђинђуха, које се продају на Цетињу, Црнојевића ријеци, Виру и Данилову граду; а највише се уноси соли и кукуруза. Со је под монополом; а жито набављају из Трста појединн црногорски главари (у споразумљењу с кнезом), и давају га народу по цијени, коју одреди кнез са сенатом, на причек за 8 или 10 мјесеца, што се зове у Црној гори: вађевина, а у Херцеговини увјерица.

У вријеме наплаћивања вађевине, ко нема новаца, томе може повјериоц узети за дуг, ако нема стоке, посуђе, или покуће. Притијешњен дужник тражи новаца, макар под какав било интерес. У такој се прилици опажа оно, што се у Србији зове: зеленаштво.

У Црној се гори још и сада зајмови давају на поштену ријеч, и ријендак је Црногорац, који би погазио своју ријеч и одрекао повјериоцу дуг. Црногорци су у опће на ријечи тврди, поштени и добри платци; али их убоштво сваке године товише притиска, те се и та одлична црта мало по мало губи. С тога повјериоци сада узимљу гдје гдје залоге од дужника̂.

Црногорци, који тргују са житом, сољу, стоком и говедима, узимљу новаца у зајам на интерес, или у ортачину од кнеза, или од којега трговца из Приморја. У Црној гори врло мало има новаца, како у појединијех људи, тако и у народу у опће. Изузевши кнежеву касу, једва би се нашло готовијхх новаца 100.000 фор. у свој

Црној гори! — У таким материјалнијем неприликама природно је, да се не може развити ни трговина, ни индустрија, а још мање наука и просвјета.

И опет је тај српски јуначки народ одбранио своју врлетну домовину од силе и поплаве турске.

Јамачно нема народа у Јеврупи, који сиромашније живи од народа црногорскога. Ни Ирци и Шотланци не могу му се у томе упоредити. Лако ће се појмити тај чемерни живом, кад се помисли, да има Црногораца, који, кад је неродна година и жито скупо, проведе цио дан с једном печеном или скуханом кртолом!

Храна је у Црној гори у опће: кртола, купус, сир крчамак, кукурузни хљеб и љети млијеко. Ријетке су куће, у којима се једе меса, осим на Божић, Ускрс, крсно име, прислугу и неке друге благе дане. То се исто може казати и за вино и ракију. И једнога и другога Црногорци врло мало пију.

При свем том, што има крчама свуда по Црној гори и што у недјељне и друге светковне дане Црногорци радо иду у њих; ипак се не може видјети ни један опијен. Може се поуздано казати, да нема ни једне српске покрајне, у којој је мање пијанства, него у Црној гори. Жељети је, да се та врлина одржи у јуначком и братском нам народу црногорском.

Куће су у Црној гори зидане већином сухомеђом. Главарске су и других имућнијех Црногораца куће зидане с кречом, и већином удешене за бој; јер се на многим виде пушкарице, кроз које се може у невољи из куће бранити. Куће су у катунској нахији покривене ржаном сламом; а у црмничкој и ријечкој нахији тиглама. Главарске су куће на један под, и то већином у пȍ куће; а у другој половини, гдје нема пода гори ватра на средини, око које сједе чељад и грију се. Пећи нема нигдје осим Цетиња. Имућније куће имају обор око куће од

сухомеђе; унутра су у обору стаје, јањила, и наслони за стоку и говеда. Сиромашње су куће од сухомеђе врло ниске и сламом покривене без прозора и димњака са једнијем ниским вратима. Али се није бојати, да ће се у њима ваздух покварити; јер има и сувише промаје са свијех страна! Многе сиромашње куће немају обора; па, ако имају коју овцу, козу, говече и свињче, то све зими стрпају у исту кућу; те у једној половини — ноћивају чељад, а у другој стока!

Распоред је кућа (изузевши црмничку и ријечку нахију и неколике главарске куће по Црној гори) да не може бити горији; а наравно и покућанство не може бити простије ни сиромашније. Куће, које нијесу на под, казао сам како су одвећ ниске и без прозора, и имају облик чобанске колибе; преплетене су по сриједи прућем, гдје о једној гредици у пријебоју виси оружје; а у горњој је половини куће обично огњиште. Више огњишта у свакој кући има љеса оплетена од прућа, која се зове: петар; а у Херцеговини — черјан, кад је у кући више огњишта, а кад је у стаји, рече се: плетер, или попљет. На черјану стоје кошеви од прућа и у њима жито. У угловима куће има по један, или два ковчега (сандука), у којима се чува стајаће одијело мушко и женско и држи се сухо месо, гдје га има: има и по један бадањ, за кисјели купус, већи или мањи, како је која кућа пространа; има гдјегдје и по неколике каце, или стублине, или стари мјехови, у којима је сир, сô и брашно. Од посуђа има по један или два бакрена котла, неколика чањка и дрвенијех ожица веома грубијех, које Црногорци сами собом граде.

О тањирима, ножевима и виљушкама нема ни спомена Чељад сва једу из једнога чањка, који се постави на једну штицу близу огњишта нарочито у вече, да се од ватре види вечерати. Ријетка је кућа у којој има сви-

јећа. А, кад дође гост на конак, при вечери се свијетли лучем, или зубљом.

У Црној је гори највиша част: печено овнујско месо које домаћин сијече на трпези пред гостима ножем, који свагда носи за појасом, и којим сијече турске главе; па то никоме тамо није тугаљиво. Кад је много гостију месо се дијели, метнувши пред свакога госта по један комад; а пред госта, који је најодабранији, метне домаћин плеће. Обично се једе рукама; с тога сви умивају руке и прије и послије ручка, али без сапуна; јер је ријетка кућа, која га има.

Ни кошуље никад не перу сапуном, него пепелом у мишћелу или лукшији.

Овоме се не треба нимало чудити, кад се помисли, да се до скоро ни један Црногорац не би ни по што не само умио сапуном, него не би ни перчин очешљао. Који би то учинио, био би на порузи у друштву, и сви би га сматрали, да није јунак; јер: умивање, чешљање и глађење по њихову мишљењу, само женскињу доличи.

Али се сада већ и то опће мишљење промијенило. Војводе, које станују на Цетињу, не само што се лијепо чешљају и аромнијем сапуном умивају, него још и косу помадом мажу. То иде напоредо с другим луксузима на Цетињу; и то је, бог ме, пријелепчиво.

Кад би сада устали владика Данило и Вук Мићуновић, па то видјели, шта би рекли?

И покривачи и простирачи су им врло убоги. Најимућније куће, изузевши неколике садашње главарске, имају за простирку пустине, које они срећом сами праве и за покривку бијељеве, које купују у Котору. А у сиромашнијем се кућама простиру вреће, или поњаве, и покривају се струкама, под којима зими сву ноћ бобоћу од студени.

Гдје има доста дрва, кад је одвећ хладно, гори ватра сву ноћ, нарочито у сиромашнијем кућама, које не-

мају доста топлијех хаљина за покривање; а око ње сједе чељад, дријемајући, док их тако и зора нађе.

И иначе Црногорци у опће најрадије зими леже поред ватре, обрнувши јој леђа, или ноге. Тако се и лијече, кад који прозебе.

Али се ни томе не треба чудити, кад се помисли, да у свој Црној гори нема, до само један доктор, и то кнежев на Цетињу, обично странац, који српски језик за дуго не може, или неће да разумије. Травара има доста у Црној гори; а и за ране има врло вјештијех видара.

Црнгорци су у опће веома понесени за лијепијем оружјем и одијелом; с тога их има којима вриједи оружје и одијело више, него читаво имање; нарочито од када је ушло у моду, да се богато везу и ките златом и сребром доламе, гуњеви, џамадани и јелеци.

Што се тиче заната, Црногорци у опће имају о њима веома ружан појам. Они мисле, да занат за јунака није; с тога је врло риједак Црногорац, који би се одао занату н. п. терзијском, чизмарском, ковачком и т. д. Прем да многи израђују дрвенарију за кућевне потребе као: штице, рала, виле, грабље, лопате, здјеле, ожице, и т. д.

Ковачи су у Црној гори обично цигани; а терзије Срби из Подгорице, а куће с кречом зидају Приморци и Крушевичани и Драчевичани из Херцеговине. Других заната и нема. Једини су Црмничани, који се не либе градити тигле, од којих имају приличну корист.

X.

Статистика.

Из приложене статистике од 1863 год. видјеће се, колико има у Црној гори: рала земље, коса ливаде, оваца, коза, говеда, свиња, барјела (акова) вина и улишта (кошњица); колико капетанија и капетана, стотинаша, барјактара и десечара; изузевши 6 капетанија, у којима није

записано, колико чега има, него само данак и плата старјешинама. Уједно ће се видјети, колико се дава данка на ове побројане ствари, као и годишња плата племенским главарима, који су уједно и војене старјешине.

Да би ова статистика била потпунија, искао сам преко једнога познаника допуну, колико чега има и у ово шест капетанија; па на дотичном мјесту рекоше, да би то било ништа мање, него издајство државне тајне!

Чудноват појам о статистици и државној тајни још у данашње доба, кад се зна, да је статистика у држави оно, што је библиографија у књижевности, и кад је наука изрекла, да без ње не може бити у овојој радњи ни државник, ни историк, ни економ и т. д.; и кад је већ у свијем образованијем државама обрнута на њу особита пажња, обрађујући је брижљиво, и износећи на видик њезине резултате, као илустрацију друштвенога и државнога стања и живота.

Ко се од видјела и јавности боји, тај доводи себе у сумњу!

Данка се дава на рало земље 6 гр., на косу ливаде 3 гр., на говече 3 гр., на 10 брава 6 гр., на свињче 1 ½ гр., на улиште (кошњицу) 1 ½ гр., на барјело (аков) вина 4 гр.

Из овога се види, да је узета за основ аустријска система данка. И према количини и вриједности имовине данак је у Црној гори већи, него у Србији; а на супрот њиме се много мање подмирује народнијех и државнијех општијех потреба. —

Годишња плата племенским главарима: Капетану 80 ф. војводи, који није сенатор, 60 ф. командиру 80 ф. стотинашу 12, барјактару 12. десечару 5. ф. писару неком 6, неком, 12 а неком 24 фор.

Данак се скупља само један пут у години и то у у јесен. У мјесецу се Октомбру скупљени данак предава

у кнежеву касу. Тада и племенски главари примају своју плату. А сенаторима, владици, архимандриту цетињском, свештенику и ђакону, учитељима, перјаницима, кнежеву секретару, ађутантима и доктору дава се три пута у години на четири мјесеца.

Ова је статистика састављена на основу пописа имовине ради државнога данка, а да је поуздана јамчи 61 правило црногорскога законика, који се у таким приликама строго примјењује.

„Који ли би притајао своју баштину, или друго штогођ, од чега се данак плаћати има, за таковога се одређује, да му мјестни старјешина, или главар узме све оно за глобу, што би гођ скрио; а ту глобу да међу своје кметове подијели.“[1])

Статистика горјеспоменутијех ствари по нахијама и капетанијама:

ЦРМНИЧКА НАХИЈА.

1. Капетанија брчелска.

Рала земље	1534 ½	—	данка	767	ф.	2 гр.
Брава	2313	—	„	49	„	9 „
Говеда	551	—	„	137	„	— „
Барјела вина	1136	—	„	378	„	8 „
Улишта	123	—	„	15	„	4 „
Прасади (свиња) . . .	266	—	„	33	„	3 „
На млине (не зна се број)	—	—	„	8	„	— „
				1389	„	2 „

Плате:

Капетану	80 ф.	данка	1389	ф.	2 гр.
2 стотинаша	24 „	плате	233	„	— „
2 барјактара	24 „	ост.	1156	„	2 „
21 десечар	105 „				
	233 „				

[1]) Законик Данила I. 1855. год.

2. Капетанија подгорска.

Рала земље	1335½	— данка	668 ф.	—	гр.
Брава	3138	— „	156 „	10	„
Говеда	563	— „	140 „	1	„
Барјела вина . . .	646	— „	215 „	4	„
Улишта	246	— „	26 „	11	„
Прасади	179	— „	22 „	4	„
Од млина (не зна се број)	—	— —	13 „	—	„
Сувишка	—	— —	8 „	—	„
			1250 „	6	„

Плате:

Капетану	80 ф.				
2 стотинаша	24 „	данка	1250 ф.	6	гр.
2 барјактара . . .	24 „	плате	233 „	—	„
17 десечара	85 „	ост.	1017 „	6	„
Сердару Бутору пенсије	20 „				
	233 „				

3. Капетанија бољевићска.

ГОДИЊЕ.

Рала земље	548	— данка	274 ф.	—	гр.
Брава	690	— „	34 „	6	„
Барјела вина . . .	601	— „	200 „	6	„
Улишта	74	— „	9 „	3	„
Прасади	108	— „	13 „	6	„

БОЉЕВИЋИ.

Рала земље	1080	— данка	540 ф.	—	гр.
Брава	1070	— „	53 „	6	„
Барјела вина . . .	649	— „	248 „	4	„
Улишта	100	— „	12 „	6	„
Прасади	144	— „	18 „	8	„
Од млина (не зна се број)	—	— —	9 „	4	„
Сувишка	—	— —	6 „	7	„
			1420 „	8	„

Плате:

Капетану	80 ф.					
2 стотинаша	24 „	данка	1420 ф.	8	гр.
1 барјактар	12 „	плате	251 „	—	„
15 десечара	75 „	ост.	1169 „	8	„
Војводи	60 „				
	251 „				

4. Капетанија дупноска.

Рала земље	1532 ⅛	— данка	766 ф.	1	гр.
Брава	3356	— „	167 „	9	„
Говеда	440	— „	110 „	—	„
Барјела вина . . .	505	— „	168 „	4	„
Улишта	214	— „	26 „	9	„
Прасади	300	— „	37 „	6	„
Од млина (не зна се број)	—	— „	8 „	—	„
Сувишак	—	— „	5 „	4	„
			1289 „	9	„

Плате:

Капетану	80 ф.					
2 стотинаша	24 „	данка	1289 ф.	9	гр.
2 барјактара . . .	24 „	плате	308 „	—	„
20 десечара	100 „	ост.	971 „	9	„
Командиру	80 „				
	308 „				

5. Капетанија сотоншска.

Рала земље	1057	— данка	528 ф.	6	гр.
Брава	100	— „	45 „	—	„
Говеда	372	— „	93 „	—	„
Барјела вина . . .	485	— „	161 „	8	„
Улишта	90	— „	11 „	3	„
Прасади	156	— „	19 „	—	„
			858 „	5	„

Плате:

Капетану	80 ф.	данка	858 ф.	5	гр.
Стотинашу	12 „	плате	166 „	—	„
Барјактару	12 „	ост.	692 „	5	„
10 десечара	50 „				
Петру Попову (?)	12 „				
	166 „				

6. Капетанија глуходолска.

Рала земље	1948	— данка	974 ф.	—	гр.
Брава	4778	— „	238 „	10	„
Говеда	677	— „	169 „	3	„
Барјела вина	739	— „	246 „	4	„
Улишта	187	— „	23 „	4½	„
Прасади	282	— „	35 „	3	„

ЛИМЉАНИ.

Рала земље	884	— данка	442 ф.	—	гр.
Брава	2093	— „	104 „	7	„
Говеда	451	— „	103 „	9	„
Барјела вина	533	— „	177 „	8	„
Улишта	113	— „	14 „	1½	„
Прасади	155	— „	19 „	4½	„

БУКОВИК.

Рала земље	427	— данка	213 ф.	6	гр.
Брава	870	— „	43 „	6	„
Говеда	174	— „	44 „	4	„
Барјела вина	280	— „	93 „	4	„
Улишта	34	— „	4 „	3	„
Прасади	66	— „	8 „	3	„
Од млина (не зна се број)	—	— „	9 „	8	„
			2965 „	4½	„

Плате:

Капетану	80 ф.	данка	2965 ф.	4½	гр.
4 стотинаша	48 „	плате	480 „	—	„
4 барјактара	48 „	ост.	2585 „	4½	„
36 десечара	180 „				
Писару све црмнич. нахије	24 „				
	380 „				

7. Капетанија сеочка.

Рала земље	167	— данка	83 ф.	6	гр.
Брава	713	— „	89 „	1½	„
Говеда	35	— „	8 „	9	„
Барјела вина . . .	149	— „	49 „	8	„
Улишта	152	— „	21 „	6	„
Прасади	47	— „	5 „	10½	„
Сувишка	—	— „	1 „	7	„
			260 „	—½	„

Плате:

Капетану	80 ф.	данка	260 ф.	—½ гр.
Стотинашу	12 „	плате	129 „	— „
Барјактару	12 „	ост.	131 „	—½ „
5 десечара	25 „			
	129 „			

РИЈЕЧКА НАХИЈА.

8. Капетанија љуботињска.

Рала земље	2372	— данка	1186 ф.	—	гр.
Брава	5729	— „	286 „	5	„
Говеда	792	— „	198 „	—	„
Прасади	479	— „	59 „	10½	„
Улишта	594	— „	74 „	11	„
Барјела вина . . .	450	— „	150 „	—	„
Сувишка	—	— „	27 „	—	„
			1978 „	2½	„

Плате:

Капетану	80 ф.	данка	1978 ф.	2½ гр.
4 стотинаша	48 „	плате	428 „	— „
4 барјактара . . .	48 „	ост.	1550 „	2½ „
40 десечара	200 „			
Писару	12 „			
Јоку Попову . . .	30 „			
Перу Шоћи	10 „			
	428 „			

9. Капетанија добрска.

Рала земље	880	— данка	440 ф.	—	гр.
Брава	2800	— „	140 „	—	„
Говеда	190	— „	47 „	6	„
Прасади	184	— „	23 „	—	„
Улишта	140	— „	17 „	6	„
Барјела вина . . .	400	— „	133 „	4	„
			801 „	4	„

Плате:

Капетану	80 ф.				
2 стотинаша . . .	24 „	данка	800 ф.	4	гр.
2 барјактара . . .	24 „	плате	230 „	—	„
18 десечара	90 „	ост.	571 „	4	„
Писару	12 „				
	230 „				

10. Капетанија грађанска.

Рала земље	915	— данка	457 ф.	6	гр.
Брава	1684	— „	84 „	2	„
Говеда	202	— „	50 „	6	„
Прасади	140	— „	17 „	6	„
Улишта	163	— „	20 „	4½	„
Барјела вина . . .	339	— „	113 „	—	„
			742 „	6½	„

Плате:

Капетану	80 ф.	данка	742 ф.	6½	гр.
Стотинашу	12 „	плате	179 „	—	„
Барјактару	12 „	ост.	363 „	6½	„
15 десечара	75 „				
	179 „				

11. Капетанија цеклињска.

Рала земље	6868	— данка	3437 ф.	—	гр.
Брава	16851	— „	842 „	—	„
Говеда	1852	— „	471 „	4	„
Барјела вина . . .	900	— „	300 „	—	„
Улишта	791	— „	98 „	10½	„
Прасади	230	— „	28 „	9	„
			5174 „	11½	„

Плате:

Капетану	80 ф.	данка	5174 ф. 11½ гр.
8 стотинаша	96 „	плате	776 „ — „
8 барјактара . . .	96 „	ост.	4398 „ 11½ „
80 десечара	400 „		
Капетану ријечком . .	80 „		
Писару	24 „		
	776 „		

КАТУНСКА НАХИЈА.

12. Капетанија цетињска.

Рала земље	2297½	— данка	1146 ф.	3	гр.
Брава	6695	— „	334 „	9	„
Говеда	598	— „	149 „	8	„
Улишта	18	— „	2 „	3	„
Прасади	23	— „	8 „	10½	„
Од млина	—	— „	4 „	—	„
			1639 „	9½	„

Плате:

Капетану	80 ф.	данка	1639 ф. 9½ гр.
3 стотинаша	36 „	плате	317 „ — „
3 барјактара . . .	36 „	ост.	1322 „ 9½ „
33 десечара	165 „		
	317 „		

13. Капетанија његушка.

Рала земље	2000	— данка	1000 ф.	—	гр.
Коса ливаде	15	— „	3 „	9	„
Брава	9238	— „	462 „	10	„
Годеда	600	— „	150 „	—	„
Коња	13	— „	3 „	3	„
Уљишта	200	— „	15 „	—	„
Прасади	181	— „	18 „	3	„
			1663 „	1	„

Плате:

Капетану	80 ф.	данка	1663 ф.	1	гр.
4 стотинаша	48 „	плате	376 „	—	„
4 барјактара . . .	48 „	ост.	1287 „	1	„
40 десечара	200 „				
	376 „				

14. Капетанија Ћеклићска.

Рала земље	775	— данка	387 ф.	6	гр.
Брава	5887	— „	294 „	3	„
Говеда	400	— „	100 „	—	„
Коња	64	— „	16 „	—	„
Прасади	260	— „	50 „	—	„
Улишта	198	— „	24 „	6	„
			872 „	3	„

Плате:

Капетану	80 ф.	данка	872 ф.	3	гр.
2 стотинаша	24 „	плате	188 „	—	„
2 барјактара . . .	24 „	ост.	684 „	3	„
28 десечара	140 „				
	188 „				

15. Капетанија бјеличка.

Рала земље	776	— данка	388 ф.	—	гр.
Коса ливаде	37	— „	9 „	3	„
Брава	1168	— „	58 „	4	„
Говеда	850	— „	212 „	6	„
Коња	20	— „	5 „	—	„
Улишта	500	— „	62 „	6	„
Прасади	178	— „	7 „	6	„
			743 „	4	„

Плате:

Капетану	80 ф.				
2 стотинаша	24 „	данка	743 ф.	4	гр.
2 барјактара . . .	24 „	плате	272 „	—	„
30 десечара	150 „	ост.	471 „	4	„
Којводи	20 „				
Писару	24 „				
	272 „				

16. Капетенија цуцка.

Рала земље	1501	— данка	750	ф.	6	гр.
Коса ливаде	609	— „	152	„	3	„
Брава	19521	— „	977	„	6	„
Говеда	2276	— „	569	„	—	„
Улишта	1255	— „	156	„	10	„
Прасади	73	— „	9	„	1½	„
Сувишка	—	— „	4	„	10	„
			2920	„	—½	„

Плате:

Капетану	80 ф.					
4 стотинаша	48 „	данка	2620	ф.	—½	гр.
4 барјактара	48 „	плате	388	„	—	„
40 десечара	200 „	ост.	2232	„	—½	„
Писару	12 „					
	388 „					

17. Капетанија граховска.

Рала земље	3804	— данка	1902	ф.	—	гр.
Коса ливаде	1104	— „	276	„	—	„
Брава	16029	— „	801	„	5½	„
Говеда	2300	— „	525	„	—	„
Коња	130	— „	32	„	10	„
Улишта	600	— „	75	„	—	„
Прасади	350	— „	43	„	9	„
			3556	„	—½	„

Плате:

Капетану	80 ф.					
4 стотинаша	48 „	данак	2556	ф.	—½	гр.
4 барјактара	48 „	плате	425	„	—	„
45 десечара	225 „	ост.	3131	„	—½	„
Писару	24 „					
	425 „					

18. Капетанија рудинска.

Рала земље	631	— данка	315	ф.	6	гр.
Коса ливаде	674	— „	165	„	8	„
Брава	14201	— „	710	„	—	„

Говеда	2500	— данка	625 ф.	—	гр.
Коња	176	— „	44 „	—	„
Улишта	156	— „	27 „	1½	„
Прасади	100	— „	12 „	6	„
			1899 „	9½	„

Плате:

Капетану	80 ф.	данка	1389 ф.	9½	гр.
4 стотинаша	48 „	плате	326 „	—	„
4 барјактара . . .	48 „	ост.	1573 „	9½	„
36 десечара	180 „				
	326 „				

19. Капетанија озринићска.

Рала земље	1485	— данка	742 ф.	6	гр.
Коса ливаде . . .	1202	— „	300 „	6	„
Брава	18937	— „	946 „	9	„
Говеда	2400	— „	600 „	—	„
Коња	134	— „	33 „	8	„
Улишта	607	— „	75 „	10½	„
Прасади	200	— „	25 „	—	„
			2725 „	3½	„

Плате:

Капетану	80 ф.				
5 стотинаша	60 „	данка	2724 ф.	3½	гр.
5 барјактара . . .	60 „	плате	469 „	—	„
49 десечара . . .	245 „	ост.	2255 „	3½	„
Писару	24 „				
	469 „				

20. Капетанија загарачка и команска.

Не зна се колико чега има — данак износи 2318 ф. — гр.

Плате:

Капетану	80 ф.				
4 стотинаша	48 „	данак	2318 ф.	—	гр.
4 барјактара . . .	48 „	плате	418 „	—	„
47 десечара	230 „	ост.	1900 „	—	„
Писару	12 „				
	418 „				

21. Капетанија пјешивачка.

Рала земље	2835	— данка	1417	ф.	6	гр.
Коса ливаде . . .	715	— „	178	„	9	„
Брава	17566	— „	878	„	3	„
Говеда	1800	— „	450	„	—	„
Коња	140	— „	35	„	—	„
Улишта	1300'	— „	162	„	6	„
Прасади	402	— „	50	„	3	„
Барјела вина . . .	400	— „	133	„	4	„
			4305	„	7	„

Плате:

Капетану	80 ф.	данка	4305	ф.	7	гр.
5 стотинаша	60 „	плате	467	„	—	„
5 барјактара . . .	60 „	ост.	3838	„	7	„
51 десечар	255 „					
Писару	12 „					
	467 „					

22. Капетанија луковска.

Рала земље	2457	— данка	1226	ф.	—	гр.
Коса ливаде	3129	— „	782	„	5	„
Брава	9395	— „	469	„	9	„
Говеда	1600	— „	400	„	—	„
Коња	128	— „	31	„	10	„
Улишта	500	— „	62	„	6	„
Прасади	132	— „	16	„	6	„
			2989	„	6	„

Плате:

Капетану	80 ф.	данак	2989	ф.	—	гр.
5 стотинаша	60 „	плате	365	„	—	„
4 барјактара	48 „	ост.	2624	„	—	„
33 десечара	165 „					
Писару	12 „					
	365 „					

23. Капетанија жупска.

Рала земље	3225	— данка	1612	ф.	6	гр.
Коса ливаде	2438	— „	609	„	5	„
Брава	4826	— „	241	„	3	„

Говеда	2064	— данка	516 ф.	—	гр.
Улишта	600	— „	45 „	—	„
Прасади	39	— „	4 „	10½	„
Сувишка	—	— „	421 „	—	„
			3501 „	—½	„

Плате:

Капетану	80 ф.	данка	3501 ф. —½ гр.
4 стотинаша	48 „	плате	388 „ — „
4 барјактара	48 „	ост.	3113 „ —½ гр.
40 десечара	200 „		
Писару	12 „		
	388 „		

ЉЕШАНСКА НАХИЈА.

24. Капетанија љешанска.

Рала земље	4308	— данка	2154 ф.	—	гр.
Коса ливаде . . .	52	— „	13 „	—	„
Брава	15715	— „	785 „	9	„
Говеда	680	— „	170 „	—	„
Коња	36	— „	9 „	—	„
Улишта	1800	— „	225 „	—	„
Прасади	278	— „	34 „	9	„
Барјела вина . . .	200	— „	66 „	4	„
			3456 „	10	„

Плате:

Капетану	80 ф.	данка	3456 ф. 19 гр.
8 стотинаша	96 „	плате	694 „ — „
8 барјактара	96 „	ост.	2762 „ 10 „
82 десечара	410 „		
Писару	12 „		
	694 „		

ВРДА.

БЈЕЛОПАВЛИЋИ.

25. Капетанија петушиновићска.

Рала земље	3311	— данка	1655 ф.	6	гр.
Коса ливаде	1420	— „	355 „	—	„

Брава 9192	— данка	459 ф.	6	гр.
Говеда 1400	— „	350 „	—	„
Коња 159	— „	37 „	6	„
Улишта 500	— „	62 „	6	„
Прасади 202	— „	25 „	1	„
Барјела вина . . . 200	— „	66 „	8	„
		3011 „	9	„

Плате:

Капетану	80 ф.				
4 стотинаша	48 „	данка	— ф.	—	гр.
4 барјактара . . .	48 „	плате	418 „	—	„
46 десечара	230 „	ост.	— „	—	„
Писару	12 „				
	418 „				

26. Капетанија папковићска.

Рала земље 3726	— данка	1863 ф.	—	гр.
Коса ливаде . . . 1663	— „	415 „	9	„
Брава 13657	— „	684 „	9	„
Говеда 1700	— „	425 „	—	„
Коња 258	— „	64 „	10	„
Улишта 900	— „	87 „	6	„
Прасади 128	— „	16 „	—	„
Барјела вина . . . 250	— „	83 „	4	„
		3640 „	2	„

Плате:

Капетану	80 ф.				
6 стотинаша	72 „	данка	3640 ф.	2	гр.
6 барјактара . . .	72 „	плате	526 „	—	„
58 десечара	290 „	ост.	3114 „	2	„
Писару	12 „				
	526 „				

27. Капетанија вражегрмска.

Рала земље 1157	— данка	578 ф.	6	гр.
Коса ливаде . . . 297	— „	74 „	3	„
Брава 7448	— „	374 „	4	„

Говеда	1050	— данка	262	ф.	6	гр.
Коња	83	— „	20	„	9	„
Улишта	500	— „	62	„	6	„
Прасади	54	— „	6	„	9	„
Барјела вина	150	— „	50	„	—	„
			1429	„	7	„

Плате:

Капетану	80 ф.						
2 стотинаша	24 „	данка	1429	ф.	7	гр.	
2 барјактара	24 „	плате	265	„	—	„	
27 десечара	135 „	ост.	1164	„	7	„	
Писару	12 „						
	265 „						

28. Капетанија мартинићска.

Рала земље	1025	— данка	512	ф.	6	гр.
Коса ливаде	677	— „	169	„	3	„
Брава	5137	— „	256	„	9	„
Говеда	566	— „	141	„	6	„
Коња	40	— „	10	„	—	„
Улишта	100	— „	12	„	6	„
Прасади	94	— „	11	„	9	„
Барјела вина	200	— „	66	„	9	„
			1181	„	—	„

Плате:

Капетану	80 ф.					
2 стотинаша	24 „	данка	1181	ф.	—	гр.
2 барјактара	24 „	плате	245	„	—	„
21 десечар	105 „	ост.	963	„	—	„
Писару	12 „					
	245 „					

ПИПЕРИ.

29. Капетанија завалска.

Рала земље	1561	— данка	780	ф.	6	гр.
Коса ливаде	571	— „	241	„	11	„
Брава	8685	— „	434	„	3	„
Говеда.	750	— „	187	„	6	„

Коња	70	— данка	17	„	6	гр.
Улишта	500	— „	62	„	6	„
Прасади	138	— „	17	„	3	„
			1741	„	5	„

Плате:

Капетану	80 ф.					
4 стотинаша	48 „	данак	1741	ф.	5	гр.
4 барјактара	48 „	плате	388	„	—	„
40 десечара	200 „	ост.	1353	„	5	„
Писару	12 „					
	388 „					

30. Капетанија стијенска.

Рала земље	1099	— данка	549	ф.	—	гр.
Коса ливаде	338	— „	84	„	6	„
Брава	6927	— „	346	„	3	„
Говеда.	550	— „	137	„	6	„
Коња	66	— „	14	„	7	„
Барјела вина. . . .	80	— „	26	„	8	„
Улишта	550	— „	62	„	6	„
Прасади	119	— „	14	„	10½	„
			1235	„	10½	„

Плате:

Капетану	80 ф.					
3 стотинаша	36 „	данка	1235	ф.	10½	гр.
3 барјактара.	36 „	плате	324	„	—	„
32 десечара	160 „	ост.	911	„	10½	гр.
Писару	12 „					
	324 „					

31. Капетанија црнска.

Не зна се колико чега има — данка 1138 ф. — гр.

Плате:

Капетану	80 ф.					
2 стотинаша	24 „	данка	1138	ф.	—	гр.
2 барјактара.	24 „	плате	254	„	—	„
21 десечар	105 „	ост.	893	„	—	„
Писару	12 „					
	245 „					

32. Капетанија братоножићска.

Рала земље	1251	— данка	625 ф.	6	гр.
Коса ливаде . . .	644	— „	11 „	—	„
Брава	11450	— „	572 „	6	„
Говеда	1100	— „	375 „	—	„
Коња	103	— „	25 „	9	„
Улишта	60	— „	75 „	—	„
Прасади	87	— „	10 „	13½	„
			1695 „	—½	„

Плате:

Капетану	80 ф.				
5 стотинаша	60 „	данак	1695 ф.	—½	гр.
4 барјактара. . . .	48 „	плате	390 „	—	„
38 десечара	190 „	ост.	1305 „	—½	„
Писару	12 „				
	390 „				

33. Капетанија брцкутска.

Рала земље	303	— данка	151 ф.	6	гр.
Коса ливаде	786	— „	197 „	8	„
Брава	3151	— „	157 „	3	„
Говеда	310	— „	27 „	6	„
Коња	70	— „	17 „	6	„
Улишта	50	— „	6 „	3	„
Прасади	12	— „	1 „	6	„
			559 „	2	„

Плате:

Капетану	80 ф.				
Стотинашу.	12 „	данка	559 ф.	2	гр.
Барјактару	12 „	плате	191 „	—	„
15 десечара	75 „	ост.	368 „	—	„
Писару	12 „				
	191 „				

34. и 35. Капетанија ровачка и морачка.

Не зна се колико чега имају — данак износи 3055 ф. — гр.

Плате:

2 капетана	160 ф.		
7 стотинаша	84 „	данак 3055 ф. —	гр.
7 барјактара . . .	84 „	плате 727 „ —	„
75 десечара	375 „	ост. 2328 „ —	„
Писару	24 „		
	727 „		

36. Капетанија дробњачка.

Не зна се, колико чега има — банак износи 5680 ф. — гр.

Плате:

Капетану	80 ф.		
4 стотинаша	48 „	данка 5680 ф. —	гр.
4 барјактара . . .	48 „	цлате 388 „ —	„
40 десечара	200 „	ост. 5292 „ —	„
Писару.	12 „		
	388 „		

37. Капетанија ускочка.

Не зна се колико чега има; — данак износи 1005 ф. — гр.

Плате:

Капетану	80 ф.		
3 стотинаша	36 „	данка 1005 ф. —	гр.
3 барјактара. . . .	36 „	плате 339 „ —	„
35 десечара	175 „	ост. 566 „ —	„
Писару	12 „		
	329 „		

ВАСОЈЕВИЋИ.

38. Капет. кохуњи, 39. краљан. 40. треп. 41. забр. 42. буч.

Рала земље	4100	— данка	2050 ф.	—	гр.
Коса ливаде . . .	4800	— „	1200 „	—	„
Брава	20310	— „	1015 „	6	.
Говеда	5500	— „	1375 „	—	„
Коња	644	— „	161 „	8	„
Улишта	1000	— „	125 „	—	„
Прасади	173	— „	21 „	7½	„
			5948 „	2	„

Плате:

6 капетана	480 ф.	данка 5948 ф.	9½ гр.
13 стотинаша	156 „	плате 1609 „	— „
13 барјактара	156 „	ост. 4339 „	9½ „
149 десечара	745 „		
6 писара	72 „		
	1609 „		

Извод.

Изузевши 6 споменутијех капетанија, било је у Црној гори 1863 године:

рала земље,	коса ливада,	оваца и коза,	говеда,
65.175⅛	21.171	257.720	37.949
свиња,	пчела,	коња,	акова вина
5909	18.455	2314	9292.

На све то плаћено је данка 1863 године 81.500 ф.

Те је године било племенских главара:

капетана,	командира,	стотинаша,	барјактара,	десечара
42.	3.	139.	136.	1428.

Приход:		Расход:	
Од данка	81.500 ф.	Племенским главарима	14.293 ф
„ Русије годишње помоћи	45.000 „	15 сенатора	3.600 „
„ Аустрије[1])	20.000 „	Предсједнику сената	1.500 „

[1]) Аустрија је почела давати кнезу, чини ми се, редовно помоћ 20.000 фор. од рата аустријскога, талијанскога и пруског 1866 год.

Аустрија се бојала, да се Талијанци не извезу у Боку, јер је једна јака чета била спремна за то у Барлети, па, да се не удруже с Црном гором, од куда би јој пријетила очигледна опасност за Далмацију; с тога је чинила кораке на Цетињу преко которског ондашњега начелника Копорчића, да кнез с Црногорцима буде уз Аустрију и т. д.

У преговоре, који су вођени између Котора и кнеза Николе, били су још посвећени војвода Мирко и кнежев секретар Сундечић. Први састанак Копорчића са војводом Мирком ради тога посла био је на Његушима у мају 1866 год. Ту је уговорено, да им Аустрија дава новчану годишњу помоћ, и да

Плате:

2 капетана	160 ф.		
7 стотинаша	84 „	данак	3055 ф. — гр.
7 барјактара . . .	84 „	плате	727 „ — „
75 десечара	375 „	ост.	2328 „ — „
Писару	24 „		
	727 „		

36. Капетанија дробњачка.

Не зна се, колико чега има — банак износи 5680 ф. — гр.

Плате:

Капетану	80 ф.		
4 стотинаша	48 „	данка	5680 ф. — гр.
4 барјактара . . .	48 „	цлате	388 „ — „
40 десечара	200 „	ост.	5292 „ — „
Писару.	12 „		
	388 „		

37. Капетанија ускочка.

Не зна се колико чега има; — данак износи 1005 ф. — гр.

Плате:

Капетану	80 ф.		
3 стотинаша	36 „	данка	1005 ф. — гр.
3 барјактара. . . .	36 „	плате	339 „ — „
35 десечара	175 „	ост.	566 „ — „
Писару	12 „		
	329 „		

ВАСОЈЕВИЋИ.

38. Капет. кохуњи, 39. краљан. 40. треп. 41. забр. 42. буч.

Рала земље	4100	— данка	2050 ф.	—	гр.
Коса ливаде . . .	4800	— „	1200 „	—	„
Брава	20310	— „	1015 „	6	.
Говеда	5500	— „	1375 „	—	„
Коња	644	— „	161 „	8	„
Улишта	1000	— „	125 „	—	„
Прасади	173	— „	21 „	7½	„
			5948 „	2	„

Плате:

6 капетана	480 ф.	данка 5948 ф.	9½ гр.
13 стотинаша . . .	156 „	плате 1609 „	— „
13 барјактара . . .	156 „	ост. 4339 „	9½ „
149 десечара . . .	745 „		
6 писара	72 „		
	1609 „		

Извод.

Изузевши 6 споменутијех капетанија, било је у Црној гори 1863 године:

рала земље,	коса ливада,	оваца и коза,	говеда,
65.175⅛	21.171	257.720	37.949
свиња,	пчела,	коња,	акова вина
5909	18.455	2314	9292.

На све то плаћено је данка 1863 године 81.500 ф.

Те је године било племенских главара:

капетана,	командира,	стотинаша,	барјактара,	десечара
42.	3.	139.	136.	1428.

Приход:		Расход:	
Од данка	81.500 ф.	Племенским главарима	14.293 ф
„ Русије годишње помоћи . . .	45.000 „	15 сенатора . . .	3.600 „
„ Аустрије[1]) . .	20.000 „	Предсједнику сената	1.500 „

[1]) Аустрија је почела давати кнезу, чини ми се, редовно помоћ 20.000 фор. од рата аустријскога, талијанскога и пруского 1866 год.

Аустрија се бојала, да се Талијанци не извезу у Боку, јер је једна јака чета била спремна за то у Барлети, па, да се не удруже с Црном гором, од куда би јој пријетила очигледна опасност за Далмацију; с тога је чинила кораке на Цетиње преко которскога ондашњега начелника Копорчића, да кнез с Црногорцима буде уз Аустрију и т. д.

У преговоре, који су вођени између Котора и кнеза Николе, били су још посвећени војвода Мирко и кнежев секретар Сундечић. Први састанак Копорчића са војводом Мирком ради тога посла био је на Његушима у мају 1866 год. Ту је уговорено, да им Аустрија дава новчану годишњу помоћ, и да

Приход:	
Од глобе	5.000 ф.
„ манастира . . .	14.000 „
„ монопола на сô, руј и од рибе .	10.000 „
	175.000 „

Расход:	
Потпресједнику . .	1.200 ф.
Секретару сената .	300 „
Владици црног. . .	2.000 „
Архимандр. цетињ. .	600 „
Свештенику . .	300 „
Ђакону	200 „
Кнежеву секретару .	1.200 „
Кнежеву доктору .	2.000 „
2 кнежева аћутанта по 300	600 „
Аћенту у Скадру . .	1.400 „
100 перјаника по 80 форинти . . .	8.000 „
Разнијех пенсија . .	8.000 „
Учитељима основнијех школа [1]) . . .	7.350 „
	52.543 „
Приход . .	175.500 „
Расход . . .	52.543 „
Остатак . .	122.957 „

Из ове се своте подмирују дворски трошкови, и у опће кнез располаже с њом неограничено.

XI.

Каталог списа о Црној гори на српском и странијем језицима.

Из неколико библиографија и разнијех књижевнијех каталога побиљежио сам списе о Црној гори, како читаве тако и оне, у којима се находи, ма шта о њој писано. Мислим, да ће се овијем олакшати труд онијема, који би хтјели по књигама да познаду Црну гору.

уклони из Далмације све црногорске емигранте, нарочито Петровиће; а Црна гора да ће остати не само неутрална, него у случају талијанске диверзије у Боци, да ће још и с оружјем помоћи Аустрији одржати мир. По што је талијанска јака диверзија пропала у Далмацији под Висом, они из Барлете нијесу хтјели да чине диверзију у Боци. Али је Аустрија испунила своју обавезу према кнезу црногорском.

[1]) У то не улази богословски ни женски завод, на које Русија дава 13.500 рубаља годишње, као што је споменуто на своjему мјесту.

Може бити, да је који спис остао овдје неуврштен с тога, што нијесам могао за њ дознати; али их јамачно не ће бити много.

Драме и лирске пјесме, као: Дику црногорску, Горски вијенац, Шћепана малог, Слободијаду и т. д. нијесам уврстио у овај списак с тога, што не спадају у ову категорију, нити су за намијењени посао.

Списе сам подијелио само по годинама.

1614 год.

Mariano Belizo. Relazione e descritione del Sangiacato di Skutari. Venezia.

1754 год.

Историја Црне горе владике Василија Петровића Његуша. Москва.

1790 год.

Luccari Copioso ustretto degli annali di Ragusa.

1818 год.

Записки морскаго официра и пр.

1820 год.

Wialla de Someries voyage 2 vol. Paris.

Voyage historique et politique au Montenegro par Colonel S. C. Wialla.

1833 год.

Пјеванија црногорска и херцеговачка Симе Милутиновића. Будим.

1835 год.

Историја Црне горе С. Милутиновића. Биоград.

Грлица Д. Милаковића. Цетиње од 1835—1839 год.

1837 год.

Пјев. црн. и херц. С. М. Лајпциг.

Montenegro et Montenegrin по казивању дра Вука Ст. Караџића. Stutgard.

1838 год.

Reise Sr. Majestät des Königs Friedrich August von Sachsen durch Istrien, Dalmatien und Montenegro im Frühjahre.

1840 год.

. Ami Boué . . . d' Europe. Tome premier. Paris.

1841 год.

Српска пчела. Сегедин.

1842 год.

Казивање стар. Требјешана. Биоград.

Ein Besuch auf Montenegro од Стиглица.

Časopis Českeno Museum.

1844 год.

Albanien, Rumelien und k. k. österreichisch-montenegrinische Militärgränze од дра Милера.

1845 год.

Московитянинъ. Москва.

Српско огледало — црногорске јуначке пјесме од владике Петра II. Биоград.

1847 год.

Путешествіе въ Черногорію од А. Попова. Петербург.

Гласник I. друштва с. с. Биоград.

1849 год.

A. A. Pátan Highlands and Islands of the adriatic. vol. 2. Chaman London.

1850 год.

Историја Црне горе М. Медаковића. Земун.

Časopis česhéno Museum. XXIV. ročnik svezek čtverty.

1853 год.

Geschichte des Fürstenthum Montenegro von A. Andrić. Wien.

1855 год.

Bibliographia della Dalmazia e del Montensgro ect. G. Valentinelli. Zagrabia.

Законик кн. Данила I. Петровића Његуша. Нови Сад.

1856 год.

Provinces Danubiennes et Roumaines, Bosnie, Servie, Herzegovine, Bulgarie, Slavonie, Illirie, Croitie, Dalmatie, Montenegro, Albanie par M. Chopin. Paris.

Kohl G. J. Reise nach Istrien, Dalmatien und Montenegro I. und II. Ausgabe. Dresden. Arnold'sche Buchhandlung.

Историја Црне горе Д. Милаковића. Задар.

1857 год.

Mémoires du maréchal Marmont Duc de Raguse de 1792 à 1841. imprimés sur le manuscrit originel de l' auteur. Paris. Tome I—IX.

Roumainie, Moldavie, Valachie et Transylvanie, la Serbie, le Montenegro ect. par J. M. Querard. Paris.

1858 год.

La souveraineté du Monténegro ect. од Вацлика. Лајпциг.

Revue contemporaine. 31. Decembre.

1859 гдо.

Библіотека для чтенія. Томъ стопятодесятъ четвертый. Санктпетербургъ.

W. F. Wingfield a Tour in Dalmatia, Albania und Montenegro, a historical sketch of the republic of Ragusa. London Bentley.

1860 год.

Живот и обичај Црногораца М. Медаковића. Нови Сад.

1862 год.

Le Montenegro, histoire, description, moeurs ect. par N. Delarue secretaire du prince Daniel I. (de 1856 à 1859). Paris.

Cenni sul Montenegro del dotore Timolcone Vedovi. Gremona.

1864 год.

W. Stangford the Easteru schores of the Adriatie in 1863. vilh à visit to Montenegro. London Bentley.

Јуначки споменик од М. Петровића. Написао и на свијет издао архимандрит Н. Дучић. Цетиње.

1865 год.

Les Serbes de Turquie. Etudes historiques, statistiques et politiques sur la principauté de Serbie, le Monténegro et les pays serbes adjacents — par Ubicini. Paris, Dentu.

Народње пјесме 4. и 5. књига Вука Ст. Караџића. Беч 1863 и 1865 г.

Орлић, црногорски годишњак.

1866 год.

F. Lenormant. Turcs et Monténegrins. Paris.

W. Denton a Ride through Monténegro (српски од Ф. Христића у Вили).

Орлић, црногорски годишњак.

1867 год.

Travels in the Slavonie, provinces of Turquey in Europe by G. Miss Mackenzie and A. P. Irby. London (срп. од Ч. Мијатовића 1868 г.)

Задунайскія Славянъ од Макушева. Петербургъ.

Српско-далматински магази. У Задру.

Орлић, црногорски годишњак.

1868 год.

Црна гора од М. Медаковића. Биоград.

1869 год.

Czarnagòra pod vzgledom geograficznym, statisticznym i historiczum. Skreslil K. P. Z. Lwow.

Researches in the Highlands of Turquey.... By the Rev. Henry Fanshave Fozer M. A. F. R. G. S. in two volumes — with mar and illustrations London. John Murray, Albem. Hr.

Cenni sul Montenegro de Timoleone Vedovi. Mantova tip. Erdi Segna.

Bologne A. Le Monténegro. Le pays et ses habitans. Paris.

Гласник срп. ученог друштва XXVII. књига. Биоград.

1870 год.

Шћепан мали. Симо Љубић. Биоград.

Noë Heinrich. Dalmatien und seine Inselwelt, nebst Wanderungen durch die schwarzen Berge. Wien, Pesth, Leipzig.

Celé jihoslovanske bojstje. Strategicke pomjery Dalmatska, Bosny, Herzegoviny a Černe Hory Küff. Ed. v Praze.

1871 год.

Бесѣда XI. Москва.

1872 год.

Черногорія и славянскія земли соч. Е. П. Ковалескаго. С. Петербургъ.

Revue de deux mondes. Tome quatre—vingt—dix—huitiéme 1-er Avril.

1874 год.

Die Türken in Europa von G. Rasch. Verlag J. Skrejšovsky. Prag.

Adnotationes ed Floram et Faunam Herzegovinae, Crnagora et Dalmatiae auctore Josepho Pantoscek Posonii.

Нијесам нашао које су године штампане ове књиге:

Campiodoglio Veneto - Verdizzotti Fatti Veneti. Laugier t. VII.

Küffer Eduard. Die Balkanhalbinsel und über Völker vor der Lösung der orientalischen Frage. Bautzen.

Sir Gadner Wilkinson. Dalmatia and Montenegro. London.

Count Crasinsky Montenegro and the Slavonians of Turquey. London.

Записки К. Долгорукаго.

Histoire et description de la Haute Albanie... Par H. Hecquard. Paris.

Штампарске погрешке.

Валинско	страна	22	мјесто	Малинско
до	»	»	»	од
аусвријској	»	44	»	аустријској
нио	»	46	»	није
започевши	»	48	»	запечативши
најмрије	»	61	»	најприје
Јакановићи	»	68	»	Јокановића
jo	»	71	»	je
1854	»	75	»	1845
рарочито	»	77	»	нарочито
нанише	»	87	»	наниже
источни	»	89	»	сточня
билога	»	»	»	бијелога
живом	»	91	»	живот
банак	»	122	»	данак

ЈОШ НЕШТО О ЖИВОТУ СВЕТОГА ЂУРЂА КРАТОВЦА.

ДОДАТАК К XXI КЊИЗИ ГЛАСНИКА,
СТР. 97—156.

Године 1866 наштампа г. Ђ. Даничић у Књижевнику (III, 302) извод из живота тога новога свеца јужнословенскога, те дода на концу „да би добро било штампати и цио живот овога свеца и службу његову.“ Г. Ст. Новаковић послуша савјет Даничићев, те годину дана за тијем обогати старију нашу књижевност подпунијем дјелом „попа Пеје“ о мученииштву св. Ђурђа Кратовца. Обојица их црпоше из једнога те истога рукописа, обојица дакле и нађоше у њему исто. Они опазише, што није тешко било, да у ономе рукопису нема свршетка, али не могоше видјети, да тамо и у средини нема свега: одмах иза увода, како је штампан у Гласнику до редка 11 на стр. 132, испаде или како год изоста читав одломак, који није незнатан. Ја сам рад то као и конац живота овдје наштампати по ономе тексту, који је покојни Гиљферданг издао у II-ој свесци „Лѣтописи занятій археографической коммисіи“ СП. 1862, с онаким промјенама, које се нама чине не само допуштене него потребите.

Послије ријечи „нѣ (у Гиљфердинга: нѣсть) симь виновьнь сьздатель нашь и творьць“ (на стр. 132, редак 11) слиједи и ваља уметнути ово:

нь ми сами себе осоуждаѥмь и оправдаѥмь. И чьто глаголю, показа Христось два поута чловѣкомь, ѥдинь прискрьбьнь, вьводешть вь животь вѣчныи и царство небесноѥ,

и мало ѥсть ходештеѥ по нѥмоу, и дроугыи пространь, вьводештии вь погибѣль и вь тмоу, и сии глаголи истинни соуть. Смотри ми родь чловѣчь оть Адама до дьньсь; иже бо вѣрою правою одѣꙗше се вь (Гиљф. ка) себѣ, иже дѣла благаꙗ сьпрегоше, сии рѣчь смирениѥ, кротость, цѣломоудриѥ, пость, вьздрьжаниѥ, любовь, чистотоу, милостиню, трьпѣниѥ, оуничижениѥ и симь подобнаꙗ, сии вьси ꙗвише се наслѣдници вѣчниихь благь; а иже широкымь ходише, сии рѣчь невѣриѥмь и идолослоужениѥмь и ѥресию, блоудомь и прѣлюбодѣиствомь, пиꙗнствомь и обьꙗдениѥмь и оубииствомь и клетвами, сии вьси вьнидоше вь пагоубоу и ѡгнь вѣчныи.

И что рѣхь ꙗко мало ѥсть спасаюштихь се, сьмотри вь дьни потопа, како вьса земља испльнѥна Адамовыхь и Еуиныхь прѣвьноукь и ѥдинь Ноѥ и чеда ѥго ȣбрете се праведьнь вь родѣ томь. И паки оть рода того до Авраама колици погыбоше, и оть Авраама до Моѵсеа и вь дьни того толикы прѣидоше тисоуште море ꙗко по соухоу и хлѣбы небесныѥ ꙗдоше и толика чюдеса божиꙗ Моѵсеомь сьтвараѥмаꙗ видѣше и пакы мали оть нихь спасоше се, а вьси ѕлѣ вь поустини погибоше. И по томь колици (рукоп. колики) цариѥ и силнии вьсоу вьселѥнноую сьдрьжеште не обретоше се спасениѥ, тьчию иже Моѵсеовѣ законѣ добрѣ подвизавше се, сии ѥдини спасоше се. Таже Христоу пришьдшоу и толика знамениꙗ сьтворьшоу, како мали вѣроваше ѥмоу, и толика чюдеса (у Гиљф. чюдо) видѣвше вь распетии и вьскрьсении и вьзнесении и вь пришьствии светаго Доуха на апостолѣхь и тѣхь проповѣдании и чюдесь дѣловании (рукоп. дѣлованнихь) по вьселѥннѥи и како вьселѥнна отстоупи оть идолскыѥ слоужбы и пристоупише кь богоу, нь по нѥже неправѣ приѥше еѵангелскоѥ оучениѥ и апостолскоѥ и отьчьскоѥ прѣданиѥ нь и вь ѥресию развратише се, сии вьси погыбоше нынꙗ и погыбноуть. Ѥдинь же тьчию грьчьскыихь ѥзыкь

и иже семоу равномоудрьствоуюштихь спасоше се и спасають се и нынѣ иже добрѣ подвизающте се. И что глаголю, оть тѣхь изидоше апостоли, патриѧрси, светителие и моученици и прѣподобнии, и знамениѧ велиѧ и чюдеса сьворише, и не тьчию вь житии нь и по сьмрьти и по погребении тѣлеса ихь не растлише се, нь и муро и благооуханьные воние истѣкають и различнымь недоугомь сь вѣрою приходештиихь исцѣлениe подавають. Инѣмь же вьсхотѣше тѣлеса ихь огниемь сьжешти и безпаметныхь сьворити и праведныхь прѣдании до конца потрѣбити, нь не вьзмогоше.

Нь на вьсакомь врѣмени оть Христа даже до дьньсь обретають се таковии прѣподобнии патриѧрси и моученици и сихь единѣхь обрештеши правовѣрныихь и спасаюштиихь се. Еже и нынѣ сьвори богь вь дьни наше, и оть нелиже азь грѣшныи вь паметь приидохь, слышахь вь житии деспота Стефана таже прѣставльша се и погребена и наслѣдие оставльша соупроужницоу свою и двѣ чедѣ, и по осмыхь лѣть знаменьми и чюдесьми проѧвльша се, и гробь раскопавше обретоше того тако цѣла и неврѣдима ѧкоже и погребоше, еште же и благооуханьные воние оть тѣла его исходешти, и того изьмыше и вь рацѣ чьстно положише и даже и до дьньсь тако прѣбывають. По сихь же сына его Іоана Сремскоую землю сьдрьжештаго и сего прѣставльша се и погребена, оставльша наслѣдие соупроуга и дьштерь единоу, и по триехь лѣть подобнѣ отьцоу своемоу ѧвльша се, и того такожде почьтена и даже до дьньсь прѣбываюшта. Брать же его Гюрагь не вьсхотѣ власть земльную имѣти, нь сь ангелы на небесѣхь жити, и сию власть оставивь мнихь бываеть и оть тоуда прѣходить вь Оугро-влахиискоу землю и отьца

и брата мошти прѣносить. И слышахь оть достовѣрныихь моужии, ꙗко вьси приходеште вь немоу вѣрнии, благооуханиѥ оть роукоу ѥго исхождаше. И пакы възвративша се вь Сремь и тоу прѣставльша се и по дьнехь малыихь гробь и мѣсто благооуханиѥмь испльнивша. И семоу никтоже да дивить се, ꙗко сьи родь ѥдинь спасаѥть се, по нѥже оть нѥже и крьштениѥ приѥше прѣдѣди ѥго, вьсѣхь тако обретаѥмь прославлꙗѥмыхь богомь; нь и вьси иже тако вѣроуюштии и тако прѣданиѥ хранештии, сии вьси праведни и свети соуть. На ѥдинѣхь начелникохь богь знамениѥ положи, и се истиньно ѥсть, азь скажоу ти.

Вь дьни Іоулиꙗна прѣстоупника вь Никодимии при ѥпископѣ Анѳимѣ собраное оно множьство вь црьковь рождьства Христова, како зажеже царь црьковь и вьси вь нѥи сь црьквию сьгорѣше, ѥпископоу же ниже власомь ниже одежде ѥго прикосноу се огнь; и могаше богь вьсѣхь неврѣдимыхь оть огнꙗ сьхранити, ꙗкоже и того ѥдиного, нь не хотѣ, нь вьсхотѣ тѣхь моученикы показати и небесныхь благь наслѣдникы, но нѥже бо многыми скрьбми подобаѥть намь вьнити вь царство небесное; проидохомь бо, рече, скрозѣ огнь и воду и изведе ны вь покои.

Се подобно прьвомоу и друго скажоу вамь, о нѥмьже вьси вѣдеть. И кнезь Лазарь сь вои своими ѥгда побѣждень бысть оть Туракь на Косовоу, како ѥдиного того прослави богь и того тѣло даже и до ныниѥ неврѣдимо прѣбываѥть, и семоу азь самовидьць быхь и главѣ ѥго отсѣченѣ и крьви истекши оусиренѣ (рукопис: оусирена): придрьжите се о нѥмь ꙗко мните се, ꙗко дьньсь оусѣкновена бысть и благооуханьныѥ вониѥ испоуштаѥть. И да вѣроуѥте ꙗко вьси тьгда сь нимь побиѥни свети соуть, ѥкоже и тьи, на начелницѣ показа богь чюдо. И вьзрите здѣ на истиноу: вѣдь и Моурат бегь (у Гиљф.

бог) царь тьгда оубиѥнь бысть и сь нимь безчисльно множьство Туракь, и по нѥже невѣрныхь соуштихь не показа богь знамениѥ ни на начелницѣ ни на тѣхь, нь вьси погыбоше.

И да оувѣсте .пакы, ꙗко не тьчию начелници и цариѥ наши спасахоу се, нь и архиѥрѣи и ѥрѣи и прости људиѥ, азь самовидьць быхъ Нифона патриꙗрха и сь нимь ꙗдохь и пихь на трапезѣ ѥго и бесѣдовахь, и сьи прѣстави се и погребень бысть вь Аѳонсцѣи горѣ и по двою лѣтоу ꙗви се игоуменоу и гробь ѥго раскопавше обретоше мошти ѥго мира и благыѥ вониѥ испльнѥны, и того изьмше вь рацѣ положише чьстно, и семоу азь грѣшныи сподобихь се мошти ѥго видѣти и облобизати.

И се ино дивно чюдо скажоу любви вашеи. Презвитерь нѣкыи Стефань оть вьси Пенковци близь Софии, насилиꙗ (у Гиљф. на и сіа) ради тоурскаго оставивь отьчьство своѥ, сь своѥю соупружницею пришьдь обита вь домоу моѥмь и сь нимь довольно пооучихомь се о ползи. И оть соудоу шьдь прииде вь Оугро-влахиискоую землю и приѥть бысть великымь воѥводомь Радоуломь. Тамо же соупроужници ѥго кь богоу прѣшьдши, онь же ѥромонахь бываѥть Софрониѥ, и по прѣставлѥнии воѥводинѣ прѣиде пакы на Доунавь и близь Русе вьсь глаголѥмаꙗ монастырь помисаль вьселꙗѥть се, постомь и молитвами себе ограждаѥ, троудомь и трьпѣниѥмь и милостинꙗми себе оутврьждаѥ. И тоу мало врѣме пожить и не трьпѣ диꙗволь того подвигы зрѣти, нь вьороужаѥть се вь ѥдиномь оть того слоугь именемь и того сѣкырою оудараѥть вь главоу и соуштаго живота лишаѥть, и погребень бысть и по триѥхь лѣть

ꙗвлꙗють се соуштиимь вь монастири, и тако гробь ѥго отврьзають и обрѣтають ѥго ꙗко оусноувша и благооуханьныѥ вониѥ оть тѣла ѥго изьшьдши вьсѣхь оудиви. И сего вь рацѣ положише. Вьсоу оноу страноу облагооухаѥть чюдесы и исцѣлѥнии, и иже семоу невѣроуѥи да шьдь самь оузрить и оувѣрить се. — Сада слиједи оно што је у Гласнику наштампано на стр. 132 ред 12: Се и дроугоѥ скажоу и т. д. Даље подудара се све готово ријеч по ријеч, само што је на стр. 151 ред. 11 мјесто „и нама вь Родии и вь 'Дрѣнополии" у Гиљфердинга наштампано овако: „и намь вь Родіимѣ и вь Дренополи."

Свршетак живота: послије онога, гдје су пошљедње ријечи у Гласнику на стр. 156: ѥште же и тьмоу наслѣдьствоваше, наставља текст у Гиљфердинга овако:

Да каково осоуждениѥ приимоуть иже дѣла грѣховнаꙗ сьдѣлавше и не потроудивше здѣ о грѣсѣхь своихь. Аште ли кто и безгрѣшьнь мнить се быти, дѣла же благаꙗ не сьтворивь, и сии осоуждень боудеть. Рече бо Христось: аште не изьбоудеть правда ваша паче книжныхь и фарисѣй, не вьнидете вь царство небесное. И что бѣ правда фарисейская? Поштениѥ и милостинꙗ. И подобаѥть намь оть вьсакого прьвѣѥ поштениѥ имѣти. И что ѥсть пость? Аште ѥдино ти повелѥно ѥсть вь дьне ꙗсти и по деветомь часѣ, ꙗкоже пишеть, ты сего не дождавь, да вѣси ꙗко чрѣво твоѥ богь ти ѥсть; по нѥже аште чловѣкь имать два господина, и ѥгоже послоушаѥть и волю ѥго творить, томоу и рабь ѥсть, и да вѣсть таковыи, ꙗко ни ѥдино причестиѥ имать сь Христомь. Сеѥи бо, рече, вь пльть, оть пльти пожнѥть тлю, и сеѥи вь доухь, оть доуха пожнѥть животь вѣчныи. По нѥже иже (у Гиљф. иште) мала не пострадахомь пльтию бога ради, како великаꙗ прѣтрьпимь? Рече бо Соломонь: оубо прѣдь лицемь чловѣчьскымь аште и моукоу приимоуть,

оупвание ихь безьсьмрьтиꙗ испльнь и мало показани би(в)ше велика вьсприимоуть, ꙗко богь искуси ихь и обрѣте ихь достоины себе, ꙗко злато вь грьнилѣ искоуси ихъ. И что глаголю? Никтоже не искоушень не вьнидеть вь царство небесное. Пакы писано есть вь светыхь постѣхь да не ꙗси меса ниже рыбы ниже вина пиеши. Се сиꙗ вьса отречена быше четыри; да аште едино оть нихь вькоусиши, да вѣси ꙗко разориль еси пость. Ничтоже полза ти есть, ꙗко и прочаꙗ три не вькоушаеши. Пакы едино дѣло осоуждению достоино сьтвараемь. Аште кто вь поуть шьствоуеть любо игоумьнь любо мнихь любо презвитерь любо миранинь, тьгда вьсакь пость разорить, егда что обрештеть (Гиљф. обрештеи) снѣдно аште оутро аште вь полудне аште кь вечероу, ничтоже разсуждае, нь ꙗсть и дваштн вь дьне и многашти, ꙗкоже и безсловеснаꙗ. Паче же подобааше, егда оть домоу своего изидеть кто, тьгда пость кь постоу приложити и молитвоу кь молитвѣ, единого ради, по неже кто вѣсть, вьзвратиши ли се пакы кь своеи обитѣли или постигнеть те сьмрьть вь таковѣмь расслаблении и погоубиши вьса блага аште каꙗ оть юности сьтвориль еси. Рече бо: се вь чемь обрештоу те, вь томь и соуждоу ти. Аште ли оумьнь еси, егда прилоучиши се любо гдѣ свѣнѣ дома своего, тьгда паче приложи пость кь постоу и молитвоу кь молитвѣ и добродѣтель кь добродѣтели, и блажень еси, ꙗко себе спасеши и зрештихь тебе. Рече бо Христось: да просвѣтить се свѣть прѣдь чловѣкы, ꙗко да видѣть ваша добраꙗ дѣла и прославеть отьца вашего иже на небесѣхь. Пакы рече, горе томоу иже аште сьблазнить единого оть малыхь сихь. И мали кто соуть? Нь прости сии и не вѣдештеи писаниꙗ. Велици кто? Патриꙗрси, митрополити, епискоупи, игоумени, свештенници и книгочие, иже вьзеше ключе царствиꙗ небеснаго. И подобаеть симь сь великымь опасениемь ходити, не ꙗко немоудри нь ꙗко прѣмоудри, сьматраюште ꙗко не тьчию мы о

себѣ дамы отвѣть кь богоу, нь и о всѣхь послоуживших и намь; и каковомь подобаѥть быти намь да сьхранимь пути господнѥ и да наставлꙗѥмь вьсакого на пути спасениꙗ (Гильф. спасеніе). Аште ли о сихь не радимь, вѣри отврьгохомь се и ѥсмы невѣрныхь горши.

Пакы зрю ѥдино дѣло вь вась сьтвараѥмо и сиѥ мню (о) се творештиихь ничтоже разьнствоують оть ѥретигь иже прѣданыѥ пости равнѣ не сьхранꙗють нь ѥдинѣхь постеть и по прѣданию сьхранꙗють, иныѥ же пакы разорають и небрежениѥмь проходеть. Не вѣдеть ли ꙗко 7 пость прѣдано ѥсть христиꙗномь и аште ѥдинь дьнь кто не сьхранить по прѣданию ѥсть, да вѣсть таковыи (ꙗко) не сьврьшень ѥсть вь вѣрѣ. Рече бо Иꙗковь апостоль брать божии: ты вѣроуѥши ꙗко богь ѥдинь ѥсть и добрѣ вѣроуѥши. И бѣси вѣроують, исчезають и трепештоуть; нь покажи ми оть дѣль твоихь вѣроу твою. Се вѣра безь дѣль мрьтва ѥсть, ꙗкоже и дѣло безь вѣры. И что ѥсть дѣло вѣры? Подобаѥть намь расмотрити добрѣ, да не малаго ради невьниманиꙗ толикы троуды погоубимь, ѥште же и вь мѣсто благыхь наслѣдимь моукоу, ꙗкоже и Адамь ѥдиного ради прѣслоушаниꙗ коликыхь благь лиши се и како осоуждениѥ на се вьсприѥть. И по нѥже мы творцоу твари вѣроуѥмь, подобаѥть намь заповѣди ѥго сьблюдати, рече бо ть самь? любеи ме заповѣди моѥ саблюдаѥть и азь вьзлюблю и. Ꙗкоже ѥсть вѣра добра, сице подобаѥть ѥи и дѣла добра, и добраꙗ дѣла многа подобаѥть намь творити, да боудемь любими богоу. И прьвоѥ начело добродѣтелѥмь пость ѥсть, иже (Гильф. еже) Адамь не сьхранивь оть раискыѥ пиште изгнань бысть; и иже сего не сьхранивь кь томоу вь раи не выходить, и иже сего сьхраньши и сьхранꙗють, раѥви наслѣдници бывають. И что рѣхь: покажи ми оть дѣль твоихь вѣроу твою вѣроуѥши ли, ꙗко богь вьзискати хотѣ заблоуждьшаго чловѣка и пославь слово своѥ и сьниде ѥгоже

никогдаже отлоучи се и вьсели се вь прѣчистоѥ чрѣво дѣвиѥ и оть неѥ пльть приѥмь и покрывь своѥ божьство пльтию чловѣчьскою ꙗко да чловѣчьство очистить оть древнꙗго грѣха. И аште сьхраниши пость рождьства Христова, вьсе по прѣданию ѥго сь страхомь и любовию, тогда сьвршено вѣроваль ѥси. Пакы вѣроуѥши ли, ꙗко Христось праведникь неправедно осоуди се, да нась осужденыхь свободить, и на крьстѣ пригвозди се, да нась пригвожденыхь кь грѣхоу отрѣшить, и копиѥмь прободе се, источи намь оть ребра своѥго вѣрою вькоушаюштимь животь вѣчныи, и оумреть на крстѣ да соуштеѥ оть Адама свободить, и погребень бысть вь гробѣ, да вьсѣмь вѣроуюштимь ѥмоу животь дароуѥть, и вьскрьсе трети дьнь(и) вьсѣмь вѣрнымь оть Адама и до кончины вѣка вьскрьсениѥ дарова. И аште сьвршиши пость непотькновено, се сьвршенно вѣроваль ѥси. Пакы вѣроуѥши ли, ꙗко апостоли приѥше власть оть Христа и вьселѥноую приведоше кь богоу, и вь кончинѣ вѣка и ты́ хоштеши сѣсти сь Христомь на двою на десете прѣстолоу и соудити вьсѣмь наоученымь оть нихь. И аште тѣхь пость сьхраниши, истиньно вѣроваль ѥси. Паки вѣроуѥши ли, ꙗко богородица Мариꙗ истиньнаго бога родила ѥсть и можеть оумолити бога сына своѥго за вьсь родь христиꙗнскыи, аште тьчию оумилосрьдить се о нась ничтоже бо ѥи невьзможно. И аште сьхраниши пость ѥѥ, се сьвршено вѣроваль ѥси. Пакы вѣроуѥши ли, ꙗко оть Июды Христось вь срѣдоу прѣдань бысть, такожде вь петькь распеть бысть: и аште сиꙗ два дни постомь по прѣданию почьтеши, тогда вѣроваль ѥси. И паки аште вѣроуѥши, ꙗко крьстомь Христось спасениѥ мироу сьдѣла, и ть ѥсть ороужиѥ на диꙗвола и симь знаменоуюште се вѣрныи, бѣси исчезають, и аште дьнь вьздвижениꙗ чьстнаго крьста вь постѣ и чистотѣ пробоудеши, то вѣра сьвршена ти ѥсть.

Хотѣхь простръти слово се кь послоушливыимь, нь мала приѥтна соуть творештимь ѥ, паче же великыхь слышештихь и проповѣдаюштихь, дѣлы же не творештих(хь). Сиꙗ ти оть нась, о Георгиѥ, аште и не по достоꙗнию ключимаꙗ прѣдахомь, нь обаче вь тебе надѣꙗвше се о тебѣ сьставихь слово, аште ли и оть достоинаго далече, многа бо твоꙗ, невѣжда бо сии азь оумныѥ тьнкости, не оу достигь, нь ова се любьзнѣ еже по силѣ приими. Ты же ѥлико кь владыцѣ дрьзновениѥ имѣѥши, о светителю и божьства воине, иже праведно грѣхь ради нашихь подвижоуштии се на ны (Гиљф. нань) гнѣвь божии отврашта̑и молитвами си, видимыхь и не видимыхь врагь отгоне, вьсебогате. Вь страшныи же дьнь соуда, ѥгда и паче сльнца просиꙗѥши, оумолиши вьсѣхь соудию Христа, вьсѣхь тебе почитаюштихь вь ликь себѣ сьвькоупиши и вь славѣ тебѣ богомь даной сьчетаѥши, ѥже коупно сь тобою славити безначельнаго отьца сь ѥдинороднымь ѥго сыномь и прѣсветымь благымь и животворештимь ѥго доухомь, и ныниꙗ и присно и вь вѣкы вѣкомь, аминь.

Ја се нећу овдје упуштати у питање, колику има историјску вриједност онај први овдје наштампани одломак; објашњује ли он колико год факте до сада познате из љетописа, на пр. у Гласнику књ. V. стр. 111—112, књ. XXI. стр. 271—274. Само ћу рећи ријеч о томе, како ја мислим да овај одломак свједочи, да писац живота св. Ђурђа Кратовца не бијаше човјек незнатан. Он се сам хвали, да је пуно пријатељевао с потоњим патријархом цариградским Нифоном. То бијаше ваљда за њихова боравлења на Св. Гори (Филип ципарски приповиједа, да је Нифон неко вријеме своје младости провео на Св. Гори), ако се не протеже можда на оно вријеме, када

је Нифон на молбу војеводе Радула пуштен из тамнице дренопољске путовао у Влашку, да ондје уреди одношаје влашке цркве (ср. Палаузова Валахія и Молдавія, стр. 30). Да је писац живота редовито живио у Софији, види се по његовијем ријечима, гдје приповиједа о своме познанику, који се бјеше склонио у његову кућу од насиља турског, а касније пребјеже у Влашку к Радулу.

Покојни Гиљфердинг мишљаше, да је писац био „безъ сомнѣнія родомъ Болгаринъ." Лако може бити, да је тако, ако ја и не видим у животопису онијех „много признаковъ новаго болгарскаго нарѣчія", о којима он говори.

Рукопис, по којему је живот св. Ђурђа Кратовца штампан у поменутој руској књизи (доста немарно), није старији од 18. вијека, писа га нетко у Сарајеву г. 1714. Али би добро било, да се нађе гдје који старији текст, да би се објасниле ове ријечи: и близь Русе вьсь глаголѥмаꙗ монастырь помисаль, којих ја не разумијем са свијем. Знаде се да близу Русчука (Русе) има манастир Черна Вода. Ну што ће рећи ријеч помисаль?

Вриједно је јоште напоменути, да су два калуђера Митрофан и Прохор, дошавши у XVII вијеку у Новгород са свете Горе, приповиједали архијепископу Макарију о мучеништву св. Ђурђа Кратовца, а он заповједи некому јеромонаху Илији, да по њихову казивању унесе спомен јужнословенскога мученика у велике минеје. Тај руски животопис знатно је краћи од нашега.

Одеса 18 фебруарија 1873.

В. Јагић.

ТИПИК СВ. САВЕ ЗА МАНАСТИР СТУДЕНИЦУ.

Издаје Јос. Конст. Јиречек.

Типик, у ком је св. Сава поставио правила манастиру Студеници, премда спада међу најдрагоценије споменике књижевности старосрпске, није до сада још нигдје на свијет издан; само две кратке главе, 24-у и 25-у, приопћио је П. Ј. Шафарик у Serb. Lesekörner стр. 119 и 120. Уважавајући његову важност за историју језика, литературе и образованости, наумисмо га овде обзнанити.

Рукопис типика студеничког писан је г. 1619 и налази се сада у библиотеци ческог народног музеја у Прагу, камо је дошао с оставштином П. Ј. Шафарика. Писан је на хартији у 8-ии; листова има XVI и 172, на сваком 19, кадкад и више врста. Ни један лист није се изгубио; рукопис је цио. Описао га је Шафарик сам у Wien. Jahrbücher der Lit. 1831 Bd. 53 Anzeigeblatt стр. 26. N. 71, и у својој Geschichte der Südslawischen Literatur III. стр. 203 бр. 108. Но будући да није напоменуо различне ситнице, које могу послужити за историју буди манастира Студенице буди самог рукописа, не ће бити с горега, ако га овде опишемо на ново.

На л. Іа чита се биљешка: 1735 **мѣсеца августа .и. оу монастироу лаврїи срьбьскои, идѣже погрѣбень бысть светы Сvмонь, и оу храмоу семь архимандрить .в. богопоучатѣнии господинь, многа емоу лѣта. и приидохь и азь .вхг.** Под тијем насликан је пером манастир Студеница и њеки висећи печат с двоглавим орлом.

На л. II и IIIа налази се ситним словима писана молитва к **пресветѣи богородици, ѕѣлѡ оумиленна, творенїе Димитрїа Кантакоуѯина по стихѡмь, со исповѣданїемь.** Поч.: **Всѣхъ цара и бога мати благаа, всѣхъ содѣтела рождьши единаа** и т. д. Иста је молитва, коју је споменуо Ђ. Даничић у Старинама св. I. стр. 50, само што у нашем рукопису конца нема.

Лист IV. је празан. На л. Vа—VIIIб находи се чланак **ѡ инопѣхь ѡть собора второ прьваго** (тако!) **правило второе.**

На л. IXа—XIб записан је познати манифест Петра Великог ка хришћанским народима у Турској (1705, 9 јула).

Листови XI—XVI опет су празни. Све оно, што до сад напоменусмо, писано је касније и другом руком него остали рукопис.

На л. 1а—71б типик је студенички сам под натписом: **слово .д. обраѯникь светаго Савы срьбьскаго.** На л. 71а чита се биљешка, писана црвеним мастилом, ситним лијепим словима:

Сїи типикь снрѣчь ѡбраѯникь светаго Савы срьбьскаго прѣписа се вь лѣто ҂.ѯркѯ. (7127=1619) **вь пештере светаго Савы постница. бѣ бѡ прѣжде нась сьписань роукою светаго Савы, вь лѣто рече ҂.ѕѱи.** (6708=1200) **прѣстави се господинь Сїмеѡнь, и да никтоже ѯабавлаеть и прѣвраштае, мнѡгы бѡ соугь рѣчи прости вь семь номоканьне, нь ѕѣлѡ польѯны, того бѡ ради повелѣ светыи проучитати на ѯачело когождо мѣсеца, ѩвѣ ѩко да оутврьждають се слоужителе, и мы вьси неѯабываимь любѡвь светаго вѣдѣ, ѩко онь имать намь соудити, ѩко и апостолы .ві. колѣномь їсраилевомь, а иными еѯикѡмь не соудеть. и семоу свѣдокь светы Никѡнь. иеѡ и сьи светыи намь апостоль есть. господи, того молитвами покры**

нась, нбѡ и ть молить се ꙁа нась. прї игоумeноу кѵроу Ѳеѡфилоу ѡть ꙗвленыхь.

Овде је прилепљен листак руком Шафариковом: Secessus (domus eremitae cum sacello), cujus hic mentio, nunc vulgo Пећина испосница dictus, a ruderibus monasterii Studenica hora una in occasum sub rupe montana ad confluentes amnium Savina et Savaonica situs est. Hic, referente Domino Vuk Stefanović Karadžić, qui haec ex ore cujusdam archimandritae audivit, turbulentis temporibus Georgii Petrović, alias Černy, eremita localis codices manuscriptos e monasterio Studenica ob motus Turcicos ad se allatos stolido et temerario consilio in ignem misit! Verisimile est eo tempore ipsum quoque typicon S. Sabbae flammis periisse.

На л. 71б—73б написан је чланак: **Ѵюдо бывшее въ храмѣ прѣсветые богородице вь ѡбитѣли, глаголемѣи велика ꙁастоупница вь велики и новы вторникь. благослови отьче!** Поч.: **Въ странахъ вьстоуныхь монастырь бѣше прѣсветые богородице, нарицаемыи великаа ꙁастоупница и т. д.**

На л. 74а налази се кратак чланчић **О еже непраꙁдьновати петькь.**

На л. 74б—78б млађом не лијепом руком уписана је крупним словима повеља Стефана Немање, која је штампана у другом издању Шафарикових Památky drevního písemnictví Jihoslovanuv (У Прагу 1873), Okázky стр. 93. Изнад прве врсте било је написано црвеним мастилом, али једва се види: **слово .л. ѡ сѣле служещии семѹ монастирѹ.....**

На л. 79а—117а слиједи житије св. Симеона од св. Саве издано од Шафарика у „Památkách.“

На л. 117а записано је: **Въ лѣто 1750 ноем. .л. престави се архимандрить Василїе сь великїе Лаври цар(ске) нар(ечене) Стоуденица, вь монастирѣ во Иловацѣ.**

погребенѣ бысть оу десной страни близь гроба дѹховника.... фронна Добриусвица. Попъ Андрей парохъ Темишварски.

На л. 117б је оширан запис о одношајих Студенице наспрам Русији: **На ,ахч.-го. (1690) года при цари Алеѯїю Мїхаїловичѹ всеа Рѡссїи, архїмандрить Неофить с. стѹденическїи первыи быль и полѹчилъ свободнѹю граммотѹ ѿтъ реченнаго великаго монарха московскаго и все в(елико) россїйскаго. И въ лѣто ,аѱ.-го года (1700) при цари и їмператорѹ .а.-мѹ Петрѹ Великомѹ, Пахомїи архїмандритъ стѹденическый вь мѣсто Васїлїа архїмандрита, Матѳеева брата, былъ въ Россїи и доволнѹ милостыню полѹчилъ. И потвердили емѹ милостивѣише тѹю граммотѹ Іѡаннъ и Г. Петръ Алеѯїевичи и сестра ихъ царевна Софїа Алеѯїевна самодержци и велики монархїи всерѡссїйстїи. И въ лѣто ,.аѱ. по с(ветомъ) и блаженном оуспенї М. Екатерїни, .в.-м Петрѣ їмператорѣ и Аннѣ Іѡанновнѣ самодержцѣхъ и імператорѣхъ всерѡссїйскихъ, въ лѣто .,аѱни.-м годѣ (1758) по благословенїю и писанїю врѹчителномѹ г. господина Гаврїила .в.-го патрїарха Славеносербскаго и Пекскаго, при державѣ благочестивѣишїа и самодержавнѣишїа великїа г(оспожди) їмператрїцы Єлїсаветы .а.-и Петровнои, архїмандритъ Кѡнстантїнъ съ братемъ Рѹвимомъ и Паисеемъ, и в мѣсто Рѹвима обои реченнїи б. в. великои Р(ѡссїи) и Сѣверѹ и в царствѹющїем г(радѣ) М(осквѣ) были .а. годъ, и въ томъ годѣ церковъ с(ватаа) покри са и прѡч. и проч. обнови са .н.а.к.с.с. .,аѱѯв.-м годѹ (1762).**

Л. 118 је празан.

На л. 119а—126а слиједи историја **О създанїи Царнграда вь Византїи** и на листу 127а—171а опширно **сказанїе о възетїи Цариграда ѿть безбожнїихь Тоурькы салтаномь тоурскымь царемь.** Ова два чланка преписана су из руског, тако, да осим појединих ријечи, као н. пр. **колоколь, площадь**, језик је сасма српски. Оригинал

штампан би два пута у прошлом вијеку, у Царственном Лѣтописцу г. 1772 (стр. 306—358) и у Лѣтопису по Никонову списку (1789, V. стр. 222—277), али не точно. Г. 1854 издао је ову „Повѣсть о Цариградѣ“ И. И. Срезневски, имајући при руци осим споменутих двију издања још пет рукописа, с историчким коментаром у „Ученыя записки втораго отдѣленія имп. академіи наукъ. книга I.“ стр. 99—137.

На л. 172а опет је запис: **Светомѹ Арсенїю срьбьскомоѵ, милосты благооѵтробїа скровище васемь ѿтькрьѕ. . . . есн, архїереѡмь благодахновено оѵдобренїе, ѡче нашь, светителю Арсенїе, нинѣмь биль есн ѕастѹпникь. темь тн се молн, н молн Христа бога, проститы доѵше наше, да не когда оѵснемь ва самрьть.**

На задњој корици стоји: **Царостаѵникь монастира Стѹденица, лето господнѣ .҂аѱк. мѣсеца юл(їа) .д. ѹ Стѹденици** (4. јул. 1720).

Што се тиче начина, којим смо поступали штампајући овај споменик, морамо најприје напоменути, да се типик студенички није сачувао у оригиналу, него у пријепису XVII вијека, у ком је стари правопис истина не мало промијењен; за то писмо сматрали за нужно, издати рукопис онако, како је писан. Писац, не разумијући старога језика, кадкада оставио је трагове старога правописа; овијех мјеста смо се држали, приправљајући типик за штампу. Развезавши титле, раздијеливши ријечи и ставивши интерпункцију, замијенили смо по обичају свију издаваоца старих споменика српских — слова **ѹ**, **щ**, **ъ** словима **оѵ**, **шт**, **ь**. Гдје мјесто **ь** у рукопису је ’, постависмо **ь**. У пораби слова **о** и **ѡ** највећа је у рукопису недосљедност, баш и на истој страни, те се пише н. пр. ријеч **отьць** 15 пута са **о** и на другим мјестима са **ѡ**; за то стависмо свуда **о**, којим замијенисмо и двојако **оо** и **о** са зрнцем у сриједи (у ријечи **око**). Гдје ријеч

почиње с јотом, у рукопису обично није прејотирана, али на врло многим мјестима налазимо старији облик; те читамо на л. 5а ѥє 19б (и свуда) ѥꙁа, 31б ѥго, 31б ѥꙗьтєнию, 44б, 63а, 64б ѥсть, 53 ѥда, 58а ѥрє, 69б ѥжє итд. итд.; тако пише се у рукопису обично подобаєть сє, большеє, али 40а и 52а подобаѥть, 67б большеѥ. Ставили смо за то свуда ѥ. У типику и у другим чланцима, што се налазе у овом рукопису, кадкад има и ж, особито у ријечи игоумєнъ (игжмєнъ). Слова ѫ у типику нигдје нема, али у чланчићу на стр. 74а читамо дьнь пѧтоүны.

Гдје смо које слово или цијелу ријеч промијенили, ставили смо је у заграду; гдје је која већа промјена, забиљежисмо на дну.

Ако сравнимо овај типик студенички с типиком св. Саве за Хиландар, који је с не великом жали боже точношћу издан у Гласнику XXIV., налазимо, да се оба типика нerијeдко од ријечи до ријечи слажу, имајући и онај исти број глава; на то је пажњу обратио Ђ. Даничић у VI. св. Рада југ. академије. Подпуно једнаке су у обадва споменика главе 4—9, 14—26, 29—34, 36—41 и 43. Првих трију глава у типику студеничком нема; да главе 42. нема, наравно је, јер се у њој говори о ћелији каријској на Св. Гори, спадајућој под Хиландар; главу 28 писац је јамачно нехотице изоставио. У гл. 35 текст је хиландарски краћи; мање разлике находе се у гл. 10—12. Сасвим различна је глава 13. о постављању игумна, доста важна за старосрпску историју.

У Прагу мјесеца јулија 1873.

ОБРАЗНИКЬ СВЕТАГО САВЫ СРЬБЬСКАГО.

Слово .д. о пѣни .а. часа, и о молитвахь, и по кончании оутрьние слоужбе, и .а. године походити братию оу келие и подобнаа сьврьшати.[1])

Подобаеть оубо оутрьне словословие коупно пѣвати вамь .а. годиноу, ѩко обычаи, приговарати же и по конци ею молитвоу сию коупно: „еже на вьсако врѣ(ме)" и проуча. По молитвѣ же бывають мало поклоненна кь земли могоуштимь, а немогоуштимь мало нѣшто быти оутврьждениѩ. Вь сихь же годинахь оубо колѣнопоклоненииѩ лько. По томь же (1а) елико оубо решти: „боже оцѣсти ме грѣшника и помилоуи ме", глаголати кь себѣ прострьтѣ имоуште роуцѣ, покланиѩюштимь колѣна и главоу до землие, и глаголати: „сьгрѣшихь ти господи, прости ме", глаголюшти таже проуча .вı. побрьзо ѩко едьноушти решти на коемждо колѣнопоклонении и вьстании, прѣжде реченаа и мольбьнаа приносе словеса, тькмиию же и подобнымь чиномь, а не единомоу прѣжде варити а дроугомоу остати, нь наставника вьсѣмь имѣти екклисиѩрьха, или дьневнаго имѣти иереа, близь свештенныхь стоюштю двереи (1б) и чинь оуказаюштомоу. Сиѩ сико дрьжимь, егда непоюмь „богь господь" на оутрии. Аште ли „богь господь", то си вь цркви творити: .г. низоу поклониенниѩ творити и кь себѣ глаголати ѩко прѣжде реченые мольбы. По тѣхь же метанииѩхь молитвоу сию, ѩко достоить, вьзгласити вьсѣмь вь вьздвижение роукоу: „боже вѣчныи, вьсе твари сьдѣтелю", приложити же и по молитвѣ отьчьскыхь мало словесь, оглашение игоуменомь

---

[1]) На страни глава .д.

проунтаѥмо, ꙗкоже и оть прѣдьнихь наставникь приѥмы. Коую же, аште сназарь не вьзбранить коли, не подобаѥть (2а) оставити никогдаже. кь сньмь же и вьзаконѥноѥ вамь трьсветоѥ бывати, ѥмоуже по утени прилагати и сию молитвоу: „посилаѥи свѣть свои походить", и сиѥ же приунтаѥмо оглашениѥ. Аште ли не уте оглашениꙗ, да остави трьсвето, а сию молитвоу примѣси кь .а. молитвѣ и рци. вьсе же молитвѣ глаголати роуцѣ вьздѣвьшимь, ꙗкоже глаголѥть: „вьздвигнѣте роуцѣ ваши вь светаꙗ, благословите господа", и ѥже глаголють: „вьздѣниѥ роукоу моѥю жрьтва веуерниꙗ", и ѥже на вьсакомь мѣстѣ вьздвизати прѣподобнѣи роуцѣ (2б) развѣ гнѣва и помышлении. Скончавши же се реуенои молитвѣ, иѥреоу обыуанноую молитвоу рекшию, вь тои уась падати на лици вьсѣмь и послоушати игоумена, а ономоу сико молитвоу просити оть вась: „молите се за ме, о господѣ братиѥ, да избавлю се оть страсти и оть сьблазнь непризнинаго." А вамь отьвѣтоуюштимь: „богь да те спасеть, уьстныи отьуе." И пакь вамь ономоу сь оумилѥниѥмь вѣштаюштимь: „моли се и ты за ны, отьуе уьстныи, да избавим(ь) се оть страсти и оть сьблазнь непризниньнаго." Накы игоуменоу молештоу се (3а) и глаголюштю: „богь молитвами светыхь отьць нашихь да спасеть вась." И тако вьзставше вь келиѥ ваше поидете, вьсакомоу оставивьшоу схождениꙗ и соуѥтнаго отьвѣта и празднословиꙗ же и смѣха неуьстиваго,[1]) оть нихьже сьгаждают(ь) се и вь скврьнословиѥ вьпасти и вь оукорениѥ и вь осоужданиѥ; за ниѥ сего ради оумь разслаблѥнь ѥсть, и забвениѥ приѥмлеши соуштимь благымь. И оунывь тоготоу обрештеши кь своимь келиꙗмь, оуныпнымь сномь абиѥ погроузиши се, и минить ти се весь дьнь праздныѥ и (3б) неприуестныѥ, кь негодѣ ползе на се посадеть те, ꙗкоже

---

[1]) Без титле.

реуе великыи Василие: „иеже иесть отьпасти оть подобнаго ихь сьстава, оудобь иесть доуши кь смѣхоу и стакаюшти и растакаюштии и добромь пеуаловати и вь скврьнословие вьпасти, оудоблѣие иесть.“ Иеже да не боудеть моимь отьцемь и братии, нь да поидеть кь своиеи келии кыиждє, дрьзновеньно же, коупно и моудрьно и бьдрьно, и кь богоу любовнаꙗ дѣиюште по вьсегда, аште ли кто по грѣхоу обрѣтаиет(ь)· се вь томь тако плѣнении, волꙗ (4а) юнии соуть, волꙗ стари, волꙗ и ꙁаматорѣли вь обраꙁѣ, или соуть новаци, любьве ꙁаконоу да пооуует(ь) се оть иеклисиꙗрха. Или аште се не исправеть, да се ꙁавежють. Не оубо новаке лѣнивьно имоуште ꙁавеꙁовати доходить, нь и многа бо прѣбывшиихь годишта вь обраꙁѣ, лѣнивьно же и дрѣманьно прѣбываюштеие, ꙗкоже о сихь реуе лѣствиуны. Гредоуштиимь вь келие ваше подобно сьврьшати вьсоу слоужбоу. По обыуаиныхь же молитвахь и колѣнопоклониении по выше реуенѣмь ꙁаконѣ, .ѕ. рекохь псалмь, (4б) и третию годиноу и .г., и дараиемоу (тако) билоу по обыуаю и оубо колѣнопоклонениꙗ вь црькви тькмо хранити, иегда „богь господь“ поиет(ь) се, ꙗко и сь выше писахомь. а вь келиꙗхь вашихь выноу колѣнопоклоненние молеште се боуди вамь. Храним(ь) же се и поиѣ [1]) вь келиꙗхь, ига [2]) агрипиииꙗ иесть, ꙁа иеже троудь иеие ради иесть. кь семоу же и .ві. дьни оть Христова рождьства и праꙁдиои недѣли и вь отьпоустиые дьни годишта тако имѣите.

Слово .є. о светои литоурьгии, и беꙁь игоумена да се не приуештаиеть (5а) никтоже, ни пакы прѣбывати иемоу беꙁь приуештениꙗ, нь сь игоуменовою сьвѣстию. глава .є.

Решти подобаиеть о божьствьнои литоурьгии, ꙗже подобаиеть по дльгоу по вьсегда сьврьшати се вь црькви.

---

[1]) У рукоп.: поиѣ иѣ вь кел.
[2]) егда на страни.

Нь вь тон сьблюдно вамь вь себѣ, братије, и тврьдо, ꙗкоже света вь неи сьврьшаема и страшна соуть, ꙗко сиꙗ оть иниѣхь страшнѣꙗ и прѣвеликѣꙗ правовѣрные дрьжит(ь) се и сьврьшають се таина божьствьна и прѣчьстьнаꙗ, рекохомь, литоургиꙗ прѣчьстнаго [1]) тѣла же и крьви господа бога, спаса нашего Ісоус Христа. Вь (5б) сеи бо ꙗко сьблюдати себе испытно и ꙗко паче вьсакого помышлениꙗ [2]) трьновнаго, неунстаго и недостоинаго вь страшнои онои слоужбѣ оть вась [3]) отьгаꙗти и вьсакымь обраꙁомь себе оуиштати, по томь божьствьнымь светынꙗмь причештати се, оть игоумена проштеније вьꙁьмшимь. Нѣсть бо подобно вамь комоужде беꙁь боꙗꙁии и беꙁь соуда, ни по вьсегда причештати се. Хотѣли бисмо се многиштн божьствьнымь причештати се светынꙗмь. Многишти бо јесть причештати се и животоу. ꙗкоже рече и самь Христось: „ꙗдеи (6а) мою пльть и пијеи мою крьвь вь мнѣ прѣбиваіеть и аꙁь вь немь.“ И пакы: „аште не ꙗсте пльти моје; ни пијете крьви моје, не имате живота вь себѣ.“ И божьствныи апостоль вешта: „прилѣплꙗіеи се господеви једина пльть јесть, ꙗкоже и оудалꙗюштеи се тебе погыбноуть.“ Давидь рече кроткыи: „да хотели бисмо оубо, ꙗко и речено сије, нь чловѣче ради немошти, и ꙁа дѣла стоуженіꙗ непоколѣбаіемы. Недостоино бо ꙗдеи пльть и пије(и) крьвь господьнию, повиньнь јесть тѣлоу и крьви.“ Рече божьстьвныи и доухоглаголивыи прьвыи вь апостолѣхь Павьль: „страшьнь (6б) јесть, братије мои, глась, и трѣпетати причешгениꙗ не тькмо мене грѣшнаго, нь и многоу оуꙁдаюштихь се оукаꙁоують.“ Тѣмь бо .г.-шти вь недѣли причештати се, јелико себе свѣдеть, оуистивше се оть скврьныхь помышлении, оть сихь сложениꙗ, гнѣва же и рьпта, печали

---

[1]) Без титле.
[2]) У рукоп.: помышленїа.
[3]) У рукоп.: ѿ въсь.

и обады, льже и спѣха безь оуставы, и юште же и зломысльства, паче и ꙗрости, скврьнословиꙗ и снмь подобныхь. Да и иже вь реченые выпадоше страсти, да исповѣданиюм(ь) же и покаꙗниюмь оть сихь поспѣшет(ь) се отьстоупити. Юдноушти или дваштн вь недѣли да причестит(ь) се (7а). Аште ли да ни юдноушти, по игоуменовоу оуказано хотѣнию, томоу бо ють печално о сихь. Непричестнымь же прѣбывати безь оного свѣдѣниꙗ непохвално. Сико бо творен, ꙗко испльнꙗюн волю свою осоудить се. А иже хотеть причештати се, подобно ють вьзаконюноу на причештенние пѣти слоужбоу обьштиньноу, и обьштиино колѣнопоклоненние дроугь дроугоу твореште, дающе проштенние, по томь же кь животворештимь сь похвалою причештати се свештенеи. Боуди вы оубо и си образь имѣти.

О сказании .ѳ. годиие и о вечерни (7б) и о панахидѣ и о полоунощтиници и о оутрьници. глава .ѕ.

Вь деветоу же годиноу, ꙗко и прѣдие годиие, подобають пѣти, клепалною оудрение на сию вась зовоуште, ꙗко обычаи. А на вечерню же пѣтию синазарево оуказанние, како подобаюгь бывати, ꙗвлюно прѣдьставлꙗюмь. И панахидоу по редоу коупьно, ꙗкоже и павечерницоу по вечерни, вь нихьже и колѣнопоклоненние бываюгь по законоу, югда нѣсть праздьника. Праздьникоу же глаголемь „богь господь“ иаоутрьноу имоуште. Югда павечерница поют(ь) се, иерѣю рекшю обычноую молитвоу (8а), падати вьмь на колѣноу, ꙗко и на конци прьве годиие, и кь игоуменоу оухо прикланꙗти добро глаголюштоу: „простите ме, о господѣ братию! сьгрѣшихь дѣломь и словомь и помышленниюмь.“ И вьмь дакати юмоу проштенние, глаголюште: „богь прости те, отьче.“ Нь и вамь просити сию него, приложивьше: „прости и намь ты чьстныи отьче!“ Сьгрѣшихомь бо и дѣломь и словомь

и помышленнием." По томь же оуказано онь кь вамь глаголеть: „богь молитвами светихь отьць простить вамь вьсѣмь." По том(ь) же вьставше и подобно юмоу поклоненние вьдавше, вь келию ваше (8б) пошьдше, ноштноую вашоу слоужбоу по законоу сьвршивше, и тако вьсѣмь вь похвалѣ бывшимь и вь весели доуховнѣмь, и кь сноу обратити се, дондеже подьклисиарьхь, чась(о)вникь слышавь биюшть и подобною врѣме онамо оувѣдѣвь, кь игоуменоу пришьдь, и подобноу оть него молитвоу приемь, таже тихомь гласомь „благословите свети" кроткомь гласомь вьзывае, вьдарив(ь) же тогда вь клепальце и свѣште вьсѣмь подавь, подвизаеть вы на полоуноштное слоужение, юже и ть самь поеть творе и подобною црькви свѣштьною вьжизание. По томь же (9а) великою клепало клепаеть, по том(ь) же и мѣдѣною, и вьзоветь вьсѣхь вась на оутрьнюю (тако) словословие, емоуже почининие тако подобаеть творити. По звоньном(ь) же оударении благословлаеть се богь оть дьневнаго имоушта иереа тогда, и по образоу чьстнаго крьста прѣдь свѣтою трапезою сь божиею похвалою с(ь) кадильницовь, вы же „аминь", чаюште трьсветою пѣти. Абие по .ѳі. и .к.-номь псалмѣ и по обычанныхь тропарихь и по „господи помилоуи," сьблюдаюште по тькьмоу ѩко подобно сихь пѣти, и самомоу иерѣю обити вьсь (9б) божьствьныи храмь и вьсѣхь покадити. И тогда прѣдь светыми ставь двьрьми, образомь чьстнаго крьста кадилницею знаменоуеть и коупно сь знаменнием славоу вьсилати прѣсветѣи троици, сице глаголе вь оуслышание вьсѣмь: „слава светѣи единосоуштнѣи нераздѣлнѣи животорешти троици и ныню и присно." И по аминѣ чаюштоу екклисиархоу .ѕ. ѱалмь абие почети ослабно и тихо и смотрьно, мало по вельмы вьзглашати глаголы ѱ(а)льмьскые, [1]) да оть сего имають

[1]) Без титле.

вьси непрнтькьновеньно и неꙁаблоудьно сихь прѣнти (10а). И по коньчании .ѕ. ѱальма по редоу вьсоу сьвршаюемь оутрьнюю слоужбоу, ꙗко снаꙁарь оукаꙁоуеть. Не оубо бысть о дьневнои слоужбѣ вашеи и ноштнои оукаꙁано, решти же намь и о доушеспасномь исповѣданни.[1]) А о трапеꙁѣ сьга слово да пождить.

Подобають оубо игоуменоу, аште приемлеть дѣтьцю доуховноу, научавати братию, паче и по единомоу наоучавати и направлꙗти на доушепольꙁное спасение. Аште лы неприемлеть, то иꙁьбирати единого цѣломоудрьнѣ живоуштаго, имати га отьца прьво игоуменоу (10б) и по немь вьсѣи братии. А инеединомоуже оть вась иног-отьца имѣти повелѣваемь. Аште ли необрештет(ь) се тако подобны оу вашемь чиноу, да и одь нѣкыхь инокыхь благовѣрно живоуштихь приемати отьца вамь, нь вьсѣмь единого и наоучавати се оть него, послоушати хотештихь исповѣдати и вьсакомоу подобноу цѣлбоу прилагати. Бытн же повелѣваемь единомоу врѣмени, по егда поучет(ь) се оутрьне словословление (тако), вь немьже, еже ꙁа все прѣбывають вь монастыри, а ины работе не печалоуюште да се врачюють, а по павечерницахь (11а), иже соу вь нѣи вьноутрь работници. Боуди же и сие: аште како не иꙁпраꙁдьнь есть игоумень, но иеже оумножило се есть братьство, да да (тако) повели (тако) комоу годѣ оть иереи или одь нѣкыхь говѣние братие, многыхь и нераꙁоумныхь помышлении приемати, помышлениꙗ же, иже вь дьнехь и вь часѣхь моутеть нась, нмь доходить паче отьноуштеныимь быти, а не сьмоуштение тврьдѣише сьтворшимь оставлꙗти, снмь праштати о господѣ. А о нихьже есть врачевании, ꙗко оупрашать, и приложениꙗ кь игꙋменоу (тако) приемлюштимь, да приповѣдають (11б), и онь подобное исцѣление да дѣлаеть. Исповѣ-

---

[1]) На страни приписано црвеним словима: глава.

дающти се, да ничесоже не скрыють, боеште се нѣкако, да не своихь ради сьдѣнеи просеште, оубоють се, нь вса чисто сьгоднвьшюмоу се да одькрыють, паче ньи тѣмь решти подобнаꙗ намь добро: что оубо вамь, братию, игꙋмена ꙁреште на добро сию и ѕѣло на доушепольꙁноую слоужбоу посиѣшающте се потьщѣте, и вь тихою се доушевною пристанниште поспѣшно пристанѣте. И вьсѣкь оума вашего подвигь, и доушевредною помышленние чьстно а непокрьвенно отькрините (12а), ꙗко прѣдь богомь а не прѣдь чловѣкы творешите исповѣданние. Богоу же вѣдѣ и льгать юмоу прю вьпросеть юмоу. „Погоубиши бо," рече ѱалмьныи пѣвьць, „вьсе глаголюштею льжю." Нелоукавно бо исповѣдающте се всѣкыю сьдѣныю ради, вьсако нечистьства, вьсѣкыю карьбы и смоуштенниꙗ, своꙗ помышленниꙗ прѣмѣнающте, радостни боудѣте ми и весели, ꙗко вь надежди приобрѣтьше непрѣгрѣшенние спасенниꙗ. Исповѣдаите же се не дроугь на дроуга виноующте, вь расрьченние мало вьпадьше или етере дроуге приклоне, и себе неповиньне (12б) полагающте и соуда паче иштоуште. То нѣсте исповѣдаюми, ниже припадающтимь вамь, о потрѣбе бо глаголе тѣлесной. Симь бо вьсако юсть врѣме, а нынꙗ же врѣмене повѣданниꙗ исцѣленние доушевныхь страстеи, да аште о коюмь расрьчении глаголати хоштете, вьсе пороуганние и вины, сьгрѣшенаго коюго любо юсть, на се потьштите се писати и намѣтати. Аште ли о етерѣхь инѣхь страстеи, и тѣхь чисти исповѣдите, да имате плодити се и ꙁдѣ двою польꙁоу, кь чьстномоу же доушевномоу прити ꙁдравию, и вь высоко (13а) творено смѣренние облѣшти се, юже имоуште подобни вь истиноу боудемь богоу рекьшомоу: „наоучите се оть мене, ꙗко кротькь юсмь и смѣрень срьдцемь" глаголюштю. Что ли юсть дроугаꙗ истина ꙗвлена кротькаго и смѣрена срьдцемь, или ꙗко оукаꙁано принести всоу скрьбь храбрѣньно и себѣ вьꙁдѣ пороугати се. Толико

оубо добрыхь вина истинно юесть исповѣданию, без(ь) негоже не мни ми се никомоуже спасению оулоучити.

Глава .з. о доушеспасномь исповѣдании.

Неисповѣдаюштю бо се непричестноу быти оть господа бога (13б) вседрьжителю повелѣваюемымь, дондеже кь себѣ бывь, и кь отьцоу вьса сьгрѣшена же и врѣдна исповѣсть сьгрѣшению. Аште ли ни, подобаюеть оубо семоу оть монастырю изриновеноу быти, юако изьгниюени отьрѣзати оудь, и юако строупь оусилно исцѣлюемии, или отьноудь неисцѣлемы, отьнемати же и отьмѣтати. Нь боудоуштаааго неоуказанию и нѣкако иногда вьразоумѣнию своюе надежде сего свѣта отьвратисмо, подьлежати же оубо юемоу. Непричештаюштихь се осоуждению и ѕѣло на польזоу юесть, юако непользноу. что бо моу (14а) юесть полза здѣ прѣбываюштоу? что ли же моу юесть польза неисповѣдаюштоу се? а не ли паче врѣда и погыбѣли и по вьсегда злоу поочение, и вьсе юеже приносить се, погыбѣль доуши бываюеть, юакоже болештоу некоюемоу или строупы имоуштомоу, оуталюштоу врачеви, неудобь кь здравию прити семоу подобаюеть? А или паче оусилнѣише доуши здравию неприюети неисповѣдаюштомоу се? И семоу свѣдокь божьств(ь)ныи Василию, сию сице глаголюе: „подобаюеть покараюштомоу се, аште ли хоштеть подобнню напрѣдь стоупанию оуказати, и вь навычение (14б) по повелѣнию господню живота, ины же хранить покрьвень подвигь доуше, нь обнажена вьса прѣдьставлюти, покрьвена срьдца игоумену своюемоу.“ Сию оубо твореште, братию! не тькьмо оть своихь прегрѣшении избавлюем(ь) се, нь и проуеюе тврьдѣюе имамо. Рече оубо лѣст(в)ичныи: „юазвы оубо обличаемые не идоуть на горьшеюе.“ И пакы: „доуша исповѣданию разоумѣваюштию юако брьздою оть неюе дрьжит(ь) се не сьгрѣшати.“ тако велми на полזоу юесть своихь прѣгрѣшении обличение, проуеюе дрьзновению, дрьзновенно (15а) кь немоу тыцѣмь, и вьседьневнеюе испо-

вѣданние сице оуказоуемь быти томоужде, ꙗко речено, игѫменоу, елико соуть подобии приемати помышлениꙗ, вьсхотѣль есть. А еже есть великое и прьвое исповѣданние, еже мирьскые отьложити власы, исповѣдати се подобаеть отьцю едииомоу, а не иномоу никомоуже дроугомоу, или игѫменоу, ꙗкоже сьвыше писахомь, да имать вьсѣхь отьць вѣдѣти и подобно исцѣление подаꙗти комоуждо. И сиꙗ оубо подобають сице. А еже о светыхь постѣхь, слоужбы сиазарева испытно прѣдьложить (15б), ꙗко есть подобно вь нихь вьсегда.

О агрипиниꙗхь, како подобаеть бывати. глава .и.

Агрипинние же по закоиоу подобаюштоу быти вь неделие же и вь владичние праздинке, и вь проучихь светыхь паметехь, имьже оть сиазара иаоучим(ь) се.

Глава .ѳ. о трапезѣ и о санѣ, како подобаеть.

Врѣме бо есть проуече и о трапезѣ помеиоути, и о ꙗдени и о проучихь, елико бо сьставоу тѣлесномоу оуказоуеть се. ꙗкоже оубо и мы оть двою сложени есмы, доушею же глаголю и тѣломь, такожде, ꙗже соуть манастырю. За доуше бо емоу подобно (16а) разоумѣет(ь) се, еже вь пѣсиѣхь вса боголѣпнаꙗ слоужба, тѣло же тои самь манастырь и елико намь на потрѣбоу тѣлесемь. по неже доволное се сь богомь о доуши самои рекосмы, лѣпо есть и о тѣлѣсемь прилоучено решти и о пиштн оузаконити, и о иномь житии, елико манастырꙗ сьставоу доволно поминають се, испытно исказати намь, еже есть не мнеродити о потрѣбахь вьзраштати хотештомоу свои монастирь. да рекоу оубо и сие и мне оубо вьзлюбленымь отьцемь и братии подобно прѣдати. побывшемоу диоклизмоу вь (16б) папрьтѣ еже есть по анафорѣ сиѣсти по малоу и испити, божьствиѣи скоичавьши се литоургии, подобаеть сьбравшим се вьсѣмь тоу сѣсти, чаюштимь на трапезоу позва-

нніѧ. оударенніемь трапезнаго схода бывшоу, абніе сь літоургисавшимь іереемь коупно ізьшьдшимь поклоненніе игжменоу творити. По томь же обычанны ѱалмь почети вь оуслышанніе вьсѣмь, толи же поити на трапезоу томоу же игжменоу и вьсѣмь, ієлико на прьвоіє ѩденніе на трапезѣ сѣсти оуказани соуть не оскоудно (17а), вь сію же трапезарню вьходештимь и речены ѱалмь сь молитвою малою скончавьшимь, и сѣсти по чиноу игжменомь оуказаномоу и прѣдьложенаѩ сь похвалою оукоушати. И сиіе боуди вамь вѣдѣти: аште кто одь ѱалма и молитвы оулишит(ь) се, да вьзвѣстить трапезарь игжменоу, рештн же ієму и виноу оулишенніѩ, да аште благословено, простити ієму, аште ли да метанніе [1]) творить, ієлико игжмень повелить. Бывати оубо и обычнымь чтенніємь на обѣдѣхь по обичаю, не рьпьштоуштю никомоуже, ни метоуштю се (17б), не смѣшати оноу пользоу сь мирьскыми бесѣдами ни праздьнословьми. Ієдинь же игжмень что велить, глаголюште оумилено, да аште кто оупрашаієть ієго, отьвѣть такожде да творить, аште вьзможно, малыими нѣкыми и сьвькоуплеными глаголы. аште ли кто смоуштаіє ієсть и мете се, рьпьтьнь же и рьпьте се, и сметаіє чтенніе безврѣмеными и неподобными бесѣдами, да ієга оутѣшаієть оуставлѩіє трапезарь. аште ли ієго послоушавь не оумлькнеть, нь словотворить рьпьтьно и ієште, оть трапезы безь хари да (18а) двигнет(ь) се, и вь неѩденніѩ запрѣштенніѩ да вьнидеть, аште ли да инако ієго смѣрить, како игжменоу годѣ. Сѣданніѩ оубо ради никоже рештн трьплю, господоу да боудеть приіетно братніѩ по бозѣ живоуште, и николи же закидѣти о сѣдалиштн равно сь мирьскыми и здѣ сами себе одь инѣхь оуказати, сами себе, тыштимь се прѣвьзнашаіеми, ѩже соуть о соуєтнои славѣ а богоу мрьзима: „боимь се мрьзость оть господа

---

[1]) Без титле.

вьсакы высосрьдь,“ реҹе божьств(ь)ное писанние „и господь грьдымь противит(ь) се а смѣренымь дает благодѣть.“ Да нѣсть оубо сие (18б) вь вась! Да не оубо николиже сьврьшены имѣюште оумь изволите, еже мрьзость быти прѣдь богомь, нь паҹе прииемати благод(ѣ)ть оть него и близь вась имѣти его, ꙗко еже срьдце смѣреныхь, или да истинноу рекоу, хранимомь быти вьзлюбленомь. аште ли кто огоре обрештеть се одь вась сего ради, гнѣваѥ се лѣть слоуҹению, или дѣло прѣдьлагаѥ, не ждеть повелѣниꙗ игꙗменова и не стоить на оуказаномь мѣстѣ, повелѣваѥ о господи послѣднее мѣсто да оукажеть моу се, да наоуҹит(ь) се мирьскаꙗ оу мирѣ оставлꙗти. аште ли же (19а) есть неподобно вьздѣ и неҹисто, и еште боуҹить се и прить се, и по оуторомь и третиемь пооуҹении неисправлень прѣбоудеть, да изгонеть его из(ь) монастирꙗ, ꙗкоже нѣкоу фелагеденоу[1]) еже есть погыбѣлна еза, далеҹе нѣкамо отьрииноути, да и проҹиимь оть вась не прѣдасть езе свое. „Вьзлюбил(ь) бо е злобоу паҹе оть добродѣтели прииемати“, ꙗкоже нѣкто реҹе прѣмоудры. и обѣдоуюштимь имь, до не подасть дроугь дроугоу ꙗдениꙗ никоего или питиꙗ, ни до малы капле сьмѣсити сь виномь, нь кто потрѣбоу имать, и многишти сихь неҹеса (19б) слоуҹить се, да подвигнет(ь) се малымѣ, паҹе же ҹьстио сь говѣниемь, и да просить оу игꙗмена сице глаголе: „благослови отьҹе! потрѣба ми е семоузи.“ аште оубо онь повели, прими добрѣ трѣбованние. Да аште не да, да оумльҹи пакы кь себѣ и сь мльҹанниемь сѣди и благодарениемь. Се бо творимь не милокаꙗниꙗ ради нѣкоего, ꙗко се нѣкымь мнить, и скоупыне ради, нь да не боудеть то вь нась. толико оудрьжавати сиꙗ паҹе братие наше покоꙗ, кого бо ради сиꙗ стежавати тьштимь се, аште нѣсть на ваше оугождение, бра-

---

[1]) *Φαγέδαινα*, fressendes Geschwür. (Биљешка Шафарикова).

тие (20а) моѩ, ѩкоже рѣхь, нь говѣнно поиѣ сие и благоуьстивно вамь вьспоминание, да не мѣста здѣ оть многыхь оучини приимемь. вьсоу трапезоу разумѣси, да нѣсть инуто оть ненаказаныхь и неговѣнныхь, да не боудемь разлиуни, еже егда пиють, дроугь дроуга да поуитають, прѣтварающте прѣжде, пити же и отьпиѩти, нь тако. нь вь хотѣние прѣсѣцае поутение. кь снмь же и многыхь искорѣноуемь несытьство и наоууаемь вь малѣхь довольномь быти и вь потрѣбныхь, коупно же и вьздрьжаниѩ здѣ плетоу вамь вѣнце (20б). нь отае боудоуштомоу тьмномоу дѣлоу и неѩвленомоу, да не рекоу и оукраденомоу, вь вась оуведемь, аште ви нѣсть ли тьмно дѣло, еже отаиие бываеть вьздѣ ѩвлено и сие. и оть Їоана [1]) божьственое ѩсноуеть еуаггелие, сицѣ глаголе: „вьсакь покрьвена творе не исходить на свѣть, да не облиуеть се оть свѣта дѣла лоукавиаа.“ И апостоль глаголеть: „вьсако облиуеное свѣть есть, ѩко слово оуказоуеть, ѩко неѩвленное тьмѣ соупротиво есть.“ Коеи благод(а)ти, брате мои, свѣта оставлѩеши дѣло и тьмѣ (21а) твориши? Бою бо се, реуе просе, злаѩ оубо творе. а еже бога мрьзи, не боиши ли се? Да о добрѣ ли се боиши? Ни, прѣмильени, молю ти се. Нь сие многы свѣдѩ творештее и свои попирающте разоумь, и оутанти се минеть, еже ми вьжизает(ь) се по срѣдѣ срьдца и плакати ихь не отьметоу се, по неже се зло имоуште разоумѣють, оувы мнѣ! и грѣха не отькрывають. Нимь же милостивь боуди господь, и кь пользѣ подобно и сиѩ сматрае тѣхь наставлѩе. Намь же быти, отьноудоуже изыдосмо, обѣдовавшимь оубо и (21б) обыуне молитве рекьше, и вьставшимь пѣти по закоиоу, по молитвѣ толи же кь своимь поити келиѩмь. А на веуерю еже хоште веуерѩти и останеть оть молитвѣ, и вь тожде осоуждение да вь-

[1]) Са свим исписано, без титле Їѡана.

падеть, ꙗко и на обѣдѣ лишивь се. Да се оупрашаеть и тои, и вииноу не имѣѥ благословленоу, или си ѥсть оудрьжаниꙗ ради не шьль на вечерю, неповиньнь ѥсть. хлѣбь оубо вамь хотештимь вечерати тькмо ѥдинь да прѣдьлаглѥт(ь) се и того по малоу. Аште ли соч, и нѣкоѥго по малоу овошта, по хотѣнию игоуменовоу, и то (22а) сь благодарениѥмь приимѣте. Питиѥ же обычнымь красоволемь по законоу да подасть се. Аште ли оубо слоучит(ь) се праздьникь нѣкымь братиꙗмь праздьноуѥмь слоучит(ь) се, сь сьвѣстию игꙋмена да не хранить се сиѥ исправлѥниѥ на вечери, нь ꙗко поучитаюштоумоу годѣ, тако творите. И да выходить подьиконом[1]) на вьтораꙗ ꙗденїа и да исправлꙗѥть, кымь достоꙗло вь прьвыхь ꙗсти и остали соуть, и чесо ради останиѥ было имь. Да аште имь ѥсть вина благословена, то неповиньны соуть: аще ли бесловесна (тако), то не оставлꙗти (22б) ихь повелѣваѥмь ꙗсти. Ни сиѥ бо ѥсть хвалимо, ѥже без(ь) благословениꙗ вине оставꙗти оть ꙗдениꙗ. И семоу паче и помоучиноу быти и изгнаноу, аште моштно.

О светыхь постѣхь великыхь, и о малихь двоихь постѣхь, светыхь апостоль и Христова рожьства. глава .і.

Ныниꙗ оубо вь простыѥ дьни годишта, а вь светыѥ посте не сико. Прьвоѥ же вьсѣхь: вь прьвыѥ великыѥ посте, вь нихьже .а. дьнь понед(ѣлникь) .а. недѣлѥ ни литоургиѥ поѥмь, ни трапезѣ печаловати ꙗдениꙗ. А вь проучеѥ дьни сиѥ недѣле и о трапезѣ лечаловати, ꙗдениꙗ хотештимь вькоусити (23а) хлѣба и одь соучива квашена, или овоштю варено. Вина же никакоже вькоушати. Сиѥ же до петька. А вь петькь вина оуроуча чаша да дасть се вамь и коутию зоблемо праздьника ради светаго и великаго моученика Өеωдора. Прьва оубо сиꙗ света не-

---

[1]) У рукоп. иконовь.

дѣлꙗ сико вамь да боудеть светыхь великыхь пость. А вь соуботоу и вь недѣлю, вь сию велике посте, двѣ ꙗдени сь масломь, и аште обрѣштоут(ь)се хоботьниџе или икре, оу та два дьни да прѣдлагает(ь) се вамь. Давати же и на питию великымь обычнымь красоволемь (23б) на обѣдѣ, а на вечери малымь красоволемь оу поль великега. А вь оуторникь и вь четврьтькь двѣ варении да прѣдьставлꙗюта се вамь без(ь) масла, а питиꙗ по малоу, рекьше, юже юсть оу поль великега красоволꙗ. А вь понедѣльникь и вь срѣдоу рекоу вамь николиже невькоушати питиꙗ, нь дрьжати ꙗко и прьвоую недѣлю. Аште ли сихь юдинь слоучить се праздьникь чьстные главы прѣдьтечевы обрѣтанию или светыхь .м. моученикь, развѣ .а. нед(ѣлю) все, и пакы развѣ срѣд(ы) и петька боуди вамь раздрѣшено хоботьниџе .в. варени сь масломь, а (24а) вино великымь красоволемь. Рыбь же николиже не ꙗми. На праздьникь же благовѣштениꙗ станѣмь свѣтло праздьновати оу мошти, и рыбы вамь вькоушати, и вино пиите великымь красоволемь, не юдиноуштн, нь и заоутра, юже юсть останькь вьчерашне трапезе. Такожде и рыбы юже имаюте, на пооутриꙗ ꙗдите на отьданию [1]) праздьника. Такожде и пиите сь великымь красоволемь и двѣ варении сь масломь. Аште ли оу великоую недѣлю слоучить се, то не вькоушаюмь рыбы, нь масло, и вино пиюмо. О семь (24б) праздьника ради да оутѣшимь се. Аште ли слоучить се оу великы петькь, то не ꙗми масла ни вина пиюмь. А вь светоую и великоую соуботоу да отьстоупають вьсака печаль и схождению на ꙗдению, нь тькмо по литоургии прѣдь црьковїю да дасть се по малоу хлѣба, и вина по чаши. Аште ли праздьникь не слоучит(ь) се велию недѣле, то и вьсоу сию недѣлю прѣдрьжимь, ꙗкоже и прьвоу недѣлю, развѣ оу четврьтькь масло ꙗмы и вино

[1]) Без титле ѡтьданїе.

пиѥмо. Сеиꙁи оубо обраꙁь вь светыѥ великыѥ посте житию имѣите. А о (25a) немоштныхь печали на волю игꙋменовоу налагаю. Вь светыхь апостоль постѣхь ꙁдѣ обраꙁоуѥмь. По скончании все слоужбе, часъ же и божьствьныѥ литоургиѥ, ꙗкоже снаꙁарь оуказоуѥть. Часоу же .ꙁ.-момоу настоѥштоу приꙁываѥть нась трапеꙁа. Вь вторник(ь) же и вь четврьтькь ꙗмы дваштн сь масломь и вино пиѥмо. Вь понедѣлник(ь) же и вь срѣд(оу) и вь петькь ꙗмо ѥдноушти, ни сь масломь [1]) ꙗмы, ни вина пиѥмо. А вь соуботоу и вь недѣлю и рыбоу ꙗмо и вьса прѣдьставленаꙗ намь, и вино пиѥмо. На Христово рождьство поста (25б) такожде боуди вамь, ꙗко и вь посте светыхь апостоль, ꙗкоже оукаꙁано вамь, вь ꙗденни же и питии. Се же вѣдомо боуди вь пость рожьства Христова. Аште не слоучит(ь) се „богь господь“, то и вь вторникь и вь че(тврьть)кь да ꙗмо ѥдноушти ꙁа мала ради дьне. Ꙗми же масло и вино пиѥмо оу та дьни. Срѣд(оу) же и петькь ꙁаповѣдаю вамь, не тькмо да храните оу посте, нь и вь все дьни прѣꙁ(ь) годиште да масла не ꙗсте, и ѥдиноушти дьнемь да ꙗсте: раꙁвѣ оть пасхе до пеньтикости, да раꙁдрѣшено боудеть вамь оу маслѣ и оу винѣ (26a), и дваштн дьне ꙗдениѥ, и одь рождьства до крьштениꙗ Христова. О вьсемь же томь оставлꙗѥмь расоуждениѥ игоуменомь: аште онь кога раꙁдрѣшить, боуди раꙁдрѣшень.

Како подобаѥть праꙁдьновати владичьне праꙁдьникы и прѣсветыѥ богородице благодѣтелнице. глава .аі.

Вьси оубо божьствнии владичьныи праꙁдьници прѣсветыѥ владичице и богородице благодѣтелнице наше, да праꙁдьноуѥть се инѣхь прѣвыше, вь пѣснехь, рекоу, и вь свѣштахь. и вашемь ꙗденни. А светаго ѥи прѣставлениꙗ (тако) праꙁдьникь, ѥгоже оуспениѥ глаголемь, свѣтло вами

---

[1]) У рукоп. с маломь.

праздьноуıеть се, свѣтло (26б) и многотварно. праздьникь бо ıесть праздьникомь и трьжьство трьжьствомь. Вь томь же и даднте на братѣхь, повелѣваю, ıелико же можемь и наша роука вьзмагаıеть. Доволно боудн се. О сихь рекьше и о инѣхь проуихь вьспоменѣмь.

О свободноу бытн манастырю. глава .ві.

Заповѣдаю оубо вьсѣмь вамь оть господа бога вьседрьжнтелıа свободноу бытн семоу светомоу манастырю одь вьсѣхь тоу владоуштнхь, ни подь кымьже да боудеть, нь подь ıединою прѣпѣтою богородицею благодѣтелницею и прѣподобнаго отьца нашего (27а) и хтнтора молитвовь и игоуменоуюштаго вь немь. сьблюдатн же и исправлıатн и крьмнти и обладатн ıемоу манастырь светын сн, и сь игоуменомь вьзлагаю га на владыучьствоуюшта сею землею великога кралıа, иже боудеть противоу врѣменеви: того да имать освѣтителıа, хотештаго прѣобидѣти кои любо манастырьскои правдѣ. Кь семоу бо заповѣдаю великоу вамь поучьсть имѣтн и молити се о немь, и великь поменнь имѣтн, ıако имене самого хтнтора мѣсто. вамь же и (27б) манастырю семоу светомоу вьсакою властию непорабоштеноу бытн, ни прѣтворнмоу, вьсакоюдѣ непрѣклоньноу и неизмѣноу да имате. Аште ли кто вьсхоштеть когда вь нѣкоıе лѣто одь манастыра вьзети или одь црькокнаго, иконь светыхь или сьсоудь чьстьныхь или завѣсь или книгь, любо оть сель манастырьскыхь, или влахе, или вь добытьцѣ или вь кои любо вешти: да имеıть кто отьлоучати одь манастырıа, любо владиучьствоуıен сею землею, или инѣхь кто подь иимь соуштимь, или епископь, или самь игоумень, (28а) или вь немь братиıа искоушениıемь демоньскымь подвизаıемь створити что таковоıе: завезоуıемь сего силою отьца и сына и светаго доуха, и проклинаıемь, да не боудеть причестьнь тѣлоу светомоу и крьви господа бога и спаса нашего Ісоус(а) Христа, и богоу матери владичици нашеи благодѣтьници, и анаѳѣма да боудеть, ıакоже рече

божьствны апостоль, и клетвоу да имать .тиі. отьць, и наслѣдникь да боудеть прѣдателю Июдѣ и причестникь, иже: „вьзми, вьзми, распьни его, и крьвь его на нась и на чедѣхь нашихь!“ вьпиюштихь (28б) да есть причестьнь тѣмь. Трьоканьный бо онь и трьклетыи, кто годѣ есть прѣстоупивы сию заповѣдь. Тѣмь же симь заповѣдаемь, да соуть сьблюдена и сьхранена неврѣдимо.

О поставлении игжменовѣ, како подобаеть стати игжменоу. глава .гі.

Подобаеть же проче и о поставлении игжмена прьвое вашеи любви творити непрѣложно и непрѣстоупно. Аште хоштете игжмена поставити, сико оуказоуемь: ако нашь светыи сь манастырь прѣсветые владичице наше госпожде богородице благодѣтьнице почтень бысть оть (29а) благовѣрьнаго и христолюбиваго краля, блаженьнаго отьца нашего и хтитора господина Симеона, да есть вь почьти манастырь и игоумень си да есть вьсѣхь игжмень вышьши и да нарицает(ь) се прьвы. Егда же сего ставити, сико да бываеть. Да сьбравь се икономь и екклисиархь сь старѣишовь братовь, и да идоуть кь самодрьжавномоу господиноу все срьбьске земле, и молбоу емоу вьсмоть, ако да пришьствие створить вь манастырь сии. И да поиметь сь собою епископа и игжмене светаго Георьгиа вь Расѣ (29б) и светые богородице Градьчьксе, и светаго Николы оу Топлици, и дроугаго Николы оу Казновикыхь, и дроугаго светаго Николы оу Дьбры, и светаго Георгиа оу Дбри (тако[1]). И с(ь) тѣми пришьдшю емоу, да сьбираеть иконома и екклисиарха сего мѣста и ине старце, иже соу подобни вь сьвѣть. И вьшьдь вь црьковь владичьствоуеи и тѣмь всѣмь сь нимь, да сьвѣть створеть, и да изберoуть моужа прѣподобна, иже боудеть архимандрить вь всѣхь игоуменѣхь и пастырь стадоу семоу. Сице же да бываеть

[1]) На страни овог мјеста приписано ситним словима: віωбвшька бани.

юмоу поставлюение (30а): пришьдшю врѣмени светые слоужбе, да облачит(ь)се свѣтитель епископь и сь вьсѣми тѣми игоумены и сь инѣми чьстными иерѣи, и да приведоуть хотештаго быти пастыра вь семь светѣмь мѣстѣ. И поставивь юго прѣдь собою епископь сь вьсѣмы тѣми игоумены вь видѣние вьсѣмь, паче же господьствоующоу прѣдьстоюштоу, и сь благословениюмь да облѣчеть юго епископь вь светые ризы по редоу, ꙗкоже подобаюеть. И светоую набедрьницю самь пискоупь сь благословениюмь да навѣшаюеть юмоу на лѣвоую бедроу. Симь бо образомь (30б) архиманьдрить си и слоужбы светые да творить. И вьлѣзьшоу юмоу тоу сь епископомь и сь игꙋмены и сконьчавьшимь имь светоую литоургию, и положеноу бывшоу светомоу еуаггелию на светои трапезѣ а ставь прѣдь прѣсветою, и рекше трьсвето и тропарь „помилоуи ны господи, помилоуи ны, дроуг(а) господи призри сь небесе и виждь“, и рекше тропарь и код . . . . оуспению светые богородице, и подаеть се одь свѣтителꙗ и оть вьсѣхь игоумень поставлꙗюмомоу светою еуаггелию. И ведоуть и прѣдь двьри. И приходить дрьжавныи господинь все срьбьскые земле и поюмлеть и за (31а) роукоу оть светыхь двьри и приводить юго кь прѣсветѣи, и вьзьмь ставь ꙗко и оть роуке саме прѣсветые и подаваюеть юго игоуменоу, и ведь поставить юго на игоуменьскомь мѣстѣ и речеть юмоу: „достоинь.“ И тоу абию рекоуть вь глась вси .г.шти: „достоинь.“ И боудеть целывь юмоу прьво господиньствоуюи, по томь свѣтитель, по томь проучии чьстни старци по редоу. и поють код. Златооустьцю глась .д. „оть небесе побѣдоу приють“, и по томь юктению и отьпоусть. И по томь славить се господиньст(в)оуюи и по томь архиманьдрить поставлены (31б). Сего бо дѣлꙗ повелѣваюмь самомоу владичьсвоуюштю вьсею срьбскою землею, да приходе поставлꙗють архимандрита сего, того поставлꙗю и господина и хтитора оу себе мѣсто, да

юсть освѣтитель и сьблюдитель сего светаго манастырꙗ, и просто рекоу, ꙗко иметь наблюдати светоѥ се мѣсто, тако пакь прѣсвета владнунца госпожда богородица благод(а)тьница да вьздасть ѥмоу здѣ владнуьствоу ѥго и вь вьтороѥ пришьствиѥ Христово. Здѣ бо не имать области никто, ни епископь ни инь кто. Сию заповѣдь даю вамь оть господа бога и спаса нашего (32а) Їсоус(а) Христа и оть прѣсветыѥ владнунце наше госпожде богородице благод(а)тнице, ꙗко да не боудеть здѣ игоумень поставлень по нѣкоѥмоу наговорению или по мьздовьзданию, а не боуде достоинь. И пакы: да не измететь се поставлены здѣ, аште не боудеть ѥмоу нѣкоторыѥ вины велиѥ и облнуаѥмоу прѣдь вьсѣми, и не могоуштоу ѥмоу исправити се или не могоуштоу ѥмоу покаꙗниꙗ о томь приѥти.

Подобаѥть проче оуказати о одежди братии.[1]) Сьбьоупати се одежди прѣзь все годиште, пришьдшоу же Филиповоу дьмеви, да сьбираѥть игоумень (32б) и икономь вьсоу братию и да раздасть одеждю по редоу, ꙗкоже степень стоить старѣишиньствоу. Се же да даѥть се нимь на годиште: раса, кожюхь, постеле доволно, и клашне, маньтиꙗ, ꙗко комоу раздереть се, урѣвиꙗмь по .и. дѣлыхь. Расе же и обоуште не вьзвраштаѥмь оу манастырь ветьхаго, а ние одежде, аште не приметь игжмень ветхаго, да не подасть новаго. Цркьовникомь же да даѥть се свѣште ради по .в. златнии, и благословениѥ хтиторово да се даѥть иѥреомь на годиште по .ѕ. златниць.

О како подобаѥть (33а) иконома поставити. глава .ді.

Како же и пакы иконома хотеште поставити, тебѣ, игоумене и вьсеи братии избрати по добродѣтели вашеи подобна, и вь икономьство поставити. Да ставить же се

[1]) Приписано на страни црвеним мастилом: ωдежде.

ıемоу поставлıенние (30а): пришьдшю врѣмени светые слоужбе, да облачит(ь)се свѣтитель епископь и сь вьсѣми тѣми игоумены и сь инѣми чьстными иерѣи, и да приведоуть хотештаго быти пастыра вь семь светѣмь мѣстѣ. И поставивь ıего прѣдь собою епископь сь вьсѣмы тѣми игоумены вь видѣние вьсѣмь, паче же господьствоующоу прѣдьстоıештоу, и сь благословениıемь да облѣчеть ıего епископь вь светые ризы по редоу, ıакоже подобаıеть. И светоую набедрьницю самь пископь сь благословениıемь да навѣшаıеть ıемоу на лѣвоую бедроу. Симь бо образомь (30б) архиманьдрить си и слоужбы светые да творить. И вьлѣзьшоу ıемоу тоу сь епископомь и сь игоумены и сконьчавьшимь имь светоую литоургию, и положеноу бывшоу светомоу еуаггелию на светои трапезѣ а стапь прѣдь прѣсветою, и рекше трьсвето и тропарь „помилоуи ны господи, помилоуи ны, дроуг(а) господи призри сь небесе и виждь", и рекше тропарь и код .... оуспению светые богородице, и подаеть се одь свѣтителıа и оть вьсѣхь игоумень поставлıаıемомоу светоıе еуаггелие. И ведоуть и прѣдь двьри. И приходить дрьжавныи господинь все срьбьскые земле и поıемлıеть и за (31а) роукоу оть светыхь двьри и приводить ıего кь прѣсветѣи, и вьзьмь стапь ıако и оть роуке саме прѣсветые и подаваıеть ıего игоуменоу, и ведь поставить ıего на игоуменьскомь мѣстѣ и речеть ıемоу: „достоинь." И тоу абие рекоуть вь гласъ вси .г.шти: „достоинь." И боудеть целывь ıемоу прьво господиньствоуıеи, по томь свѣтитель, по томь прочии чьстни старци по редоу. и поють код. Златооустьцю гласъ .д. „оть небесе побѣдоу приеть", и по томь ıектению и отьпоусть. И по томь славить се господиньст(в)оуıеи и по томь архиманьдрить поставлены (31б). Сего бо дѣлıа повелѣваıемь самомоу владичьствоующю вьсею срьбскою землею, да приходе поставлıаıеть архимандрита сего, того поставлıаıе и господина и хтитора оу себе мѣсто, да

ѥсть освѣтитель и сьблюдитель сего светаго манастырꙗ, и просто рекоу, ꙗко иметь набдѣти светоѥ се мѣсто, тако пакь прѣсвета владичица госпожда богородица благод(а)тьница да вьздасть ѥмоу здѣ владичьствоу ѥго и вь вьтороѥ пришьствиѥ Христово. Здѣ бо не имать области никто, ни епископь ни инь кто. Сию заповѣдь даю вамь оть господа бога и спаса нашего (32а) Ісоус(а) Христа и оть прѣсветыѥ владичице наше госпожде богородице благод(а)тнице, ꙗко да не боудеть здѣ игоумень поставлень по нѣкоѥмоу наговорению или по мьздовьзданию, а не боуде достоинь. И пакы: да не измететь се поставлены здѣ, аште не боудеть ѥмоу нѣкоторыѥ вины велиѥ и обличаѥмоу прѣдь вьсѣми, и не могоуштоу ѥмоу исправити се или не могоуштоу ѥмоу покаꙗниꙗ о томь приѥти.

Подобаѥть проуче оуказати о одежди братии.[1]) Ськькоупити се одежди прѣзь все годиште, пришьдшоу же Филиповоу дьневи, да сьбираѥть игоумень (32б) и иконо́мь вьсоу братию и да раздасть одеждю по редоу, ꙗкоже степень стоить старѣишиньствоу. Се же да даѥть се имь на годиште: раса, кожюхь, постеле доволно, и клашне, маньтиꙗ, ꙗко комоу раздереть се, урѣвнꙗмь по .и. дѣлыхь. Расе же и обоуште не вьзвраштаѥмь оу манастырь ветьхаго, а ине одежде, аште не приметь игꙋмень ветхаго, да не подасть новаго. Црьковникомь же да даѥть се свѣште ради по .в. златниц, и благословениѥ хтиторово да се даѥть иѥреомь на годиште по .ѕ. златниць.

О како подобаѥть (33а) иконома поставити. глава .дı.

Како же и пакы иконома хотеште поставити, тебѣ, игоумене и вьсеи братии избрати по добродѣтели вашеи подобна, и вь икономьство поставити. Да ставить же се

[1]) Приписано на страни црвеним мастилом: ѡдежде.

обраꙁомь сицѣ: по одьпоустѣ оутрьнє и обычнє молитвѣ трьсвето вьсѣми бывающтаго, да творить .г. метании [1]) прѣдь прѣсвето владичицо нашовь госпождо богородицовь благодатницовь, и сь страхомь говѣнно целыкаєть. По том(ь) же да поклоницє (тако) игжменоу до ꙁемлє, тажде да прѣклонꙗєть главоу свою игжменоу отькрьвеноу (33б). а игоумень чьстнымь крьстомь ꙁнаменаꙗ сицѣ говѣнно да глаголєть: „молитвами прѣсветыꙗ богородицє и молитвами светыхь отьць поставлꙗють тє иконома манастырю.“ По том(ь) же о господѣ давше целывь, на подобномь мѣстѣ єго да станеть. По том(ь) же да целывають єго вси, по целывѣ же слава богоу да вьꙁносить се и обычнѣи да послѣдоуєть иєрѣи молитвѣ. Семоу же икономоу слоужбоу непадежно сьврьшающтю кь богоу и вамь дрьꙁновена ꙗвлꙗєма, соудимаго же вами и оуправлꙗющтоу ємоу вась не на лица, нь все имоушта (34а) ꙗко и єдинь оудь, имоуштоу же подь собою и подьиконома помоштника себѣ, и тако о господѣ неиꙁмѣньно и непоколѣбимо добрѣ прѣбывающта и сьблюдающта и оуправлꙗющта о вьсакои вешти. Аште ли что погыбнє и одь малыхь вештии несьблюдениємь, и о то истеꙁана боудета и ꙁа малоу вешть, єже погоубиста вь лѣности своєи вь дьнь испытаниꙗ. Глаголєть бо апостоль: „вьсакь творен работоу сь оусрьдиємь, ꙗко приимє вьꙁданиꙗ мьꙁдоу противоу троудомь.“ И пакы: „проклеть чловѣкь творен работоу лѣностию.“ Подобаєть (34б) оубо сихь слышеште ꙁлыхь одьбѣгати и кь добрымь подвиꙁати се. Аште ли же непоспѣшна и не на полꙁоу боудоушта врѣмє єго обличить, ꙗко вь слоужбѣ лѣнива и неродно имоушта, или своимь оужикамь одьдавающта, или одь манастырꙗ крадоушта, или раꙁвештавающта братию раꙁвѣ оустава оукаꙁанаго и кь игжменоу православныхь повелѣнии отьри-

---

[1]) метанїа без титле.

цающте се, или манастырскоую нѣкоую таиноу проповѣдаюштю, или что вь оуставѣ раздроушающта вьсакоюдѣ и своѭ поставлѭюшта хотѣниѭ, или пльтьскыхь нѣкыхь (35а) страстеи обьѫвлено [1]) смѣшаюма: нь аште вь тѣхь нѣконхь вештеи прѣбываю не отьвраштаю се сихь нь пьче (тако) сихь вьздражаюеть, то любо игоумень юсть или икономь, вын же юдино свештанте, и вь юдино волите малоучьшаго. И тогда и оного неподобнаго прѣставите оть прѣдьстательства вашего а вамь изьбраньнаго вьведѣте, а сего да отьставите, да пакы покорит(ь) се. И аште игоуменоу слоучит(ь) се излѣсти, любо своюю волюю, или бо сихь ради нѣконхь вештии, то да почитаюеть се вь манастыри, ѫко и прьвын (35б) брать по игѫменѣ, (вь) стани же и сѣдалишти, вь цркви же и на трапезѣ, и вь проуихь схожденихь, ѫдении же и пити и вь всемь жити обштежнвоуштимь. И аште боудеть пораборталь нѣколико доволно юмоу подавати иного нѣкоюго оть иннхь работаюште юмоу. Боуди же вамь и сию оувѣдомо: любо игоумень, любо икономь, аште что приобрѣть, живы вь манастыри, и речеть: „сию мою юсть“, не повелѣваю томоу тако быти, нь вьсакомоу доволна юмоу потрѣба одь манастырѫ да бываюеть.

О поставлении клисиѫрьховѣ. глава .еі. (36а).

Юклисиѫрха же вамь подобаюеть поставлѫти брат(а) изьбравше по глаголоу Давидокоу: „блажень моужь боюи се господа и вь заповѣдехь юго вьсхоштеть ѕѣло.“ И да полагають оуставь црьковны прѣдь прѣсветою владичицею нашею богородицею, и сь ключи црьковными, и да чинеть трьсвето. И по бывшемоу тросветомоу (тако) вьзимаюеть крисиѫрхь (тако) оуставь и ключе, ѫко и (оть) саме прѣчистыю владичице наше богородице, и приходить кь игоуменоу. И благословлѫюеть юго игоумень по свыше писа-

---

[1]) У рукоп. обьѫвлено.

номоу благословенню ѩко нконоба (тако) н того тѣмжде образомь да сврьшаѥть (36б), тькмо прѣвраштаѥ на нме клисиѩрхово. Сн же заповѣдаю не бытн ѥмоу лѣноу на исправлѥнню слоужбы црьковныѥ, нь исправлѩюштю бьдро н поманнаюштю (тако) блаженаго пророка вьпнюшта: „работанте господеви сь страхомь н радоунте се ѥмоу сь трепетомь“. н та сблюдаюштоу ѥмоу, нмоуштоу н подьклисиѩрха мьньшаго себе, н блюдно н смотрьно сьгледаюшта вь пѣтиѩхь н вь утениѩхь, да нѣуто не остане вь вашемь облѣненнн, пауе н вь свѣштьномь оужежени н каньдильномь оуништени н оужежени, нли опоминанн (37а) жнвыхь н мрьтвыхь, ижь (тако) соу оуписанн, да се поминаюгь. пауе н панахаде (тако) прѣ прѣданьномоу уиноу ѩко н вь синаксарн повелѣваѥть, н оумьршихь светыхь отьць н брат(нѥ) нашен, нга се комоу слоууить нли сьмрьть нли помѣноу прѣжде поуивьшихь братѣхь нашихь, оуписаны ѥмоу дьнь. Аште ли снѥ реуеньныѥ памет(н) нѣкомоу од(ь) братнѥ прилоууит(ь) се вь дьнь недѣлны нли оу праздьникь господскь, то не мози оставити праздьника радн, нь пон нли прѣжде празника н нли по праздьницѣ. Аште ли вь велнкы пость прилоууит(ь) се памеѣть сиѩ реуены брат(нѥ) нашен (37б) тогда бо тькмо вь соуботоу поѥмь панахиде за мрьтвыѥ. А тѣмы слоууившим(ь) се вь постныѥ дьни подобаѥть нмь прѣжде месопоуста отьпѣти панахиде за покон.

О пооууеннн кь братин н на игоумена уьсть нмѣтн. глава .ві.

Нь молю се, уеда моѩ, о господѣ вьзлюблєнаѩ, молю се, пауе же н заповѣдаю н свѣд(н)телѥ словоу призываю, ѩко дѣлоу сьблюдьникы н посло ушникы, кь игоуменомь н кь икономомь дрьзновенню же н утенню оть вась да бываѥть. Кь вамь бо н пакь слово, ѥже о семь соудите се, да одьстоупаѥть оть вась (38а) завнсть, да оть-

NOTE pp: 153-160 are duplicated (same text)

мо. Сенꙁи оубо обраꙁь вь светыѥ великыѥ посте жи- имѣите. А о (25а) немоштныхь печали на волю игѫ- овоу налагаю. Вь светыхь апостоль постѣхь ꙁдѣ обраꙁоу- ь. По скончании все слоужбе, чась же и божьствьныѥ оургиѥ, ꙗкоже снаꙁарь оуказоуѥть. Часоу же .ꙁ.- моу настоѥштоу приꙁываѥть нась трапеꙁа. Вь вьтор- (ь) же и вь четврьтькь ꙗмы дваштн сь масломь и вино ѥмо. Вь понедѣлник(ь) же и вь срѣд(оу) и вь петькь о ѥдноушти, ни сь масломь [1]) ꙗмы, ни вина пиѥмо. вь соуботоу и вь недѣлю и рыбоу ꙗмо и вьса прѣдь- ꙗвлена намь, и вино пиѥмо. На Христово рождьство ста (25б) такожде боуди вамь, ꙗко и вь посте светыхь остоль, ꙗкоже оуказано вамь, вь ꙗдении же и питии. же вѣдомо боуди вь пость рожьства Христова. Аште слоучит(ь) се „богь господь", то и вь вторникь и вь (тврьть)кь да ꙗмо ѥдноушти ꙁа мала ради дьне. Ꙗми масло и вино пиѥмо оу та дьни. Срѣд(оу) же и пе- кь ꙁаповѣдаю вамь, не тькмо да храните оу посте, нь вь все дьни прѣꙁ(ь) годиште да масла не ꙗсте, и ѥдноу- ти дьнемь да ꙗсте: раꙁвѣ оть пасхе до пеньтикости, да ꙁдрѣшено боудеть вамь оу маслѣ и оу винѣ (26а), и аштн дьне ꙗдениѥ, и одь рождьства до крьштениꙗ Хри- ова. О вьсемь же томь оставлꙗѥмь расоуждениѥ игоу- меномь: аште онь кога раꙁдрѣшить, боуди раꙁдрѣшень.

Како подобаѥть праꙁдьновати владичьнѥ праꙁдьникы и прѣсветыѥ богородице благодѣтелнице. глава .аı.

Вьси оубо божьствьнии владичьныи праꙁдьници прѣ- светыѥ владичице и богородице благодѣтелнице наше, да праꙁдьноуѥть се инѣхь прѣвыше, вь пѣснехь, рекоу, и вь свѣштахь. и вьшемь ꙗдении. А светаго ѥи прѣставлениꙗ (тако) праꙁдьникь, ѥгоже оуспениѥ глаголемь, свѣтло вами

[1]) У рукоп. с маломь.

номоу благословению ꙗко иконоба (тако) и того тѣмжде образомь да сврьшаеть (36б), тькмо прѣвраштае на име клисиꙗрхово. Си же заповѣдаю не бити юмоу лѣноу на исправлениие слоужбы црьковные, нь исправлꙗюштю бьдро и помаинаюштю (тако) блаженаго пророка вьпиюшта: „работаите господеви сь страхомь и радоуите се юмоу сь трепетомь“. и та сблюдаюштоу юмоу, имоуштоу и подьклисиꙗрха мьньшаго себе, и блюдно и смотрьно сьгледаюшта вь пѣтиꙗхь и вь чтениꙗхь, да нѣчто не остане вь вашемь облѣнении, паче и вь свѣштьномь оужежени и каньдильномь очиштени и оужежени, или опоминании (37а) живыхь и мрьтвыхь, ижь (тако) соу оуписании, да се поминають, паче и панахаде (тако) прѣ прѣданьномоу чиноу ꙗко и вь синаксари повелѣваюць, и оумьрших светыхь отьць и брат(ие) нашеи, ига се комоу слоучить или сьмрьть или поменоу прѣжде почивьшихь братѣхь нашихь, оуписаны юмоу дьнь. Аште ли сию реченьные памет(и) нѣкомоу од(ь) братию приключит(ь) се вь дьнь недѣлны или оу праздьникь господскь, то не мози оставити праздьника ради, нь пои или прѣжде празника и или по праздьницѣ. Аште ли вь великы пость приключит(ь) се память сиꙗ реченьі брат(ие) нашеи (37б) тогда бо тькмо вь соуботоу поюмь панахиде за мрьтвые. А тѣмь слоучившим(ь) се вь постные дьни подобаюць имь прѣжде месопоуста отьпѣти панахиде за покои.

О поучении кь братии и на игоумена чьсть имѣти. глава .гі.

Нь молю се, чеда моꙗ, о господѣ вьзлюбленаꙗ, молю се, паче же и заповѣдаю и свѣд(и)телие словоу призываю, ꙗко дѣлоу сьблюдьникы и пьслоушникы, кь игоуменомь и кь икономомь дрьзновениие же и чтениие оть вась да бываюць. Кь вамь бо и пакь слово, юже о семь соудите се, да одьстоупаюць оть вась (38а) зависть, да оть-

пиѥмо. Сеꙁи оубо обраꙁь вь светыѥ великыѥ посте житию имѣите. А о (25а) немоштныхь печали на волю игꙋменовоу налагаю. Вь светыхь апостоль постѣхь ꙁдѣ обраꙁоуѥмь. По скончании все слоужбе, чась же и божьствьныѥ литоургиѥ, ꙗкоже снаꙁарь оукаꙁоуѥть. Часоу же .ꙁ.-момоу настоѥштоу приꙁываѥть нась трапеꙁа. Вь вьторник(ь) же и вь четврьтькь ꙗмы двашти сь масломь и вино пиѥмо. Вь понедѣлник(ь) же и вь срѣд(оу) и вь петькь ꙗмо ѥдноушти, ни сь масломь [1]) ꙗмы, ни вина пиѥмо. А вь соуботоу и вь недѣлю и рыбоу ꙗмо и вьса прѣдьставлена намь, и вино пиѥмо. На Христово рождьство поста (25б) такожде боуди вамь, ꙗко и вь посте светыхь апостоль, ꙗкоже оукаꙁано вамь, вь ꙗдении же и питии. Се же вѣдомо боуди вь пость рожьства Христова. Аште не слоучит(ь) се „богь господь“, то и вь вторникь и вь че(тврьть)кь да ꙗмо ѥдноушти ꙁа мала ради дьне. Ꙗми же масло и вино пиѥмо оу та дьни. Срѣд(оу) же и петькь ꙁаповѣдаю вамь, не тькмо да храните оу посте, нь и вь все дьни прѣꙁ(ь) годиште да масла не ꙗсте, и ѥдноушти дьнемь да ꙗсте: раꙁвѣ оть пасхе до пеньтикости, да раꙁдрѣшено боудеть вамь оу маслѣ и оу винѣ (26а), и двашти дьне ꙗдениѥ, и одь рождьства до крьштениꙗ Христова. О вьсемь же томь оставлꙗѥмь расоуждениѥ игоуменомь: аште онь кога раꙁдрѣшить, боуди раꙁдрѣшень.

Како подобаѥть праꙁдьновати владичьне праꙁдьникы и прѣсветыѥ богородице благодѣтелнице. глава .аı.

Вьси оубо божьствьнии владичьныи праꙁдьници прѣсветыѥ владичице и богородице благодѣтелнице наше, да праꙁдьноуѥть се инѣхь прѣвыше, вь пѣснехь, рекоу, и вь свѣштахь и вꙗшемь ꙗдении. А светаго ѥи прѣставлениꙗ (тако) праꙁдьникь, ѥгоже оуспениѥ глаголемь, свѣтло вами

[1]) У рукоп. с маломь.

праздьноуіеть се, свѣтло (26б) и многотварно. праздьникь бо іесть праздьникомь и трьжьство трьжьствомь. Вь томь же и дадите на братѣхь, повелѣваю, іелико же можемь и наша роука вьзмагаіеть. Доволно боуди се. О сихь рекьше и о инѣхь проунхь вьспоменѣмь.

О свободноу быти манастырю. глава .кı.

Заповѣдаю оубо вьсѣмь вамь оть господа бога вьседрьжителѥ свободноу быти семоу светомоу манастырю одь вьсѣхь тоу владоуштихь, ни подь кымьже да боудеть, нь подь іединою прѣпѣтою богородицею благодѣтелницею и прѣподобнаго отьца нашего (27а) и хтитора молитвовь и игѫменоуюштаго вь немь. сьблюдати же и исправлѥти и крьмити и обладати іемоу манастырь светыи си, и сь игѫменомь вьзлагаю га на владычьствоуюшта сею землею великаго кралѥ, иже боудеть противоу врѣменеви: того да имать освѣтителѥ, хотештаго прѣобидѣти кои любо манастырьскои правдѣ. Кь семоу бо заповѣдаю великоу вамь поучьсть имѣти и молити се о немь, и великь помень имѣти, ѩко имене самого хтитора мѣсто. вамь же и (27б) манастырю семоу светомоу вьсакою властию непорабоштеноу быти, ни прѣтворимоу, вьсакоюдѣ непрѣклоньноу и неизмѣноу да имате. Аште ли кто вьсхоштеть когда вь нѣкоіе лѣто одь манастыра вьзети или одь црьковнаго, иконь светыхь или сьсоудь чьстьныхь или завѣсь или книгь, любо оть сель манастырьскыхь, или влахе, или вь добытьцѣ или вь кои любо вешти: да иметь кто отьлоучати одь манастырѥ, любо владичьствоуіеи сею землею, или инѣхь кто подь нимь соуштимь, или епископь, или самь игѫмень, (28а) или вь немь братиѥ искоушениіемь демоньскымь подвизаіемь створити что таковоіе: завезоуіемь сего силою отьца и сына и светаго доуха, и проклинаіемь, да не боудеть причестьнь тѣлоу светомоу и крьви господа бога и спаса нашего Ісоус(а) Христа, и богоу матери владичици нашеи благодѣтьници, и анаѳѣма да боудеть, ѩкоже рече

божьствны апостоль, и клетвоу да имать .тиі. отьць, и наслѣдникь да боудеть прѣдателю Июдѣ и приуестникь, иже: „вьӡми, вьӡми, распьни юго, и крьвь юго на нась и на уедѣхь нашихь!" вьпиюштихь (28б) да ѥсть приуестьникь тѣмь. Трьоканьныи бо онь и трьклетыи, кто годѣ ѥсть прѣстоупникы сию ӡаповѣдь. Тѣмь же снимь ӡаповѣдаѥмь, да соуть сьблюдена и сьхранена неврѣдимо.

О поставлении игжменовѣ, како подобаѥть стати игжменоу. глава .гі.

Подобаѥть же проуеѥ и о поставлении игжмена прьвоѥ вашеи любви творити непрѣложно и непрѣстоупно. Аште хоштете игжмена поставити, сико оукаӡоуѥмь: ѩко нашь светыи сь манастырь прѣсветыѥ владнуице наше госпожде богородице благодѣтьнице поутень бысть оть (29а) благовѣрьнаго и христолюбиваго кралѩ, блаженьнаго отьца нашего и хтитора господина Симеона, да ѥсть вь поутьти манастырь и игоумень си да ѥсть вьсѣхь игжмень вышьши и да нарицаѥт(ь) се прьвы. Ѥгда же сего ставити, сико да бываѥть. Да сьбравь се икономь и ѥклисиѩрхь сь старѣишовь братовь, и да идоуть кь самодрьжавномоу господиноу все срьбьске ӡемлѥ, и молбоу ѥмоу вьслють, ѩко да пришьствиѥ створить вь манастырь сии. И да поиметь сь собою епископа и игжмене светаго Георьгиѩ вь Расѣ (29б) и светыѥ богородице Градьуьс, и светаго Николы оу Топлици, и дроугаго Николы оу Каӡновикыхь, и дроугаго светаго Николы оу Дьбры, и светаго Георгиѩ оу Дбри (тако[1]). И с(ь) тѣми пришьдшю ѥмоу, да сьбираѥть икономa и ѥклисиѩрха сего мѣста и инe старце, иже соу подобни вь сьвѣть. И вьшьдь вь црьковь владиуьствоуюи и тѣмь всѣмь сь нимь, да сьвѣть створеть, и да иӡбероуть моужа прѣподобна, иже боудеть архиманьдрить вь всѣхь игоуменѣхь и пастырь стадоу семоу. Сице же да бываѥть

[1]) На страни овог мјеста приписано ситним словима: бїωбышька бании.

юмоу поставлюние (30а): пришьдшю времени светые слоужбе, да облачит(ь)се свѣтитель епископь и сь вьсѣми тѣми игоумены и сь инѣми чьстными иерѣи, и да приведоуть хотештаго быти пастыра вь семь светѣмь мѣстѣ. И поставивь юго прѣдь собою епископь сь вьсѣмы тѣми игоумены вь видѣние вьсѣмь, паче же господьствоующоу прѣдьстоюштоу, и сь благословениюмь да облѣчеть юго епископь вь светые ризы по редоу, ꙗкоже подобають. И светоую набедрьницю самь пискоупь сь благословениюмь да навѣшають юмоу на лѣвоую бедроу. Симь бо образомь (30б) архимандрить си и слоужбы светые да творить. И вьлѣзьшоу юмоу тоу сь епископомь и сь игѫмены и скончавьшимь имь светоую литоургию, и положеноу бывшоу светомоу еуаггелию на светои трапезѣ а стапь прѣдь прѣсветою, и рекше трьсвето и тропарь „помилоуи ны господи, помилоуи ны, дроуг(а) господи призри сь небесе и вижль“, и рекше тропарь и код .... оуспению светыю богородице, и подаеть се одь свѣтителꙗ и оть вьсѣхь игоумень поставлꙗюмомоу светою еуаггелию. И ведоуть и прѣдь двьри. И приходить дрьжавныи господинь все срьбьскыю землю и поюмлють и за (31а) роукоу оть светыхь двьри и приводить юго кь прѣсветѣи, и вьзьмь стапь ꙗко и оть роуке саме прѣсветыю и подавають юго игоуменоу, и ведь поставить юго на игоуменьскомь мѣстѣ и речеть юмоу: „достоинь.“ И тоу абию рекоуть вь глась вси .г.шти: „достоинь.“ И боудеть целывь юмоу прьво господиньствоуюн, по томь свѣтитель, по томь прочии чьстни старци по редоу. и поють код. Златооустцю глась .д. „оть небесе побѣдоу приють“, и по томь юктению и отьпоусть. И по томь славить се господиньст(в)оуюн и по томь архимандрить поставлены (31б). Сего бо дѣлꙗ повелѣваюмь самомоу владичьсвоуюштю вьсею срьбскою землею, да приходе поставлꙗють архимандрита сего, того поставлꙗю и господина и ктитора оу себе мѣсто, да

юсть освѣтитель и съблюдитель сего светаго манастырꙗ, и просто рекоу, ꙗко иметь набдѣти светоѥ се мѣсто, тако пакь прѣсвета владичица госпожда богородица благод(а)тьница да вьздасть ѥмоу здѣ владичьствоу ѥго и вь второѥ пришьствиѥ Христово. Здѣ бо не имать области никто, ни епископь ни инь кто. Сию заповѣдь даю вамь оть господа бога и спаса нашего (32а) Їсоус(а) Христа и оть прѣсветыѥ владичице наше госпожде богородице благод(а)тнице, ꙗко да не боудеть здѣ игоумень поставлень по нѣкоѥмоу наговорению или по мьздовьзданию, а не боуде достоинь. И пакы: да не измететь се поставлены здѣ, аште не боудеть ѥмоу нѣкоторыѥ вины велиѥ и облиуаѥмоу прѣдь вьсѣми, и не могоуштоу ѥмоу исправити се или не могоуштоу ѥмоу покаꙗниꙗ о томь приѥти.

Подобаѥть проуе оуказати о одежди братии.[1]) Ськькоупꙗти се одежди прѣзь все годиште, пришьдшоу же Филиповоу дьневи, да сьбираѥть игоумень (32б) и икономь вьсоу братию и да раздасть одеждю по редоу, ꙗкоже степень стоить старѣишиньствоу. Се же да даѥть се имь на годиште: раса, кожюхь, постеле доволно, и клашне, маньтиꙗ, ꙗко комоу раздереть се, урѣвниꙗмь по .и. дѣлыхь. Расе же и обоуште не вьзвраштаѥмь оу манастырь ветьхаго, а ине одежде, аште не приметь игоумень ветхаго, да не подасть новаго. Црьковникомь же да даѥть се свѣште ради по .в. златници, и благословениѥ хтиторово да се даѥть иѥреомь на годиште по .ѕ. златниць.

О како подобаѥть (33а) иконома поставити. глава .ді.

Како же и пакы иконома хотеште поставити, тебѣ, игоумене и вьсеи братии избрати по добродѣтели вашеи подобна, и вь икономьство поставити. Да ставить же се

---

[1]) Приписано на страни црвеним мастилом: ѡдежде.

образꙁомь сиць: по одьпоустѣ оутрьне и обычне молитвѣ трьсвето вьсѣми бывающтаго, да творить .г. метаниꙗ [1]) прѣдь прѣсвето владичицо нашовь госпождо богородицовь благодатницовь, и сь страхомь говѣнно целывають. По том(ь) же да поклониче (тако) игѫменоу до ꙁемлѥ, тажде да прѣкланꙗѥть главоу свою игѫменоу отькрьвеноу (33б). а игоумень чьстнымь крьстомь ꙁнаменаѥ сицѣ говѣнно да глаголеть: „молитвами прѣсветыѥ богородице и молитвами светыхь отьць поставлꙗють те иконома манастырю.“ По том(ь) же о господѣ давше целыкь, на подобномь мѣстѣ ѥго да станеть. По том(ь) же да целывають ѥго вси, по целывѣ же слава богоу да вьꙁносить се и обычнѣи да послѣдоуѥть иѥрѣи молитвѣ. Семоу же икономоу слоужбоу непадежно сьврьшающтю кь богоу и вамь дрьꙁновена ꙗвлꙗѥма, соудимаго же вами и оуправлꙗющтоу ѥмоу вась не на лица, нь все имоущта (34а) ꙗко и ѥдинь оудь, имоущтоу же подь собою и подьиконома помощтника себѣ, и тако о господѣ неиꙁмѣньно и непоколѣбимо добрѣ прѣбывающта и сьблюдающта и оуправлꙗющта о вьсакои вештри. Аште ли что погыбне и одь малыхь вештии несьблюдениѥмь, и о то истеꙁана боудета и ꙁа малоу вешть, ѥже погоубиста вь лѣности своѥи вь дьнь испытаниꙗ. Глаголеть бо апостоль: „вьсакь твореи работоу сь оусрьдиѥмь, ꙗко приимe вьꙁданиꙗ мьꙁдоу противоу троудомь.“ И пакы: „проклеть чловѣкь твореи работоу лѣностию.“ Подобаѥть (34б) оубо сихь слышеште ꙁлыхь одьбѣгати и кь добрымь подвиꙁати се. Аште ли же непоспѣшна и не на полꙁоу боудоущта врѣме ѥго облничить, ꙗко вь слоужбѣ лѣнива и неродно имоущта, или своимь оужикамь одьдавающта, или одь манастырꙗ крадоущта, или раꙁвештавающта братию раꙁвѣ оустава оуказанаго и кь игѫменоу православныхь повелѣнии отьри-

[1]) метанїа без титле.

цающте се, или манастырскоую нѣкоую таиноу проповѣдающтю, или что вь оуставѣ раздроушающта вьсакоюдѣ и скоа поставлающта хотѣниа, или пльтьскыхь нѣкыхь (35а) страстеи обьавлено [1]) смѣшаема: нь аште вь тѣхь нѣкоихь вештеи прѣбываю не отьвраштаю се сихь нь пьче (тако) сихь вьздражаеть, то любо игоумень ѥсть или икономь, вы же ѥдино свештаите, и вь ѥдино волите налоучьшаго. И тогда и оного неподобнаго прѣставите оть прѣдьстательства вашего а вамь изьбраньнаго вьведѣте, а сего да отьставите, да пакы покорит(ь) се. И аште игоумеиоу слоучит(ь) се излѣсти, любо своѥю волѥю, или бо сихь ради нѣкоихь вештии, то да почитаѥть се вь манастыри, ѥко и прьвыи (35б) брать по игжменѣ, (вь) стани же и сѣдалишти, вь цркви же и на трапезѣ, и вь прочихь схождениихь, ѥдении же и пити и вь всемь жити обштеживоуштимь. И аште боудеть поработаль нѣколико доволно ѥмоу подавати иного нѣкоѥго оть иних работающте ѥмоу. Боуди же вамь и сиѥ оувѣдомо: любо игоумень, любо икономь, аште что приобрѣть, живы вь манастыри, и речеть: „сиѥ моѥ ѥсть", не повелѣваю томоу тако быти, нь вьсакомоу доволна ѥмоу потрѣба одь манастыра да бываѥть.

О поставлении клисиѥрьховѣ. глава .еі. (36а).

Ѥклисиѥрха же вамь подобаѥть поставлати брат(а) изьбравше по глаголоу Давидокоу: „блажень моужь боѥи се господа и вь заповѣдехь ѥго вьсхоштеть ѕѣло." И да полагають оуставь црьковны прѣдь прѣсветою владичицею нашею богородицею, и сь ключи црьковными, и да чинеть трьсвето. И по бывшемоу тросветомоу (тако) вьзимаѥть кристархь (тако) оуставь и ключе, ѥко и (оть) саме прѣчистыѥ владичице наше богородице, и приходить кь игоуменоу. И благословлаѥть ѥго игоумень по скыше писа-

---

[1]) У рукоп. обьѥавлено.

номоу благословению ꙗко иконова (тако) и того тѣмжде образомь да свршаеть (36б), тькмо прѣвраштае на име клисиꙗрхово. Си же заповѣдаю не бити емоу лѣноу на исправление слоужбы црьковные, нь исправлꙗюштю бьдро и поминаюштю (тако) блаженаго пророка вьпиюшта: „работаите господеви сь страхомь и радоуите се емоу сь трепетомь“. и та сблюдаюштоу емоу, имоуштоу и подьклисиꙗрха мьньшаго себе, и блюдно и смотрьно сьгледаюшта вь пѣтиꙗхь и вь утениꙗхь, да нѣуто не остане вь вашемь облѣнении, пауе и вь свѣштьномь оужежени и каньдильномь оуништени и оужежени, или опоминании (37а) живыхь и мрьтвыхь, ижь (тако) соу оуписани, да се поминають. пауе и панахаде (тако) прѣ прѣданьномоу уиноу ꙗко и вь синаксари повелѣваеть, и оумьршихь светыхь отьць и брат(ие) нашеи, ига се комоу слоууить или сьмрьть или поменоу прѣжде поуивьшихь братѣхь нашихь, оуписаны емоу дьнь. Аште ли сие реуеньные памет(и) нѣкомоу од(ь) братие прилоууит(ь) се вь дьнь недѣлны или оу праздьникь господскь, то не мози оставити праздьника ради, нь пои или прѣжде празника и или по праздьницѣ. Аште ли вь великы пость прилоууит(ь) се память сиꙗ реуены брат(ие) нашеи (37б) тогда бо тькмо вь соуботоу поемь панахиде за мрьтвые. А тѣмы слоууившим(ь) се вь постные дьни подобаеть имь прѣжде месопоуста отьпѣти панахиде за покои.

О пооууении кь братии и на игоумена уьсть имѣти. глава .кi.

Нь молю се, уеда моꙗ, о господѣ вьзлюбленаꙗ, молю се, пауе же и заповѣдаю и свѣд(и)телие словоу призываю, ꙗко дѣлоу сьблюдьникы и пьслоушникы, кь игоумено̄мь и кь икономомь дрьзновение же и утение оть вась да бываеть. Кь вамь бо и пакь слово, еже о семь соудите се, да одьстоупаеть оть вась (38а) зависть, да оть-

стоупить соуѥтна любы и дарь несловесны. Соудь же праведны, сьблюдени испытно и мѣрила правдѣ истинѣ испытанию да разоумѣѥт(ь) се, ꙗко самоу призираюштоу всевидештомоу окоу, срьдца же и оутробы испытаюштоумоу. сице же од(ь) вась соудь испытанию да боудеть. Аште ли что вь вашемь [1]) чловѣч(ь)ствѣ не могоуште расоудити сами себѣ сьгрѣшениꙗ вь себѣ, притьцѣмь кь иномоу могоуштомоу намь расоудити злыѥ обычаѥ, твореште намь пагоубоу доуши. Ихже слово аште праведно, праведне и (38б) непрѣстоупно соудь ѥго дѣѥмь ѥсть вами, доразоумѣю се, кы отьвѣть аште створивше и осоуждениꙗ аште оубѣжати можемь. Ови же о горе зломоу и погыбѣлномоу прѣжде соуда злаго избрасте, нь толикь приносините врѣдь, не тькмо ономоу, нь и сами себѣ и с(ь) вами проучими, ꙗко ономоу же самоу семоу и самѣмь вамь погыбѣль и сь нимьми оуказавше. Не оустрьмите се оубо оу рать вь своѥ волю свршаюште, нь вь ѥдиномысльство и вь ѥдиномоудрьство. Изьбраньнаго избрати, паче игоуменоу живоуштю и (39а) хотештю избрати избраннаго, аште вь ѥдино сьтече се сьгласиѥ волю, да вамь не одьрече игоумень. Гредоу же по вась, паче же и сьблюдаю вашоу сходештоую волю и ѥдинь свѣть. Ига не хоштете моѥго пооучениꙗ добраго вь пользѣ вашеи послоушати, да иного изберѣте наставника себѣ, иже име по воли вашеи ходити и вам(ь) се повиновати а не вы томоу. Тѣмь же и таковымь соупротивословникомь заповѣдаѥть моѥ смѣреньство не быти соупротивно различно иною грьдьни. глаголеть: „горе отьрицаюштим(ь) се и не (39б) смѣреныим.“ Ꙗко господь гнѣвомь своимь смѣрить ѥ, да сего ради изволите и сами вь себѣ расоуждаюште, смѣраюште се, не противословиꙗ вьздаюште.

---

[1]) Рукоп. вѣ ма вашемь.

О поoученни игoумeноу кь братии и о исповѣдании. глава .ꙁі.

Полагаю же всѣмь, братие, егда поставить се вамь игoуменъ, поспѣшите се о доушахь вашихь, емоуже наложити похождениꙗ вьса и помышлениꙗ ваша доушевредна исповѣдати, да овоудоу же вьнимае вашоу любовь вь себѣ кь вамь, каꙗ есть, и наложение вьображаеть помышлениꙗ, не нхже еси исповѣдаль прѣжде рѣсмы, нь еликo (40а) вь дьни и вь часе стоужаюштее вамь. Ни бо есть ни есть чловѣкомь соуштимь вамь и не помыслившe нѣшто лоукавно николиже. И не отьложение доброу боудете дѣюште, еже не подобаеть, нь сь хотѣниемь вьсачьскыимь и сь потьштаниемь кь семоу притѣкаюште, да бисмо вь едино были вси тожде моудрьствоуюште, тожде помышлаюште, по единѣмь томь пастыри оупасаеми же и наставлаеми, нь ꙗкоже нѣкоꙗ ꙁлата веригa, една сь дроугою свеꙁаны, дроугь дроуга имѣнте се, и вь едино сьоудити се тѣло, подь единою главою, по (40б) божьствнѣмь Павлѣ, начело кованиꙗ доухоу. Аште ли боуде кто непрѣклоньнь, неприклоньнь же и непристаемь, свою же творе волю а кь игoуменоу исповѣданиꙗ не творе или кь обьштемоу отьцю, ꙗкоже свыше писахомь, нь онь иного себѣ, а не сего написоуеть отьца доуховнаго, и ономоу помышлениꙗ налагати простираеть, вьнѣ и далече оть вашега стада да боудеть тогда отьганяемь, ни милости приемлe ни помилованиꙗ. О божи вьсевидешти оуи ꙁлѣ и ѕѣло напастно свешталь есть, да отьганꙗють се оть манастырꙗ (41а) и отьлоучаeт(ь) се и тоуждь да бываеть оть наше чести, житиꙗ же и бесѣдь, ꙗко и отьтрьгноутиꙗ и раꙁвѣштаниꙗ и вьсакого иного несьставиꙗ и смоуштениꙗ и врѣдоу повиньнь, такомоужде подобьнь сии.

О ꙁаповѣдь кь братии поoучение. глава .иі.

Си же пакы кь вамь ꙁаповѣдѣ: боудѣте мы вь вьсоу чьсть и вь все добромыслиство и вь вса говѣниꙗ, вь все покорение

несоумѣньно, вь все послоухы кь игѫменоу вашемоу сьврьшаюште, ꙗкоже нѣкомоу оть светыхь отьць рече\0но юсть. Рече бо: „аште о вась (41б), иже вась ради родеште и слово вьздати хотеште, како мыи вьсакоюдѣ сним непоиниемь(ь) се, и ꙗко глава проучние чьсти дѣлꙗ оуслышаюм(ь) же и поработаюмь.“ И божьствны же и великыи апостоль Павль сице же кь Еврѣомь вь югова посланн глаголють: повиноуите се кь игоуменомь вашимь и покарꙗите се. Ти бо бдеть о доушахь вашихь, ꙗко слово вьздати хотеште.“ Нь дроугь кь дроугоу юдиномысльство, и любовь и мирь схранештн ми прѣбываите, дроугь о дроузѣ раждизаюми любьзною волею, дроугь дроуга оутврьждающте се, пооучавающте, (42а) молеште се, трьпеште, разоумѣюште дроугь дроугоу вь поострени любве добрыхь дѣлесь (тако) ꙗко решти все, юже благо, юже спасно, юже добродѣ(т)ель и юже похвала, тьштеште се исправлꙗти юлико мошть. Рече бо господь нашь І(соу)сь Х(ристо)сь: „сицѣ заповѣдаю вамь, да любите дроугь дроуга, ꙗкоже и азь вась вьзлюбихь.“ И дроугоидѣ: „о семь разоумѣют(ь) вы, ꙗко мои оученици юсте, аште любите дроугь дроуга.“ Вѣдите, чегови боудемь оученици, сиꙗ схранѣюште, видите кою славоу и веселие оулоучити хотештемь чловѣколюбьцемь кладникою наоучаваюми (42б). Тѣмь же сь всѣмь потьштанию мь и сь вьсею силою и сь всею дрьзостию заповѣди юго вьньмѣмь.

Пооучение кь игоуменоу. глава .ѳі.

И ты отьче доуховны свештеньнаго сего стада и наставниче! смѣраю себе боуди братии и милостивь, все отьчьско ихь сьврьшаю доброомысльство. И молю се, о вьсемь печалоуи, вьсѣхь сьблюдаи и вьсѣхь трьпи, помагаи пооучаваю, наставлꙗи наоучаваю и оутѣшаю, недоужные ицѣлꙗю, немоштные оутврьждаю, малодоушные толе, сьгрѣшающтеје вьзвраштаю, седмь десеть и седьмию праштаю, по (43а) господьню глаголоу. Подобно юсть

томоү подобиѣвшим(ь) се господоү ослабьно намь соүдити, и што подобныхь оставлѩюште или краи хранеште правинь, ѩко немилостивоү и ненавидештеѥ осоүждати да да ина оставлю. Рече светыи Василиѥ: „тоиже игоүмень ѩко отьць чедомь присны да сьблюдаѥть, посѣштаѥ ѥдиного когожде потрѣбоү, и подобноѥ помошти приносе исцѣлениѥ и снабдѣниѥ, ѥже по истинѣ немоштны оүдь, или тѣлесно или доүшевно сь любовию и сь отьчьскымь добромысльствомь приносити.“ Сико же вамь имоүштимь нѣсть игоүменовати (43б) или икономовати недостоино прѣскакаѥ, лѣтомь слоүчениѥ прѣдьлагаѥ, или дѣло или добродиѥ или почисло, ли принесеныѥ сель, ли добытька. Нь онь да ѥсть почтень вь сихь, иже одь вась вьсѣхь, ѥже ѥсть вь свѣть и вь посѣштениѥ и самѣмь тѣмь игоүменомь, а ѥсть вь новѣ се постригль, аште ѥсть и некнижьникь и одь вьнѣшьныхь дѣлнен приводимь. Ни ѥдинь бо врѣдь манастырю одь того бываѥть. Может(ь) бо богь и оть камене вьздвигноүти чеда Авраамоү и слѣпымь дати прѣмоүдрость, и слово несловнымь подати, и ѥже и (44а) вешти вьсѣхь благоволиѥмь, паче оть хвалештихь се своѥю силою и прѣмоүдростию и богатьствомь и добродиѥмь. И симь свѣдитель ѥсть божьстьвныи вь истиноү и великы апостоль Павль сицѣ вельми вьпиѥ; „боүиа мироү и немоштна и изгнана избра богь, да прѣмоүдрыѥ и силныѥ и высокыѥ посрамить и несоүштеѥ да соүштаѩ оупраздьнить.“ Сиа оубо поставлению игоүмень, икономь. Мало нѣшто приложю кь реченымь, и вельми потрѣбно же и подобно.

О ѩко да не порицають братиѩ игоүменомь, ѥже отьдавати гостемь манастырьскымь (44б). глава .к.

Да не соүдеть братиѩ игоүменомь, ни словомь нѣкоимь да трѣбоүють о немьже, ѥже вьносить или издаѥть потрѣбы ради манастырьскыѥ. Недостоино бо сиѥ и врѣ-

дно и немало раждають невѣрьство, разлоученије же и развраштеније, јеже и ино сьблажьненије (тако) творить. Ни ты пакы, игоумене, оужикамь или дроугомь своимь, иже не боудоуть на потрѣбоу манастырю, не мози раздавати, или пакы сьбирати и оузимати себѣ, глаголе: „аште ие боудоу пакы игоумень, да сије имаю.“ Да боудоуть оубо сиꙗ творештеи (45а) непричестни божьствныхь таинь о светомь доусѣ, аште и братии неповиновати се о вьпрашании и сьтворении дѣюштихь нимь. Или пакы братии безь јегове воле творештимь, то на тѣхь и прѣждьниꙗ запо-вѣдь. И сије прилагајемь: непрѣкословномоу соудии свѣдѣнијемь обличителю вь истиноу не оубѣжеть, тѣм(ь) же боуди имь и не вьнити вь роуцѣ богоу живоу, ни одь божьствнаго же и страшнаго соуда не оубѣжеть бес(ь) правды неподобаюштомоу издании стокь и добытькы, јегоже причитаюште (45б) симь сиꙗ пишемь. Аште ли толика несоумнѣниꙗ и несрамини ꙗвлꙗют(ь) се, ꙗко ни божиꙗ бојеште се соуда, нь лѣпо, ꙗже манастирскаꙗ, растакають, непричестьни да боудоуть, дондеже оть сиковыхь отьстоупеть.

О сказании завѣсь и иконь и книгь црьковныхь. глава .кд.

Непрѣтворномь быти волимь стежанијемь свештеныхь сьсоудь и иконь и завѣсь и книгь и многого вьсего стежаниꙗ црьковнаго, не тькмо же да нетворна (sic) боудоуть, нь и отьноуда неподвижима и ни оть кого николиже вьсакоюдѣ (46а) вьздвизајема, да иже оть сихь нѣкто отимаје вьзимајеть вины ради нѣкыје, црькве покраденије да вьпадајеть вь грѣхь. И о сихь законь, напоиьства осоуждень јесть. Иноу праведныхь виноу оувезноути и сихь творити или прѣтворити ни мы ни инь нѣдобро моудроује да повелить, тькмо сьлоучивьшихь се вь годь напасти оть запалјениꙗ, манастырю слоучившоу се пожешти или оть троуса пасти се, или ино што, јеже боудеть манастырю

на помошть, а иного ничесоже не иметь имѣти помошти (46б). тогда да подвижима боудоуть сиꙗ, нь не потаѥно ѥдинѣмь игоуменомь, нь вьсею старѣишею братею, да ѥсть оуговорено и оуправлено.

О изложени кь всѣмь, ѥже подобаѥть изла-гати се. глава .кв.

Нь то и ѥште вамь заповѣдаю, ѥже вамь всѣмь из-лагати се оть манастырскыѥ правды, ѥже вьношениꙗ слоужештимь, по малоу да прѣписоуюьть издаваниꙗ, когда (тако) и камо, и вьношениꙗ, кьгда и оть коудоу. Си всѣмь заповѣдь ѥсть: дохьꙗрю, икономоу и параикономоу или вьнѣшьнемоу икономоу, или (47а) иноу кою годѣ работоу прѣдрьжештимь. Вь сиѥ наставлꙗю, да излага-ѥте се, да боудете непорочни и непоговорениѥ.

О соуѥтнословныхь и празднословныхь. глава .кг.

Прочеѥ и кь инѣмь слово избранно и вѣдомо онѣмь подобно. Аште соу кто одь вась вь роукодѣлани коѥмь или вь инои слоужбѣ сходеште се и соуѥсловныѥ твореште бесѣды, навыкьноули бо соуть сиꙗ схождениѥ, такожде и вь скврьнословиѥ вьпадаюьть. Оть многословиꙗ бо, рече, не оубѣжеть грѣха. наоучати се оть большега, да не оть-мѣтают(ь) се (47б). заповѣдаю оубо семоу сиѥ творити оть любве, и творештю и доушеврѣдныхь оставлꙗти оть божьствныхь писмень, ꙗко доушеползно бесѣдоуюшта, или мльчати. „Оудрьжаѥ бо оустнѣ разоумьнь ѥси и моу-дрь“, рече притчьникь. и вь поути же бывше, тожде (тако) болеште, тѣмьже ицѣлѣвайте се. Подобаѥть оубо никакоже симь сега бьдѣти, о оумѣ сьблюдениꙗ вѣдоу-штии, ꙗко оудоба ѥсть соупостатьномоу льстьно на нихь наити и вь падеже инизвести, ѥже да не боудеть ꙗко и ограды стадоу и пастырю изгнанымь. (48а) кь симь же ни вь досаждениѥ дроугь дроугоу вьнити или вь гнѣвь, ибо сиѥ творе вь отьлоучениѥ да вьпадеть, аште не ка-

ıет(ь) се и проштениꙗ просить, и҆ ськроушенѣмь срьдцемь. Мирь оубо и любовь имѣти волимь дроугь дроугоу вась вьсегда, и мѣсто гнѣваниꙗ наоучите се: „благослови и прости, брате!“ А сьхождениꙗ же соуıетна творeште и приходеште бес(ь) правьды дроугь кь дроугоу и без(ь) никоıеже потрѣбныıе воле, и сь игоуменовою сьвѣстию наоучаıеми и оть ꙁла не отьстоупаıе, ıеда ıемоу се ꙁаповѣдаıеть (48б).

О неимати никоıемоу же вь келии ıадениꙗ ни питиꙗ ни вошт(ниꙗ) и до мѣдьнице ıедние. глава .кд.

И стежаниıе нѣкоıе имоуште лихо ꙁаповѣди манастырскыıе, аште и до мѣднице или овоште, беꙁь вѣсти игоуменове, вь ꙁаповѣдь да вьпадеть. Искрь же сихь отаи ıаде и пиıе, аште не покаıет(ь) се и поoучениꙗ приıемлıе оть дроугь и оть оужикь, и одьписоуıе имь а оукрадаıе нѣчто оть манастырꙗ и не исправлꙗıе се, да одьганꙗıет(ь) се тоу тако. Да приложит(ь) се и сиıе кь реченымь.

О ıако не волимо чнслоу вь вась быти, нь аште и мали, нь сь любовию. глава .ке. (49а).

Чисʌа вь вась не волимь быти, толико да вы боудеть ıелико доволно имате прѣпитаниꙗ и ıелико говѣниıе и любовь и ıединомысльство. П нихь всѣхь исповѣдет(ь) се поучениꙗ игоуменомь нхь и вь трьпѣнии и смѣрении срьдца повиноуıот(ь) се, и тѣми, ꙁаповѣдаю, боголюбьно испльнꙗти тьштеть се, а дроуꙁи да одьсилаıот(ь) се, аште и вь малѣ подобаıеть остати вась. Лоуче бо ıединь творе волю господьню паче одь множьства беꙁаконникь.

О брати неимѣти работьника. глава .кѕ.

Отрокь недостоино имѣти вамь. Бити же по .к. оу келиꙗхь (49б), паче благь быти же вь ıединои коупно дыюшта любовию ꙁакономь доуховнымь, тожде моудроующта и ıако ıединодоушьна брата вь истиноу сьвькоупивша се, тожде иго господьне влѣкоушта вьседоушно, и дроугь

дроугоу вь мирѣ и вь подобномь послоушьствѣ и вь говѣнии покарающте се, да и вь вась мѣсто имать Давидовоу испльнити се гласоу: „Коль добро и коль красно, ꙗко жити брати вь коупѣ.“ Подобаѥть же и сиѥ расоужденниѥ творити, да повиноуѥт(ь) се вь новѣ пришьдь прѣжде пришьдшомоу, бескнижни словесномоу (50а) неразоумны наказаньномоу и младѣи старѣѥмоу. Аште ли соуть кто по ѥдиномоу вь келиꙗхь, да соудить игоумень, и ть да вѣсть житиꙗ ихь.

О невьстающтихь вь црьковь, како ихь подобаѥть наказовати. глава .кꙁ.

Нь тѣмьже и ꙁаповѣдаѥмь вынoу[1]) неославнѣмь быти, на вьсакоу црьковноую слоужбоу, молеште се о себѣ и о мирѣ и о слоужешти брати, аште ли кто облѣнивь не оустанеть на оутрьню или на иноу слоужбоу црьковноую тькмо вины нѣкыѥ правыѥ, или болѣꙁни, то да твинить метанниѥ (50б) прѣдь игоуменомь и вьсею братиѥю .л. метанниꙗ по срѣдѣ трапеꙁы. Аште ли се не покаѥ и пакы по вьторо не вьстане, да поклони .ꙁ. Аште ли и тако не покоре се прѣбоудеть, и пакы отьчаꙗв(ь) се по третиѥ не приидe вь црьковь, то да се поклони .р. Аште ли и ѥште не покараѥ се, и сьблаꙁнь инымь братиꙗмь строѥ, да се иꙁгонить оть игоумена и все братиѥ. Сию же ꙁаповѣдь даю не црьковныкомь ѥдинѣмь, нь вьсѣи брат(ии) иже соу оу манастыри, свѣне сихь, иже соу иꙁвьнь манастыриꙗ лѣжюште. А вь тчении и вь канерьхании (51а) комоу створи ѥклисиꙗрьхь метанниѥ, кромѣ немошти тѣлесныѥ, или на пѣниѥ или на поучинаниѥ, да не отьречет(ь) се. а на трапеꙁѣ тчениѥ повелѣваю да држините недѣлꙗми. А си вса на игоумена полагаю. Да аште кто ѥклисиꙗрха не послоушаѥ боудеть, да ихь игоумень наказоуѥть.

[1]) У рукопису ꙗыноу.

О томь, ꙗко никомоуже варити особь, ни ꙗсти оу келии. глава .кѳ.

О сих(ь) же и сие вамь прѣдь богомь и самою владичицею нашею прѣсветою богородицею благодатиницею заповѣдаю вамь, да боудеть вьсѣмь вамь сие ꙗдение и питие[1]) же. а (51б) не варити вамь повелѣваемь, ни тебѣ самомоу игоумену, ни икономоу, ни еклисиꙗрхоу, ни иномоу никомоуже оть братие прѣбывающитемь вь нашемь стадѣ. Аште ли боудеть гость манастырьскы, то подобаеть игоуменоу, аште ли не боуде игоумена, да икономь или кто годѣ боуде оть прьвыхь оу манастыри, то на тога оузлагаю, да оуправи гости, ꙗко есть подобно. Того бо ради едииного и разлиуия ꙗдениꙗ да бывають игоуменоу и подаваемо да есть, елико же ꙗвлено. И вь болѣзнь вьпадьшеи соуть и сего ради трѣбоують большаго (52а) ꙗдениꙗ и питиꙗ на сьставь немоштнаго ихь тѣла. Се бо свѣстно мни ми се и братиꙗмь проуеие сьблюдати не сьблазньно.

О слоужештихь дикꙗконихь манастырьскыхь, како подобаеть е поставлꙗти. глава .л.

Херотоние слоужештимь по икономовоу оуставлению подобаеть бывати, и поставлꙗти клюуарꙗ, клюуе оузимающте, и полагати прѣдь прѣсветовь богородицовь или прѣдь Христомь. и трьсветомоу вывшемоу и томоу ставештомоу се, подобно и смѣрено да строи .г. метаниꙗ прѣдь светою богородицею, и клюуе (52б) вьзымаıе своима роукама, таже игоуменови прѣклаꙗеть свою выю и на немь реуеное благословение приемлеть, а ꙗже нѣмають клюуа вь светоую иконоу целывавьше, игоуменово знамение довлꙗють вьставление.

---

[1]) У рукоп. два пута написано.

О наказаноемь бытн братн одь нгоумена, да не твореть стрьпьть на вьставше оть трапезы, нь походити говѣнно кь келние ваше. глава .ла.

Такожде да сьблюдаеть нгоумень на пѣтнихь вь црькви вьхожденим нхь на трапезоу, да сблюдаеть братню такожде и на вьсакомь (53а) мѣстѣ, еда сѣдеште бес(ь) правды и праздьнословьствоующте праздьноують, то братскы поoучакле и исправлие, покиноувшимь же се нмь походити вь келние сь молнтвою, н роукодѣлние творити. Нь и трапезарю подобаеть блюсти на трапезѣ, да нѣшто вь лѣности своеи не оуправно на рьпьтание братин поставить пиште, или не оумьвены сьсоуды ниы, нли изгноенна нѣчеса, или вьсѣмь не едьнако неподѣлении, то да о томь да моу даеть игоумень заповѣдь.

О работающтихь манастырю. глава .лв. (53б)

На коую же слоужбоу иже соу поставлени, нконома рекоу и екансиарха и параикономa и ины многы, иже дрьже манастырские работы, сьблюдьно и благоучьстно твореште нхь, праведьно есть не прѣставлити нхь оть своихь работь. Лѣноующте же се оть ннхь и не родеште нѣкако же и лоукавноующте о ннхь, подобает(ь) же прѣставлати и ине пакы поставлити. Иже одь снхь боудеть краде нѣшто, аште и мало, осоуждень есть господомь нашимь Ісоус(ь) Христомь и прѣсветовь богородицею благодѣтиницовь, н одь нее же и ключе прнели соуть (54а), обештавьше се не лоукавновати и едннодоушно слоужити ен.

О ключарнхь и рыбарнхь и хлѣбарнхь и о страторѣ и о икономѣхь метохинскыхь. глава .лг.

Молю се оубо ключаремь и хлѣбаремь н рыбаремь и печалоующте се о коннхь, иже соу оу метохнахь нкономи манастырскыхь сель, на дворь поснлаемымь и инамо одьходештимь повелѣниемь игоуменовомь, и паче вьсѣмь слоужештимь: и слоужения ваша нмѣти вьседоушно, ако

не малоу[1]) оть тѣхь оупвают(ь) се вьзданню. Бескни-жнымь вѣдѣ (54б) довлѣють кь отьвѣтоу, и богоу и намь, юже о слоужбѣ сьблюдание и поспѣшьство, а иже свѣ-деть книгоу, вьзбраниють же се нимь за слоужбы ради, юже вь молитвахь, нхь слоужбоу творити и бытн сь братнею на сборишти, поучаваюмь не малодоушити се, ни отьнечаяти се, яко мнештим(ь) се нимь погоубльше полезоу, нь благодоушно же паче имѣтн же и радостно. По неже оукрѣпиль нхь юсть господь сеѣ братию по подобию оного послоужити, иже рече: „не придохь, да ми послоужеть, нь да послоужю, и положити (55а) доушоу мою избавление за многыхь.“ Зрите, братие мои, кое вы дѣло сьврьшаюте, видите, комоу подобите се, видите, яко начело вьсемоу бла-гомоу сь любовию приходите. Что оубо скрьбите и тоу-житю (тако) оть схождения оставше? не разоумѣюте ли, яко свою доушоу полагаюте за многыю, яко владика мои Христос(ь) да явѣ братию вашю оупокоите? радовати оубо и играти вамь подобають, якоже юдва, аште вьзмогли бише исправити молитвоу, вьнимающти вы дѣломь по всегда тво-рите (55б). блажени юсте вь томь печаловани и ревнителнию. добра бо молба и зѣло добра, кь богоу бесѣдовати нась творешти и оть земле на небо нась вьзносешти, лоуче же и болше паче любовь, она бо чьсть юсть добродѣтели всего тѣла, и всего скрьшения скрьшение отьсѣчение нѣкою и оудь. а любы глава юсть и сьврьшение, ибо и высототворе-ною (sic) смѣрение сьпрежено себѣ являють и милостынию и чловѣколюбию. за ннхь ради паче и богь бывь чловѣкь, яко же зоветь се богь, и нась ради чловѣкь богь оуказоу-ют(ь) се, и небесномоу отьцоу подобьнь. (56а) чесо ради скровиште силь вьсѣхь благыхь оставльше главоу и кь нижнымь и кь юдиномоу притежанию течете? подобають бо главоу сицѣ приспѣвшимь весело имѣти и трьдо, и

---

[1]) У рукоп. немамъ (опазка Шафар.)

все творити, ꙗко оть не не отьпасти, боимь се ꙁаконоу наложеннѥ, нь не оубоите се, ибо оуста исповѣданиꙗ оуложенниѥ сеѥ испльнити вамь и проштениѥ по правдѣ подасть, тькмо да нѣсть лѣностно оулишенниѥ: того бо се боите и то вьнимаите, аште ли се нѣсть, да радоуите ми се слоужбѣ вседоушевно имоуште, слоужеште же, сико доволно (56б) наоучивьше се вьси слоужештеи боудѫть, (тако) добро творештеи. аꙁь же, ѥже мало прѣтекло ми бѫдеть (тако), то приложю словомь.

О послани на прѣгледаниѥ кь добытькомь. глава .лд.

По неже оубо кь немошти нашеи ходеште и добытька мало приобрѣтохомь, да подобаѥть и о семь печаловати се игоуменоу и икономоу, прѣгледати ѥмоу колико моштно. кыхь ѥсть вьсихь старѣишин, не послати говѣнно, и ꙗко оуказано, и цѣломоудрыѥ и старце, аште вьꙁможно имь ѥсть, ꙁа стрѣльчевѣхь ради навѣть (57а).

О како подобаѥть пѣти панахиде ктиторомь глава .ле.

Довлѣѥть оубо о манастырскыхь доволно же и ꙗко подобно ꙁаповѣданыими, и оусьпьшихь отьць нашихь и братиѥ да оубо приимемь свѣтло. И всенощтныимь пѣниѥмь поучисти вамь память трьблаженаго и прѣподобнаго отьца нашего и хтитора господина Сумеона миниха, ѥже ѥсть мѣсеца фервара вь .гі., ѥже праꙁдьновати вамь свѣтло пѣниѥмь и свѣштами и ꙗдениѥмь и питиѥмь до обилно. Паче же и на врата подобаѥть дати и ꙗдениꙗ и питиꙗ, кто се (57б) прилоучи на ть дьнь. Сиѥ же ꙁаповѣдаѥмь игоуменомь, ꙗко прѣдьюдоу сего праꙁдьника да посилаѥть и на Доунаискоую страноу и на Ꙁетьскоу, и да коупоуѥть рыбоу, да боудеть обилно на праꙁдьникь прѣподобнаго отьца нашего и хтитора господина Симеона. Паче же на память тоу оуꙁывати владичьствоующтаго сеѥ ꙁемлею и игоумене прочеѥ. И сиѥ вамь вѣ-

дети, юре многашти прилоучаѥть се си праздьникь оу великые посте. Да аште боудеть си праздьникь оу великые посте, то повелѣваѥмь (56а) праздьновати прѣжде поста. А вечерь на панахиде подати вьсеи братии по свѣшти, да поѭ стоѥште надь гробомь, и вьсѣмь ѥреомь облъченомь соушт(имь). Симь же образомь пѣти творити вамь и на памети блаженопочившеѥ бывше иногда подроужиѥ юго Анастасиѥ минхы, ѥже бываѥть мѣсеца июлія вь .ка.

О панахидахь светыхь отьць и братиѥ наше почившихь оу мѣстѣ семь и пакь почити хотештихь, како подобаѥть пѣти панахиде и поменовати. глава .лѕ.

И елици по мнѣ что достоино створише и поменовати (58б) се нами възаконише, годиштные памети ихь да бываѭть, и брат(иѥ) же такожде, ихьже имена вь поменованиихь написана соуть, или напишоут(ь) се, не тьмо же, нь и вь новѣ оумьршии повьсегда, на всако сьньмиште, на оутрьнихь и на литоургиѥ и на вечерьнихь да поменѣ бываѥть вь въздѣныхь молбахь, ѥже ѥсть поменованиѥ до .м.-его, вь ихьже ѥсть елико дьни, и просфоры юго да причештают(ь) се, сими же, нь и помени комоуждо оумрьшихь, да оуписоуѥть ѥклисиархь, да имѣти ѥ вы имете (59а) незабытно и да творите неоскоудно. нь о семь же смотрьниѥ повелит(ь) се. по неже бо подобаѥть оумноживьшим(ь) се братиѭмь, оумираѭштимь многишти вь тои недѣли .г. или .д. памет(и) и сътешти се или вештими, тоужно вѣдѣ боудеть комоуждо паметь творити вь панахидахь, да оставлѣѭт(ь) се отьлоучении канони панахидахь (тако) дьневьни, иже на все дьни по дльгоу вамь обешитани соуть, и прѣжде ошьдшомоу пѣти. да не боудеть то, повелѣваѥмы, ѥко аште кьли оть братиѥ да идеть, и да поѥть (59б) за мрьтве, то изволите. А прочи да поѭть вь паракилитиници възa-

коненоую панахидоу, да ѥсть и да творить сиѥ. и благоприѥтно намь мни ѡи се и богоу. аште ли ѕиме ради погрѣхь, или немошти, да не боудеть лѣности не изволите се, нь прѣзрите, да ѥлико аште свѣсте памети въ ѥдиной той недѣли, стекьше се вьсѥ коупно вьсѣхь ѥдиною да творити сиѥ панахидою. аште не слоучит(ь) се память нѣкоѥмоу игоуменоу вашемоу бывшемоу — семоу бо особьна память бываѥть — подобаѥть ѩко вьсѣмь подобаѥ (60а) отьпѣвати вамь. И сицѣ да ѥсть братии же вашеи дльгь памети избранна. и оть заповѣди вашеѥ не отьпадаюште да вь панахидахь оубо сицѣ, ѩже о нихь литоурьгиѥ и то добро, ѥже коупно вьсѣмь вь ѥдино бывати паметемь, просьфоурамь о комждо приносимомь, по неже литоурьгь на гробы отьлоучень ѥсть и вьзаконень, ѩко годѣ ѥмоу да творить, паче же ѩко вьзможьнь. А ѥже вь братѣхь даваѥма о нѣкыхь, ѥже принесль кто или принесеть о всѣкои комь годѣ памети, достоино, ѩко се (60б) боуде оуговориль оу манастыри оставльшю или оставлѩти вь память ихь подавати заповѣдаѥмь не вьздрьжано. Дип(т)ихе оубо заповѣдаѥмь, ѥже соуть оуписованиѩ о господѣ иерѣомь самѣмь или диѩкономь на вса вьхожденіѩ и литоургиѥ, да вьспоминаѥть вь дипьтисѣ писаныие (тако), да сами не носите грѣх(ь) ихь, о онѣхь непоминаии ѩже оулишениѩ. речено же бы о сихь подобно.

О постризаюштих(ь) се. глава .лѕ.

Рѣчь же ѥсть и о постризаюштих(ь) се, иже аште соу кто вь славѣ или одь нѣкыхь (61а) знаѥмымь нами и свѣдештимь наше житиѥ, да постризают(ь) се и вьноутрь вьзаконенаго врѣмене, молештим(ь) се вамь и сего коупно приѥмлюште. аште ли слоучивших(ь) се ть незнаии по прѣшьстви .ѕ. дьни, здѣ ихь пришьствиѩ да облачит(ь) се вь плаштаницю и вь мнишьскы шлѣмь, да заповѣдають же се ѥмоу вьзможныѥ слоужбы и да сблюдают(ь) се, аште сь смѣрениѥмь и с(ь) трьпѣниѥмь

скрьшають(ь) се. аште оубо сицѣ имоуште соуть, да прѣбывають мѣсець .ѕ. и тогда брати да причитають(ь) се постризаеми (61б), и оброучениѥ божьствнаго и агг(е)льскаго да приѥмлють образа. аште ли непрѣломини слоучеть ꙗвити се имь, рьп(ь)щтюште и оунили оть заповѣданыхь ками, игоумену подобаѥть не приѥмати. Кь сим(ь) же и сиѥ печално ѥсть, иже оть страны приходешти миниси, ихже приѥмати соуждено, не побѣждати ихь о нѣкыхь отьрекьшихь се и принесьнѣи. нѣсть бо благод(а)ти божиѥ прѣпродавати дльгомь или на добытцѣхь продавати, да кыи здѣ стоудь или поношениѥ придеть, виновна сьпостризаюштихь, и злы глаголь (62а) вьнести се ꙗвлѥно, и твоѥ и большеѥ и малоѥ и лоучьшеѥ молити се принесьшю а не приносештоу. да не боудеть сиѥ кь нась, да не боудеть. аште ли что и намь постризаѥи се приносить, да приѥмлѥмь. волно бо ѥсть се, а не ноуждно, и волно дѣло благолюбиꙗ милостыне. чинь имѣите добротворениꙗ, и отьвьзмьздиѥ боудеть вь оцѣштениѥ прѣгрѣшениѥмь. Паче же, да истиноу речемь, покладь несеть богоу и прѣсветѣи матери ѥго благодатьници. Ино бо ѥсть отьречениѥ и принесениѥ, а дроугоѥ дарь и милостыне поданиѥ (62б) или покладь. Оно оубо овамо имать вьзданиѥ, и ꙗко же нѣкоую коуплю трѣбоуюште полагаѥть о нѣкыхь слоучившихь се глаголѣхь и свѣтныхь коуплꙗхь. а ѥже ѥсть вѣдѣно небесныхь надеждь и одьданеи полагаѥмо, да оть сега ни по чисменеи нѣкоѥга проуеи братиѥ даваюшти ꙗко минт(ь) се, нь равно быти сь всѣми по дрьжештимь законѣ манастырꙗ. Аште ли когда искоушаѥми нь (тако) поути, ꙗже соуть многа несьвѣстна, и отьстоупати оть манастырꙗ искоусити се. вьсхоштеть же и дарованоѥ (63а) отьнести, нь не дадите ѥмоу того, что годѣ слоучило се ѥсть. Ибо ѥдиноушти богоу дарованоѥ не вьзимаѥт(ь) се, вьзимаѥи же свештенно крадеи ѥсть [1]),

[1]) У рукопису есть два пута.

творен же свештенно красти нмать ꙁапрѣштено вь си свѣть, аште и мы не глаголѥмь. Се бо нынѣ сиꙗ и сико нмѣите.

О подавании на брата. глава .ли.

Реченоѥ и ꙃѣло хранителноѥ не малоу полꙁоу и спасениѥ вамь оумножаѥть, коѥ же се на братѣхь подаиѥ и страннымь и немоштнымь оупокоѥниѥ, посѣштениѥ, их(ь)же ради гостиньницоу оть христолюбиваго нѣкоѥго (63б) обраꙁа испросивше соꙁдахомь (тако), страньныѥ же оупокоити братиѥ, и немоштныѥ вьꙁлежештеѥ ꙗко мошть поспѣшьствова о нихь оудостоити, нагыѥ же и босиѥ одѣвати и обоувати ветьхыми вашими одеждами и обоуштами — не вами самѣми даваѥмо, се бо не повелѣваѥмь, нь игоуменомь — питати же альчныѥ и доуши давати, ꙗкоже рѣсмы, оуꙁаконенымь хлѣбомь и виномь и соучивомь нѣкымь, оть кръми ваше иꙁбываюште. Подобаше бо оть оудржаниꙗ вашего симь быти, по неже (64а) не тьштно боуд(е) поиѣ и оть иꙁбытькь и богоу ѥсть любьꙁно, ѥже ѥсть богоу любьꙁно и вьꙁможно. И оумрьшихь же погрѣбати. Страннопровиѥ же[1]) ѥсть тѣхь ради сьꙁдано, да не мы не вами творимоѥ, лоучеѥ и тврьдѣѥ потьштанно имоуште ꙁабоудемь, не погрѣбати же тако, да би было, ни ꙗко слоучившоу се, нь прьво отьпѣваѥмѣмь погрѣбаѥмыѥ вами. И другаꙗ достоинаꙗ пот(ь)штаниꙗ ни ѥдиноушти паче вьсѣхь чистотно ꙗ страниои нашѣи братии чистотоу ꙗвите, да и мы чистоу же и богатоу (64б) о нихь оть бога милость приимемы. Ни никого же оть брать нашихь праꙁдьна отьпоуштати волимь.

О поучении кь игоуменоу и кь икономоу и кь всѣи братии не раꙁдроушно хранити повелѣниаꙗ вь семь типицѣ. глава .лѳ.

И молю се господа ради вьсѣмь вамь, братиѥ моꙗ и чеда о господѣ вьꙁлюбленаꙗ, сьблюдати о всѣхь мною смѣреныимь отьцемь вашимь ꙁаповѣданаꙗ вамь, и о вьсѣхь

[1]) На страни: гробиїца.

хтѣние мое и приетние и свѣсть и заповѣдь нераздроушимоу и непрѣдвизаемоу, вь ползоу вамь соуштю и вь спасение доушевное (65а) и вь оутврьждение, и вьсѣмь покои да рекоу и моего отьца прѣдь лицемь господьнимь похвала и оукрашение. Сего ради и всоу сьблаженниꙗ выноу, повѣдаюштоую намь вь семь типицѣ, и заповѣдасьмы ꙗвѣ и непокрьвено. изволити поспѣшихом(ь) се, да не по нашемь охождени мѣсто обрештемь, о немже молю се, владичице моꙗ и госпожде моꙗ прѣпѣтаꙗ и наставнице! врагь доушь нашихь сотона, да не поколѣблеть вась оть прьваго помысла, и свою прaштю поставить и разбиеть, ꙗже соуть сь (65б) потомь и сь многомь троудомь вь спасение доуши оть бога добрѣ стежано и всоу еже зрить се красотою основано, идѣже по толицѣ нашемь оутврьждени, ꙗко вьзможно испытанию, вѣдѣ ꙗко незлобою оскоудѣеть николиже злобнаꙗ вина, и неприꙗзнивомоу ѕвѣрю и стрьпьтивомоу развраштение и кривые вины приложение. нь вы вси божиею благодатию просвештени соуште, его кьзни и како ихь хотеште отьгнати, нѣсте неразоумини оть божьствныхь писмены и оть оглашени уьстныхь уьтени, оть наоуения ихь (66а) и вь нихьже сами вы наоучени бысте, соупротивоу станѣте злобѣ тврьдо, пособьство имоуште божие велико и неразоримо, и за теплыхь ради молитвь прѣнепороучные и прѣсветые владичице наше госпожде богородице, и светаго и славнаго моученика Полиевкьта, и за молитвы блаженаго отьца Симеона. Приложю же и молитвоу мою грѣшьнаго. да наоучаеть вы оубо братскы, и прилагаете подобное. неразоумини о добрѣ сие свѣдоуштаго да запрѣштаеть се, ненаказаныmь и неразоумнымь оть разоумѣюштаго. И сицѣ о светѣмь доусѣ и о (66б) любви единь оть единого оутврьждаюште се и сьучетаваюште, ꙗко на вьопльучени доброе и доуховное и спасное добрѣ свѣдени, надѣюи се на Христа истинаго бога нашего и на него прѣ-

светоую матерь богородицю прѣдьстателницю и пособницоу, ико неврѣдимо присно съблюдѣте се. Сиѩ обрѣтаѥи обороужены [1]) и оукрѣплены, врагь посрамит(ь) се соуѥтно, и чьтетно отьбѣгаѥ облиунит(ь)се, и недѣѥмь оть вась далече отъженеть се. вы же спасаите се и велиуаите се, и смирни боудѣте и завистии вьсѣми вь благотворении вашемь и вь чьстномь жити и да боудете вьсе дьни живота вашего. Ѥдино же нѣшто вьспоменоувь, пристаноу слово се.

О [2]) болници и о работаюштихь болеви. (67а) глава .м.

Рѣхь выше нѣшто мало о болештихь братии нашеи игоуменовою волею: вьсе, ѥже ихь промышлениѥ, семоу ѥсть наложено. Подобаѥт(ь) же и о сихь большеѥ оувѣдѣти. Заповѣдаѥм(ь) же изврати болнымь келию вь образь добра спѣѥ болницоу, и одрове поставити болнымь на вьзлежениѥ и на покоиште, и работника имь давати, ико сь нимь работати вьсѣмь. Аште ли по моимь грѣхомь и мнози оу ѥзоу оупадоуть, да да имь стан .в. работника, ароулоу велнкоую, ѥже ѥсть огниште оу мѣди сковано и прѣносимо, вь немже болештимь оукропь топити, и ина, иже соуть онѣмь на оутѣшениѥ, вьзможномоу же, иже соуть вь ѩдении и вь питии и вь проуихь потрѣбахь. Игоумено по вьсегда (67б) не рѣтко вь болницоу приходити и вьседоушно посѣштати братиѥ и комоуждо приносити потрѣбнаѩ. и братиѩ же наша болнаѩ, да не вь сиѥ оуздаюште се, обратеть себе имоуште просити лихаѩ нѣкаѩ, ѩже не боудоуть ни вь слоухь слышали и николиже видѣли ни вькоусили, нь да сьдрьже себе и смѣраюм(ь) се, доволни боудоуште вь онѣхь ѥдинѣхь, вь нихже и врѣме ѥсть и моштно манастырю принести, та принести. Аште ли и работате имь, заповѣди ради, ѥже заповѣдаѥмы, нь

[1]) Рукопис о во (конац врсте) ѡроужены.
[2]) Рукопис и.

неоупрашати ихь повелѣваюемы, смѣрено же паче жити, ꙗко подобаюеть мнихомь, дати (sic) вь трьпѣнию мьздоу, юеже юесть оулишениꙗ похотныимь, и болѣзни тоуга. Ходатаи боуде имь оть бога насладити се (68a). Боуди же вамь сию:

Дроугою пооученню кь игоуменоу и кь брати. глава .ма.

Юелико же намь юесть волꙗ и богоу благоприютна, и наставници и вам(ь) же на полꙁоу немало снабдѣюеште, на вась же ю остало сьхранити сиꙗ, не раꙁдроушима же и непрѣтворима по вьсегда. Глаголю же непрѣстанно: прѣданоую вамь слоужбоу творите. Вь вась сборишта, юеже хранити вѣроу и чьсть подобноую кь игоуменомь вашимь, юеже дроугь дроуга любити и тьштати се, комоуждо когожде прѣходе вь смѣреномоудрьствѣ, поболѣти же дроугь о дроуsѣ, ꙗко юединого тѣла оуди. И ꙗже дроугь дроугоу испльнꙗюеште оулишениꙗ, не вь ꙁависть оустрьмлꙗти се, ни вь любовь (68б) неполѣпноую или иꙁборию и раꙁданиꙗ, свѣне да сте вышесѣдѣниꙗ и мирьскыхь почьтении. кь юединомоу же тьчию ꙁрѣти, юеже добродѣтелною житию оукаꙁано и прѣбывати, а не ино, аште вьꙁможно ны дыхати или паче слово спасною. и вьсе же на спасению и на создание (тако) юесть и на полꙁоу. Кь симь же иꙁгонити оть вась вьсѣкь ꙁлы источникь, добытколюбию глаголю, и корыстити се оть манастырѣ или коюего юего иного обраꙁа юетера, и покладати поклады, и скровишта творити, и дослоучившаго се, вь нем(ь)же юесть неповелѣль игоумень, ни прѣданы вамь номоканьнь простиль юесть нетькмо се, нь и небрѣжьство, или кымь инѣмь неродьствомь оставлꙗти нѣшто (69a) манастырско погиноути. Равно бо юесть и сию прьвомоу. Аште что и присно минить се, и равно винѣ оть бога оукаꙁано юесть дрьꙁновению, юелико вьꙁможно юесть, отьсѣцѣте, и да сишьдь рекь: все, юеже нѣсть кь спасению наставлꙗюемо, да отьгонит(ь) се.

15*

Немозѣте, о чеда¹) изьбратнѥ, да николиже вредимаѥ почтемь а спасаюшта же прѣтечемь. Нѣсть бо ништо отъ прѣдьныхь вамь немоштно или оуснлно исправити. Аште ли и што оть сихь нѣ льно²) минит(ь) се, нь подвижим(ь) се и потрьпимь и принесѣ храбрѣно поноудимь вь малѣ себе. не покоѩ ради мира оставнсмо, нь поспѣшьства ради и подвига, по вьзможномоу кь оулоучению вь обѣштаниѩхь благыхь. поноудимь оубо се, ѩко речено, поноудимь (69б). Ноуждно бо ѥсть царьство небесноѥ, ноуждьници вьсхиштають ѥ. никтоже ни вьпоставить побѣдоу николиже, никто спе и сноѩ бо ѥго своѥго борца побѣдить, нь текоуштихь добрѣ и троуждаюштихь се, подвизаюштихь се и трьпештихь, ѥже оть подвигь болѣзни за многыѥ скрьбы. Рече бо господь: „подобаѥть вамь вьнити вь царьство небесноѥ." тѣмьже молю се вьсѣмь вамь: достоино потьцѣте название ваше, поставите тѣлеса ваша света господеви, любите дроугь дроуга, добрѣ тьцѣте на прѣдьлежештиимь вамь подвигь. ѥлико добра, ѥлико благолюбна, та помышлаѩте, ѩже слышасте и наоучисте се, сиѩ творити не отьстоупаите, братиѥ! Врѣме бо сьбираѥт(ь) се. помииаите доуше (70а) ваше, и наше смѣрениѥ не забываите вь молитвахь ваших.

О чтении сего типика, на вьсакь мѣсець, и сконьчавате ѥго, паче же и на памеѣть хтиторовоу исчитати ѥго. глава .мг.

Си бо типикь заповѣдаѥмь вамь чисти на кыжде мѣсець вь начело, вь врѣмена ѩдении вашихь, на вьспоминаниѩ же заповѣданымь вамь, на полѕоу доушь ваших. Сицѣ бо да боудете вьи же вь спасении вашемь испльнении, ѩко добра сьхранивше, ѩже приѥсте оть отьць вашихь, и мнѣ же письца³) доушевнаго сего наставлениѩ и наказаниѩ о господѣ простираюште.

---

¹) Рукоп. ѡ о чеда изьбратниѩ.
²) Рукоп. кько (опаска Шаф.).
³) У рукоп. пища (опаска Шаф.).

Богь же мирьскы призываѥ насъ вь вѣчноую ѥго славоу, за многоую ѥго и неизреченоую благостыню сьврьшить вьса и оутврьдить вь светоу ѥго волю (70б) за ѥдиночедаго сына своѥго, господа и бога и спаса нашего Ісоус(ь) Христа, и прѣсветаго и животворештаго доуха, ѥмоу же подобаѥть вьсака слава, чьсть и покланѥниѥ и вельлѣпьство, и нынѣ и присно и вь вѣкы вѣкомь. аминь (71а).

ПОДАТЦИ ЗА ИСТОРИЈУ ЦРКВЕ У СТАРОЈ СРБИЈИ

ПО ИЗВОРИМА НА СРПСКОМ И ТУРСКОМ ЈЕЗИКУ.

Одсеку српског ученог друштва за науке историјске.

Познати зналац турског језика, честити Рус г. Јастребов, као српски писац, послао ми ове „забелешке" и чланак „Податци за историју цркве у Старој Србији по изворима на српском и турском језику."

Надам се да ће одсек историјски достојно захвалити писцу оба ова чланка, а у исто доба можемо се надати, да ће нама у скором времену послати знатне податке о православним српским црквама скадарског вилајета.

Осим ових преведених фермана у г. Јастребова има још много фермана, који се тичу православне цркве у Старој Србији и можемо се надати, да ћемо скоро добити и њих у преводу. Тако исто, осим њега, није нико други нигда био у Опољу, где има мноштво српских старина. И ми се можемо надати, да ће он послати српству, све што је српско.

Најзад, сваки ће се Србин искрено зарадовати, кад кажем, да те чланке г. Јастребов сам пише српски.

Уз ово ја додајем приликом мога путовања статистичке бројеве о новчаној помоћи, коју даје Аустрија, Француска и Рим латинским владикама, поповима и учитељима у Албанији:

I.

Годишње Аустрија даје:

За 7 владика, свакоме по 600 фор.	4200 фор.
„ 4 учитеља „ „ 250 „	1000 „
„ издржавање 18 ђака у скадарској семинарији.	3000 „

За 3 фрањишканска префекта (проте) у Кастрати, Пуљати и Алесији по 80. . . .	240 фор.
Свега. . . .	8440 фор.
Рим-папа годишње шаље свакоме владици по 200 шкуди; свега.	1400 шк.

II.

Годишње Француска даје:

Миридитском свештенству за 7 владика. . . .	1200 фр.
Лионска пропаганда шаље годишње по. . . .	56000 „
Француском конзулу шаље се	
а) на сиротињу.	200 „
б) на израну копилади у Скадру по. . . .	8000 „

Ово су званични податци, колико и шта се потајно ради, лако се даје замислити.

Латинске вере душа мушкога пола у скадарском вилајету т. ј. у шест епархија има 80,000

Исто тако у епархији скопљанској, куда спада Призрен и т. д. свега душа мушкога пола има 9300.

У скадарском вилајету православних душа мушкога пола има до 20.000; мухамедоваца има до 50,000 душа мушкога пола.

П. Срећковић.

I.

Господину Панти Срећковићу, проф. вел. школе у Београду.

Кад сте били овде у Призрену, ја сам вам показивао неке надписе овдашњих црквених урвина и забелешке на књигама цркве св. Ђорђа у Призрену, које нису још никим преписане. У исто време обећао сам послати ове забелешке у Београд за „Гласник“ срп. ученог друштва преко вас, да их издате на јавност. Мислим да ове забелешке имају неку важност за историју српске цркве. Жао ми је што тако не владам српским језиком да напишем особити чланак поводом ових забележака, али ће ми бити драго, ако ћете разумети и оваквн српски мој језик. Опростите што стављам ове надписе и забелешке без надлежне свезе и поредка.

Први надпис који још нико није прочитао и о суштествовању ког још нико није знао, находи се на југоисточном кубету т. ј. четвртом око главног кубета цркве грачаничке. Вама је познато да је Јашар-паша дигнуо све олово којим је била покривена Грачаница, али за чудо оставио је на једном кубету ово олово и на име на том кубету на којем је био надпис. Овај је надпис изливен на олову на крају поменутог кубета са источне стране у три реда, али због давног времена нека писмена нису добро очувала своје карактерне. црте. Сунце је расплавило олово и покварило тим ова писмена.

Баш је исти надпис саливен, како ми је казао игуман пећске српске патријаршије о. Рафајил Тонић, и на олову крова цркве ове патријаршије, али је боље сачуван, него на Грачаници. По његовом казивању надпис овај јасно се чита овако: „Изволеніем отца и споспѣшеніемъ сына и совершеніемъ св. Духа, покри се сія црковь повелѣніем смиреннаго патріарха пекскаго кир Паисеа въ лѣто 7128.“ То се зна да је Пајсије био патријархом пећским баш у горепрописаној години, али у надпису Грачанце приличи више да читамо „повелѣніем смиренаго архіепископа.“ Како му драго, али је то, да су цркве Грачаница и пећска патријаршија биле покривене у време патријарха Пајсија, о чему нема сумње као што сад нађени надписи јасно говоре. —

Овде придодајем надпис на цркви у селу Пећани. Ово село лежи на сјеверу од Призрена на 3 сах. и 20 минута у сухурецкој жупи, од села Сухорјеке, које лежи на главном путу од Призрена к Приштини, на 20 минута. Житељи села Пећани сви су Арнаути. Зидине црквене стоју неразваљене, само кубета и кров пали су. Близу цркве, која се находи на сред тога села, има старо гробље. Плоче на гробовима зарасле су травом и зава-

љене камењем и земљом тако да нисам могао наћи бар па једну плочу с надписом да прочитам. Што се тиче надписа који сад овде придодајем находи се на камену над црквеним вратима водећим у цркву „вѣрныхъ.“ Ликови светаца (на јужној страни) цркве још се мало виде, ал на сјеверној од кише и снега са свим су пропали, те им нема ни трага. У препрати или трпези на исти начин ликови светих нису очувани. Али поменути надпис није изрезан на камену, него само исписан црвеним и црним мастилом или бојом.

НАДПИС НАД ВРАТИМА ЦРКВЕ У СЕЛУ ПЕЋАНИ.

СЬТВОРИЖЕ СЄ И ПОПИСА СЄ. СЬИ СВЄТИ БОЖЄСТВЄНИ ХРАМЬ ПРЄСВЄТНѦ ВЛАДИѴНЦИ НАШЄѦ БОГОРОДИЦИ ПРИСНОДѢВИ МАРИ ВОВЄДЄНИЄ ВЬ ХРАМЬ. ВО ДНИ БЛАГОѴЄСТИВАГО И ХРИСТОЛЮБИВАГО И ПРЄВИСОКАГО И СЄТОРОДНАГО ГОСПОДИНА СВЄ СРБЬСКИѦ ѮЄМЛЬИ И ПОМОРЮ ДЄСПОТА ГЮРѦ И ДЄПОТИЦИ ЄРИНИ И СИНОВИХЬ ГОСПОДИНА ГОѴРГОѴРА И СТЄФАНА И ДЄСПОТА ЛАѮАРА И ДЄСПОТИЦИ ЄЛЄНИ ВЬ: ЛЄТО .ЅЦӠ.

На цркви или боље рећи над вратима цркве св. Богородице у с. Мушитишту изрјезан је на камену овај натпис: **ПОѴЄ СЄ: И СЬѮИДА СЄ. БОЖЬСТВЬНИ· ЇВСЄѴЬСТИИ. ХРАМЬ ПРЄѴИСТНЄ ВЛАДИѴНЦЄ НАШЄ. БОГОРОДИЦЄ. ОДЇГИТРИЄ· ЇСТЄМЛ· НАВАДАН ПРѢВИСОКАГО КРАЛѢ· ѪРОША СТРѸДОМЬ ЇСПОСПЄШЄНИЄМЬ· ЇѠАНА ВЄЛИКАГО КАѮНЦА· ДРАГОСЛАВА СО ЄЛЄНОМЬ СПОДРѸЖЇЄМЬ СВОЇМЬ· ЇСТАНИЦОМЬ СИНОМЬ СИ· И СА АНОМЬ ДЩЄРИЮСЇ· ВЛѢТО· ЅѠКГ· ЄНДК: Є.**

Село Мушитиште находи се удаљено 3 сахата од Призрена у Подгору на истоку, близу манастира св. Тројице. Обновљена црква Призренцом Хаџ-Томом и сином његовим Хаџи-Стефаном у 1856 год.

У самом Призрену у дућану цркве св. Ђорђа (40 аршина од ове цркве), на западној страни, улица Папас-чаршија, има у зиду камен, а на овом камену сљедујући натпис:

ВЬ ЇМЕ ѾЦА И СВЕТАГО ДОУХА. АѮЬ РАБЬ ХРИСТОУ НИКОЛАЕ А ѮОВОМЬ МИРСКИМЬ ДРАГОСЛАВЬ ТОУТИЦЬ (Тутиц) — мислим боље Тушић — **И СПОДРУГОМЬ СИ БѢЛОМЬ. И ПОТЬЩА . . . . . СВѢСЕ СТВОРИ ХРАМЬ СВЕТАГО НИКОЛЇЕ ВЬ ПОМОЩЬ НАЮ ЮРЕБО НЕ НМА СВѢ ҮЕДЬ ДА СТО (. . . . .) НМЕ ПѢТИ ДАНА Ї ПОМННА. И ПОКОУПИХЬ ѮЕМЛЮ ѾКОЛО ЦРКВЕ НИО СВЕ ЩО Є МОИ ДѢЛЬ НЛИ ВИНОГРАД НЛИ КОУКА И ДВѢ ҮРЬНИЦИ*) СО . . . НЬ ЦРКВЕ ВСЕ ДАХЬ СВЕТОМОУ НИКОЛѢ А СЬѮПДА СЕ СИ ХРАМЬ ВЬ ДНИ БЛАГОВѢРНАГО. КРАЛА СТЕФА .Д. ГО А С**) . . . . . . ЛИА ОУРѾША БОГОМЬ ПОМОЛ . . . . ВАННАГО ВЬ ЛѢТО .ЅѾМ. ИНДИКТА .Є.***)**

Камен како, видите, скршен мало, да месеца и дана није могуће прочитати. И тога је доста што се могло прочитати.

Међу књигама цркве св. Ђорђа има само две или три књиге, које су припадале овој цркви, а друге књиге биле су донешене од разних мјеста, гди због зулума турског хришћани, видећи да су њихову цркву Турци разрушили и већи део хришћана потурчили, с преласком својим от села, доносили књиге у цркву св. Ђорђа, која је била једина и јединствена, у којој се хришћани призренски могли кријући се свршавати божаствену службу. Друге цркве биле су или разрушене или потурчене, као н. пр. саборна црква Успенија Богородице, сад Џумà-џами (са-

---

*) Чрнци — чини ми се дудово дрво.

**) а сына краля?

***) .ѕѡм. — во дни краля Стефана 4-го м. е=у 6840 г. м. е. 1332 г. при Стефану Дечанском.

борна џамија) и црква Богојавленија — сад џамија близу Мараша на Бистрици под призренском тврдињом и многе друге. —

Између ових књига цркве св. Ђорђа има један апостол врло стар, ако и није забележена година на овој књизи, но је забележено име оне породице, којој је припадала ова црквица. На свршетку је књиге написано: **„сию светую божьственую книгу приложи Рада Дмитрова. светому Георьгию Руновикиєве цркв ҁа свою душу и ҁа родитель инихъ.“** —

Дакле црква св. Ђорђа у Призрену била је фамилијарна црква, као и црква Каракевића, о којој ћемо после говорити и црква Тушића о којој је већ била рјеч мало пре. Ако је њу назвао поп Стојан 1815 г. великом црквом ставропигијском, не треба се чудити, јер је у оно доба она била црква за све православне у Призрену. На „псалтиру“ овако пише овај Стојан: **Сия книга глаголемии Ѱалтиръ попа Стоанъ иконом великиа церкви и ставронигии светаго Геωргиа.** 1815 **месеца анүарна денъ** 20.

Како му драго, но на другој страни **.скг.** листа исте књиге стоји од рјечи до рјечи ово:

Милостїю божїю Михаиль митрополить баньскы глаголема коласїа, кратовскы и щипскы, съи свѧты божьсвны, Ѱалтирь послах въ срьбскоүю патрїаршїю глаголемоүю пеќьскую, идеже поунвають мощи иже въ светых отца нашего, Арсенїа, Єүстаѳїа, Никодима, и иных свѧтыхь богооүгодникь, да несть ники Ѡемлема Ѡсе божьствнїе цркви; да уьтеть, еже, въ цркви идеже посла ють, въ лѣто ҂.ҁрѯв. сек. мѣсеца. круг солнца .кв. круг луни .иі. Въ руцѣ лѣть, .ѕ. основанїе .кв. епакта .кѳ. ключ границ, .д. индиктїωн .ҁ.

сиѕабць.

Под овом забелешком митрополита Бањског (мислим Ћустендилског), јер се **Кюстендил** називао Велика Бањ-

ска, како казује поменик цркве Грачаничке за разлику од мале Бањске, Кратовског и Штиског, писано другом руком скорописом — ово:

Свьтаго Еустоѳіа ѿнесли на ину странꙋ почивати мню на цернои рѣцѣ, свьтагоже Арсеніа раздробили и разсѣкли безбожніи Скуѳи, и едва глава егѡ обрѣтаеса. Ѡ Господи, придоша ї ѩзыци свирѣпи вь достоаніе. 1737, марта 21.

На другој страни .тмв. листа исте књиге забележено сљедеће:

На ҂.аѱмз. Гѡ Гѡдоу седе на прѣстолъ србски Господинъ блажені Аѳанасіи прѣжде бивши господинь митрополитъ скѡпски. и бистъ радостъ велікаѡ. всімъ сірбовъ и болгаромь, и всимъ ѡкірстним странамъ. Записа старіицъ. Моусеи Крушкогорацъ.

Истом руком другим мастилом:

и пребистъ на престолѣ .е. лѣтъ и, .м. днеи

и престависе 1752 год.

У средини књиге „Пролог“ за месеци Јануар, Фебруар и Марат забележено ово:

Въ лѣт ҂.зли. мѣсеца анꙋаріа .ѳ. дьнь. Да се знаеть како приложитъ кнігꙋ Прологъ три мѣцеце свьтые и великіе цьркви лавріи градуаньскои митрополіи прѣзвитерь Димтрь ѿ Никшина кола. за родителскꙋ дꙋшꙋ. за прѣзвитера Ѡливера и за свою дꙋшꙋ и подписах своею рꙋкою азь смѣреніи митрополитъ Никанор. аще кто ѿниме сію кнігꙋ ѿ свьтые богородице градуанскои, такови да бꙋде проклетъ ѿ бога и ѿ прѣчестіе егѡ матере:

Има књига, на којима је забележено само, да су ове књиге „**од митрополіе Призрѣнскіе**“ без да је стављена година. Но има књига и са забележеним годинама. На минеји месечној за Септембар, стоји година 7065.

На „Типикону“ стоји ҂.з. и .сиз. година: „**Въ лѣто .з. и .сиз. примише . . . од митрополіе Призренскіе.**“

На крају књиге на празном мјесту написано: „**Смиренни митрополитъ Призренски Михаилъ.**“

На даски књиге „Панигирик“ написано слѣдеће: **сїа книга панагирик миттополие призренске и писа се сие въ дьны вьсе ѿ свꙗщенаго митрополита кур Меѳодїа въ лѣто .ꙁоꙁ. Въ дьны всеѡсвьщеннаго Архїепискоупа пекскаго кур Макарїа.**

При овом се рађа питање, где и у ком је мјесту Призрена била смештена митрополија? На ово питање одговара одчести надпис на рукописном старом осмогласнику: **сїа книга од митрополїе призрѣнскїе пречистїе Богородице лѣвишкои. И ктою ки ѿꙁети ѿ пречистїе Богородице да будетъ анаѳема и да му е мати Божїа супротница въ днъ страшныи и да е преклетъ одъ г. Бога и от пречистїе его матере и всѣх светихъ. Аминь.**

За тим, истом руком написано: **в лѣто ꙁрк҃ꙁ престависе попъ Никола месеца Декемрїе .кꙁ. днъ.**

Дакле још 1619 г. призренска митрополија носила је име **лѣвишска митрополїа**. Сад је ласно казати и мјесто њезино. — У Призрену сва страна лева од рјеке Бистрице и до сад је сахранила назив Љевиша, гдје сад живе већином Турци. Више је казано да је црква Успенија Богородице у Призрену преименована Турцима у саборну џамију. Ова је црква и била саборна црква, митрополија по својој прилици. Ово доказује још и то, јер је близу ове лијепе петокубне цркве (потурчене) на 5 минути хода на југо-исток од цркве и до сад сачувана урвина, гдје су живили митрополити призрески. Ове урвине находе се у једној турској авлији. Од оног времена није остало ни надписа на зидинах, ни ликова; но по расположају здања види се да је била кућа прилично уређена за сваку згоду митрополије. Кров још стоји цјео, но зарастао травом. На кубету, под којим је била молитвена соба или црквица, сад стоји сазидана висока од

дасака кула и на њој звоно са сахатима. За мене који сам био тамо и видио ову турску кућу не остаје никакве сумње, да су тамо т. ј. у овим старинским зидинама, које су близу цркве Богородице, живели митрополити призренски, и митрополија призренска љевишка није друга, него ова саборна црква Успенија Богородипе, коју су Турци пазвали саборна џамија, а хришћани у преводу с турског зову њу сад, на жалост, већа част, света Петка.

У књизи минеји мјесечној за Јануар налази се оваква забелешка:

„По плоти рождества Господа Бога и Спаса нашего Їсѵса Христа в лѣто ҂аѱпѳ года бысть снегъ великъ .ѕ. педи и вїше и бысть мразъ великъ .к. дны (написано било дана, а потом избрисано) облекоше се ледомъ и мала древа падоше на землю, покри ихъ снегъ и быше луговн ѿкоже полѧ равна и много людїе помреша и скоти и птице без числа погибоша и цигани чергари и мечкари беху на поле не могоше да иду нїгде ѿ снега много помреша ѿ мраза и ѿ глади и продаше люди древа коски товаръ по .м. пара и повише бысть месеца декември в лето више реченое. —

Међу књигама цркве св. Ђорђа у Призрену има једна књига од села Хоче заградске. Ово је село близу Призрена сад читаво турско т. ј. потурчено. Књига је — Трїодь. У почетку је књиге забележено: „сїю книгу купише селѧни светому Николѣ иже у Хоче заградске да е проклѣт кто ке ю ѿнесть ѿ светаго Николѣ.“

На крају књиге на последњем листу написано је ово: „сїю книгу повѣза Гега ѡ плоскищи. Богь га прости.“

Село Плоскишче или сад Плоштиште или Послиште находи се у Жупи Ристелићкој или тако званој Гора, гдје су сад сви Срби турске вјере, али им је језик чисто српски.

Још има књига у истој цркви из неке цркве Коракевича или Кораћеве. На једном апостолу написано је: „сїа книга отъ коракеве цркве."

У почетку књиге Триод (рукописи 14½в.) на празном мјесту забележено: „сїю Трїодь ѿ цркве Коракиевика светаго Николѣ въ градѣ Призренѣ оу мази махале. писа поп Цвѣтко въ лѣто. ҂з .р.

На обложеном листу пергаменом по средини грчким рукописом записано истим попом: „влѣто ҂зрв. месеца маа .si. днь потресеся земля велми."

На крају књиге: „писах Димитри дїакь.. простите... понеже безаконная тресавица досадїмнѧ.

На истом обложеном пергаменом листу забележена истог попа Цветка:

„Приде попъ Цветко отъ села Корише (близу Призрена на 1 сахат) въ богохраними град Призренъ, въ лѣто .зрд. при въсеосвещенномъ митрополите призренскомь кур Михаиле прї патрїархѹ Герасимѹ."

Сад је питање: где је могла бити црква Коракевића или Кораћевих? Где је ова махала Маамзи? — Такове махале сад у Призрену нема, ал судећи по тому, да Кораћеви или боље казати потомци ових српских племића, које и до сад зову Турци Ко́ра, а потурчењаци Корићеви (н. пр. Бећир ага Ко́ра) имаду своју кућу у Мерзи махали близу једне џамије и близу ње једно текѐ — може се смјело казати да је и Маамзи махала оно исто што је сад Терзи махала и црква је била баш или садашња џамија или текѐ.

У минеји мјесечној за Април, писаној 1650 год., како је казано у заглавном листу у средини ишараног вињета, забележен је занимљив догађај:

„Влѣто 1769 года месеца марта 16-гѡ — знано да юсть егда побегосмо ѿ монуїра под камен близѹ реки и тѹ ноћисмо: .з. ноћи дондеже мимо иде гнѣвъ Божїи."

Међу књигама има још стара рукописна књига и како се може закључити — сборник проповеди св. отаца цркве. Ни почетка ни свршетка нема. Ова је књига служила свештеницима руководством при проповедању народу у цркви и није ништа друго, него превод проповеди св. отаца. Али при крају књиге привезан је један лист, у ком су списана имена за памћење. Од ових имена да напоменемо ова:

„**Помєни свєти Їѡана. Петра воєводү ҙємлє Мүльдовѣ и госпождү и Єленү.**“ —

Између ових књига у једној књизи „од села Коришe“ нашао сам врло љубопитно писманце призренског митрополита Софронија свештенику села Коришe. Оно објашњава добро, у каком су положају били Срби после укинућа српске пећске патријаршије, под грчким насилијем „владика“ и за што су од части промењивали вјеру и турчили се. Ево вам то писманце:

Милостию божиєю

Софрониє митрополитъ призрєнски.

Пишєм попѹ Стоанѹ въ село Коришѹ да ми събєрєшъ џарєво понѹриє, нєтко жиџє нєтко аспрє, кои христианинъ нєћє џарєво дати да нєиє благословєн ни поскѹрє да мѹ сє прихкатикѹ ни попъ да мѹ ѹ кѹћѹ доћє ни да мѹ сє молитви нї да мѹ сє кръсти аколи нєщє хоћєвѹ на торџє ѹпокати и пє ..... Даље нема, јер је поцепано; ал печат митрополита овог добро се чита. На среди стоји: **С$_о$ФР$_о$НИЄ** над овим има турским словима написано: владика, а даље под именом Софроније стоји исто име само турским словима. Наоколо стоји **Милостию Божиєю митрополиь призрєнски.** Исти јероглиф дели слова: милостију Божијеју од слова: митрополит призренски. — У осталом придодајем овде и сами оригинал.

Кад је био овакав пастир цркве у Призрену? Ми знамо ред призренских митрополита од г. 1771, кад је

био митрополитом призренским Јоаникије чак до 1818 г. 16 Јула, кад је он умрьо у Призрену. Одмах после Јоаникија постао је митрополитом призренским Хаџи-Захарије 1819 г.,[1]) дечански архимандрит, који је умрьо у 1830 г. (Хаџи-Захарија родом је био из села Винце кумановског окружија) у почетку исте године, јер је прејемник његов митрополит Ананије дошао већ у Призрен у пролеће исте године, и 6-га Маја 1830 г. писао је у манастир Дечане *) о том да је он дошао на мјесто умрлог митрополита Хаџи-Захарија; после митрополита Ананија (отишао из Призрена 1836 г.) био је митрополитом у Призрену Герман не више од 1 године; његово мјесто заузео је његов епископ Синексија до 1840 г.; после овог постане митрополитом Игњатије од 1840 **) до 1849 г. У овој години т. ј. 1849 г. постао је призренским владиком Партеније и био је до 1854, а после њега садашњи митрополит Мелентије. — Дакле митрополит Софроније био је митрополитом прије митрополита Јанићија, ал ми знамо и то, да ја прије Јанићија био митрополитом неки Петар, кога су Призренци Срби не само истерали из цркве већ и избили га за то што је он заједно с гогама нудио њих т. ј. Србе читати и пјевати у цркви грчки. Он је сједио мало у Призрену и брзо отишао у Стамбол и после у Јерусалим гдје је (чини ми се, како кажу призренски старци) био тамо членом синода патријаршеског и хранитељ кључева гроба господња. Ми знамо врло добро сад и то, да је првим митрополитом призренским одмах после укинућа патријаршије у Пећи 1180 г. 6-ог реби-ул-ахира (т. ј. 1766 г. у мају ***) био по-

---

[1]) Што се види из његовог печата на јеванђељу даном дечанском манастиру.

*) Писмо на грчком језику, сачувано у манастиру Дечане.

**) Што се види из његовог печата на сиџелији даној дечанском манастиру.

***) Чини ми се на ову годину нашу пада турска 1180?

стављен Гаврил. — Дакле митрополит Софроније био је митрополитом у Призрену између овога Гаврила и Петра. Ова три митрополита Грка долазећи један после другог у Призрен нису могли дуго сједити овде, јер су почели одмах претеривати своју грчку политику, гдје су Срби јавно сазнавази насиље грчке патријаршије према њихној народној патријаршији и цркви. Народ, очевидно није могао са добрим очима гледати ове туђинце. И имао је право. Писмо Софронија*) попу коришском јасно свједочи како је он гледао на своју паству. Он ни мало није марио да сачува своје стадо, него је гледао само да му плати ово стадо мирију... Врло лако може бити и то, да је патријаршија, видећи мржњу народа овдашњег противу грчких митрополита, морала после Петра дати Призрену митрополита Србина Јоаникија, а за њим Захарију да обикне народ у својој подчињености константинопољској патријаршији.

Међу књигама цркве св. Ђорђа има један антиминс са сљедећим надписом наоколо овог антиминса:

Божьственин и свѧтин ѡлтарь. господа бога и спаса нашего Їсоѵса Христа.: — рѹкоденствован же и благословь преѡсвещенин господином ѡцемь Моисеемь прaвославьнимь архїепїскѹпомь пеѵскими. патрїаром срьбскимь и блгарьскимь. и проуїмь православнїим вастоуне црькве и грьуаскаго ѕакона. И тако сапнса божьствені антимнсь аѕь грешнн ноонь вь лѣто ѕскв. —

Којој је цркви овај антиминс дат био, није казано. Сачуван је добро; ликови су изображени на њему врло

---

*) О овом митрополиту, после укинућа патријаршије, овде се сачувало предање, да је много миловао девојке.... Мајка Симе г. Игуменова причала му, да кад је митрополит дошао у Призрен, почео је скитати под зеленим чадром по кућама, а девојке су се морале крити од њега, као од Турчина, јер „је миловао девојке!...“

добро. На среди крст са трњем около средине крста; на лијевој страни лик Богородице с надписом мрѳѵ и близу три анђела; на десној страни ликови Никодима и Јосифа с надписом српским: Никодим, Јосиф и близу њи два анђела. По углима антиминса четири еванђелиста.

У манастиру св. Марка близу Призрена у настојатеља овог манастира има један антиминс писан простим мастилом на врло простом платну у 46 сентиметра ширине и 42 сентиметра дужине. О. Никанор (Петроније) нашао је овај антиминс у селу Гребовци 2 сахата од Призрена у Подгору и недалеко од манастира св. Марка код једног Турчина, који је носио овај антиминс на прсима у савијеној кожаној ћеси као хамајлију (род талисмана).

На среди овога антиминса изображен је крст са словима: цар — славы (цар слави) ї̈с. хс. — ни ка. на левој и на десној страни слова: цц. цц. вв. вв. бб. бб. дд. дд. сс. сс. рр. рр. и тако даље. Ово су заглавна писмена стихире и црквене песне која се пева при плаштаници на велики петак. — Наоколо овог антиминса написано сљедеће:

Божаставни свьти жрътавникь господа бога и спаса нашего Ї̈соүс Христа саписа се. вь лѣто .ӿок. при. митрополитомь Методиемь вь цркви свьтаго Стехвана при попьмь Николомь. вь село Доврodолане.

Село Добродољане лежи на сјеверу од Призрена на 4 сахата пута, у острозубској жупи. Житељи овог села сад су сви турске вјере, и језик српски промењен на арнаутски.

У цркви св. Богородице села Пећице у жупи средској у планини на сјеверној страни од Средска сачуван је антиминс дат Арсенијем Чернојевићем 4-им прије његова бјегства. На њему је написано овим патријархом сопственоручно сљедеће:

Помени смѣреннаго Арсенїа архїепископа нꙁобраꙁисе въ лѣто господнѥ ҂аѱке.

У село Мушниково. *)

У Призрену код г. Симе А. Игуменова храни се поменик из св. Тројице, манастира, о кои је била рјеч више. Читајући овај поменик овде на мјесту, чудим се како је православље падало у турско време. У поменику записана су имена хришћана од таких мјеста у којима сад није остало ни једне душе хришћанске. Да пребројимо ова мјеста, где су били хришћани, а сад већ нема ни једнога: — Качаник, Полог (у пећском округу), Меквец (Медвеце), Мачешево, Пагаруша, Сопотинце, Коштанево, Скоробиште, Топољане, Стратиновце, Заплужане, Језерце, Јабланица, Непробиште, Гиновце, Добродољане (ово је село, о кои је била више реч), Лесковце (један сахат од Призрена), Грјековце (и о овом селу говорено је више), Острозуб, Монастирица, Кошаре, Грнчаре, Билуша, Гунцате. Ладловиће, Јањево (овде су сви латини српске народности), Ново брдо (потурице) и Хоча Заградска. У колико је жалост, што се изгубило православље у овим чистим српским селима, у толико је још више жалостно, што у већој части ових села више се не чује српска рјеч. С промјеном вјере промјењивали су свој матерњи језик на језик арнаутски(!)... У осталом узимајући у обзир стање хришћана овде у 17-ом веку и половини 18 вјека,

---

*) По каквом је узроку овај антиминс пренесен од села Мушниково у цркву Богородице с. Пећице, не зна се. У селу Мушникову има Турака, ал има и до сад Хришћана: 50 кућа и 15 кућа потурица. — У селу Грековце, поменутом више, — сад су сви Турци и језик арнаутски. Српски не зна ниједан од њих.

кад је побјегао втори патријарх Арсеније Чарнојевић 4-ти, кад је била укинута већ народна нећска српска патријаршија, узроком фанариотских интрига, кад су народни учитељи били гоњени, кад су јаничари и арнаути с једне стране, а грчке владике с друге — наваљивали на српску народност, баш је чудо и то, што је српска народност овде још жива и што није угинуло православље са свим... —

У истом „поменику" на особитом листу има сљедећа забелешка: Въ лѣто ҂.ζпг. беше крепки глад и пагуба отъ Измаилтенъ, ѩкоже нѣсть езику сказати мощно таково зло и озлобленїе." Ову је забелешку написао монах Пахомије.

На крају овог „Поменика" стоји још ова забелешка: „овое уписано въ лѣто 7073."

Азъ смѣренни епископъ положкы богохраннмаго мѣста Хтетова (Тетово, по турски Калканделен) уписахъ себе въ свѧтоую проскомидїю и въ съборны поменикъ и потом въ спомѣну нѣкое милосрдїе сътворити своеи души. и приложити уастному монастыроу, свѧтѣи и живонаучелнои троици, доходьмь ѿ годища по два товара вина и по товарь пшениціе, и пакы по моеи съмрти що годѣ есть мое коуплюено нивїе (мора бити њиве?) и лозїа оу лѣшькъ (манастир св. Атанасија један сахат од Тетова), приложихъ сему вишереченному монастыроу свѧтѣи Троици, називаемои Роуснискои, въ области призрѣнскои и твоми тои потвьрдити да естъ проклетъ отъ св. троицѣ и всѣхъ свѧтыхъ и сїе реуесе и уписасе въ лѣто .ζог. еже быти въ всако потрьжденїе и съхраненїе св. манастыру отъ ниа (нынѣ?) и въ вѣкы: — и ту се обрѣте всеосщенныи митрополитъ призренски кѵръ Методїе и въсеосщенны епископъ вранѧньскы кѵръ Софронїе при игумену Мартирїю." —

Ево вам, љубазни мој пријатељу, на први пут шиљем забелешке сабране овде, за које сам вам казао. Други пут ћу пратити превод фермана којим је укинута српска патријаршија: љубопитан документ! Само молим вас постарајте се наштампати ове забелешке. Надам се да је вредно да се изнесе на јавност.

Призрен 4-ог Октобра 1873 г.

Ваш предани слуга
И. Јастребов.

Шаљем вам надпис са гроба из цркве св. Ђорђа, у селу Речанима, где смо били заједно:

ВОЕВОДА ЛУЗЕ БЕ (искварено)
ЅРО (искварено) ВИК ВЕУ-
НА МУ ПАМЕТ.

ПРЕСТАВИ СЕ РАБЬ БОЖЇ ВОЄВО . . . . Я ЛѢТО ЅѠѲѲ МЕСЕЦА ДЕКГ.

У једно са овим шаљем и надпис са нађенога у земљи звона:

СИЇЕ ЗВОНО: СВЕТОГА: ОЦА: НИКОЛАЕ: ИЖЕ: ИМАТ ЛѢТО: .ЅЦМ.: .АІ. АВГУСТА: ВСѢКОЕ ДИХАНИЕ ДА ХВАЛИТ: ГОСПОДА ХВАЛИТЕ: ЕГО: ВОКУАМ ВАЛѢ ДОБРО ГЛАСИИК ТЕБЕ ПОДОБАЕТ ПЕСЕН БОГУ ХВА-
ЛИТЕ ВСИ АНГЕЛИ КЕРУФИМИ И СЕРАФИМИ.

ВѢРНЫЇ: РОП,

и толковање скраћених писмена;

П: Ѵ: К: Х: Ц: С:

Ї Н Ц Ї: ЇС: ХС: Є. Ѡ.

Д. Ѵ. К. Х: Х. Х. Х. Х.

Ц. Ц. Ц. Ц. Н. Н. Н. Н.

Б. Б. Б. Б. С. С. С. С.

К. К. К. К. В. В. В. В.

Д. Д. Д. Д. М. Л. Р. Б.

Ѵ. Ѵ. Ѵ. Ѵ. Р. Р. Р. Р.

П. П. П. П. П. В: П. В:

Н. Ц: Ѣ. Х. В: Н. Н. Б. С.

Б. С. Т. Б. Д. Н. В. Х.

Д. Ѡ. К. Б. Т. Ѡ. М. Б.

Г: К. В. Р. Х. В. К. В. П.

Б: М. Д. Д. П. М. С. Д.

Б. Б. Н. В. М. К: В. В.

В. В. Н. Н. Н. Н: Ѡ. О.

О. Є. С. В. Я. В. С. Б.

Л. Ц: Б. Н. Д. К. Д. Ж.

С. М. С. Х. П. В. С. Х.

П. В.

Толковање овим словима.

Похвала Чесному Кресту Христову Цар Славни, Ісус Назарениш Цар Іудејски, Ісус Христос. Елена Обрете Древо Чесни Крст Христов, Христова Хоругва Христијаном Хвала. Царски Цвјет Црквам Цвјетим, Невидими Непостижими Неизглаголани Неизчезни, Биљег Божји Бист Бјеси. Спас Сodјела Сеп Сатане. Крест Крепост Константину К Вјерје, Вјерујушгим В Него Веліје Веселије, Добро Древо Дијаволу Досада, Место Лобно Рај Бист, Часна Чест Часним Чeловјеком, Радост Речена Роду Реченому, Поју Поклањајусја Почитају Подножију, Пут В Рај Перви Вистоже Началствујет Цар Возшед Христос Вознесесе Наместа Надежда Бегајет Сего Бесовскаја Сила, Тре Богатоје Древо Нанемже Вознесесе Христос, Древо Обоштреноје Кровију Боготочноју, Тре Остри Меч Бесом Губитељ, Крест Возноситсе Радуетсја Христијанскаја Вјера, Крест Возноситсе Падајут Бесове, Мала Должина Должни Побјеждајет Мира, Сије Древо Бијет Бјеси, Начало Вјери Мојсеов Крест, Всјем Вјерним Возвраштеније Врај. Ношт Невједјенија Низлагајет Нуждеју, Обрјетени Обрјетчтељ Обрјетајесја Еленоју. С Древаже Всја На Древје Висит Син Божји, Ангелски Цар, Бог Превјечни, Десница Крјпка, Древо Жизни Спасеније Миру, Свјет Христов Просвјештајет Всјех, Сњед Христос Положен В Гроб.

По заповѣсти мнѣ смиренаго Х. Рафаила Ігумена м: с. с. патриаршие.

12. Октомбра, 1873.

II.

Превод фермана којим је укинута српска патријаршија.

На жалост, међу ферманима који су се сачували у пеђској патријаршији, није се нашло ни једног фермана, које су добијали србски патријарси од турске владе ради утврђења својих у званију патријараха. Али су такви били до 1829 г. т. ј. кад је Хусеин-капетан (Бошњак) похарао Пеђ. — Настојатељ пеђске патријаршије Рафаил Тонић причао ми је, да је бивши у то време настојатељем о. Саватије од страха од Турака Бошњака, који су пролазили преко Пеђи враћајући се с Косова после побједе над царском војском и који су њега ухватили као човјека сумњивог и држали не мало време под затвором, — спалио много фермана, из којих неки су били големи и златом украшени са царским турама. Овакву штету за историју србску учинио је он још и због тога што је управо полудио од овавког страха...

Али су неки фермани остали здрави (12) и до сад, међу којима има и тачан препис*) берата даног митрополиту Гаврилу на званије митрополита призренског, баш у време укинућа пеђске патријаршије. Овај берат за нас је важан за то, што се до сад незна како је укинута пеђска патријаршија, какве је узроке грчка патријаршија представила султану да достигне своју цељ и још због године, у којој је укинута, јер многи погрјешно стављају број година. Овај берат послужиће за

*) Копија је писана у Стамболу на исти начин као и сви берати — црвеним и црним мастилом; само нема на врху берата нишана царског (ту ре), премда је остављено мјесто за ову ту(г)ру и казано је, да је овај нишан царски. —

ред особитих чланака о стварности или измишљености узрока, који су руководили патријарха грчког и о том, ко је баш крив био такоме стању пећске патријаршије, које су изобразили Грци султану. — За зад само представљам читаоцима препис овог бerата у најтачнијем преводу с турског.

Осим фермана оставших до данас у српској пећској патријаршији, сачували су се у дечанској лаври, задужбини српског краља Дечанског, многи фермани, који могу служити податцима за историју цркве у Старој Србији. Још нико није могао прочитати и разумјети ове фермане, за то сам ја узео на себе труд прегледати их и изнети на јавност садржај њин. Надам се, да ће овај труд бити од користи за изучавање српске црквене историје.

I.

Најтачније посрбљени с турског „препис берата истоветног у свему са ориђиналом“, (издатим од султана Мустафе III-ћег (1757—1774, 1171—1187) о присаједињењу пећске патријаршије к цариградској):

A.) — „Цариградско-грчки патријар са синодом митрополита станујућих овде у мојој царској престолници, представили су у мој царски диван потврђену печатима молбу оваквог садржаја:

„Како је већ нестало патријарха над митрополитима налазећим се у (потријаршијској) области пећској, то неки у течају последњих двају година — сваки својим средствима — назначавајући кандидате на престо споменуте патријаршије, учинише од ње извор грамзивог прихода; а они, који су постајали патријарсима, стараху се само о својим интересима, скупљајући новце од подвластног им народа (рајà) преко одређене им у бератима таксе. Други опет узимали су у зајам од разних лица по колико су год више могли, дајући зајмодавцима признанице у име па-

тријаршије и никоме не давајући ни једног акче, доводили су исту до сиротинства и пропасти. Неки опет из туђина, учинивши се патријарсима без икаква на то права, тек помоћу изјаве од понеког округа, из користољубивих намјера, чинили су такође од своје стране насиља народу и, увећавајући дугове патријаршије, уваљивали су ову последњу у највећу сиротињу и немогућност плаћати натоварене јој дугове. Преко свега тога, такви људи дошавши до звања патријарховог, будући међутим из простог неизображеног сталежа, дакле не будући ни најмање спремни за тај високи чин и при том, не припадајући к монашеском реду, постали су предвјесницима латинства међу рајом (православним хришћанима), код које се заиста већ и очитовао покушај напустити православну вјеру. Па не буду ли од сад предузете све потребне мјере за одомаћивање сталног мира и поредка међу тамошњим хришћанима, то ће још жалоснији постати њихов положај, који им и онако прјети са савршеном пропашћу, као што се то јасно види као божи дан.

„Па за то, да се махом спрјечи такво неповољно стање стање ствари т. ј. да се предостави закриље и заштита (обрана) хришћанима и да се утемељи добар поредак међу њима, пећски патријарх Калиник[1]), нишки

[1]) О овом патријарху Калинику није сачувано никакве забелешке, којом би се могла попунити указања књиге сачуване у пећској патријаршији под именом „Обшти лист“, који је наштампан г. Милојевићем у Гласнику XXXIV, 1872 год. — Само у Дечанском манастиру међу ферманима сваке сорте нашао сам једну бујурулду (исправу, коју дају губернатори) а у којој се спомиње како о Калинику, тако и о његовом предшественику — Василију Бркићу. Ова исправа од 1178 г. сефера 16 д. (1765 г. у Февруару?) подписана је Кахриман-пашом, којом он у одговор на тужбу дечанског братства о том, да нови патријар Калиник тражи од њих новце само због тога што су они по властитој (собственој) вољи и жељи прије давали нешто бившем патријарху Василију, (у тој исправи) пише њима; „ако у новог патрике у берату стоји

митрополит — бивши пређе пећским патријархом — Гаврил[1]), скопљански митрополит Константин, босански митрополит Серафим, ужички митрополит Митрофан, биоградски митрополит Јеремија, самоковски митрополит Неофит и ћустендилски митрополит Гаврил — сви осам поименованих митрополита, дошавши сад овамо у моју царску престолницу, лично су поднијели потврђену с печатима молбу о томе, да се пећска патријаршија заједно са својим митрополитима присаједини к цариградско-грчкој патријаршији, те да у будуће непосредно цариградски патријар заједно са својим синодом из митрополита мени представља о пословима и особитим потре-

да ви дате, треба да дате; ако ли не, не дајте; али му се не замеравајте." — Како се види, и овај је патријарх Грк за вријеме свог кратког пребивања на престолу отворено радио, да сбира пара од сваког од ког је само могао, прије него што је извршио своје замишљаје (по упутству цариградског патријарха) о коначном уништењу патријаршије и договора о томе са подвласним пећској патријаршији митрополитима Грцима...

[1]) О овом је митрополиту Гаврилу 3-ћем, који је бир патријаром 31-им, у „общтем листу" казано: „тои враг и разорител нашоі клими... ни іедннаго од архіереи в мирѣ неостави но некія с царскою властію и въ заточеніе посла. Такожде и од началнѣиших мирских наипаче в Босніи и всю климу в последняя приведе смущеніе и разореніе и престолъ под тежчаішіи дугъ ваведе. Бяше бо и завистань рода нашего хотя и надѣяся изкоренити србскіе архіереи поставиль же Грековъ"... и за тим, кад је на-ново постао патријаром по реду 34-им у истом листу о њему је казано: „Гаврил 3 од султана Сулејмана (мора бити — Османа 3-ћег). Сего ради вся время чрез лѣт пят бист великое паденіе и раздоръ во вси клими свящеиим и мирским. Патријаршія же в последнее запущеніе приде. Еще же реченному антипатріарху Гаврулу во царствующемь градѣ сущу в началѣ лѣта 1758 в првом числѣ Марта патріархомъ вселенскими соборомь осуждает ся Гаврил за отятіе епархіи Белградскія уж датія Кирилѣ архидякону Іоаникія Халкиданскаго чрез прежде бившаго его антицесара Паіса и од патріаршескія власти низложенъ и нишскую епархію воспріял паки за свое препитаніе."

бама њиховим (митрополитским), о назначењама и оставкама њиховим, по уставу монашком (црквено-јерархијском). Уз то, да се у епископски биљежник (протокол) упише овај услов: „никад никоме више да се не даје (засебно) та патријаршија, ни на какву и ни на чију молбу.“

Из снисхођења према њиховим положају издан је ферман украшен са свјетљејшим мојим знаком, о уништењу пећске патријаршије, која се има избрисати из биљежника и присаједините к цариградско-грчкој патријаршији

Овом приликом не могу да не кажем о погрјешки у многим мјестима (у историји цркве старозавјетне и новозавјетне за учећу се младеж стр. 130, Београд 1865 г.; у „Православном обозрјенију“ за август 1868 г. у чланку: архијепископи и патријарси српски; у „Дечанским споменицима“ дечанског архимандрита Серафима) да се овај Гаврил потурчио. Очевидно је да се ова погрјешка почела распрострањавати из небрежно састављених забиљешки нађених међу артијама епископа Г. Л. Мушицког и печатаних у „Гласнику“ VI, 1854 г., као прилог к историји србске јерархије, (види стр. 46) гди је казано: Гаврил, Грекъ, хромый, иже потурчися 1762 г. и нареченъ бысть Мехмедъ ефенди.“ — Као год да му је баш овог још и не достајало, те да постане два пут патријаром на несрећу народа србског Гаврил; али није истина да је он „изневјерио свету цркву“, као што, бајаги, предање казује. Таког предања овде се у Старој Србији није сачунало ни међу хришћанима, ни међу потурицама. Није могуће замислити, да се овакав крупан факт из историје Старе Србије овде могао заборавити, кад баш то није толико давно могло бити, већ само прије некаквих 110 година. Ниже сљедујући фермани свједоче, да је Гаврил бивши патријар пећски још много година после уништења пећске патријаршије био митрополитом нишским. Дакле није истина да се потурчио: а и у обште треба казати, да није из патријарха пећских, ако су и били Грци, нико није изневјерио свету цркву. И без тога давали су они доста узрока, да се хришћани турче, или промењују православље на латинство... У осталом ја могу казати само то, што је казао и писатељ споменутих биљежака да су „Греки родом епископи по Сербіи (много бо суть) возставше идоша къ патріарху Польскому Самуилу Мекнеду и обявиша, что Сербина не хотятъ имѣти за патріарха, да оная патріаршія со всѣмъ упразднится“, (Гласникъ VI, 1854 год. страна 46).

ради закриља раје, што ће се и забиљежити у одређени за то биљежник.

Почем је дакле споменута патријаршија у сљед изданог височајшег фермана сад присаједињена к цариградко-грчкој, то из 90 хиљада акче, одређеног прихода од пећске патријаршије, 65.940 акче, као сума одређена одавно на издржавање јаничара станујућих у Дербентихане (Дервенти?), Рогатици и новом Горјану (Горажда?), спадајућим у новопазарску капетанију босанског санџака (области), мора се плаћати као и прије на ту исту цјељ. Осталих 24.060 акче цариградско-грчка патријаршија мора сваке године предавати у мојү царску благајницу; а да не би узалуд пропадао мири-пешкеш (новци, које су плаћали епископи за фермане, којима се утврђују у своме чину и званију, у благајницу, под именом дара) од пећске патријаршије сад већ укинуте, изабран је по општој жељи народа (?) из шест тамошњих окружја — призренског, новобрдског, приштинског, пећског, вучитрнског и ђаковачког — показатељ овог височајшег фермана — достојни примјер за народ хришћански — монах Гаврил, који да сврши последње дане живота добром (т. ј. да се потурчи*) и назначен за митрополита означених окружја, са преносом на призренску митрополију из истих окружја састављену и мирипешкеша досадашње патријаршије.

Од сад се укида и само име уништене пећске патријаршије и ако би ма ко доцније захтјео подигнути исту као засебну патријаршију, макар и са увећањем њеног имања и прихода, или из каквих год побуда, или са тајним намишљајем: то ради обране и закриља раје, нипошто не треба давати пролазка молбама и представкама о томе, нити стављати на њима званичног упутства по

*) Управо ову мисао има арабска изрека: „хутимет 'авакибуху биљ-хаир", кад је Турци употребљавају уз имена овију знатнијих људи из хришћана.

надлежности за извршење, нити пак записивати их на странице биљежника званичних. Шта више: кад би се случајно нашла молба о томе, макар и са којим писменим обиљежјем на њој, на сваки начин одмах да се одузме натраг; а да ће канцеларија неизоставно и управо овако поступати у сличним приликама, овај закључак нека се запише у биљежнику њеном и нека се обзнани народу по свима тамошњим мјестима.

Да се такав поредак у току тамошњих ствари као законити — ако хоће Бог — установи, цариград.-грчки патријар у заједници синода из митрополита најпонизније молио је, да се повјери монаху Гаврилу митрополија из споменутих шест окружија састављена, зашто ће се предати у новцу 100 хиљада акче у моју цареку благајницу, као мири-пешкеш који је пренесен на исту митрополију и да се именованом митрополиту на ново изда берат сличан са бератима какве имају остали митрополити, који су подвласни цариградској патријаршији.

Из нађених биљешки у биљежнику моје царске благајнице, у одјелу прихода од епископа, очитовало се, да је пећска патријаршија давала по 100 хиљада акче годишње, као мири-пешкеш, из које се суме 65.940 акче одвајало под именом оџаклика на издржавање војске у напред споменутим мјестима, а 24.060 акче морао је у моју царску благајницу слати вишеименовани монах Калиник.

И тако, изданим ферманом писаним 6-ог Реби-уљ-ахра ове 1180-те године о томе, да се то избрише из биљежника, да се новци одређени на издржавање војске и на мири-пешкеш пренесу на споменута мјеста, која ће се записати у биљежник према смислу поднешене молбе и да се изда берат, у који да се упишу и ови закључци, пећска је патријаршија укинута, избрисана из постојећих биљежника и присаједињена к цариградско-грчкој

патријархату. Због тога из суме 90 хиљада акче, као прихода од пеħске патријаршије, од сад ħе 65.940 акче, одреħених на издржавање јаничара у означеним мјестима, царигр.-грчка патријаршија дужна бити издавати на издржавање те војске, по смислу берата, на коју суму добијаħе од исте војске признанице са узакоњеном биљешком на другој страни њихових берата. А 24.060 акче одреħених да цариградска патријаршија плаħа своје дугове при извиħању рачуна, они, који ħе у будуħе бити патријарсима, дужни су издавати у моју државну благајницу свакад у почетку мјесеца Мухарема, као и калемије (канцеларијска такса од прихода са властитих имања по 10.|°) у одреħеним за то мјестима па у вријеме свакогодишњих прегледања рачуна у канцеларији, да им се издају преписи (копије) истих рачуна подписани и потврħени печатом и тада да се уписује у нарочити биљежник о наплати њиховој са благајницом.

Споменута сума од 100 хиљада акче, која се узима од епископа као мири-пешкеш, плаħена је споменутим монахом Гаврилом мојој царској благајници и издана му је нарочита признаница од канцеларије благајничке; а он је назначен митрополитом над шест окружија: призренским, новобрдским, приштинским, пеħским, вучитрнским и ħаковачким, у сљед поништења самосталности пеħске патријаршије изданим ферманом царским, с преносом 100 хиљада акче мири-пешкеша од бивше патријаршије на поименована окружија.

Ове 1180-те (1766) године 9-ог дана Реби-уљ-ахра дајемо ми овај царски ферман и заповједамо: бити реченом монаху Гаврилу — да му се сврше последњи дани живота његовог добром — митрополитом више споменутих градова — Призрена, Новог-брда, Приштине, Пеħи, Вучитрна и Ђакова, са правом слободно вршити дужности митрополитске, према обичајима и законима од давних

времена постојећим за рају (хришћане). У свима пак мјестима истој митрополији подвластним, хришћани (раја) — мали и велики, епископи и попови, монаси и монахиње са игуменима њиховим, морају га признавати као свог митрополита, не противити се његовим правима, не противрјечити његовим наредбама о стварима вјерозаконским и неослабљавати у послушности, већ да су му увјек понизни. Епископи налазећи се у окружијама призренском новобрдском, приштинском, пећском, вучитрнском и ђаковачком, морају по пропису вјерозаконских устава својих признавати га као свога митрополита и обраћати му се са упутствима у вјерозаконским пословима, јер он има право промјењивати их и постављати, тако, да му нико сметати не може.[1])

У мјестима подвластним овој митрополији нико не смије без особитог налога мога отимати цркве и манастире од старине у његовој власти налазеће се; нико не смије стављати препоне за понављање истих по пређашњем плану њиховом одобреном у закону; исто тако полицајни званичници не смију чинити никаквих насиља црквама и манастирима, позивајући се на то, тобож по смислу бујурулди (исправе губернаторове) дужни чинити истраге у њима, кад се тога ради требује особити мој ферман.

У послове односеће се на вјенчања и разводе међу хришћанима оба пола, нико се не смије уплетати, осим овлашћених на то од митрополита лица.

[1]) И ако је садржај оваквог фермана већ преведен са грчког језика на талијански, а са овог на српски и штампан у Гласнику кн. IX-ој и кн. XI-ој 1859. год., ипак не налазим сувишним превести га на ново, са свима условима налазећим се обично у свима ферманима који су митрополитима издавани; тим више, што у штампаном прије ферману у Гласнику није тачно преведено, а неки опет термини, као: урфије, касабије, парсије, заими и т. д. нису ни најмање протумачени. —

Кад когод из свјетских, или из свештенослужитеља пред смрт остави ма какав посљедни завјештај на име патријара, митрополита или епископа, но њиховом вјерозаконском обреду: исти завјештај мора имати силу закона, и свједоци од хришћана грчког вјерозакона могу бити саслушани.

Ако когод из подвластних овоме митрополиту епискона, монаха, попова, калуђерица и игумана учини преступљење противу вјероисповједног закона, а митрополит им одреди ту или другу казн, са обзиром на вјерозаконске установе: нико му не може бранити, нити му се у то уплетати, него ће напротив радити да буду издржане одређене митрополитом казни поповима, или њиме овлашћеним лицима, које они заслужили буду благосиљањем незаконитих бракова, или пак таквих, који се не дозвољавају хришћанима без особитог дозволења митрополита, или без његовог знања.

Какве год да поникну тужбе на митрополита, или на његове опуномоћене, или на кога год из његових људи, а тичу се вјерозакона, исте тужбе не могу се извиђати у мјестима њиховог становања, него ће се достављати у мој царски диван на преглед од мојих везира и кади-аскера (врховне судије у пословима вјерозаконским; њих има свега двојица: један за Румелију, а други за Анадол. Они су чланови највишег турског вјерозаконског суда, кога је глава сам Шеих-уљ-исљам); јер те врсте парнице подлеже прегледу мога дивана у мојој престолници налазећег се, због шта се и забрањује помјестним властима примати их ради ислеђења.

Нико не може чинити никаквих сметња поповима кад буду назначени у мјеста свога службовања; нити својим милбама изнуђавати од митрополита да овог или оног калуђера постави за епископа; или га присиљавати да једног свештеника ослободи од његове свештеничке дужносви, а

на његово мјесто да постави другог; или га принуђавати да за коју год цркву назначује свештеника не по свом избору. —

Помјестне власти дужне су административним начином бити на руци изашиљаним ради сбора свакогодишњег пореза од епископа, калуђера, свештеника и свјетовних лица митрополитовим пуномоћницима, кад год они посао врше, или кад наплаћују старе дугове од истих лица. Дакле сваки порез од хришћана, сваки доброводни дар (уписана милостиња), приход од сабора код цркви (од панађура), добитак од брачних дозволења и приход од манастира, који припадају митрополиту или патријаршији, по смислу давнашњих обичаја и по пропису берата, морају бити наплаћивани без сваке препирке. —

У мјестима подвластним митрополиту, по неки од свештеника и калуђера, који су се одрекли свјетског живота, дозвољавају себи скитати се из једног мјеста у друго и тиме причињава многе распре и немире. Такве на захтјевање митрополита, а према пропису вјерозаконских установа њихових, увјек казнити и забрањивати им скитање, враћајући их у манастире у којима су прије живили, те да се више не скитају по својој вољи а против црквених правила. —

По некад свештеници и калуђери с дозволењем митрополита одају по кућама хришћанским ради свршавања разних обреда: ни кадије (судије), ни наиби (њини помоћници), ни мутеселими (подгубернатори), ни капудалери (дворски камерјери), ни мутевелије (управитељи властите султанове имаовине непокретне), ни субаше нити когод од полицајних званичника (эхли ўрф *), не могу им забрањивати да међу хришћанима врше све, што постојећа правила и поредак, у смислу давнашњег вје-

*) Обје ове рјечи замјењене су у Гласнику (књ. IX) са речју урфије, која такође није истумачена.

роучења њиховог захтјевају. У опште свуда у богохранимој држави мојој мора се увјек поклањати довољно пажње према пословима живеће у истој сиромашне раје, имајући пред очима њено унапређавање и поштравање. —

У пословима о приходима, расходима и свакој имаовини црквеној, да се мнење оних, који у званију патријарха буду, не узима као претежније, решавајући, већ обзирући се на постојеће вјерозаконске установе њихове, мнење синодалних митрополита у свима те врсте пословима нека се као пуноважније држи. Па како је синод увјек одговоран за све дугове црквене, то се и печат цркве патријаршијске свагда повјерава синодалним митрополитима, дл они знају за новце у зајам и са каматом (интересом) узети. А имајући по врх тога у виду и ту околност што је синод од свију насилничких насртања обезбеђен, а има у рукама печате од свију манастира у мојој држави, без ичијег туђег учешћа у томе, за то је и печат цркве патријарске повјерен њему као и до сада т. ј. увјек ће га чувати они митрополити, који као чланови синода избирани буду, како би само они одговорни били за свако црквено имање и за сваки црквени дуг. Према томе, молбе патријаршијске у заједници са синодом, а потврђене признаним печатима, о пословима манастирским, сматраће се као сасвим пуноважне и свима разноврстним представкама и извјештајима даваће се законити пут и моћ.

Не забрањивати митрополиту и свештеницима читање еванђелија по кућама, само ако тиме не чине велике галаме. Полицајне власти које захтјевши само узнемиравати хришћане, насрћу на ове за то, штò они из својих кућа иду у поједине или засебне куће (богомоље), у којима укупно богослужење (литургију) врше, читају еванђелије, вјешају кандила, пале свјеће, стављају иконе и анолије (?)

(ескемле,*) простиру (навлаче) завјесе, сагорјевају тамјан и каде и носе у рукама палице; од сад више ништа од тога да не чине; исто тако мири-мирани (губернатори) и друга овлашћена лица у намјери притиснути имање, да не чине никаквих насиља и да не траже новаца на њихове богомоље на незаконити начин и таквим средствама. Овај параграф нека се придода к условима уписаним у прије изданим бератима и нека се упише у надлежни биљежник. У опште од сад да не буде насиља, ни присиљавања, противних овоме ферману.

Митрополитовим векилима (пуномоћницима) и осталим људима, кад их они шаљу ради сбора обичне мирије своје, морају се давати спроводници, или пратиоци; а кад ови мирију купе, нико из полицајних званичника да не насрће на њих, с тежњом отимати им скупљене новце, па макар сбирачи мјењали хаљине и носили оружје, ни у томе да им се не чине препоне. —

Нико из хришћана не може бити на силу потурчен, осим ако он сам то зажели.

Ако у мјесто новаца у име обичне мирије митрополитове даде когод његовим пуномоћницима, или коме год од његових људи, материја, или хаљине: нико од званичника не смије насртати на ове људе, да им на силу наплаћује ђумручке таксе и бач на стражарама поред главних путова и око већих градова на означене ствари (Бач — такође ђумрук наплаћивао се од свега што се год означеним путовима проносило или провозило), као ни у пристаништама и свима ђумручким станицама ништа да им се ни као дар не узима.

Званичници на ђумручким станицама и пристаништама, као и каваси, не могу потраживати ни ђумручке таксе ни бача, за ствари које се проносе митрополиту као дар

*) Буквално: клупе (или столови, које Грци стављају дуж црквених дуварова изнутра). —

или милостиња, као на прилику: с меда, масла, шире и др.; нити од ових истих ствари, кад их митрополит од свога имања добија. —

У располагање митрополије, манастира и цркви са њиховим властитим имањима, као: виноградима, баштинама и чифлицима (пољским добрама), нико се не може уплетати. Јер се црквама и манастирима предоставља подпуна слобода да самовластно располажу са свима имањама добијеним по завјештајима — пољама, њивама, воденицама (млиновима), панађурима (т. ј. сбором у време сабора код цркви), кућама, дућанима, разним стварима новцима и живином сваке врсте.

Тужбе паша, кадија и наиба против митрополита и његових епископа, као и извјештаји првих о рђавом владању кога од последњих, а такође и њихова тражења да се митрополити или који од епископа пошаљу у заточење или да се промјене, неће се сматрати као пуноважна, докле год се не освједочи истина података; па и тада ако би некако издан био ферман, да се исти не извршује, нити да му се даје значај. Најпосле, ако се под прошавшим или доцнијим бројем, ма на који начин покаже мој налог, свакојако се забрањује остваравати га онамо куд буде на извршење упућен. —

Кад који из хришћана у написаном за живота духовном завјештају своме остави ма што патријару, или митрополиту, или епископу, или црквама, после смрти његове завјештано мора бити одузето од насљедника његових законитим путем. У случају смрти мужа или жене одређене им порезе под назвањем портаси (порез на свака врата од хришћанске куће) а парсије (т. ј. нарусије — драговољни упис монастиру) морају се такође административним путем наплатити од насљедника умрлих. —

Обзнањује се свима епископима, свештеницима, калуђерима и осталиммирјанима живећим у подвластним спо-

менутом митрополиту градовима, окружијама и селима, да се осим уобичајених сваке године новчаних сборова са панађура, ајазми (лечебних извора), од првог, другог и трећег брака, с добровољним даровима и порезама од кожа — (зарари касабије — касапска штета; јер Турци нису могли клати свиња, од чега су били у штети, те због тога су ту штету (зарар) морали од хришћана наплаћивати митрополити!?), сваки хришћанин мора сваке годиие патријаршији плаћати по 12 акче, а сваки поп по један алтин (дукат); исто тако и мирјани и попови морају сваке године по толико плаћати и мирополиту. А ако који од хришћана у мјесто тога пореза буде давао у житном зрневљу, у врјеме преноса жита, или масла, или зејтина, неће се наплаћиватини ђумручка такса, нити бач.

Како су полацајни званичници вријеђали и оштећавали кад самога митрополита, а кад опет његове овлашћене људе у врјеме сбора свакогодишњег од цркви и села, у врјеме сбора новаца са вјенчања и свију у опште или засебно узетих прихода, због тога се од сад свако насиље забрањује: нико нема право сметати им у томе својим уплетањем, нити смије насртати на њи и забрањивати им то. —

Ако неки од хришћана пожеле живити у задрузи, изабравши себи једно лице за старјешину васколике породице или задруге њихове, па било то у врјеме сбора мирије, или прије тога, не треба сметити њиховој жељи, само ако се тиме не смањивају приходи које они плаћају. —

Не могу сметати сбору споменутих пореза од хришћана власници зијама[1]) и тимара[2]) из тога узрока што

[1]) Зијам — пољска добра која су давана у Турској за војничке заслуге, најмање за 2.000 аспри за годину, али под условом, да у врјеме рата о своме трошку дају одређену количину војника.

[2]) Тимар — и ово је награда војничким званичницима у разним одкупним изворима, које се њима давало, са обвезом,

неки хришћани живе на њиховим земљама и селима, као радници, слуге и орачи, као што су то већ неки чинили забрањујући хришћанима плаћати одређени им порез.

Кад се догоди да се изроди распра између договарајућих се страна о браку, или разводу међу хришћанима, па митрополит, или њиме овлашћена лица, ради помирења свађених, према црквеним установама принуде на заклетву једну страну, или осуде да се казни т. ј. да се одлучи од цркве (афорос): онда се кадије и наиби не могу уплетати у то.

Без дозволења и знања митрополитова нико из подвласних му свештеника не може свршавати над хришћанима црквеним установама не дозвољених брачних обреда. Јер сваки хришћанин по гласу тих установа може се само три-пут женити, а четврта је женитба забрањена црквеним законом. Самовољно разводити се са законитом женом и узимати на њено мјесто другу, ни по што се не дозвољава законом и који год тако узраде, подвргавају себе заслуженим казнама.

Кад по смрти епископа, свештеника, калуђера и калуђерица митрополит за своју мирију од њих задржи њихове новце, ствари, коње, непокретно имање и све што у ред црквенослужитељских ствари спада: ни чувари скривници (бејтуљ-маљ), ни руковатељи посмртним имаовинама (касама), ни управитељи вакфа (на благотворне сврхе одређених имаовина), ни падзиратељи (ђумручки),

---

да за сваки 300 аспри од годишњег прихода те аренде морају у ратно врјеме послати у војску по једног коњаника војника, а и сами морају ићи. До скора су овамо код нас постојали тимари, али су то била пољска добра, с којих је тимариот узимао десетак од свију производа, па су им та добра преје 20 година — бар у Ст. Србији — одузета у државну својину, а тимариот је добио у накнаду одређену пенсију годишњу док је жив; после смрти његове прекидала се и та пенсија. — Види се, да су већа била добра која су добијали зијами од оних, која су давана тимариотима.

ни војводе, ни субашије (полицајни надзорници за села), ни други различни казначеји, не могу изјављавасти, да то право осим њих другом не припада. —

Како је црквеним законом забрањен улазак у цркву онима из хришћана, који својевољно, против црквених установа, ступају у не дозвољени брак; због тога, пошто такав умре, ни кадије, ни наиби, ни друге власти, ни са упливом богатијих људи не могу присиљавати свештенике да над умрлим опјело врше.

Ако се епископи или свјештеници у вријеме плаћања одређене мирије томе успротиве, те по пропису црквених установа буду за то казњени, или лишени чина, и њихова мјеста буду дата другима: нико не може томе сметње правити.

Нико се не може уплетати ни у то, кад од стране митрополита коме год од хришћана, ради његовог исправлења, буде, по пропису вјероисповедних правила, послано запретно (одлучавајуће) писмо.

Ако когод од хришћана науми оженити се против црквених закона, те оде у друго мјесто да своју намјеру оствари, ни тамо не може бити вјенчан. —

Кад когод од хришћана остави по духовном завјештају трећи дјео од свога имања црквама, или монастирима, или патријару, или митрополиту, или епиукопу: у таквој прилици допуштају се ради свједочанства пред судом и лица грчког вјерозакона и саслушавају се.

На захтјевање митрополита од полицајних власти кога год од епископа, свештеника и калуђера, морају се све нужне мјере употребити, да му се захтјевано лице одмах у руке преда.

Нико не може сметати митрополиту кад он прегледајући црквене и манастирске рачуне, за упропашћавање црквеног блага промјени настојатеља и другог на његово мјесто постави.

Нико из придворних слугу и осталих не смије присиљавати митрополита, да га против своје воље и преко уговора особито узме себи за каваза. —

Нико такођо не смије отимати ни коње, ни мазге, ни од митрополита, нити од слугу његових.

Ни војнички ни полицајни званичници не могу обремењавати којекаквим тешкоћама кућу у којој митрополит станује.

Ни мири-мирани, ни мири-лива (дивизиони ђенерали), ни мутеселими, ни мутевелије, ни назири (директори), ни војводе, ни сердари, ни заповједници суланске гарде (хасаћилерин пустаки), ни заповједници јаничарски, ни полицајне, ни сеоске старјешине — најкраће: нико не смије забрањивати митрополиту да носи своју палицу (патерицу), нити смију насртати на њега за то. —

И нико не смије према параграфима овог царског фермана мога ни под каквим предлозима, узроцима и изговорима сметати му да ужива и да се користи предостављеном му слободом. —

Испуњавајте предписано и вјерујте моме свештеном знаку.

Дано у богхранимом Исламболу.

Б.) — Ферман који је дан нишком митрополиту Гаврилу од 1180 г. реби-уљ-ахра 26-г дана, а подписан је 3-г џемази-уљ-еввеља исте године, потврђивајући га на ново у званију нишког митрополита. Ево у преводу половина тога фермана, која није лишена занимљивости; друга половина садржи повторење свега тога што је написано и у предидућем ферману.

„Цариградско-грчки патријар налазећи се у мојој царској престолници синод митрополита представили су у мој царски диван са печатима потврђену молбу, у којој су изложили, како су којекакви сплеткаши туђини не монашког чина на разне начине поставши патријарсима над ми-

трополитима подчињеним пећској патријаршији, не будући при том ни најмање спремљени за то званије, непрестано кињили и мучили како митрополите, тако и у опште сву рају, проузрокујући тиме разне нереде, немире и заплете међу овом и шта више принуђавали су је тим начином на промјену вјере. По милостивом расположењу према истој, ради установљења сталног поретка и ради спасења и једних и других од насиља и угњетавања, сад је височајшим ферманом пећска патријаршија укинута и избрисана из званичних биљежака. У истој молби умољавају, да се са обзиром на неопходимост у закриљу раје нишке митрополије, такође присаједињене к цариградској-грчкој патријаршији, наново изда као нишком митрополиту височајши царски берат монаху Гаврилу — особитом узору за народ хришћански, кога последњи дани у животу да се свше добром — да се именовани монах запише у биљежник епископски као митрополит Ниша и његових околних окружија, коме се и предаје овај свештени царски ферман мој, у коме су уписани сви услови, који и у ферманима других митрополита, одавно подвласним цариградској патријаршији.

У биљежнику прихода од епископа, постојећем у царблагајници мојој, нашло се, да је споменута митрополија записана за именованим монахом Гаврилом по височајшем берату са 4 хиљаде акче мири-пешкеша за државну благајницу и да је и ова митрополија по височајшем ферману присаједињена к цариградско-грчкој патријаршији, као што је и у биљежнику уписано. И усљед молбе да се изда берат ради утврђења истог монаха Гаврила наново у званију митрополита нишког, — заједно са признаницом из мога царског министарства благајнице, да је он предао у царску благајницу моју вишеозначену суму 4 хиљаде акче као мири-пешкеш, — ове 1180-те године 26-г реби-уљахира ја издајем овај царски берат мој и заповједам бити

споменутом Гаврилу, — да сврши живот свој добром, — као и досад, митрополитом Ниша и осталих градова одавно нишкој митрополији подвласних, као: Алџа-хисара,[1]) Лесковца, Урѣупа (Прокупља), Параѣина и Алексинца са окружијама њиховим и селима, са подпуном слободом да врши по пропису вјероисповједи, закона и обичаја, који одавно постоје међу рајом (хришћанима), живећом у тим градовима, окружијама и селима њиховим“ и т. д., као и у предидућем берату од краја до краја све до рјечи.[2])

В.) — Такав исти, ал сав позлаћен, берат дан је митрополиту Сави, којим је он утврђен у званију митрополила Црне Горе и њених окружија. Садржином се од предидућег разликује само у томе, што је у почетку доста краћи. Почиње се овако: „Цариградско-грчки патријарх са синодом митрополита налазећих се у царској престолници мојој дали су молбу, у којој су представили, да у сљед тога што је бивша пећска патријаршија по височајшем ферману укинута и присаједињена к цариград.-грчкој патријаршији и отуда долазећој потреби изнова добити берате свима пређе подвласним укинутој патри-

[1]) Алаџа-хисар — Крушевац. Овом приликом не пропуштамо напоменути читалачком свјету о неким погрјешкама учињеним у набрајању свију главнијих епархијалних градова спадајућих у границе бивше српско-пећске патријаршије по ферману штампаном у Гласнику — књ. IX. стр. 233. Тамо су рјечи Алаџа и Хисар наштампани као имена од два града, а тако те рјечи јесу једно име Алаџа-хисир и означавају данашњи Крушевац. Усћуп и Скопија такође су наштампана као имена од два града, а управо и једно и друго јесу Скопље. У мјесто Врања штампано је Варна; у мјесто Калканделен (Тетово, Хтјетово) штампано је Колкондилер; у мјесто Кратово штампано је Краково и т. д. —

[2]) Такви берати били су, може се слободно рећи, дани и другим митрополитима подвласним пећској патријаршији; али их нема ни у Дечанима, ни у Пећи. Види се да или нису сачувани, или нису донешени, као други, што су доношени овамо из Ниша, Босне и Призрена, као у сриједиште коме су тежили по старом обичају, ако је и уништено било ово сриједиште тежине. . .

јаршији митрополитима, најпонизније умољавају издати — пошто преда одређени данак — берат монаху Сави за потврђење његово на ново у званију митрополита Црне Горе, која се сад зове Карађа-таги, са њеним окружијама, а која је, као и остале, присаједињена к цариг.-грчкој патријаршији.

У бильежнику новчане царске сокровишнице које о приходима од епископа нашло се, да је на митрополију Карађа-таги са окружијама њеним, која је спадала у границе пеħске патријаршије, сад ферманом присаједињене к цариградско-грчкој, записано 800 акче и то на монаху Сави." [1]) и т. д. Остало је све од рјечи до рјечи као и у предидуħем ферману,

Г.) — Ферман од 1187 године првих дана Џемазиуљ-евеља (у врјеме султана Мустафе III-ħег (1757—1774 год.). Издан је по поводу тужбе нишког митрополита Гаврила стамбољском патријару на попа Мирче за то, што „овај буни народ у Нишу и околини, те као бунтовник квари мир и поредак у народу против црквених и државних закона, и не одговарајуħи свом званију уплеħе се у послове митрополитове сметајуħи му вршити послове црквене управе над мирним и поштеним народом. Патријар из сажалења према народу, ког исти поп никако на миру не оставља, умолио је владу, да тога попа власти у Нишу, — ту, или где буде, — нађу, свежу и пошљу под стражом у изгнање у тврдињу Егри-паланску." Фер-

[1]) У колико је познато, митрополит црногоески Сава није ишао и није могао иħи, због одношаја Црне Горе к Турској, да плати 800 акче да прими овај ферман. Очевидно је да је патријаршија сама платила дивану за њега и послала му ферман преко митрополита призренског у Пеħ да му га овај пошље у Црну Гору. Не зна се, је ли био овај ферман у Црној Гори; али је то познато, да митрополит Сава није имао нужде у таквом — и ако златом украшеном — ферману у Црној Гори.

маном влада налаже властима у Нишу и окружију, да се са попом према захтјевању патријара одмах поступи.

Д.) -- Ферман од 1191 год. 15 реби-уљ-евеља (у врјеме султана Абдул-Хамида (1774—1789 год.) — налаже мутесарифу (обласном началнику) Алаџа-хисара (Крушевца), кадијама и наибима у нишкој митрополији налазећим се, да нико не смије забранити митрополиту Ниша, Крушевца, Љесковца, Алексинца и Параћина — Гаврилу сабирати по епархији мирију. (Овај ферман сачуван је у дечанском манастиру).

Е.) — Ферман од 1191 године 27 реби-уљ-ахира издан је на кадију нишког и све наибе у области нишке митрополије (у врјеме митрополита Гаврила) поводом тога, што за неколико предпрошастих година није била скупљена од хришћана мирија за цариградску патријаршију, због чега је и послан са истим ферманом јекзарх Игњатије да скупља исту без икаквих препрјека.

Ж.) — Ферман од 1223-ће године 21-ог Шабана (у врјеме Мустафе IV-ог (1807—1808 год.) налаже кадијама и наибима мјеста налазећих се у области нишке митрополије, да се не чини насртања и препрјека већилима митрополита Гаврила, који при сабирању мирије по епархији промјењују хаљине (одјећу) и носе оружије, за избјећи опасност пасти у руке хајдука. Ово им се не може забрањивати, јер они то чине по сили уговора уписаних у бератима митрополитским). Овај ферман сачуван је у дечанском манастиру).

З.) — Ферман од 1190-те године у половини Мухарема — писан је „у сљед молбе патријаршије ухватити монаха Методија, који је ишао уписивати и скупљати милостињу за дечански манастир, али није ништа предао манастиру, и сврх тога уличен је у противу законитим поступцима и не одобрење заслужујућем владању у оп-

ште.“ Овај ферман налаже мутесарифу дукађинском [1]), кадији пеђском и забитима свију тих мјеста, где се налази поменути Методије, ухватити га и одузети му све новце колико их имадне у ползу манастира, а њега испратити у манастир св. Аврамија у Калафату на робију. (И овај је ферман сачуван у Дечанима).

И.) — Берат од 1190-те године реби-уљ-евеља 4-ог дана издан је митрополиту Никодиму — пошто је дао 7 хиљада акче у хазну — који је постављен за митрополита од градова: Новог-пазара, Нове-вароши, Сјенице Митровице, Бјелопоља, Трговишта и Берана [2]), као „пастир најспособнији, многоиспитани и достојни, на мјесто Герасима, који је, не одговарајући свом званију и чину, починио разна преступлења и ког владање не одговара црквеним законима; осим тога, ухваћен је да има неке замишљаје и намјере које се не дају похвалити.“ (Мислим да је Герасим био србин).

Ј.) — Ферман од исте 1190 године реби-уљ-евеља 28 дана — о томе, што је на мјесто митропомита Герасима назначен за митрополита Новог-пазара, Нове-вароши, Сјенице, Гусиња, Бјелопоља, Митровице и Трговишта — Никодим митрополит. Овај ферман не каже нам зашто је Герасим сбачен као у предидућем. — Држим да је овај ферман дан, — неколико дана после предидућег, — само за то да се упише и Гусинско

[1]) Дукађином се одавна почела називати Дарданија. Призрен је био главним у Дукађину градом, у коме су живили губернатори.

[2]) Име овога града турским писменима тако је у сваком ферману написано, да се може читати: Беруник, Перуник, Првник, Неруник, Теруник и Брзник. Али узевши у обзир побрајање по реду градова спадајућих тада у област новопазарске епархије, може се ни мало не двоумећи казати, да под свима вишеозначеним именима треба разумјети управо и данас постојећи град Беране. —

окружије, као спадајуће у област новопазарске митрополије, што није казано у предидућем ферману.

Ђ.) — Ферман од 1190-те године реби-ул-ахира 9 дана од Абдул-Хамида на име босанског валије, кадија и наиба налазећих се у ново-пазарској митрополији, у коме је казано, да је сагласно молби патријаршије, дан овај ферман митрополиту Новог-пазара, Нове-вароши, Сјенице, Бјелопоља, Трговишта, Митровице, Берана, са њиховим окружијама — Никодиму — онакав исти као и митрополиту ужичком, да има право узимати — као што је уведено одавно (?) — од првог брака 400 акче, од другог по 800 акче, од трећег по 1200 акче, од развода по 800 акче, а од женећих се на удовим попадијама по 1200 акче. Овим се ферманом налаже, да се нико не смије мјешати и чинити препреке митрополиту и његовим већилима у збору мирије митрополитове и патријархове. (Овај се ферман сачувао у дечанском манастиру.)

Л.) — Ферман од 1190 године реби-ул-ахира 10-г дана. Издан је на румелијског валију, кадије и наибе свију окружија новопазарске митрополије, да они не суде и не наређују истрагу над митрополитом и његовим већилама на тужбе хришћана, у договору с неким Турцима, који се мјешају у скупљање мирије и чину свака притјесњења. По установљеном поредку, парнице и тужбе против митрополита морају се извиђати у Цариграду, а на другом мјесту они нигде не подлеже суду, по гласу договора и услова царске владе са патријаршијом.

М.) — Ферман од исте 1290 године реби-ул-ахира 14-г дана. Издан је на босанског валију, кадије и наибе налазеће се у градовима и окружијама новопазарске митрополије, да нико од стране народа не сме чинити никаквих нереда против митрополита од кога збром траже новце по лажним признаницама даним у име манастира. Тако као што на овим признаницама нема његовог под-

писа, ни јемства за дугове неких монаха, који из среброљубивих побуђења узимају новце у зајам, то да се и не траже од митрополита туђи дугови, против фетве шеих-уљ-исљамове, која је дата и кесаријском митрополиту и која не допушта да митрополити плаћају дугове умрлих његових предшественика, или манастира, по признаницама, на којим нема његовог подписа, ни јемства.

Н.) — Ферман од 1190 године Џемази-уљ-ахира 22 дана. Дан је на име кадија: — босанског, новопазарског, нововарошког, ужичког, ћустендилског, травничког, по молби патријарха јерусалимског Аврамија о том, да „попу Матеји назначеном њиме од своје стране већиљу ради збора милостиње за осиротјевшу патријаршију и свега, што су хришћани оставили у својим завјештајима јерусалимској патријаршији.“ Овај ферман налаже давати слободан пролазак попу Матеји, а да му се не чини препреке у скупљању милостиње, жита, масла и меда и да га не узнемиравају у ђумруцима. (Овај ферман налази се у Дечанима).

О.) — Ферман од 1191 године Зи-љ-хиџе 19 дана. Издан је на кадије и наибе: Новог-пазара, Нове-вароши, Сјенице, Берана, Бјелопоља, Митровице, Старог-Влаха,[1]) Трговишта, Гусиња, и окружија означених градова, да нико не смета назначеному од стране патријарха већиљу са званијем јекзарха — Никодиму скупљати одређену мирију за патријаршију у означеним мјестима.

П.) — Ферман од 1193 године првих дана месеца Реџепа од султана Абдул-Хамида на име босанског валије, кадија наиба у опште свију мјеста босанског вилајета, гдје су распрострањене револуцијоне идеје (тако у оригиналу) и на име власти у Паланки Егридере, у след молбе цариградске патријаршије. Овај

[1]) Види се, да је и Стари-влах подпадао управи ново-пазарске митрополије.

ферман налаже им, да „ухвате неког Димитрија, гдје год се он нађе у подвласним им мјестима и да га пошаљу у Паланку Егридере у заточење, за то, што се исти Димитрије скита под именом митрополита и с претензијом на архијерејство врши требе и богослужење против црквених правила и закона. Скитајући се по разним мјестима, под разним именима, преоблачући се некад као иностранац (френк), издајући себе за челебију (племића), или за трговца, а управо само чини штету и узнемиравање јадној сиротињи (хришћанима).“ (И овај је ферман сачуван у Дечанима).

Р.) — Ферман од исте 1193 године рамазана 12-г дана — на име кадија: Београда, Ниша, Ерцеговине, Пећи, кадија и наиба налазећих се у окружијама тих мјеста у сљед тужбе патријаршији о том, „што су се из пограничних мјеста појавили инострани монаси свраћајући хришћане с правог пута, наговарајући их одрећи се од свештеника зависећих од митрополита и нудећи себе на услугу да би их одклонили од старих обичаја.“ Овај ферман налаже не допуштати таквим монасима чинити пропаганду, хватати их и казнити, на основу договора с патријаршијом прописатих у бератима митрополита, по којима без допуштења митрополита нико не може улазити у куће хришћанске и вршити у њих потребе црквене. (Овај се ферман сачувао у дечанском манастиру.)

С.) — Ферман од 1198 године (1784 г.) Џемази-уљахира 19. дана (у време Абдул-Хамида — 1774—1789 г.) налаже новопазарским властима, да тамошњег митрополита Никодима и његовог већила Димантија под стражом изашаљу брзо у Цариград на одговор, за то, што се много задужио манастирима и мирију патријаршији није плаћао, а осим тога задужио се неким трговцима у Цариграду и није ни најмање марио кад је примао епистолије од патријаршије са налогом да покаже рачуне и ис-

плати дугове. (Успореди овај ферман са ферманом под литерима Н и М...). Овај ферман налази се такође у Дечанима.),

II.

Ако ико, то рашко-призренски митрополит Јоаникије међу свима митрополитима у Старој Србији има пуно право на биографију; јер је он (Србин) био у такво вријеме митрополитом, кад је могуће било бити свједоком све оне несреће српског православља, коју су проузроковали и створили његови предшественици Грци...

До уништења српско-пећске патријаршије, хришћани који остадоше вјерни вјери очева, још више или мање тежише к срједишту то јест к својој народној патријаршији, ако су и били већ у врло жалосно стање доведени, како од Грка, тако и зулумом турским; али после уништења патријаршије све је брзо пошло натрашке. Митрополити пак још више су почели гњавити православне, и без тога оштећене од харача и сваког несрећног турског насиља, порезама и наметима, старали су се само о скупљању мирије... На тај начин митрополити су постали у право **господарима** (владикама), а не пастирима. Хиљаде кућа хришћанских остављане су без попова по неколико година: митрополити нијесу марили, ако су хришћани отпадали и од вјере због тије зулума...

Патријаршија се постарала присаједините пећску патријаршију к цариградској, да бајаги сачува православље, да установи добар ред и поредак, а после је ова цариградска патријаршија још више учинила нереда у цркви Старе Србије. Призренска митрополија, у којој је особито требало обратити пажњу да се уздржи православље у народу, на кога је пала сва тегоба турског зулума, остала је празна око 18 година. По смрти митрополита Евсе-

вија у 1789 г., патријаршија се није побринула послати у призренску митрополију пастира, већ је препоручила новопазарском митрополиту Јоанићију времено надгледати и за овом без пастира оставшом паством. Али овај „почитања достојни и љубими старац“ као што пише о њему од њега рукоположени Герасим Студенчанин (у своме сборнику стр. 99) није имао ни времена, ни снаге, не гледајући на сву своју ревност пастирску, трчати на све стране — од Новог-пазара до Охрида, од Антивара и Скадра до Новог-брда... Ипак судећи по ферманима које је он извадио од Стамбола, види се, да је радио доста да уздржи и сачува барем толико, колико је било могуће снагом једног пастира по великом пространству расејаног стада. Може се слободно казати, да је њему дужна црква православна за то, што је још овде заостало православље...

Покојни митрополит (умро је 1818 г.) дочекаће своју биографију, која ће га почаствовати успоменом потпуно заслуженом. За сад ја изводим на јавност податке за његову биографију из фермана даних турском владом поводом његовог настојавања. Ови фермани служе у исто врјеме податцима за историју цркве православне у Старој Србији.

Т.) — Ферман од 1193-ће године реџепа 7-ог дана од султана Абдул-Хамида (1774—1789 г.). Овај ферман добио је преко патријара цариградског боснасарајевски митрополит Кирил за бившег епископа бјелоцикског (Бјелопољског?) Јоанићија, кога је он поставио својим викаријем (већилем) и овластио, да у његовој митрополији скупља обичну мирију за патријаршију и извиђа послове црквене по митрополији. Ферман налаже помјесним властима, да епископу Јоанићију нико не смета у томе послу. *)

*) Овај ферман сачуван је у пећском манастиру. као и друга под буквама А, Б, В, Г, Е, И, Ј, Л, М, Н, О, Т, Остали

Даље сљедују шест фермана — сви од једног броја мјесеца и године — т. ј. од 1198-те године зид-каде 24 дана од султана Абдул-Хамида (1774—1889 г.).

У.) — Први на име кадија и наиба налазећих се у окружију ново-пазарске митрополије налаже им, да се нико не мјеша у послове митрополита Јоанићија или његових вјећила при задржавању имаовина и ствари, принадлежећих лицима духовног званија, а по смрти њихове припадајућих црквама и манастирима, по сили договора прописаних у берату митрополита.

Ф.) — Други — на име истих власти о том, да никаква тужба на митрополита Јоанићија, или његове већиле, не може бити исљеђивана у мјесту, као што пише о том њему дани берат; јер неки мусулмани заједно с другима друге вјере (Латини?) чине насртања његовим већилима претећи им судом, „ако они не даду њима шта им они траже.“

Х.) — Трећи — на име исте власти о том, да у случају нужде затварати попове и монахе, то се право предоставља митрополиту (Јоанићију).

Ц.) — Четврти — на име исте власти о том; да се не чини унапред притјесњавања већилима митрополита Јоанићија, поповима и монасима новопазарске митрополије при проласку ових из једног мјеста у друго; јер полицајски служитељи и њихови началници узимају с њих за то разне налоге и мита.

Ч.) — Ферман од исте 1198-те године зиљ-каде 24 дана (1784 г.) дан је на име кадија и наиба Новог-пазара, Нове-вароши, Сјенице, Бјелопоља, Трговишта, Митровице, Берана и Гусиња, по молбеници патријаршије, за митрополита Јоанићија, назначеног митрополитом означених градова, да му не буде никакве препроке и сме-

су сви сачувани у Дечанском манастиру. осим фермана под словом Ђ, који је сачуван у скадарској цркви. —

тња у сбору мирије и за тим иде све оно што и у бератима о назначењу митрополита. *)

Ш.) — Ферман од исте године и броја мјесеца, којих и предидући пет фермана, на име кадија и наиба налазећих се у мјестима митрополије новопазарске о том, да се не чини препрјеке већилима митрополита, монасима и свештеницима Нове-вароши, као што и других мјеста отправљати божествену службу, по сили договора берата даног митрополиту новопазарском Јоанићију.

Щ.) — Ферман од 1208 године у мјесецу сеферу у врјеме султана Селима 3-ег (1789—1807) дан је на име пећског кадије и налаже му, да не чини препрјеке хришћанима у поправци цркви у Пећи, граду, принадлежећем новопазарском санџаку. (тако).

Ђ.) — Ферман од 1219 године првих дана мјесеца зи-љ-каде дан је на име призренског мутесарифа и кадије, да не чине хришћанима зулума, већ да показују уважење митрополиту и внимање к монасима и у опште хришћанима.

Ы.) — Ферман од 1211 године Џемази-уљ-ахира (?) у врјеме истог султана Селима 3-ћег (1789—1807 год.) на име кадија и наиба Призрена, Новобрда и Вучитрна о том, да се не чини препрјеке митрополиту новопазарском купити мирију у подвласним му градовима Призрену, Приштини, Новобрду, Вучитрну и др.; јер спахије бране хришћанима плаћати мирију, а ђумручке власти хватају пшеницу и друге ствари у хришћана, које носе митрополиту у име мирије.

*) Овај ферман о назначењу Јоаникија новопазарским митрополитом после митрополита Никодима, позватог у Цариград на одговор за своје владање, да је мјесто казати, да је био дан Јоаникију још особити берат, у којем се морало казати о узроцима, зашто је сбачен митрополит Никодим, али га нема ни у Пећи, ни у Дечанима. У осталом, ферман под буквом С. попуњава то што није казано у ферману под буквом Ч.

Ђ.) — Ферман од 1221 године у почетку Џемази-ул-евела (у вријеме истог султана) дан је на име кадија и наиба скендеријског окружија налажући им озбиљно „да нико не сме — ни мусулмани, ни латини — без особитог фермана присвајати са себе старе развалине монастира и цркви из давна принадлежећих житељима грчког вјерозакона.“ Ферман овај дан је био „у сљед тужбе православних у Скадру заједно с митрополитом Јоаникијем на притесњавање од католика, подржаваних и Турцима, у дјелу слободе њихове вјероисповести.“ Овим ферманом налажа „давати помоћ житељима грчког закона на основу договора закључених султанима по одношају к њима у свој империји“ и строго заповједа да „нико не сме насуђивати се на њихову вајкадашњу имаовину.“

(Овај ферман сачуван је у општини скадарској и сад се чува у цркви). —

Є.) — Ферман од исте 1221 године Џемази-уљ-ахира 9 дана. Дан је на име кадија и наиба Новог-пазара, Призрена, Приштине, Новобрда и Вучитрна — садржај исти као и у ферману под литером У.

Ю.) — Берат издани 1222 год. зиљ-хиџе 18 дана, а подписани 1223 године 4. сефера (од султана Муставе 4. 1807—1808 године) митрополиту Новог-пазара, Трговишта, Берана и Митровице с окружијама њиховим Нове-вароши, — Јоаникију, на званије митрополита Призрена, Ново-брда, Приштине, Пећи, Вучитрна и Ђаковице са свима њиховим окружијама. У овом је берату од рјечи до рјечи казано из молбе патријаршијске султану: тако као што је после смрти митрополита призренског Евсевија [1]) ова митрополија остала

[1]) Дакле прије митрополита Јоаникија призренским митрополитом после Гаврила, Софронија и Петра био још Евсевије, како свједочи сад овај берат и попуњава дакле списак призренских митрополита, од мене послати за „Гласник“ у пређашњим забелешкама.

дуго врјеме[1]) упразњеном у сљед тога што је давање у хазну (мири-пешкеша) од те митрополије велико, а приходи у епархији веома ништавни, тако да нема никог из желећих ово мјесто митрополита, а у сљед тога није се могао вршити закон хришћанима и надгледати за њиховим пословима. Да не би остали послови хришћана са свим занемарени и да би се довео у поредак збор мирије, те да не страда хазна царска, назначен је новопазарски митрополит Јоанићије с присаједињењем новопазарске епархије к призренској. А тако како је новозарски митрополит давао у хазну 7000 акче мири-пешкеша, то и од сад је дужан давати ову суму новаца у хазну, а за митрополију призренску — из 100 хиљада акче плаћаних до сад — само 9 хиљада акче — свега 16 хиљада акче, а да не би било штете хазни, остатак 91 хиљада акче може се разрезати тако: 5500 акче на митрополита у Скопљу, 6300 акче на митрополита самоковског, 7000 акче на нишког митрополита, 4200 акче на ђустендилског, 16500 акче на зворничког, 9000 акче на херцеговачког, 15000 акче на београдског, 15.500 акче на босанског, 12.000 на ужичког.“ Додавши ово к прећашњим њиховим мирипешкешима и исправивши каите (биљежнике), назначен је у Призрен митрополитом Јоанићије пошто је положено 16 хиљада акче на призренску и новопазарску епархије — после понижења мири-пешкеша призренске митрополије,

Я.) — Ферман од 1223 године Џемази-уљ-ахира 4 дана, дан је митрополиту Јоанићију, којим га поставља митрополитом призренским са присаједињењем к призрен-

[1]) На сваки начин од 1790 г. — цијелих 18 година, — јер је у овој години митрополит Јоанићије посјетио већ призренску епархију и попио, као што свједочи његова сопственоручна грамата дана попу Арси, сачувана до сад код његовог унука Хаџи-попа Арсе. На печату. којом је потврђена грамата стоји 1784 година; дакле у овој години постао је он митрополитом новопазарским т. ј. у 1198 г. по турском рачуну — види ферман под литером Ч.

ској митрополији и новопазарске епархије, пошто је предао у хазну 16 хиљада акче. У овом ферману није казано о разрезу призренског мири-пешкеша на друге митрополите, није казано ни име умрлог митрополита Евсевија; а у осталом све је буквално написано као сви берати о назначењу митрополита.

Ѳ.) — Ферман од 1231 године првих дана м. мухарема (од султана Махмуда 2-ог — 1808—1839 г.) дан је на име кадија и наиба Новог-пазара, Нове-вароши, Трговишта, Берана, Митровице, Призрена, Новобрда, Приштине, Пећи, Охрида[1]), Ђакова с окружијама их о том, да је подвласна митрополиту Јоанићију и арнаутска Скендерија (тако у оригиналу) с окружним градовима. нахијама и селима њеним, а за тим иду сви услови, као и у бератима даваним митрополитима при назначењу њиховом на мјеста митрополита.

Међу ферманима нашла се у дечанском манастиру једна исправа (бујурулду или мураселе) од Осман-ефендије кадије призренског и Сухорјеке од 1225 г. (око 1810 г.) марта 23-ег дана, на име митрополита Јоанићија, којом налаже да му у призренском окружију не чине препона купити обичну мирију с ћафира за служење њима по закону ћафирском и да му се не смета служити по тарику баталном (вјероисповеди обатаљеној, униженој, не ваљашној). Ова исправа тим је још занимљива, што је Осман-паша печат свој ставио не на дну бујурулду, а на обратној страни, према томе мјесту, где је требало ставити печат и још је печат ставио наопачке...

---

[1]) Мора бити, да је митрополиту Јоанићију дан био прије ферман, којим је био овлашћен називати се и митрополитом Охрида. као што се види из овог фермана, у коме Охрид потпада већ његовој управи.

Митрополит Јоанићије умро је у Призрену у љето 1818 године. Најбољу успомену о себи оставио је он у својој епархији. Мир праху твоме добри и уважајеми пастиру, који си се много потрудио у корист овдашњег народа гибнувшег под јармом турским и упропашћеног од грчких митрополита, који су га глобили, хапсили, били. гњавили и сваке јаде чинили му, а никад ништа нису урадили у његову корист да га сачувају у вјери!

Призрен, Декембра 12 дана
1873 године.

И. Јастребов.

III.

Стање дечанског манастира у течају предидућа три столећа, по турским изворима, налазећим се у истом манастиру.

У 1852 г. у Новом Саду издан је „Дечански Првенац“ од јеромонаха дечанског манастира Гедеона Јосифа Јуришића с намјером с једне стране упознати српски народ са задужбином св. краље Дечанског описом истог; а од друге стране пробудити жељу дечанских монаха да у напред што више радознали буду те да о свему, што је важније и што у српске старине спада, брижљиво испитују и свјету на видик износе. Па и ако у 1864 г. архимандрит Серафим сљедујући похвале заслужујућем примјеру Јуришаћа издаде на свјет у Београду свој спис под именом „Дечански Споменици“, али ипак ни ови, нити сам „Дечански Првенац“ не састављају цјелог, пуног описа; јер то ће бити у стању створити само стручни историописац српски, а с помоћу и овиx материјала узевши дечански манастир као сриједиште Старе Србије, из кога се давао правац како моралном, тако и свему црквено-историјском животу њеном. Тако ће се добити вјерна слика улоге, коју је исти манастир имао у чувању хришћанства у Старој Србији не само од времена бјегства патријара српских у Аустрију, него чак од времена косовског пораза, који ископа гроб дотадашњем самосталном политичном животу укупног српског народа. Ми споменуте напријед списе не можемо признати подпуно тачним не само

у опису, него и у списивању старина српских, поглавито баш с тога, што у њима нигде нема ни спомена о ферманима турских царева, који су издани у течају прошаста три столећа односно названог манастира. Кад међу тим и ако су многи из таквих фермана у течају тога времена због многих различних околности изгубљени, али ипак они, који су се сачували, веома су занимљиви и дају нам доста пун нацрт околности, у којима је пало у дјео дечанским калуђерима да живе под турским господарством. А ови фермани износе на видело и још неке ствари, које нису биле ником до сад познате. Због тога ја ево и узимам труд представити радозпалим читаоцима тачно и готово од рјечи до рјечи сав садржај њихов.

Мимогред ћу још и то овде напоменути, да има и сад овде таквих Турака фанатика, који у сљед тужаба дечанских калуђера на притјесњења од Арнаута, чинећих покушаје на присвојавање земаљских добара дечанског манастира, која му још нису одузети могли ни свима безпрекидним неправдама својим у различна врјемена, — жестоко укоравају своје дједове за то, што нису потурчили дечански манастир и пачинили на том славном мјесту добру варош; те калуђери сад њима већ не би досађивали својим тужбама.*) Али у залуд им је сва мука, па и то, што они тако укоравају своје дједове, јер су ови последњи чинили све што је било могућно да униште Дечане. Ред фермана, који су дати разним султанима у старо врјеме дечанским калуђерима у сљед њихових тужаба на зулум и притјесњења од разних а безбројих зликоваца, може подпуно оправдати дједове данашњих фанатика. Треба само знати, шта ти још нису чинили њихови дједови за то, да обатале овај манастир, — као што су чинили и

*) Баш тако се изразио овде бивши у 1872 г. валијом Абдурајаман-паша познати душманин Србаља и свега што се њиховим назива. —

пећској патријаршији, — *) да протерају монахе, да униште ову врлу задужбину српског краља!.. Са једне стране спахије, с друге сами полицајни званичници, с треће бегови, агалари и разне властеле под различним предлозима трудили су се да заједничком снагом протерају калуђере и да запусте манастир; али на срећу нису могли то достићи, јер просвјетитељ српски Сава „назнаменавь и благослови свѧтыма рукама своима быти ѥмꙋ мѣстꙋ свѣтилищномꙋ...“ (Види Деч. Првенац стр. 52. у хрисовуљи краља Дечанског).

У осталом, нека зборе за мене сами фермани, који су сачувани до сада још у Дечанима и које сам усрдно прочитао.

Ферман издани под 24. Џемази-уљ-евеља 965 год. (1558 г.?), у врјеме султана Сулејмана ($\frac{\text{936—974 г. по тур. бр.}}{\text{1529—1566 г. по хр. бр.}}$) на име бега скендеријског санџака (области) и кадије пећског, у сљед тужбе монаха Томе од стране братства дечанске цркве (т. ј. манастира) на то, што „им спахија Топћи-оглу-нух чини притјесњења, говорећи им, да под црквом, у којој они станују, има ма'ден (скривница златне руде) и нудећи их разрушити ову цркву и извадити овај ма'ден“, — налаже „управитељима вак'фских (задужбинских) имања поћи у манастир и извидити, има ли заиста под њоме ма'ден, па ако има, да о томе јаве у Стамбол, — али да забране спахији у напред чинити без узрока зулум калуђерима.“

Није изашло за руком ни једном мјултезиму (откупач имања) да купи на своје име манастир и таким начином да истера калуђере, а цркву да потурчи. — Међу ферманима дечанског манастира сачувана је једна фетва**).

*) Види „Путопис“ г. Милојевића II свеска стр. 259. —

**) Фетва — писмена пресуда муфтије (вјерозаконског старјешине или судије). састојећа из питања и одговора односно замршенијих случајева. —

Ако и нема на њој броја године и мјесеца ипак можемо слободно казати, упоредивши правопис њен са другим турским хартијама у дечанском манастиру, да она има три стотине година и односи се к времену истог Сулејмана цара. У овој фетви дано је сљедујуће питање: „монаси Н. Н владајући оставшим њима од очева и дједова њихових вак'фским добрима, од прихода њиховог дјелећи бједним њихове вјероисповједи и, после кад је дошла царска заповјест (?) да царска хазна одкупи вак'фске земље и добра, они објавивши да ће иста међу собом купити за себе и исплатити суму новаца, каква би год била цјена, — купили су их заиста за себе и, исплативши одређену суму, узели су на себе законити хуџет (докуменат на владање купљеним имањима); али, пошто је прошло неколико времена, један мјуљтезим надвисио је цјену већу, него што су они дали, па чини њима насиља, да се манастир с имањем предаде њему. Могу ли се узети од њих хуџети и предати овом мјуљтезиму?" — Одговор је дат истим муфтијом сљедујући: „олмаз!" т. ј. не може се. А ми ћемо сад да рекнемо: и хвала Богу! —

Ферман издани 4-г реџепа 1193 г. у врјеме Абдуљ-Хамида (1187— = 1774—1789 г.) на име кадије ђаковачког у слјед тужбе монаха дечанског манастира преко грчког патријарха на то, што им полиљајни званичници, рачунајући на корист лично за себе, забрањују чинити какве му драго меремете (поправке) у манастиру. Ферман налаже: да се не чине већ овакве препреке, јер, по договорима царске владе с патријаршијом, нико не сме мјешати се у послове манастира ни под изговором надзора, па ни по сили бујурулду (наредаба управитеља области), осим патријарха. —

— Колике су муке претрпили монаси од разних спахија, свједоче сљедујући фермани, издани у слјед тужаба њихових султанима:

Ферман дани посљедних дана мјесеца Мухарема 985 г. од султана Мурат-хана 3. (983—1003 = 1574—1595 год.) на име пећског [1]) кадије, у сљед „тужбе монаха дечанског манастира, на спахију, који тражи од њих десетак од поља, сјенокоса и садова, који су од старих времена записани вакфима. Не гледајући на то, што је овај посао теђ био извиђен и калуђерима је дан био надлежни хуџет, спахија је ипак насртао са својим тражењем на калуђере.“ Ферман налаже „забранити спахији да тражи од калуђера десетак, али ако је што узео још прије тога нека врати натраг.“

Не даље већ после четири године опет је игуман дечански дао тужбу цару у Стамболу, у којој и каже, да, „имајући од царске хазне вакф-намѐ (писмени докуменат на земље задужбинске, не плаћајући десетка) на владање свима земљама, њивама, ливадама, млиновима, баштама, виноградима и бостанима и, плаћајући уредно одређену на манастир суму 15 хиљада акче, у чему за увјерење има надлежне признанице, а како су они прави власници и да нико не може узети те земље од манастира, сад преко свега тога и постојећих закона узнемирени су од Умена̀ (скупљачи данака), Умара (пената, властела), заима и тимариота који оће силом да присвоје исте земље за себе.“ Ферман је дан у сљед ове тужбе 2-ог сефера 989 год. на име бега дукађинског санџака и кадија Пећи и Алтунели [2]) (Ђаковице), а на-

---

[1]) Дечански манастир често је потпадао под надзор то ђаковачком кадији, то пеќском. —

[2]) У свима старим ферманима спомиње се данашње ђаковачко окружије под именом Алтунели. Ово је име назваког окружија дошло од пређашњег града Алтинли, постојавшег у право у средини данашњег Рјечког среза (нахија) у селу Јунику. Доцније је окружним градом постало данашње село Рогово у истом окружију на десној обали реке Дрина. А Ђаково је постало срједиштем истог окружја тек прије нешто више од 100 година. Међу тим, судећи по хрисовуљи деч.

лаже забранити заимима и тимариотима присвојавање имаовине манастирске, од којих овај има тапу-наме из хазне и темесуће (признанице) са уписом истих у надлежне нове тефтере; каже се, како су калуђери платили одређене новце у 15 хиљада акче, због чега да им се спахије не мјешају у располагање својом земљом и да им не чине насиља и притјесњења.

Ферман од 912 године 12-ог сефера издан је у вријеме султана Бајазита (882—918) на име пећског ђадије, у коме султан каже, да је „пећски митрополит (тако у оригиналу) Јоаникије дошавши к њему у Стамбол изложио у арзоалу, како од прије насљедство умрлих у манастирима калуђера, попова и митрополита увјек је поступало у имање црквено и духовни завјештаји били су испуњавани; али сад излазе на мејдан некакви насљедници, који одузимају то што припада црквама и тим нарушавају духовне завјештаје; а овакав неред управо је противан њиховим неваљашним законима.“ Султан заповједа „извидити то на основу старинских неваљашних обичаја њихових и вјероисповјести обатаљене. Па ако је ко узео што од имања умрлих попова и калуђера против ових обатаљених правила, то треба да му се одузме натраг и да се свакад извршују духовни завјештаји, ако су они начињени на основу неваљашних обичаја и правила, па да се не мјеша нико у послове манастирске — ни бејтулмале (чувари скривница), ни други руковатељи посмртних имања, као што су чинили до сад. Све пак

краља, ријеч Алтинели узета је од ријечи Алтинь заселки (види „Дечански Првенац“ стр. 57), под којим именом и данас казују рјечку нахију (Рјека) са Ђаковом. Ја држим, да је баш у овај Алтин отишао из свог села св. Петар Коришки са сестром, а не Аатинь, којог мјесто није могао опредјелити г. Ст. Новаковић у своме чланку под насловом „Живот српског испосника Петра Коришког“ (види Гласник кн. XII, стр. 324. — за 1871 год.).

што је прије било узето каквим год начином, да се поврати. Митрополит се тужи још и на то, што субашије и тимариоти траже силом од манастира дрво, сјено, и новце: од сад нико да не тражи од монаха ни дрва, ни сјена, ни новаца (акче) принадлежећих раји. Заповједам, каже султан на крају фермана, добро пазити, кад субашије и спахије потражују дрво, сјено и акче, па да им се то чинити одма забрањује." —

Ферман писани посљедних дана мјесеца мухарема 985 год. у вријеме султана Мурата 3-ћег дан је на име пећског кадије, у коме изложивши, да „предјавитељ истог монах дечанског манастира по имену Никола, послани братством манастира дошао је у престолницу и дао је арзо'ал (тужбу) да су они т. ј. калуђери по сили тапије (докуменат на право владања земљом) купили пасишта и нека мјеста с коштањем и дрвима од спахије и владали су са истима до сад; али спахија забрањује им сад владања овим мјестима" заповједио је, да „извиде ову парницу у присуству парничара по правди, како је најбоље, и ако та празна мјеста с коштањем и дрвима т. ј. с таблама нису записана у тефтеру као спахијска, то нико не може чинити сметња калуђерима владати овим мјестима, по сили тапија, узетим од овог спахије."

Ферман издани у сриједини Мухарема 1009 године у вријеме султана Мухамеда 3. (1003—1013=1595—1603 год.) на име дукађинског бега и ђаковског (Алтунели) кадије, у сљед тужбе братства дечанског манастира, свједочи, да су истиничка раја (хришћани [1]) села Истинић или Истиники по сказању хрисовуља дечанског) силом притисли чифтлике манастирске у мјесту званом Биво-љак, којима је владао манастир више од 30 година и, не гледајући на то што су ови калуђери представили суду

[1]) Сад су сви мухамеданци и осим тога што су се потурчили по вјери, још су се и поарнаутили по језику.

хуџете на ову земљу и по закону им је пресуђено право, — Истинићани нису вољни да пристану на ову пресуду, већ на ново узнемиравају манастир, с намјером завладати земљом.“ Овим се ферманом налаже бегу и кадији „извидити ову парницу како је најбоље, по правди, а не по хатару. Па ако се освједочи, да чифтлици принадлеже манастиру, као што кажу калуђери, по сили хуџета, више од 30 година и да су платили уредно десетак (?) и друге приходе с ових чифтлика: то потврдити право манастира и прекинути распру, а забранити Истинићима чинити насиља манастиру.“

(Виво љак (види хрисовуљ дечански) и сад служи мјестом распре међу дечанским манастиром и Истинићанима сад турске вјере. Не гледајући на ферлане, тапије, бујурулдије и и’ламе, који се чувају у манастиру, они не плаћају четвртину, коју морају да плате по сили пресуда, као и житељи села Дечана, који по примјеру Истинићана не плаћају већ што треба манастиру. Из свију 30 села, који су били приложени манастиру дечанским краљем, сад баш ни једно не принадлежи њему. — Има ферман доцнијег времена издани у врјеме Абдул-Меџида, потврђујући право манастира на село Брњача (житељи су сви Цигани турске вјероисповјести); али ово село се рачуни као на свагда загубљено за манастир као и многа друга...)

Ферман од 1088 године 2-ог џемази-уљ-ахира дани у Једрене у врјеме султана Мухамеда 4-г (1057—1104 = 1648—1687 г.) на име кадија Пећи и Алтунили (Ђаковице) у сљед тужбе калуђера дечанског манастира, да они сваку годину одређени десетак плаћају спахијама уредно без кусура и са своје слуге, па и ако ове нису на њиховој манастирској земљи, као ни на њиховим баштинами, а исто тако падајуће на њи џериме (плате крви за убијства) у Гегалику, а сад спахије нису задовољне узимати по старом закону и тефтерима, већ чине

насиља и притјеснења.“ Ферман налаже „забранити спахијама чинити калуђерима зулум, ако је истина као што пише тужба калуђерска да они плаћају уредно колико је одређено и забиљежено у тефтерима, и да не буде већ тужбе на ново за овај посао.“

Нису били остављени на миру дечански калуђери ни од разних званичника при наплаћивању данака. Ово свједоче сљедујући фермани:

Ферман издани 13 реџепа 1011 године у врјеме султана Мухамеда 3-г на име пећског кадије у сљед тужбе на то, да званичник одређени за скупљање џезијé (данка са пореских глава) тражи од калуђера више одређене за њи у дефтерима суме, коју су они плаћали и готови су платити, па им чини зулум и задаје страх. Ферман каже: „као што је у бележнику записано, да су калуђери дечански дужни платити 250 акче, као за двје куће, како им је дан и берат (емри-шериф), то забранити моме слузи тражити, да више од те суме калуђери дечански плаћају.“

Ферман од 944 г. посљедних дана шевала у врјеме султана Сулејмана дан је на име пећског кадије у сљед тужбе дечанског калуђера на то, да спахија тражи од њега еспенџе (данак робова, — данак, што су плаћали хришћани обрађујући земљу овога или оног спахије) и друге дације, кад међу тим он није био уписан у дефтери спахијски“ и налаже „извидити ову парницу међу спахијом и калуђери, па ако није уписано у тефтери спахијском име овог монаха забранити спахији чинити му насиља и притјеснења; а ако је записано, против постојећег закона, избрисати из дефтера име калуђера, принадлежећег манастиру, над којим спахија нема никакве власти.“

Ферман од 1083 године 2-г зиљ-ка'де дан је у Једрене султаном Мухамедом 4-м на име пећског кадије, у сљед тужбе монаха дечанског манастира Христифора у име свога братства, у којој казиваше, да на поменутом

манастиру од старог времена лежи три кућни данак (џезијé) и монаси плаћали су свагда овај данак уредно без мањка у дефтерима и за то је њима дан, у рукама њиховим налазећи се хуџет (по смислу је — признаница), да не траже од њих овај данак на ново, али сад скупљачи овога данка опет траже од њих џезијé и не без притјеснења. Ферман налаже не чинити монасима поменутог манастира насиља, на ново тражећи од њих џезијé против закона, ако су је они платили и имају на то признаницу (хуџет), која је уписана у каиде (дефтере). Кадија је обвезан извидити ово и учинити тако да не буде други пут тужбе о истом.

У додатак к овим ферманима можемо овде саопштити и садржај једне признанице дане 28 марта 1252 г. (т. ј. 1836 г. Абдурахман-ефедијом, скупљачом данка џезијé, којој он признаје, да је примио од манастира за ту годину џезијé уредно и којом даје на знање, да нико не може узети од дечанског манастира подвласног њему по скупљању џезијѐ више одређене у биљежнику цифре. Манастир је управо плаћао сваке године за 25 душа.“

Осим притјеснења од стране спахија и скупљача данака, дечанци су морали преносити насиља и од стране других званичника. О том свједочи садржај ових фермана:

Ферман писани у срједини мјесеца сефера 991 г. у вријеме султана Мурата 3. дан је на име бега дукађинског санџака и кадије Алтупили (Ђаковачког), у сљед тужбе монаха дечанског манастира на то, да „не имајући никаквог преступлења против закона, ни сад, ни подозрјења у прошастом животу калуђерском, сваки дан и час полицајни званичници (ехли-ӯрф) долазе у манастир самовољно располажу се, спавају по неколико дана и осим јатака (постеље) заповједају, да им се доноси вино, овнови, јагањци, кокошке, љеб, јечам и други јестни предмети,

не марећи о том, има ли манастир или нема, чине калуђерима притјеснења и насиља без узрока.“ —

Ферман налаже „извидити овај посао по правди, и ако у течају 15 година тужбе нису биле прекидане и ако монаси, као што кажу у тужби, немају на себи ни каквог преступлења забранити полицајним званичницима чинити манастиру без узрока насиља и зулум против закона.“ —

Сачувана је још наредба (бујурулду) пећског Тахир-паше, издана монасима дечанског манастира од 5. сефера 1194 (1776 г.) у сљед тужбе њихове на зулум и притјесњења од стране полицајних званичника, који под разнима изговорима нападају на њих, с намјером присвојити имања њихова, чине им насиља против царских берата.“ —

Таква је наредба Махмуд-паше скадарског, од 19 мухарема 1201 (1782 г.) о том, да се не чини зулум и насиља монасима дечанског манастира, налазећег се у дукађинском санџаку, у сљед тужбе игумана Данила о том, да разбојници и други траже са претњом хљеба и пића.

Оваква потраживања нису се прекратила ни до сад, не гледајући ни на фермане султана, ни на бујурулду пашалара, као што ћемо видјети после на своме мјесту. —

Ферман од мјесеца реби-ул-ахира 1264 (1848 г.) у вријеме Абдул-Меџида, у сљед тужбе дечанских монаха дан је на име призренског кајмакама Омер-паше и пећског кадије и мудира, а забрањује у вријеме проласка кроз села хришћанска устављати се у кућама хришћанским и тражити на силу безблатно храну, као што су то чинили дотле полицајни чиновници у селу Дечанима. Овај ферман казује, да и по хановима треба све плаћати, осим само за воду се не плаћа, као што је и по свој царевини.“ Таковых фермана било је доста и прије и после [1])

[1]) Баш овакав исти по садржају ферман издан је 2. џемази-ул-еввеља 1289 г. (т. ј. 26. Јуна 1872 год.) и наштампан је у Газети „Призрен“, види бр. 49. —

дато, али урманда ферман јок, говоре Турци (т. ј. у планини у дивљем мјесту ферман се не уважава).

Ферман издани у сриједини ша'бана 970 год. у вријеме султана Сулејмана на име пећског кадије, у след тужбе дечанских монаха на то, да „полицајни званичници, с намјером плашити их, говоре им, да су дошли узети их у суд пред кадију, за то тобож, што је близу манастира нађен убијен човјек и тражећи од њих пара (новца) противу закона чине им насиља, кад калуђери нису убијце.“ Овај ферман налаже кадији „да се не чине оваква притјесњења монасима, који нису ни убијце, ни јатаци њихови и да се забрани полицајним званичницима унапред чинити их убијцама с намјером користити се од њих.“ —

Догађало се и то, да су монаси морали плаћати цјену крви (цериме) за убијене у манастиру и близу манастира. О овом свједоче:

Бујурулда Абдураман-пашина издата 1215 (1797 г.) шабана 2. дана на име пећског мутеселима (подгубернатора), у след тужбе братства дечанског манастира на то, што „званичници принуђавају њих свакојаким насилијама плаћати крви убијених у мјесту Биволљак, принадлежећем манастиру, границе којега су са селом Истиник. Јер као што су од старог времена Истинићани плаћали цјену крви ту убијених, то и овом бујурулду забрањује се унапред узимати ову пењу (казну) од манастира и не чинити калуђерима притјесњења, него узимати одређену за то суму од житеља села, као што је то већ рјешено било један пут вични у овом послу људима. —

И'љам кадије ђаковачког од 1059 (1650 г.) мухарема мјесеца. Кадија, позивајући се на царске фермане, рјешио је, „да не траже већ од манастира цјене крви (цериме) убијених у манастиру, као што су чинили до сад полицајни званичници, који су насилно принуђавали монахе плаћати цјену крви рођацима убијеног Арнаутина у манастиру.“

По свему се види дакле, да су дечански калуђери много мука поднијели због честих потраживања од њих церимe за убијене у манастиру или близу манастира ма да су убијце и самим полицијним властима добро познате биле. Да, узалуд се они ослањаху на царске фермане, са којима се забрањивало званичницима понашати се тако према њима, кад нема њиховог учешћа у убијствима почињеним од самих арнаута, који не припадају манастиру. И ако ја не нађох овом приликом ни једног опет таквог фермана, а који би био издан у течају последњих шесдесет година, али и овиx, који су до сад сачувани, доста је за то, да можемо поуздано рећи, да се потраживање церимe од њих никад прекидло није; јер је вендета у арнаутлуку свакад царовала као што и данас царује, и манастир је дечански увек морао плаћати ову глобу исто тако, као што је н. пр. не са свим давно платио за рањеног једним зликовцем арнаутином Ђаковца, само за то, што је зликовац умакао у брда и није се хтјео никако предати у руке судске власти. А да ли су томе криви дечански калуђери?! —

Монаси дечансчог манастира узнемиравани су још и од панађура, који су били уведени код манастира. Како се види из нижесљедујућих фермана, било је не мало штете манастиру од овог тржишта; јер су се калуђери тужили више пута пред султанима, идући чак у Стамбол и добијајући фермане, којима се забрањиваху ова тржишта. —

Тако н. пр. дан је био ферман првих дана мјесеца сефера 991 год. султаном Муратом 3. на име бега дукађинског санџака и кадије ђаковачког (Алтунели), а предани монаху дечанског манастира, послатом од стране свију монаха, у слjед тужбе њихове, да неки из разних мјеста долазе у манастир, држе панађур без особитог на то законитог допуштења и ни мало не маре кад им се што про-

тив тога каже, већ још принуђавају калуђере не узимати у обзир издани им од кадије законити хуџет, који свједочи да има штете манастиру од тога тржишта.“ Ферман налаже „руковатељима вак'фа и поштеним мусулманима извидити овај посао, и ако није била прекинута тужба у течају 15 година и ако се докаже да има штете црквама, сагласно у њих налазећим се хуџету, забранити трг у манастиру.

Ако и није показано у овом ферману, у чему је била штета манастиру од панађура, сљедујући фермани објасњавају.

Ферман дани првих дана рамазана 1009 (1600 год.) у врјеме султана Мухамеда 3-г на име кадије Алтунѣли (Ђаковици), у слѣд тужбе дечанских монаха на то, што хришћани и мусулмани кад чине трг близу манастира, чине зулум и плаше људе својим насиљима не само у оближњим селима, већ не остављају на миру ни њих у манастиру. Множина зликоваца кад се напију вина и посвађају, убијају се међу собом; али мири-лива и војводе траже да монаси плате џериме и узимају њихово имање, еспап и јело. Монаси умољавају мене, каже цар, потврдити њихове берате и хуџете, да им не чине противу ових берата капукехаје, мирилива и војводе притјеснења и да не дозвољавају панађур код манастира с намјером себи користити већ да исти буде забрањен; јер морају оставити манастир и бјежати из њега.“ Ферман послани по чаушу Џаферу заповједао је „извидити овај посао и забранити панађур; а ако се нађе и узна да су мирилива и војводе узимали незаконо што од манастира, то казнити их судом, принудивши их предходно вратити монасима све, што је било узето од њих.“ —

Ферман издани у средини рамазана 1059 год. (1650 г.) султаном Мухамедом 4-м на име кадије ђаковачког у слѣд тужбе дечанских монаха на то, што приликом па-

наћура у манастиру кад се купи народ из сусједних села и кад се опије вином, онда чини неред, распребијења и убијства, а после војводе, субашије и њихове слуге наплаћују силом од манастира за крв погинутих цериме (плата за крв) у новцу и другим манастирским стварима."

Ферманом се налаже, да се забрани у вријеме панађура пијанство, да кехаје, војводе и њихови људи не траже силом ни једног акче и у опште да се не убијају. Ако се опет догоди такав неред, треба да се извиди по закону, а да се не чине притјеснења никоме, да не приморавају тиме људе долазити на ново у Стамбол на тужбу."

Готово се сваки поједини из фермана, садржај којих представљам сада радозналим читаоцима, завршује управо овом формулом. Али дечански монаси морали су се и опет тужити у Цариград и трошити новце на далеки и са највећим опасностима за живот скопчани пут, јамачно не знајући да царска заповјест није била страшна у арнаутлуку...

Нису спасавале дечански манастир од насиља и притјеснења фанатика ни привилегије, којима су монаси мислили себе оградити, ни берати на звање соколника царских. — Познато је, да је у турској царевини као и византијској, из које је прешло и код Руса, био разред званичника при царском дворцу и по царевини по имену соколници (шаинџије). Ови су били и у српској царевини у старо доба, што свједочи хрисовуљ[1]) краља дечанског и законик цара Душана.*) Род њихове службе био је коначно једнак као и у Турака, Грка, Руса и Срба. У Руса у вријеме цара Јована Васиљевића, званије соколника било је уређено и узакоњено. У вријеме цара Алексија Михаиловића соколници су били у великој почасти према степену дужности, у које их је цар обукао био и које су имале ко-

[1]) Види у „Дечанском Првенцу" стр. 63.
*) Зак. Душана чл. 34. —

рен у византијском уређењу. У Срба су такође соколници одликовани били од осталих сталежа. У Турака соколници су састављали особити ред званичника подвласних непосредно самом цару, и ако су били соколници по свој царевини. Главни соколник био је у Цариграду, при дворцу, са другим потчињеним му соколницима и називао се „Дуганџи-баши“ — глава соколоваца. Он је био обвезан пазити над „дуганџијама“ (соколовцима) и „шаинџијама.“ Ова посљедња ријеч означава исто, што и „дуганџи“, само „шаинџи“ био је мањи степен соколовца. Али и дуганџије и шаинџије имали су привилегије, каквих нису имали прости сељаци и варошани. Земље, поља, баштине — једном ријечи: сва покретна и непокретна имања њихова биле су ослобођена од десетка и других данака; а сами соколовци или соколници нису обвезани били плаћати данак еспенџе. Осим тога, кад су примали ферман на звање шаинџија, неким се прописивало у истом да не плаћају н. пр. вјенчаницу или мюрд-бехаси (род плате за погреб умрлих рођака). Гледајући на ред званични дужности међу соколницима, давало се право носити и оружје, као особито одличије од осталих. По врх свега тога, земље, баштине соколника нико није смео ни додирнути, и саме властеле, као и паше, бези и други званичници нису имали права слободно пролазити преко њих, Био је, као што свједочи овдашње предање, дуганџи у селу Љубижди, близу Призрена, — па кад год је паша ишао на прилику кроз ово село, није могао заповједати да пред њим бубњају и свирају, већ тек како би дошао до границе земаља тога дуганџије, морао је заћуткати све своје свирке и далбулане.

Монаси дечанског манастира, као што свједоче нижесљедујући фермани, били су соколовцима, с намјером уживати слободу под сјенком ових привилегија и сачувати

имања манастиру; али их ипак Турци нису остављали на миру, не гледајући на то што су они били „шаинције."

Ферман од 10. џемази-уљ-ахира 973 (1564 г.) султаном Сулејманом дат је на име пећског кадије, у след тужбе дечанских монаха на то, што од њих траже више него 1000 акче, одређених на земље, баштине, садове и млинове, па и за десетак, јеспенце и друге данке, — не гледајући на то, што су земље манастирске: Бељан, Доспотик, црква св. Николе, друге цркве: св. Ђорђа, св. Николе и св. Стефана[1]) записане у вилајетским дефтерима не само вак'фима већ и шаинским. — Ферман забрањује то чинити и повторава обичне привилегије шаинција т. ј. да не плаћају у'шура (десетка), еспенце, вјенчанице и мјурд-бехаси и имају право носити оружје.

Из следујућег фермана можемо се увјерити да су дечански монаси били шаинције још прије султана Сулејмана и плаћали су соколарину, као и манастир Студеница.

Ферман дани султаном Селимом (918—926 г.) од 27. рамазана 922 год. на име пећског кадије, да се не чини препреке Петку сину Јакова Поповићу, житељу села Горњих-Лоћане[2]) и Шаку сину Вукосава Бјелопавловића из села Пилића, разводити заједно с момцима шаинције игумана дечанског манастира гњезда соколова на празној земљи, у планини Бистрици (?), ослободивши их од харача, еспенце, од десетка на баштине њихове и бахче као и од других данака, н. пр. диванијé (канцеларски данак), ўрфијé (полицајни данак) и ресминикјах (плата за право оженити се — вјенчаница); али

[1]) Ове цркве спомињу се у хрисовуљу краља Дечанског, — види „Дечански Првенац" стр. 54—58.

[2]) Ово село спомиње се такође у хрисовуљи и сад се налази $^{3}/_{4}$ сахата од дечанског манастира. Житељи су половина — хришћани, а половина — мухамеданци. Језик српски још нису заборавили, особито жене све збору српски, а не арнаутски.

само да су сваку годину дужни доносити у Стамбол младе соколове и предавати их чак'рџи-башији (исто, што је и дуганџи-баши); а ако не хтедну соколове доносити, то да плаћају 200 акче. —

Ферман од 27 реџеба 990 године дат је султаном Муратом 3. на име мухарира (исто, што је мутеселим управитељ области) дукађинског санџака, у сљед рапорта шаинџи-башије, у коме изложивши, да игуман дечанског манастира, налазоћег се у нахији пеќској [1]) скендеријској области, будући шаином т. ј. ослобођеним по сили берата плаћати јеспенџе, џезије (т. ј. харач) и за баштине десетак и друге данке — диваније (канцеларске) и урфије (полицајне), плаћао је сваке године своју одређену службу без мањка (кусура); али сад му против берата чине неки којекаква притјесњења са различним изванредним налозима, — умољавао је записати га на ново у дефтер шаинџија." Ферман налаже уписати га на ново као шаинџију и да му се изда темесућ (признаница), по сили обичаја и закона, под условом, да сваке године за службу своју уредно плаћа што је одређено као и мјурд-бехаси да плаћа.

Ферман од 27. зиљ-хиџе 1108 г. дат је у Софији султаном Мустафом 2. (1106—1115=1695—1703 г.) у сљед рапорта царског шаинџи-баше у ордију (војнички стан), у коме излаже да је монах дечанског манастира Спас у пеќском окружију, будући царским шаином, доставио соколове у столицу к дану возшествија цара на престол (џулјуса) и молио је дати му наново берат да буде опет шаином." Ферманом се истим утврђује наново вишеименовани шаинџијом у споменутом мјесту, да доставља опет сваке године соколове у престолницу и да их предаје, по старому записнику, дуганџи-башијама имају-

[1]) Види примечање, где је казано, да је дечански манастир кадкад подпадао под Пеќ, а кадкад под Алтинели т. ј. садашње ђаковско окружије.

њим заповјест скупљати мирију — мјурд-бехаси. А тако како нема за њим кусура по служби и није се узимало десетка и данка на његове земље, којих су границе познате; то и опет му се поклања десетак с баштина, еспенџе, а у замјену мирије мјурд-бехаси да плаћа; поклања му се и диваније и урфије, а слободно му је носити и оружије.“ —

Такав је ферман дан још и последњих дана зиљ-хиџе 1108 године (истог мјесеца и године) у Софији у ордији царској на име пећског кадије, у сљед тужбе игумана деч. манастира, састојећег у звању хаског (царског, придворног) шаина по сили берата, плаћајућег уредно шаински данак и мјурд-бехаси, — на то, што спахије траже, противу закона, од села налазећег се у том окружију (стоји не исписано за име фермана за име села), еспенџе и силом узимају овај данак, не гледајући на нове каите (реестри), по којима поменути монах не принадлежи већ његовим људима.“ Ферман забрањује таква дјела спахији и налаже узети од њега све што је он (спахија) узео насилно од монаха шаинџије. —

Ферман од 17. мухарема 1190 (1777 г.) дани султаном Абдул-Хамидом на име пећског и (пропуштено, а морало је бити Алтунели или Ђаково) кадије, у сљед рапорта хасског (царског) шаинџи-баше Мехмед-Емина, у коме изложивши, да дечански манастир владајући земљама и баштинама на основу берата и игуман истог манастира Данил, будући у звању царског (хаског) шаина, плаћа уредно сваку годину службу на њему лежећу и 300 акче мјурде-бехаси даје дуганџи-баширјама, који су постављени ферманима да ову скупљају; а међу тим без икакава узрока њима чине притјесњења мирмирани, мирилива, мутеселими, војводе, субаше и други полицајни чиновници (ехли ўрф) против царских закона и берата, отимајући од њих на силу краве, овце, јагањце, мед, масло, јечам,

сјено и друге јестне потреба. Због чега он умољава да му се изда ферман, којим да се забрани споменутим властелима и чиновницима чинти притјесњења дечанском манасиру и насиља монасима без икаквог узрока и против царских заповјести, као и покушавања завладати својином њином, јер они плаћају уредно мирију мјурд-бехаси 200 акче и добро врше своју службу шаинску.

И'љам ђаковачког кадије од 17 ребијуљ-евеља 1114 (1702 г.), у сљед тужбе игумана дечанског манастира на притјесњења од дуганџи Хаџи-Махмуда, који је тражио од манастира више од 300 акче одређене у ферманима, забрањујући споменутом Махтуду тражити новаца више од одређене за манастир суме. У овој пресуди између осталог казано је, да је Махмуд послан био да скупи новце од шаина, који нису донели ни лова, ни новаца у Стамбол до 1114 године.

Осим свих изложених у ферманима притјеснења, Дечански манастир, окружен арнаутима и отпадницима од православне вјере и српске народности, морао је трпити од њих сваке непријатности, на пример и по случају избора међу монасима за себе манастирског каваза. С једне стране рачунајући за част бити у дужности чувара овог манастира, с друге, — предвидећи слободнији живот у манасиру, са добром платом и коришћу од њега за сву фамилију, Арнаути су се непрекидно око тога завађали. Свако племе хтело је имати кавазом манастирским свог човјека; због тога су били раздори међу њима, али свагда овај и овакав раздор штетовао је само благостању манастира. Монаси су свагда морали плаћати својом стоком и имањем и шта више нападањем на манастир од стране племена, или села, која су хтјела дати манастиру свог војводу против жеље братије манастирске. Међу хартијама и ферманима има не једна наредба (бујурулду) овог или оног паше, које забрањују чинити „з у л у м и н а-

сиља", — на пример бујурулду Махмуд-паше Беговића, скадарског валије, од 19. мухарема 1201 г. и друга од 15. сефера 1194 г. Тахир паше пеће ског у слјед уплетања арнаутског племена Гаш, приликом избора војводе манастирског. —

Осим свију фермана, којих садржај до сад овде изложисмо и из којих се види јасно, шта су Дечани подносили од разних страна мука и невоља, има још множина разних и'љама (пресуда) кадијских приликом разних парница, који свједоче, да тај или други под разним изговорима или је оглобио манастир, или покрао што, или јавно нападао чинећи насиља... Сусједи манастира — отпадници и вјере и народности, који су готово сву манастирску земљу присвојили, тако да је мало нешто од ње манастиру остало, — или посебно, појединце, или у гомилама долазе у манастир и насилно захтевају јело и пиће; па ако им монаси не учине кадкад по вољи, то они или упале сјено или ограду, или какву манастирску зграду, или украду козе, овце, краве. Арнаути не маре што манастир има фермане и берате од цара, забрањујућег чинити манастиру зулум и притјесњења: они не слушају наредбе надлежних власти.

Из протокола манастирског очигледно се можемо увјерити да су у 1846 и 1847 г. такви зликовци насилно узели од манаслира у готовом новцу 1.576 гроша, а од 1850 г. до 1866 г. 18.798 гроша 30 пара.

У 1864 год. дечански монаси видећи да немају мира од Арнаута, који толико пута нападају на монастир, пљачкају га, силом отимају марву из самога манастира и често потпаљују зграде, у којима станују они и видећи дакле да је манастир у највећој опасности, решили су се били начинити зид око манастира, (који је био сазидан и прије, али разрушен од арнаута), особито мјесто за арнауте да се не би они мјешали са гостима, кад ови

долазе на славу, — дали су молбу Назиф-паши да им допусти начинити овај зид, једну собу над вратима за буљук-башу и један хан, не далеко до врата водећих изван манастирске ограде, за Арнауте и Турке. У 1865 год. ђаковачки мудир дошавши у манастир дозволио је градити зид без икакве сумње; после — писмом од 21 хезирана 1281 год. (т. ј. 21 јунија 1865 год.) је извјестио дечанске калуђере да ће послати и мајсторе, а 30 јунија с писмом послао је ове мајсторе да граде зид. Али Арнаути 5 августа убише једног мајстора на самом зиду у сред бјелога дана: остали се мајстори разбјегоше и зид није био сазидан. У сљед тужбе монаха, истина, било је запоојеђено извидити посао, и био је уапшен убијца Алил-ага, али Арнаути ујдурисаше овај посао тако, да је кадија ђаковачки долазећи у манастир да учини истрагу у два пута са многобројним члановима свога меџлиса и слугама, и прожививши по два дана на манастирском трошку, рјешио најпосље, да се разруши одпочети зид, који је и био оборен 2-ог октобра 1866 год.!.. — Осим свега трошка при двореңу меџлиса и до 1300 гроша које су калуђери дали на захтјевање агалара меџлиса, на зид сам потрошено је било 25.771 грош и 10 пара (види протокол). А после свега требало је да даду још Арнаутину Алил-аги пуштеном из апса 1.000 гроша, да их бар за мало остави на миру; али манастир већ није могао испунити захтјевање Арнаутина, јер бијаше нестало већ новаца; за то Арнаутин није престао глобити манастир, докле год није умро. Па и после њега остадоше други, који траже свашта од манастире, и ако монаси не дају, чине манастиру свагда штете. —

Тужбе калуђерске пред пашаларима на таква насиља од стране Арнаута остадоше увјек узалудне; јер паше и кадије рачунају најпречом дужношћу својом извидити на мјесту посао, те иду у манастир и, истина, издају бују-

рулду, и'љаме и мазбате, којих врло много има у манастиру од разних времена, као што сам већ више казао; али монаси морају их за то гостити по неколико дана о трошку манастирском, а после опет Арнаути не маре за такве бујурулду и мазбате, кад није било користи од толиких фермана, које су добијали монаси чак из Стамбола!..

Али поред свију овде наведених зала и патњи дечански манастир је очуван до сад а биће и очуван и од сад, да испуни своје назначење: „бытн ємꙋ мѣстꙋ свѣтилницюномꙋ.“ Хвала богу, што у садашње вријеме нема толико насиља и притјеснења, каква су пала у део монасима у течају предидућа три вјека...

Особита част и слава припада пређашњим родољубима монасима што сачуваше овај манастир и показаше примјер хришћанског самопожртвовања и трајне стрпљивости садашњим својим потомцима — братији дечанског манастира, који на исти начин, не гледајући на многе незгоде у манастиру, чувају га, налазећи потпору и утеху у молитвама светог краља дечанског, којег и мошти ту почивају!

Призрен, 18. Маја 1874 год.

И. Јастребов.

Примедба. Не налазим не умјесним додати овде у тачном препису и једну записку писану на простој хартији, а прилепљену за крај пергамента, на коме је писан хрисовуљ краља Дечанског. А како ни у „Дечанском Првенцу“, ни у „Дечанским Споменицима“ није наштампана ова записка, за то сам је ја преписао кад је рјеч о дечанском манастиру. (Види приложену литографисану записку).

СИНТЕТИЧНИ ПРОНАЛАСЦИ ХЕМИЈСКИ

С. М. Лозанића.

1. Нитро и амидо деривати дифенилови.[1])

За сада су још врло мало испитани деривати виших угљо-водоника, с тога сам ја учинио неколико опита са једним таквим угљо-водоником и то са дифенилом: $C_{12}H_{10}$.

Дифенил је наградио фитиг,[2]) а тако исто и неке деривате његове он је испитао. Он је опазио, да се дифенил раствара у пушећој се азотној киселини, а из тог раствора одвајају се бели игласти кристали. Ово је нитрисани продукт дифенилов, и то динитродифенил: $C_{12}H_8(NO_2)_2$. Овај нитрисани продукт прелази у амидо-једињење под упливом редукционих тела и тако је добивен бенцидин (диамидо-дифелин): $C_{12}H_8(NH_2)_2$. Све сам ове реакције и ја опазио, а ја сам имао цељ ту, да наградим више нитро-деривате дифенилове, које сам после редукционим телима имао претворити у амидо-једињења.

Кристаласт динитро-дифенил растворио сам опет у пушећој се азотној киселини, па кад сам раствор овај водом прелио, одвојио се један жућкаст аморфан талог, који се у води ни мало не раствара. Ово сам тело добио и из самог дифенила непосредно, кад сам га растворио у пушећој се азотној киселини, којој сам додао још толико концентрисане сумпорне киселине. — Ово се тело раствара нешто мало у алкохолу, у етеру пак више, али

[1]) Рад овај штампан је у „Berichte der deutschen chemischen Geselschaft" године 1871 стр. 404.

[2]) Ann. chem. Pharm, CXXIV. 275.

ни из једног раствора не ће да кристалише, него се одваја као аморфан жућкаст талог, који се топи око 140°.

Анализа пак показа, да је овај аморфан продукт тетранитро-дифенил:

$$C_{12}H_6(NO_2)_4.$$

јер као што видимо овде бројеви, што су опитом нађени, слажу се са бројевима, што су према овој формули израчунати.

Теорија			Опити		
			I	II	III
C_{12}	144	43,11	42,64	42,51	—
H_6	6	1,80	2,54	2 52	—
H_4	56	16,76	—	—	16,55
O_8	128	38,33	—	—	—

Под упливом редукционих тела (амонијум-сулфид, цинк и хлоро-водонична киселина) мења се тетранитро-дифенил врло нагло, раствор добија мрку боју, а пошто је реакција довршена, находи се у њему једно базисно тело, које се на ваздуху брзо распада, са киселинама се једини те гради соли, а његова хлоро-водична со даје са хлоридом платине двогубу со. Према ступњу реакције, граде се при овоме два различита продукта; један је динитро-диамидо-дифенил: $C_{12}H_6(NO_2)_2(NH_2)_2$, а други је тетрамидо-дифенил: $C_{12}H_6(NH_2)_4$. Како су оба ова тела врло непостојана, а уз то и не кристалишу, то не беше могуће одвојити их једно од другога, те да и ове последње две формуле анализом потврдим.

2. О неким сложеним урима, сенфским уљима, и гуанидинима.[1])

Ја сам хтео овом приликом да наградим нека сенфска уља, која ће имати у своме молекилу хлора или јода; но како ми за овај посао беху нужна нека сложена ура,

[1]) „Berichte der deutsch. chem. Geselschaft“ год. 1872, стр, 165.

која до тада још не беху позната тела, то сам морао прво њих наградити, јер она ми беху, као што ћемо мало час видети, полазна тачка за овај мој рад. — Ја ћу овде изложити у кратко природу хемијску и молекиларни склоп ових тела, па ћу онда прећи на сам мој рад.

Још прошлога века пронашао је Rouelle у мокраћи човечијој неко особено тело, које још тада доби име: уре (Harnstoff, ure). Ово је било прво уре, што га хемичари познадоше; доцније пак награђени су многи деривати овога ура, која се зову сложена ура, и са којима ћемо се мало час упознати. — Обично уре главни је састојак човечије мокраће, и мокраће свију сисара, а осим тога находи се и у мокраћи тица, рептилија и још неких нижих животиња; има га даље у крви човечијој, у мишићима, јетри, особито много у питијастој течности ока и т. д.

Сам проналазак урета по себи, од велике је вредности био за науку хемију, јер је тиме откривено једно тело, које је представило читаве групе подобних тела, која сва скупа неке карактеристичне особине показују; проналазак урета од неоцењене је вредности и за физиолошку хемију, а по томе и за медецину саму, јер је тиме познато једно од оних тела, што се из организма човечијег одваја; у облику његовом сав потрошени азот из организма напоље излази. Као што видимо само уре по себи важан је проналазак научни, но осим тога оно има и историјску вредност велику, јер је то било прво органско тело, које је вештачким путем у лабораторији награђено. Синтеза урета дала је са свим други правац у поимању хемјских појава. До тог доба држало се, да при стварању органских тела ради нека особита сила, тако звана „животна сила", која је са свим другојачије природе од обичне химијске силе, којом хемичари по лабораторијама располажу. Тада се држало да су сва органска тела продукт животне силе животиња и биља, и тврдо

се вероваше, да у живој природи подлежу тела другим законима, а не као у мртвој природи. Отуда долази, што је Барцелијус назвао органску хемију: „хемија анималних и вегетабилних тела“, јер се тада веровало, да органи биља и животиња имају у себи неку чудновату силу — животну силу — па су њоме органска тела стварали. Овај је поглед оборио Велер (Wöhler) тиме, што је он наградио уре вештачким путем у својој лабораторији. Овим је потврдио, да и органска тела подлеже истим хемијским законима, као и неорганска. Проналазак овај учини, те многи од тадашњих хемичара посумњаше о поменутој животној сили, која немилостиво дељаше органску хемију од неорганске, и побудио их је да и они органска тела вештачки из елемената граде. Тако данас видимо у хемији недогледан број органских тела, што су синтетичним путем по лабораторијама награђена, и која се ван хемијских збирака нигде више не находе. —

Градећи хемичари вештачким путем органска тела, дошли су и до таквих јединења, која се могу сматрати, као деривати обичнога урета, јер су сва та тела сродна по њиховом хемијском понашању, а подобност склопа њихних молекила видићемо мало час. — Молекиларан склоп обичног урета видимо у овој формули:

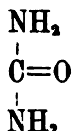

Из ове формуле видимо, да у урету има четири атома водоника непосредно за азот везана, који се опет даље за угљеник држе. У хемији има много тела, у којима су атоми водоника на овај начин за азот везани, па се они одликују том особином, што их можемо замењивати разним алкохолним или киселим радикалима. И ови атоми водоника, што су у урету, понашају се исто овако. Тако

упливом разних хемијских чинилаца можемо један, два, или све атоме водоника из урета истерати, па на њихово место алкохолне или киселе радикале довести. Овим начином добивени су многи деривати прво поменутог урета, што је у мокраћи нађено, и то су тако звана сложена ура. Ја ћу примера ради написати обично уре, и неколико његових сложених модификација:

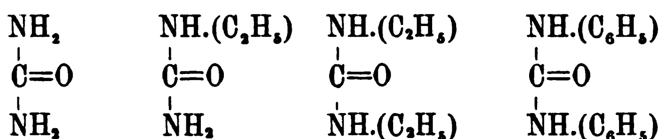

У формулама свију ових ура видимо, да угљеник двема својим привлачним силама држи један атом кисеоника. Овај кисеоник врло је значајан за ту врсту једињења.

Примећено је, да су кисеоник и сумпор хемијски подобна тела; где год има каквог кисеоничког једињења, постоји тако исто и сумпорно једињење. Тако поред воде, која је сједињен атом кисеоника са два атома водоника (H_2O), постоји и сумпор-водоник, где исто тако находимо један атом сумпора и два атома водоника (H_2S). Исто тако поред водоник-диоксида (H_2O_2) постоји и водоник-дисулфид (H_2S_2), а поред обичног алкохола ($C_2H_5.OH$), има и сличног му једињења сумпора ($C_2H_5.SH$) и т. д. и т. д. По истој овој аналогији поред кисеоничких ура имамо јоште и тако звана сумпорна ура; то су ура, што на место кисеоника имају сумпор. Ја ћу овде упоредити кисеонично и сумпорно уре:

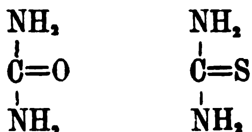

Појамно је да и сумпорно уре може дати сложена ура, као и кисеонично.

Пошто смо се упознали са уретом и са многим модификацијама његовим, да видимо која су то тела, што долазе у групу сенфског уља.

Кад црно семење сенфа водом овлажимо и оставимо да неколико дана постоји, наградиће се из њега једно течно тело, које се одликује својим карактеристичним љутим мирисом, и то је обично сенфско уље (Senföl par exellence). Његов је молекил овако састављен:

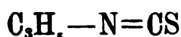

$$C_3H_5—N=CS$$

У овоме телу карактеристично су атоми његови узајамно везани. Ту видимо, да је азот привукао једном својом привлачном силом угљо-водоничну групу: C_3H_5, а осталим двема привлачним силама везао је групу: CS. Ове угљо-водоничне групе (радикали) понашају се у хемији као какве елементарне јединке. Тако оне могу молекил једнога једињења да оставе, па на њихово место да дође други који елеменат, или каква друга група елемената. По овој аналогији замењивана је у обичном сенфском уљу група: C_3H_5 са разним другим угљо-водоничним групама, и тако су добивена многа тела, која у главноме задржавају особине обичног сенфског уља, и која по томе сва заједно састављају групу сенског уља, Ја ћу овде навсти неколико таквих тела:

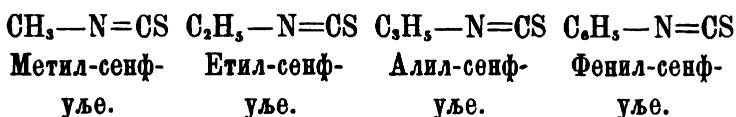

$CH_3—N=CS$	$C_2H_5—N=CS$	$C_3H_5—N=CS$	$C_6H_5—N=CS$
Метил-сенф-уље.	Етил-сенф-уље.	Алил-сенф-уље.	Фенил-сенф-уље.

Ја сам имао за цељ да наградим такве деривате сенфског уља, који ће имати у своме молекилу хлора или јода, и то сам хтео да учиним на фенил-сенф-уљу, јер ми беше најлакше да до њега дођем. Хтео сам да наградим оваква два тела:

$C_6H_4Cl—N=CS$	$C_6H_4J—N=CS$
Хлорно фенил-сенф-уље.	Јодно фенил-сенф-уље.

Нужно је овде да поменем, да сва сумпорна ура могу да пређу у одговарајуће сенфско уље, кад на њи дејствујемо неким агенсима, као што су н. пр. концентрисана хлоро-водонична киселина, јод, фосфор-пентоксид и т. д. Тако дифенил-сумпорно уре даје фенил-сенф-уље под упливом поменутих агенса; сам процес ове хемијске измене видимо у овој једначини:

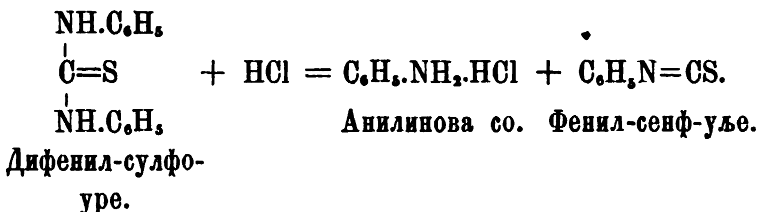

$$\begin{matrix} NH.C_6H_5 \\ | \\ C{=}S \\ | \\ NH.C_6H_5 \end{matrix} + HCl = C_6H_5.NH_2.HCl + C_6H_5N{=}CS.$$

Дифенил-сулфо-уре. Анилинова со. Фенил-сенф-уље.

Како сам ја хтео да наградим хлорно и јодно фенил-сенф-уље, то ми је требало горњи процес да извршим на хлорном или јодном дифенил-сулфо-урету, но ова два тела не беху јоште позната, с тога сам морао прво њи да наградим. Ова два тела:

$$\begin{matrix} NH.C_6H_4Cl \\ | \\ C{=}S \\ | \\ NH.C_6H_4Cl \end{matrix} \qquad \begin{matrix} NH.C_6H_4J \\ | \\ C{=}S \\ | \\ NH.C_6H_4J \end{matrix}$$

Хлорно дифенил-сулфо-уре. Јодно дифенил-сулфо-уре.

даће под упливом поменутих агенса, а по процесу последње једначине, она два тражена сенфска уља. Ја ћу овде да опишем у кратко пут, којим сам дошао до ових ура, а изложићу и процес њихног распадања, при прелажењу у одговарајућа сенфска уља. —

Хлор-анилин је поодавна познато тело, које има овакав састав: $C_6H_4Cl.NH_2$. Њиме сам се послужио при грађењу хлорног дифенил-сулфо-урета. То сам тело кувао неколико дана са сумпор-угљеником у једном апарату, који се за такве операције употребљује. Одма с почетка опазио сам да из апарата одилази један гас, који

сам одма по мирису познао да је сумпор-водоник. Кад се овај гас престао развијати, могло се видети да је нека измена хемијска била у самом апарату, јер раствор беше пун ситних игластих кристала. Ове сам кристале више пута прекристалисао, и тако потпуно пречишћене анализао. Једна анализа хлора показа ми, да је то ново тело тражено хлорно дифенил-сулфо-уре:

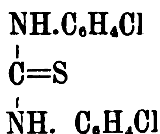

јер се резултат анализе, слаже готово потпуно са бројем, који је теоријски према овој формули израчунат:

Анализа	Теорија
Хлор = 23,59°/o	23,90°/o.

Из овога можемо сад извести и сам процес, који је наступио између хлор-анилина и сумпор угљеника:

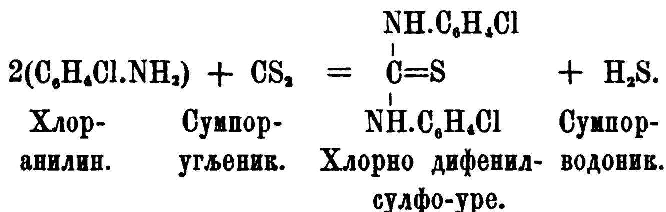

Ово уре кристалише у белим иглицама, у води се ни мало не раствара, мириса нема никаквог, а врло је грко.

Сад имам већ хлорно дифенил-сулфо-уре, само ми ваља да га поменутим агенсима раставим и у хлорно фенил-сенф-уље претворим. — Ја сам ово уре у алкохолу растворио, но сада нисам хтео да на њ хлоро-водоничном киселином дејствујем, него сам узео раствор јода у алкохолу. Свака кап јода изгубила је своју боју чим је у раствор канула, а у исто време могло се приметити како се сумпор из једињења одвајао. Кад је овај процес довршен, т. ј. кад раствор није могао више јоду боју да

одузме, испарио сам сав алкохол, а у суду је заостала нека тестаста-маса, која ме својим мирисом опомињаше на мирис обичнога сенфа. Хлорно фенил-сенф-уре распало се под упливом јода, а производе тога процеса имам у овој тестастој маси, које ми је ваљало једно од другог одвојити. Многа стална тела органска имају ту особину да дестилишу, кад их кувамо у струји водене паре, па сам и ја то исто учинио са добивеном масом. Из ње је десталисало једно тело, које у кристале шчврсне кад се олади, а у суду је заостало једно друго тело. Пошто сам оба ова тела кристалисањем пречистио анализао сам их, а анализа ми показа ове формуле:

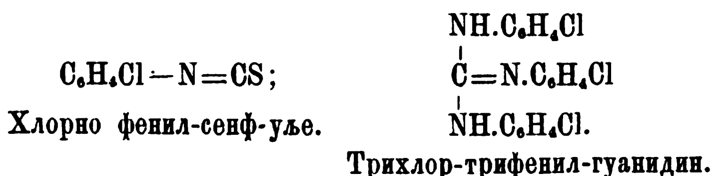

$$C_6H_4Cl-N=CS;$$

Хлорно фенил-сенф-уље.

$$\begin{array}{c} NH.C_6H_4Cl \\ | \\ C=N.C_6H_4Cl \\ | \\ NH.C_6H_4Cl. \end{array}$$

Трихлор-трифенил-гуанидин.

Анализа хлорног фенил-сенф-уља:

	Анализа.	Теорија
C=	49.26. %	49,58. %
H=	2,90. „	2,77. „
Cl=	20,65. „	20,94. „

Ево процеса који смо имали у овој последњој реакцији

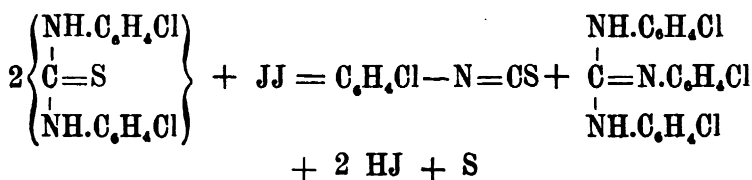

$$2\left\{\begin{array}{l} NH.C_6H_4Cl \\ | \\ C=S \\ | \\ NH.C_6H_4Cl \end{array}\right\} + JJ = C_6H_4Cl-N=CS + \begin{array}{l} NH.C_6H_4Cl \\ | \\ C=N.C_6H_4Cl \\ | \\ NH.C_6H_4Cl \end{array}$$

$$+ 2\ HJ + S$$

Хлорно фенил-сенф-уље. Ово тело кристалише у малим призмастим кристалима, топи се још око 40° а кад се олади остаје неко време тестасто, но брзо опет шчврсне. Мирисом својим опомиње нас на обично сенфско уље, укуса је сладеђег и стеже уста. У води се не раствара никако, а доста лако у етеру и алкохолу.

Сва сенфска уља показују неке карактеристичне реакције, које се такође и на овоме новоме члану опажају. Тако хлорно фенил-сенф-уље једини се непосредно са амонијаком (алкохолни раствор), градећи заједно једно ново уре овакога састава:

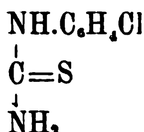

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_4Cl \\ | \\ C{=}S \\ | \\ NH_2 \end{array}$$

Према анилину, као деривату амонијачном, понаша се исто овако. Хлорно фенил-сенф-уље брзо се у анилину раствара, а кад тај раствор мало загрејемо, сав се у ситне кристале претвори. Овим сам добио уре овакога састава:

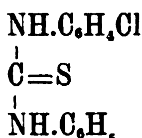

$$\begin{array}{l} NH.C_6H_4Cl \\ | \\ C{=}S \\ | \\ NH.C_6H_5 \end{array}$$

Амина има бескрајње много, па се овде отвара ново поље бескрајњем броју нових ура, јер хлорно фенил-сенф-уље једини се са сваким амином, градећи одговарајуће уре.

На овом хлорном фенил-сенф-уљу опажао сам и то, како вода на њ дејствује на вишој температури и под притиском. Тако растворио сам га у обичном алкохолу, који има већ нешто воде у себи; тај раствор затопио сам у дебелу стаклену цев и изложио га топлоти од 130—150°. Пошто је топлота и притисак неколико сати на њ дејствовала, цев сам отворио. Притисак је био у цеви доста јак и при отварању је појурио на поље један гас, који сам одма познао, јер је био сумпор-водоник. Хлорно фенил-сенф-уље распадало се на тој температури под утицајем воде овако:

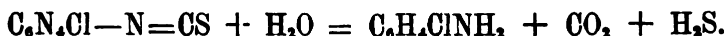

$$C_6N_4Cl{-}N{=}CS + H_2O = C_6H_4ClNH_2 + CO_2 + H_2S.$$

Обичан (апсолутан) алкохол понаша се са свим другојаче према овом сенфском уљу. Кад сам хлорно фенил-

сенф-уље са апсолутним алкохолом у цев затопио, и неко време на температури од 130° грејао, није се више у цеви опажао сумпор-водоник, а тако исто ни хлорно фенил-сенф-уље, него сам на место његово нашао једно ново тело, и то хлор-фенил-етил-уретан:

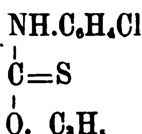

Овде се један молекил алкохола сјединио непосредно са једним молекилом хлорног фенил-сенф-уља. Процес је био овај:

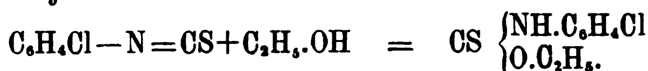

Из свега овога видимо да се хлорно фенил-сенф-уље понаша као право сенфско уље, с тога с правом га у ову групу увршћујемо.

Јод-анилин је сродно тело хлор-анилину, с тога се и јод-анилин понаша према сумпор-угљенику исто тако као и хлор-анилин. Кад сам јод-анилин са сумпор-угљеником кувао, развијао се такође сумпор-водоник, а пошто се ова реакција довршила, анализао сам тело, што је тим процесом постало, па сам и сада нашао једно ново уре, коме по анализи ова формула одговара;

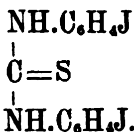

Јодно дифенил-сулфо-уре.

Анализа овога урета:

	Анализа	Теорија
Јод =	52,75.°/₀	52,91.°/₀

На који се начин ово уре наградило знаћемо, само ако се сетимо реакције, по којој је одговарајуће хлорно уре постало. — И ово је тело у води нерастворно, а доста се тешко раствара у алкохолу и етеру. Кристалише у игластим кристалима, који се топе на топлоти од 173°. —

Знамо како се хлорно уре распало под утицајем јода, па се лако могло предвидети, да ће се и јодно уре под тим истим агенсом на исти начин распасти. И одиста, кад сам у алкохолни раствор овог урета сипао раствор јода, опажао сам исту појаву; раствор јода губио је своју боју, јер је у једињење ступио, а један део уретовог сумпора, излазећи из једињења, одвајао се као талог. По довршеном процесу и овде сам нашао подобна тела као мало пре; т. ј. нашао сам:

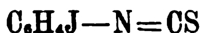

$$C_6H_4J-N=CS$$

Јодно фенил-сенф-уље.

$$\begin{array}{c} NH.C_6H_4J \\ | \\ CN.C_6H_4J \\ | \\ NH.C_6H_4J \end{array}$$

Тријод-трифенил-гуаниди.

Јодно фенил-сенф-уље. Ово је тело подобно хлорном фенил-сенф-уљу, с тога се оба та тела хемијски подобно понашају; тако и ово се тело једини са амонијаком и аминима, правећи у сваком случају ново уре; с алкохолом се једини исто онако, као и хлорно фенил-сенф-уље, а с водом се распада на подобан начин. — У опште се може казати да оба ова тела дају истоветне реакције, само што су процеси једнога или другог тела у неком случају снажнији, а у неком слабији.

Тријод-трифенил-гуанидин. Било је већ речи о оваквом хлорном продукту, но како су то деривати једног простијег тела, што се зове: гуанидин, с тога ћу рећи овде коју о њему самом. Конститутиван склоп молекила гуанидиновог видимо у овој формули:

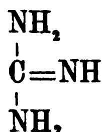

У гуанидину имамо дакле један атом угљеника, који држи једну имидо (NH), и две амидо групе (NH_2). Ови водоници уступају своја места угљо-водоничним радикалима, и тако постају сложени деривати. Примера ради навешћу овде трифенил-гуанидин.

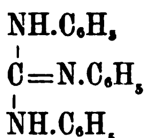

Ако упоредимо сада мој хлорни и јодни производ са трифенил-гуанидином, види се, да су они постали на тај начин, што је у свакој групи C_6H_5 овога тела, заступљен по један атом водоника са хлором или јодом. Сам гуанидин понаша се као доста јака база, а тако исто и сви деривати његови, што беху до сада познати, напротив његов хлорни и јодни производ имају изречно киселе особине.

У „Младој Србији" (год. 1872 број 14) изложио сам неке реакције, по којима сам хтео у фенил-сенф-уље да утурим групу NO_2, па сам том приликом напоменуо, да је при свима тим реакцијама ишао процес другим правцем.

3. О фенил-дибензоил-амиду. [1])

Пре кратког времена опазио је Хофман једну карактеристичну реакцију, кад је сирћетном киселином дејствовао на фенил-сенф-уље. Овим је добио фенил-диацетамид. [2]) Ту је био овај процес:

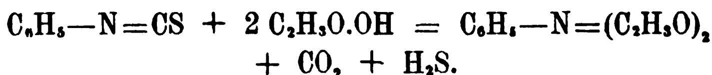

$$C_6H_5{-}N{=}CS + 2\,C_2H_3O.OH = C_6H_5{-}N{=}(C_2H_3O)_2 + CO_2 + H_2S.$$

[1]) Berichte der deutschen chem. Geselschaft, год. 1873, стр, 176.
[2]) A. W. Hofmann Berichte d. deutsch. chem. Ges. III. стр. 771.

Ја сам хтео ову реакцију да допуним у толико, што сам пробао, да ли се ароматичне киселине подобно понашају према фенил-сенф-уљу, као и ирсне. Овај сам опит имао да учиним прво са бензоевом киселином, јер је то најпростија ароматична киселина. — 1 молекил бензоеве киселине и 2 молекила фенил-сенф-уља затопио сам у једну дебелу стаклену цев, и грејао сам је три сата између 130 и 150°. Кад се цев ова оладила, могло се видети да је у њој наступио неки хемијски процес, јер је била пуна са ситним кристалима, а кад сам је отворио силно је излазио из ње један гас, који је био смешан из угљен-диоксида и сумпор-водоника. Ову белу кристалну масу прекристалисао сам неколико пута у алкохолу, те је тако очистио од страних састојака; добивени листасти кристали топе се око 155°, а анализа тек показа да је то фенил-дибенцоил-амид:

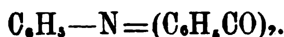

$$C_6H_5—N=(C_6H_5CO)_2.$$

Анализа овога тела:

	Анализа	Теорија
C=	79,13 °/₀	79,40. °/₀
H=	5,32 „	4,98. „

Следећа једначина показује нам саму реакцију:

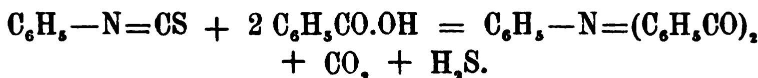

$$C_6H_5—N=CS + 2\,C_6H_5CO.OH = C_6H_5—N=(C_6H_5CO)_2 + CO_2 + H_2S.$$

Ја сам дејствовао и неким дво-атомним ароматичним киселинама на фенил-сенф-уље, и то са салицилном киселином, но ова два тела не дејствују једно на друго ни на температури од 200.°

Сада овом приликом поменућу само узгред, да се метално олово под неким приликама раствара приметно и у чистој дестилисаној води, т. ј. претвара се у хидрат.

Свакоме је познато, да олово у чистој води може дуго непромењено остати, па на томе се и оснива употреба његова за водоводне цеви. Приликом испитивања олова, што је у Крупњу истопљено, опазио сам то, да се оно доста лако раствара у води, кад је у додиру са платином, или другим којим металом. Комађе олова лежало је на једној плочи од платине у води, и после неколико дана наградио се волуминезан талог од хидрата олова. Ја држим да се овде олово раствара од утицаја електричне струје, која се том приликом развија, јер имамо додир два метала. По свој прилици овде електрична струја раставља прво воду, а ослобођени кисеоник као тело у status nascendi, дејствује енергично, и тако јединећи се са оловом, граде хадрат олова. Другом приликом саопштићу друштву квантитативне опите овог опажања, а тако исто и утицај разних метала једно на друго. — Ово ће бити још један нови разлог, да се оловне цеви из водовода избаце, јер није немогуће, да у водоводну цев дође какви метал (н. пр. јексер), који ће после, растварајући олово, непрестано воду тровати.

Из лабораторије хемијске на вел. школи.

Београд, 15. Октобра 1873.

БИБЛИОГРАФИЈА
СРПСКЕ И ХРВАТСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ.[1])
С БЕЛЕШКАМА ОНОГА, ШТО ЈЕ НА СТРАНИ О НАМА ПИСАНО.

САСТАВИО

Стојан Новаковић.

(НАСТАВАК ИЗ ГЛАСНИКА XXXV).

I. 1872.

1. А. Јавно писмо српским регентима и њиховим министрима у име омладине српско-босанске. А. У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија. На 8-ни 28 стр. и 1 л.

„Позориште“ 159.

— АГАПИТ ђакон. Гледај Савети цару Јустинијану.

2. АНТУЛА С. КОСТАНТИН. Поштованим читаоцима. Штампарија Н. Стефановића и дружине у Београду. На 8-ни 8 стр.

Одговор на допис Кољевићев.

3. ANTUNOVIĆ IVAN. Poučne iskrice koristnoj pučkoj zabavi putem po Italiji godine 1869-te. Sabrao ——— ——— kaločki kanonik i „Bunjevačko-šokačkih novi-

[1]) Због неуредности књижарског обрта и оскудних библиографских бележака по листовима ни с највећим трудом није могућно доћи до потпуности. С тога писац моли свакога, да му допуне и исправке пошље. Оне ће се употребити у допунама, које писац мисли издати као додатак својим досадашњим радњама ове струке.

nah“ urednik. U Temišvaru. Tiskom braće Magjarah 1872. На 8-ни 2 л. 274 стр. и 1 л.

4. АРСЕНИЈЕВИЋ ВЛАДАН. Руђин. Роман од Ивана С. Тургењева. С руског превео —— ——. С ликом Ивана С. Тургењева. У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија 1872. На 8-ни VIII. и 180 стр.

5. АРСЕНИЈЕВИЋ ВЛАДАН. Из природе. За читање старом и младом удесио —— ——. I. О човеку. Прештампано из „Гласа народа“ за годину 1871. У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија 1871. На 8-ни 43 стр.

На корицама је година 1872.

6. БАЈАЛОВИЋ С. Таблице за опредељивање минерала помоћу хемије (на сухом и влажном путу). Од Франца Кобела. Превео —— техничар. У Београду. Издање и штампа државне штампарије 1872. На 8-ни 8 л. и 96 стр.

7. БАКИЋ ЈОВАН. Школа. Извештај народном сабору. Поднешено од —— —— народног питомца. У Новом Саду. Издала српска штампарија дра Јована Суботића 1872. На 12-ни 232 стр.

8. BAN MATIJA. Marta posadnica ili pâd Velikog Novgoroda. Tragedija u pet razdjela. Napisao —— ——. Dubrovnik 1872. Naklada tiskarne Dragutina Pretnera. На 12-ни 203 стр.

— БЕРНЕ ЛУДВИК. Види Савић Светозар.

— БЕРНШТАЈН А. гледај Гавриловић Т. Васа.

9. BIANCHINI VJEKOSLAV JURAJ. Pučki mudrac. Pohrvatio s francuskoga —— —— —— svećenik Starogradjanski. Izdala o svom trošku i nagradila Matica Dalmatinska. U Zadru tiskom Narodnoga Lista, 1872. На 12-ни 206 стр.

По француском: Simon de Nantua. Par Laurent de Jussieu.

10. БИБЛИОТЕКА ЗА НАРОД. Издаје и уређује књижар Велимир Валожић. У Београду, штампарија Н. Стефановића и Дружине. 1872.

Свеска 1. Први Франклинов пут у поларну Америку.

Свеска 2. Свршетак првог Франклинова пута у поларну Америку. Из народног живота у Хини: Правосудство и законодавство хинеско. Помпеја и њени становници.

Свеска 3, 4, 5, 6. Тајне инквизиције и осталих тајних дружина у Шпанији. По М. В. О. Ферeалу.

11. BOGIŠIĆ V. Dr. Pisani zakoni na slovenskom jugu. Bibliografski nacrt —— pravoga člana jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. I. Zakoni izdani najvišom zakonodavnom vlašću u samostalnim državam. Na svijet izdala jugosl. akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu u knjižarnici Fr. Župana (Albrechta i Fiedlera) na prodajů, 1872. На 8-ини 2, 201 стр. и 2 л.

— БОЖИЋНИ ДАР. Види Поповић В. Стева.

— BOCK Dr. Гледај Klaić Franjo.

12. БОМБАРДАЊЕ БЕОГРАДА (1862 год.). По аутентичним изворима и са објашњавајућим документима. Чист приход од овога дела намењен је на споменик кнезу Михаилу. У Београду у државној штампарији 1872. На 8-ни 2 л. и 151 стр.

Писао Јов. Ристић.

— БОШКОВИЋ ЈОВ. Види Српски Летопис.

13. БОШКОВИЋ СТОЈАН. Историја света за народ и школу. Написао ——. Књига II. Историја средњег века. Нарочито с погледом на историју словенских народа. Свеска 1. Од сеобе народа до крсташких ратова. Издаје главна српска књижара Јована Д. Лазаревића. У Београду. Штампарија Н. Стефановића и Дружине. 1872. На 8-ни XIX, 405 страна, 2 л.

14. БРАНОВАЧКИ ТОДОР. Нацрт пун тајне. Прерадио по немачком ——— ———. Прештампано из „Беог. Брзојавника.“ У Београду, штамп. Н. Стефановића и Дружине. 1872. На 12-ни 20 стр.

15. BRCIĆ A. Prvostepena odsuda suda spljetskoga proti hajdučkoj četi Andrije Simića. Uredio ———. Tiskom Zanoni u Spljetu.

Nar. kol. 1873. 159.

16. ВАРАЂАНИН АРКАДИЈЕ. Школа за учитеље и учитељице у херцештву Готи. Извештај српском народном црквеном сабору од саборског питомца ——— ——— учитеља главне школе у Вел. Кикинди. У Новоме Саду. Издала српска штампарија дра Јована Субботића. 1872. На 12-ни 112 стр.

17. ВАСИЉЕВИЋ А. Логика. Удешена за школску потребу. Израдио по Џ. С. Мињу и другим најновијим и најбољим писцима ———. Део други. „Логика је наука саме науке.“ Џ. С. Миљ. У Београду. Издање и штампа државне штампарије. На 8-ни 2 л. и 156 стр.

18. ВАСИЉЕВИЋ А. Види Попов Нил.

19. VEBER ADOLFO. Latinska slovnica za male gimnazije. Drugo popravljeno izdanje. Zagreb. 1872. 14 табака.

Vienac 1872. 515.

20. ВЕЉКОВИЋ ЈОВАН. Потомци Обилића и Павзанизам. Штамп. Н. Стефановића и Дружине. 1872. На 8-ни 8 стр.

21. ВЕСЕЛИЋ ЈОСИФ. Скуп славенских вила на Метином брду у очи проглашеног пуноњетства и примања владе кнеза Милана М. Обреновића IV. 9 Августа 1872 у Београду. Спевао ——— ———. У Београду, штампарија Н. Стефановића и Дружине. 1872. На 12-ни 38 стр.

22. VETRANIĆ Č. M. Pjeьme Mavra Vetranića Čavčića. Skupili Dr. V. Jagić, Dr. I. Kaznačić i Dr. Gj. Daničić. Na sviet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Dio II. U Zagrebu 1872 u knjižari Fr. Župana (Albrechta i Fidlera) na prodaju. Други наслов. Stari pisci hrvatski. Na sviet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga četvrta. и т. д. На 8-ни 9 л. 490 стр.
23. VITANOVIĆ J. Slovnica hèrvatskoga jezika za nižu realku. Sastavio —— prof. sam. gradske realke osěčke. U Osěku. Tiskarna J. Franka; naklada spisateljeva. 1872. На 8-ни VII и 127 стр.
24. ВУКАДИНОВИЋ ЈЕВТИМИЈЕ. Молитвослов на потребу православних Српкиња. Превео —— —— протојереј. Друго издање. У Земуну, печатња И. К. Сопрона 1872. На 12-ни 2 л. 76 стр. 1 л. и две илустрације.
25. ВУКИЋЕВИЋ Ђ. Н. Огледало христіанске добродѣтельи саставлѣно изъ житія светыхъ кои се у православной источной цркви и у србскомъ народу особито почитую. Трудомъ Николе Ђ. Вукићевића, учителя у србскомъ учительишту сомборскомъ. У Бечу. Трошком ц. кр. Дирекціе училиштныхь кньига. 1872. На 8-ни 176 стр.
26. ВУКИЋЕВИЋ Ђ. НИКОЛА. Упутство за предавање буквара у свези с очигледном наставом. За учитеље основних школа српских написао —— —— професор српске учитељске школе у Сомбору. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду. Издање и штампа државне штампарије 1872. Цена 4'|₂ гр. чарш. На 8-ни IV и 279 стр.
27. ВУЧКОВИЋ ГАВРО. Робство у слободи или огледало правде у Босни. У три свеске. Написао —— —— бјегунац. Прва свеска. У Новоме Саду, срп-

ска задружна штампарија. 1872. На 8-ни 121 стр. и 3 листа.

—— Друга свеска на 8-ни 258 стр. и 2 л.

Оглашено је, да ће бити свега три књиге, али не знам је ли трећа изашла.

28. ГАВРИЛОВИЋ Т. ВАСА. Нешто о животу земљином и брзини светлости. Од А. Бернштајна. I свеска. Превео —— —— великошколац. У Београду, у државној штампарији. 1872. На 16-ни 1 л. 133 и XIII стр.

29. ГЕРМАН АРХИМАНДРИТ. Глас народу. Прештампано из „Видова Дана." У Београду. У државној штампарији 1872. На 8-ни 16 стр.

— ГЕРТНЕР, види Фрачковић.

— ГЕТЕ РУДОЛФ. Гледај Јагодичасто воће.

30. GLAVIĆ ARKANDJEL. Prepoviedanja o. —— —— Dominikanca. Za tisak priredio kap. Stjepan Škurla. Tiskom Pretnera u Dubrovniku. ср. бр. 89.

Nar. kol. 1873, 159.

31. ГЛАСНИК српског ученог друштва. Књига XXXIII. Са 13 литографисаних таблица. У Београду у државној штампарији 1872. На 8-ни 2 листа 281 и XXVII стр.

—— XXXIV. С једном картом и таблом слика. 2 л. 356 и XI. стр. 2 л.

—— XXXV. 2 л. 324 стр. с једним снимком.

—— XXXVI. 2 л. 316 стр. с картом Млаве и Пека.

32. (ГЛИБОЊСКИ Ђорђе и НЕШКОВИЋ Мита). Извештај учитељских изасланика српског народног сабора у Немачку. Прештампано из „Заставе" за годину 1872. У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија. 1872. На 8-ни 60 стр.

— ГЛИШИЋ Ђ. МИЛОВАН, гледај Миљковић Љубомир.

33. GOVORI dra Makanca, dra Posilovića i Josipa Špuna u 9 saborskoj sjednici od 8 srpnja 1872. Dionička tiskara, Zagreb.

— ГОГОЉ В. НИКОЛА, гледај Миљковић Љубомир.

34. ГОНЧАРЕВ ИВАН. Један обичан догађај. Роман од—— ——. С руског превела Марија Лебедева. У две чести. У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија. 1872. Други наслов: Збирка одабраних превода. Издаје „Преходница." III. Један обичан догађај. Од Ивана Гончарева итд. На 8-ни. Прва чест 2 л. IV и 178 стр.

Друга чест 199 стр. и 3 листа штампарских погрешака.

35. DANILOV IVAN. Izbor za nevolju i dalmatinski zastupnici na carevinskom vieću. Svomu narodu zastupnik —— Tiskom N. Lista. На 8-ни 34 стр.

Nar. kol. 1873. 159.

36. ДАНИЧИЋ Ђ. Облици српскога или хрватскога језика. Написао ——. Шесто издање. У Загребу, у штампарији Драгутина Албрехта 1872. На 8-ни. (Други наслов: Граматика српска или хрватска. Написао ——. Дио III. Облици). На 8-ни 3 л. и 119 стр.

— DANIČIĆ GJ. Dr. гледај Vetranić.

37. DEŽELIĆ STJ. GJURO. Pjesmarica ili zbirka rado pjevanih pjesamah. Sabrao —— U Zagrebu 1872. Naklada knjižare Albrechta i Fiedlera. На 12-ни 3 л. и 788 стр.

Ово је друго издање.

38. DEŽMAN IVAN Dr. Čovjek prema zdravlju i ljepoti. Razložio —— u deset javnih predavanjah, namienjenih krasnomu spolu, a čitanih u velikoj dvorani „narodnoga doma" u Zagrebu u godinah 1869, 1870, 1871. „Liep" biti reći će „zdrav" biti. Nema

tielesne ljepote bez duševne ljepote. Sa deset ilustracija. Ovo je djelo steklo nagradu iz zaklade grofa Draškovića. Zagreb. Slovi Dragutina Albrechta, 1872. На 8-ни VII и 222 стр. и 1 л.

— ДЕТЛЕВ К. Види Петровић Сава.

— ДИМИТРИЈЕВИЋ МИЛАН. Види Програм гимназије карловачке.

— ДИМОСТЕН, види Извештај о великој гимназији новосадској.

— ДУСЛ J. види Минералогија.

39. ЂОРЂЕВИЋ ВЛАДАН Др. Отворено писмо трговачким помоћницима, калфама свију заната и свима београђанима који немају своје фамилије. (У Београду 1. л. на fol.) 1872.

40. ЂОРЂЕВИЋ ВЛАДАН Др. Да помогнемо, браћо, правој сиротињи нашој. Предавање које је 23-ћег Априла о. г. у београ. општинској дворани држао —— ——. У Београду. У државној штампарији 1872. стр. 46.

41. ЂОРЂЕВИЋ ВЛАДАН Др. (Министарство војно). Војно-лекарска писма Др. Владана Ђорђевића сад. шеф-хирурга беогр. војне болнице. Са једном литографисаном таблом и седам приложених чланака. У Београду у државној штампарији 1872. На 12-ни 1 л. 206 стр. и 2 литогр. листа.

42. ЂОРЂЕВИЋ ВЛАДАН. Линднерова трагедија Брут и Колатин. Српски од —— ——. Прештампано из „Правде.“ У Београду, штампарија Н. Стефановића и Дружине 1872. На 12-ни 116 стр.

43. ЂОРЂЕВИЋ ВЛАДАН Др. Санитетски послови у Србији. Од —— —— оператора, шеф-хирурга београдске војне болнице. Са шест инжињерских скица о београдским болницама. Прештампано из „Истока“

У Београду, у државној штампарији. 1872. На 12-ни 2 л. 72 стр.

44. ЂОРЂЕВИЋ ВЛАДАН Др. Народна медицина у Срба. Написао —— ——, редовни члан српскога ученога друштва у Београду, редовни члан антропо-лошког друштва и лекарске задруге у Бечу. Прештампано из Летописа 114. У Новоме Саду, у српској народној задружној штампарији 1872. На 8-ни 2 л. 77 стр. и 1 л.

45. ЂОРЂЕВИЋ ВЛАДАН Др. О каутерисању рана у опште и о каутерисању разголићених вена на по се. Болничко-експериментална штудија Др. —— ——, оператора, шеф-хирурга беогр. војне болнице. Прештампано из Гласника Српског ученог друштва књига XXXIII. У Београду у државној штампарији. 1872. На 8-ни 32 стр. и 13 таблица.

46. ЂОРЂЕВИЋ ВЛАДАН. Скупљене приповетке —— —— I. Пушчана зрна. — Златан бич. — Побратими. — Хлеб и сô. — Невера. — Рôса. — Две жеље. — Вукана. У Београду у државној штампарији 1872. На 16-ни 4 л. и 198 стр.

47. ЂОРЂЕВИЋ ЈОВАН. Маркова сабља. Алегорија у два дела. Написао ——. У Београду, у државној штампарији 1872. На 12-ни 2 л. и 44 стр.

48. ЂОРЂЕВИЋ МИЛАН Др. Идеја народности са културно-историјског погледа. По немачком од —— ——. Прештампано из „Правде.“ У Београду, штампарија Н. Стефановића и дружине. На 12-ни 1 л. 95 стр.

Извод из чланака у Шуселкиној „Реформи.“

49. ЂУРИЋ Д. А. Одбору општине београдске предлог о избору места за нову пијацу. Од председника —— 8. Нов. 1871 год. у Београду. У Београду. Штампано у државној штампарији. 1872. На 8-ни 9 стр.

50. ЂУРИЋ Д. Војна око рајнске границе 1870—71. С политичког и војничког гледишта написао В. Ристов, швајцарски пуковник, почасни члан краљевско-шведске академије војних наука. II. Део. Са 3 карте, за борбе код: Вајсенбурга, Верта, Саарбрикена, Борнија, Вионвиља и Меца. Преводиоци: Д. Ђурић штабни капетан и А. Протић пешачки капетан. У Београду у државној штампарији 1872. На 8-ни 2 л. 110 стр. и 3 карте.

51. EISENHUT GJURO. Napěvi cèrkvenih pěsamah što no se nalaze u Balenovićevoj „Sunčanici“ i što no se u Hèrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji pěvaju. Po nalogu prečastnoga nadbisk. duhovnoga stola. Sabrao i mnoge sam uglasbio —— ——, učitelj pjevanja i glasbe na zagrebačkih glavnih učionah. U Zagrebu. Nakladom knjižare Fr. Županа (Albrecht i Fiedler) 1872. На 8-ни 2 л. и 135 стр.

— ЕСКИРОС АЛФОНСО. Гледај Милићевић Ђ. Милан.

52. ŽERJAVIĆ JURAJ Dr. Čovjek majmun i Darwinova teorija. Napisao —— ——. Non possumus aliquid adversus veritatem, sed pro veritate. 2. Cor. XIII. 8. U Zagrebu 1872. Tiskom Lav. Hartmána i dsužbe. На 8-ни 6 л. 150 стр. и 1 л.

53. ЖИВАНОВИЋ ЈОВАН. Стари словенски језик. (Вид. Историју српске књижевности од Стојана Новаковића. 1871.). Написао —— ——. У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија. 1872. На 8-ни 12 стр.

— ЗАБАВНА БИБЛИОТЕКА, гледај Миљковић Љубомир и Глишић Ђ. Милован.

— ЗБИРКА одабраних превода. Гледај Гончаров Иван.

— ЗБОРНИК позоришних дела. Гледај Јовановић Милан, Трифковић Коста, Јовановић Јован, Костић Лаза.

54. ЗДРАВКОВИЋ Ј. СВЕТОЗАР. Шта је грађанско право и где су му границе? Из дела К. Кавелина Руса. Српски издао —— ——. (Београд, у штам. Николе Стефановића и дружине). На 8-ни 36 стр.

Из листа „Правде."

55. IVANČEVIĆ NIKOLA Dr. Iverje. Napisao i izdao ——. U Zagrebu 1872. Brzotiskom Jul. Hühna. На 12-ни 111 стр.

— ИГЊАТ БОГОНОСАЦ. Види Михаил митрополит.

— ИГО ВИКТОР. Гледај Ракић Мита.

56. IZBOR dramatičnih diela iz repertoira nar. hrvatskog kazališta. Izdaje ga uprava kazalištna vladinim troškom. Svezak I. 1. Sin pustinje, igrokaz od F. Halma, preveo I. Trnski. 2. Štò žena može. Izvorna gluma od Janka Jurkovića. U Zagrebu. Tiskom Dragutina Albrechta 1872. На 12-ни први комад 3 л. и 144 стр, други 1 л. 34 стр.

57. ИЗВЕШТАЈ о радњи „Друштва за пољску привреду" у години 1871. Поднео Одбор III редовном збору друштвеном, држаном 21 Новембра 1871. год. У Београду, у државној штампарији 1872. На 8-ни 45 стр.

58. ИЗВЕШТАЈ о раду београдског кредитног завода за годину 1871. Поднешен од управе првој редовној главној скупштини 19. Марта 1872 год. Београд, штампарија Н. Стефановића и дружине. На 4-ни 16 стр. и 5 л.

59. ИЗВЕШТАЈ читаонице београдске за 1871 годину. На 8-ни 11 стр.

— ИЗВЕШТАЈ учитељских изасланика српског народног сабора у Немачку. (Прештампано из „Заставе" за годину 1872.) У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија. 1872. На 8-ни 60 стр.

Потписани: Ђорђе Глибоњски, и Мита Нешковић.

60. ИЗВЕШТАЈ о великој гимназији српске православне општине у Новоме Саду. За школску годину 1871—72. У Новоме Саду. Српска штампарија дра Јована Суботића. 1872. На 8-ни 39 стр.

Напред је превод Димостеновог „Другог олинтског говора“ од Ј. Туромана.

— JAGIĆ V. Dr. гледај Vetranić.

61. JAGIĆ DRAGUTIN. Djelovanje sabora trojedne kraljevine sazvanoga 15. lipnja 1872 u Zagreb, za knjigu priredio i izdao —— ——. U Varaždinu tiskom Platzera i sina 1872. Str. 112.

62. ЈАГОДИЧАСТО ВОЋЕ. По Рудолфу Гете. Прештампано из „Тежака.“ Са 7 дрворезних слика. У Београду, у државној штампарији 1872. На 8-ни 24 стр.

63. ЈАКШИЋ Ђ. Кнезу српском Милану Обреновићу IV. на дан 10. Августа 1872. год. Од ——. У Београду у државној штампарији 1872. На 8-ни 2 л.

64. ЈОВАН Жишка, вођ Таборићана у Чешкој. Издала књижара В. Валожића. У Београду 1872. 32 стр.

65. ЈОВАНОВИЋ ВЛАДИМИР. Политични речник. Написао ——. Свеска Б. На свет издала главна књижара србска Ј. Д. Лазаревића. Дело је награђено србским ученим друштвом. У Београду, у државној штампарији 1872. На 8-ни 163—353.

Свеска В. На 8-ни стр. 355—589. Београд 1872.

66. (ЈОВАНОВИЋ ВЛАДИМИР). Систем народне привреде. Друга свеска. Народна економика пољске привреде. Ручна и поучна књига за државне и пољске привреднике. Написао Вилхелм Рошер. У Београду. Штампа и издање државне штампарије. 1872. На 8-ни 2 л. 601 стр. 2 л.

67. ЈОВАНОВИЋ ЈОВАН. Шаран. Шаљива игра у једној радњи. Од —— ——. У Новоме Саду, српска

народна задружна штампарија 1872. На 16-ни 36 страна.

Друго име: Зборник позоришних дела. На свет издаје управа српског народног позоришта. Свеска друга. Шаран.

68. ЈОВАНОВИЋ КОСТА. Народна економија за сваког. По француском делу: „Популарна ручна књига о моралу и народној економији“ од Ј. Ј. Рапе-а, на позив краљ. виртембершког гл. надлежателства за трговину и занате слободно прерадио Ф. Мајер. Превео —— —— негдашњи професор народне економије. Ова је књига награђена из књижевног фонда И. М. Коларца. У Београду, у државној штампарији 1872. На 8-ни 4 л. 312 стр. и 1 л.

69. ЈОВАНОВИЋ КОСТА. Речник свију вароши, варошица, села и засеока у Србији са 9 спискова и таблица, у којима су изложене: све општине, број пореских глава и растојање сваког појединог места од места општинске, среске и окружне власти. Уредио —— ——. У Београду, у државној штампарији 1872. На 8-ни VI и 192 стр. и 3 таблице.

70. ЈОВАНОВИЋ МИЛАН Др. Краљева сеја. Историјска драма у 4 дела. Написао ——. У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија 1872. Други наслов. Зборник позоришних дела. На свет издаје управа српског народног позоришта. Свеска четврта. Краљева сеја. У Новоме Саду 1872. 2 листа 154 страна.

— JONAŠ KAREL. Види Fabkovićka Marija.

— JURKOVIĆ JANKO. Види Izbor dramatičnih diela.

— JUSSIEU DE LAURENT. Simon de Nantua, види Bianchini V. Juraj.

— КАВЕЛИН К. Види Здравковић Ј. Светозар.

71. KAZNAČIĆ AUG. J. Vienac gorskog i pitomog cvietja. Hrvatsko-srbska pjesmarica. Uredio ——. U Dubrovniku 1872. Nakladom tiskarne Dragutina Pretnera. На 12-ни 2 л. и 224 стр.

— KAZNAČIĆ S. Dr. гледај Vetranić.

72. **КАЛЕНДАРИ.** —— ГОДИШЊАК. Велики календар за преступну годину 1872. Година XXIII. У Новом Саду. Српска штампарија дра Ј. Субботића. На 4-ни 10 листа календарских 46 стр. и 3 листа огласа.

73. —— DANICA. Koledar i ljetopis društva svetojeronimskoga za priestupnu godinu 1872. Na sviet izdalo društvo sv. Jeronima. U Zagrebu. Na 8-ni.

74. —— ДРАГАЧЕВАЦ. Српско-народни календар за просту 1872 годину. Издао и уредио Милан Ђ. Станић. Година III. Београд.

75. —— DRAGOLJUB. Hrvatski kalendar za godinu 1872. Tečaj IX. Uredio Gj. Stj. Deželić. Nakladom Lavoslava Hartmana. U Zagrebu. Tisak L. Hartmana. На 8-ни.

76. —— ИСТОК. Српско-народни домаћи календар за преступну годину 1872. Уредио и издао Вјенцеслав Њемец. Година V. У Београду, штампарија Н. Стефановића и дружине. На 8-ни 112 стр.

77. —— КАЛЕНДАР са шематизмом књажества Србије за преступну годину 1872. У Београду у државној штампарији. На 8-ни. 143 стр. и 4. стр. додатка.

78. —— КАЛЕНДАР за писарнице за преступну год. 1872. Српска штампарија Др. Ј. Субботића у Новом Саду, 1871. На fol. 1 лист.

79. —— KOLEDARIĆ za godinu 1872. Uredio K. Ljubić a izdala Matica Dalmatinska. Tiskom Nar. Lista u Zadru.

80. —— ЛАСТА. Мали календар за преступну 1872 годину XXIII година. У Новоме Саду. Српска штампарија дра Јована Субботића. На 8-ни календарски табак, 26 страна и неколико листа огласа.
81. —— МАЛИ КААЕНДАР за преступну годину 1872. Трвшком Х. А. О. П. У Беоґраду. Штампарија Н. Стефановића и дружине. На 16-ни 32 стр.
82. —— NARODNI KOLEDAR novi i stari za priestupnu godinu 1872. Uredio Kažimir Ljubić tajnik Matice dalmatinske. Izdala o svom trošku Matica Dalmatinska. Deseta godina. U Zadru. Tiskom Nar. Lista. 1871. На 8-ни 192 стр.
83. —— ПАНЧЕВАЦ. Календар за народ за преступну годину 1872. Година I. У Панчеву. Наклада Јовановића и Павловића. На 8-ни 168 стр. и 1 лист осим календарског.
84. —— ПОЛАЖЕНИК. Календар за преступну годину 1872. Година I. У Новом Саду, српска народна задружна штампарија.
85. —— СРБИН. Календар за народ за преступну годину 1872. Година трећа. Издаје Милош Грабовачки у Земуну.
86. —— СРБСКО-НАРОДНИ ВЕЛИКО-БЕЧКЕРЕЧКИ календар за просту годину 1873. XV година. У Вел.-Бечкереку. Штампа и издање Франца Павла Плајца. На 8-ни.
87. —— СРПСКИ ОМЛАДИНСКИ КАЛЕНДАР, за преступну годину 1872, која има 366 дана. У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија 1871. На 8-ни 26 л. и 180 стр.
88. KALIĆ ARKANGJEL. Propovjedi o. Arkangjela Kalića Dubrovčanina reda sv. Dominika. Priredio kan. Stj. Skurla. U Dubrovniku 1872. Nakladom tiskarne Drag. Pretnera. На 8-ни I и II. 336 стр. ср. бр. 30.

89. КАПИТУЛАЦИЈЕ француске. (У Београду у државној штампарији). На 8-ни 27 стр.

Међународни акти о Србији.

— КЕ̂Р КАРЛО. Гледај Поповић Д. Стеван.

90. KIŠPATIĆ MIJO. Životinje našozemske i njeke tudjozemske. Diel prvi. Napisao ——— ———. Na sviet izdalo Društvo sv. Jeronima. (Sa 20 slika). U Zagrebu 1872. Tiskom dioničke tiskare. На 8-ни 215 стр.

Чини XI књигу Pučke knjižnice družtva s. Jeronimskog.

91. KLAJIĆ FRANJO. Zdravstvoslovje u pučkih učionah. Po dru Bocku priredio ———. U Zagrebu, 1872. Štamparna Lavoslava Hartmána i družbe. На 8-ни 68 стр.

92. KLAIĆ FRANJO. Njega duševnoga i tjelesnoga zdravlja djačeta. Opomena roditeljem, učiteljem i školskim oblastim od profesora dr. Bocka. Ponašio ——— ———. U Zagrebu. Tiskom Lav. Hartmán-a i družbe 1872. На 8-ни 47 стр.

93. КНИЋАНИН С. АНДРИЈА. Начела чисте хемије за ниже гимназије, апотекарске практиканте и самоуке. Написао ——— ——— асистенат хемије и хемијске технологије у реалци београдској. У Београду, штампарија Николе Стефановића и дружине. 1872. На 8-ни 132 стр. и 6 л. слика.

— КОБЕЛ ФРАНЦ. Гледај: Бајаловић С.

94. КОВНА ЗАКЛЕТВА. Роман из енглеског живота. По немачком преводу с енглеског. Прештампано из „Видова дана." Издала књижара Велимира Валожића. У Београду у државној штампарији 1872. На 12-ни 1 л. и 251 стр.

95. KODYM FILIP. Mlada majka. Češki napisao ——— ———. Na sviet izdalo družtvo sv. Jeronima. U Zagrebu 1872. Tiskom Dioničke tiskare. На 8-ни 94 стр. и 1 л.

Чини 9-ту књигу Pučke knjižnice.

96. К(ољевић). Допис из општине беогр. Штампарија Н. Стефановића и дружине у Београду. На 8-ни 10 стр.
97. KOSOVO. Srpske narodne pjesme o boju na Kosovu. Pokušaj da se sastave u cjelinu kao spjev. Drugo izdanje. U Zagrebu. Nakladom knjižara Lav. Hartmana.
Прво издање ћирилицом, види у прошлој 1871 години.
98. КОСТИЋ ЛАЗА Др. Максим Црнојевић. Трагедија у 5 чинова с певањем. Написао др. Лаза Костић, за позорницу удесио А. Хаџић. Музика од А. Максимовића. У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија. 1872. На 12-ни 111 стр.
99. КРВАВИ КРСТ. Роман из енглеског живота. По немачком преводу с енглескога. Прештампано из „Видова дана.“ Издала књижара Велимира Валожића. У Београду, у државној штампарији 1872. На 8-ни 228 стр.
100. КУЗМАНОВИЋ БОГДАН. О томе, да се књиге „српске народне“ цркве преведу на српски народни језик, предлог епархијској скупштини тамишградске дијецезе, и васцијеломе осталоме српскоме народу. Написао —— ——, свештеник. „Ништа не можемо на истину него за истину.“ Апостол Павле. Панчево 1872. Накладом Јовановића и Павловића. На 8-ни 15 стр.
101. КУЈУНЏИЋ МИЛАН. Наука о свести. Написао —— ——. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду, издање и штампа државне штампарије. 1872. Други наслов: Кратки преглед хармоније у свету. Део други. итд. На 8-ни XXXXI 3 л. и 248 стр.
102. KURELAC FRAN. Stariji oblici samostavni. Napisao —— ——. Na po se štampano iz XX knjige „Rada“ jugoslov. akademije znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1872. Štamparija Dragutina Albrechta. На 8-ни 12 стр.

103. KURELAC FR. Brojanica ili drugih deset glagolskih zrnac. Drugo kolěnce. Zagreb 1872. 32 стр.
На по се штампано из Rada jugosl. akad.

104. KURELAC FRAN. Vlaške rěči u jeziku našem. Napisao —— ——. Na po se štampano iz XX knjige „Rada" jugoslavenske akademije znanostî i umjetnosti. U Zagrebu 1872. Štamparija Dragutina Albrechta. На 8-ни 45 стр.

105. KURELAC FR. Slova izgovorena —— —— nad grobom Ljudevita Gaja. Zagreb.
Vienac, 1872, 352.

— ЛЕБЕДЕВА МАРИЈА. Гледај Гончарев Иван.

— ЛЕГУВЕ ЕРНЕСТ. Гледај Милићевић Ђ. Милан.

— ЛЕТОПИС. Види Српски Летопис.

— ЛИНДНЕР. Види Ђорђевић Владан.

— МАЈЕР Ф. Види Јовановић Коста.

— МАЈЗНЕР Ј. Гледај Прва француска читанка.

— MAKANAC, Vidi Govori.

106. МАКСИМОВИЋ АКСЕНТИЈЕ. Мала букварска читанка за народ. По природним педагошким законима. Написао —— ——. I део. Вокалисање. Панчево, 1872. Штампарија Јовановића и Павловића. На 12-ни 3 л. 53 стр.

107. МАКСИМОВИЋ М. МИЛАН. Србија за време намесништва. Написао —— ——. Прештампано из „Видова Дана." У Београду у државној штампарији 1872. На 8-ни 2 л. и 86 стр.

— МАРЈАНОВИЋ. Види: Попов Нил.

108. МАРКОВИЋ СВЕТОЗАР. Одговор Др-у Владану Ђорђевићу на његово „отворено писмо" у „Јединству" од —— ——. У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија 1872. На 8-ни 31 стр.

109. МАРКОВИЋ С. Планиметрија за више разреде средњих школа. По д-ру Сондорферу. Написао ——

професор реалке. Са 126 слика у тексту. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду. У државној штампарији 1872. На 8-ни 1 л. и 176 стр.

110. МИЛОЈЕВИЋ СИМА. Упутство у практичном рачунању за учитеље почетних школа. Први део. Изучавање бројева од 1 до 100. По методи Грубовој написао —— —— учитељ. У Београду, штампа и издање држ. штампарије 1872. На 12-ни 1 л. и 124 стр.

111. MARKOVIĆ FRANJO. Hrvatski pokret. Dramat. cyklus u četiriju dielih. Spjevao ——. I. dio Karlo Drački. Zagreb 1872. Dobiva se u knjižari Lav. Hartmana. На 12-ни 119 стр.

Прештампано из „Вијенца."

— MACÉ JEAN. Види Fabkovićka Marija.

112. МАТИЋ Д. СТЕВАН. Поука о чувању здравља. Превео по д-ру Рекламу —— великошколац. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду, у државној штампарији 1872. На 8-ни 30 стр.

113. MATKOVIĆ PETAR Dr. Orografska razredba južnohrvatske visočine i njezina hipsometrijska razmjerja. Napisao —— ——. Na po se štampano iz XX knjige „Rada" jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1872. Štamparija Dragutina Albrechta. На 8-ни 1. л. 38 стр.

— МЕНК-ДИТМАРШ. Види Суботић Јосиф.

114. МИЛАШ НИКОЛА. Правила светих апостола. Српски превод с тумачењма. Од —— —— професора каноничких права при православном богосл. заводу далматинском. У Задру у печатњи Демарки-Руђеровој 1872 год. На 8-ни.

I. књ. 44 стр.

II. књ. 87. стр.

115. МИЛИНОВИЋ МАРКО. Насљедство. Од Хенрика Чоке. Превео —— ——. 1872. Издала српска

штампарија дра Јована Субботића у Новоме Саду. На 16-ни 1 л. 83 стр.

116. МИЛИЋЕВИЋ Ђ М. Оцеви и деца у XIX веку. Написао Ернест Легуве, председник француске академије наука. С француског превео —— редовни члан Српског ученог друштва; прави члан друштва руске словесности у Москви; уредник листа „Школе.“ Дете и дѐчâк. Ова је књига награђена из Коларчевог фонда. У Београду, у државној штампарији 1872. На 12-ни 8 л. 229 стр.

117. МИЛИЋЕВИЋ Ђ. М. Емило деветнаестога века. Француски од Алфонза Ескироса. Српски од —— редовног члана српског ученог друштва, правог члана друштва руске словесности у Москви, уредника „Школе.“ Прештампано из „Школе.“ У Београду у државној штампарији 1872.

118. МИЛИЋЕВИЋ Ђ. МИЛАН Од Београда до Москве. Путописна црта. Од —— —— (у Београду у државној штампарији) 1872. На 8-ни 16 стр.
На по се штампано из „Школе.“

119. МИЛИЋЕВИЋ Ђ. МИЛАН. Анђео у паланци и још неколике причице за малу и велику децу. Сабрао ——. Прештампано из „Школе.“ У Београду у држ. штампарији 1872. На 12-ни 2 листа и 44 стр.

120. МИЛИЋЕВИЋ Ђ. М. Педагогија или темељи школовања. Први део. Теорија. Француски од М. Шарбоноа. Српски од ——. Прештампано из „Школе“ 1872. У Београду, у државној штампарији 1872. На 8-ни 2 л. и 104 стр.

121. МИЛИЋЕВИЋ СТ. Слуге желудца. Писма о животу човечијем и животињском. Написао Масе. Превео ——. Књига прва. У Београду, у државној штампарији 1872. На 16-ни 128 стр.

122. МИЛОВУК М. Кратка стилистика и кореспонденција, или начин како се праве разни писмени састави.

Од ——. Издала главна српска књижара Ј. Д. Лазаревића. У Београду, штампарија Н. Стефановића и дружине. 1872. На 8-ни 2 л. и 87 стр.

Прва четири табака изашла су као особите свешчице у прошлој години,

123. МИЛОВУК ТАТОМИР. Ступанѣ младогъ кнеза србскогъ Милана М. Обреновића IV. владаоца као пунолѣтногъ 10. Августа 1872 год. на престолъ србске царевине Немањића. На 12-ни 32 стр.

124. МИЛОЈЕВИЋ С. М. Обшти лист из патријаршије пеħске. Препис ——. Из „Гласника српског ученог друштва“ XXXIV. У Београду у државној штампарији 1872. На 8-ни 103 стр.

125. МИЛОЈЕВИЋ С. М. Служба св. Петке Параскеве српске. Из пролога дьбрцског нах. оридске. Исписао ——. Прештампано из Гласника српског ученог друштва књига XXXI. У Београду у државној штампарији 1872. На 8-ни 1 л. и 37 стр.

126. МИЛОЈЕВИЋ С. М. Педесет и једно правило службе св. Симеуну српском. Написао му син св. Сава српски. Из пролога вучитрнског исписао ——. Прештампано из Гласника срп. ученог друштва књига XXXII. У Београду у државној штампарији 1872. На 8-ни 15 стр. и 2 л. снимака.

127. МИЛОЈЕВИЋ С. М. Путопис дела праве (старе) Србије. II свеска. Од ——. И ову свеску помогло је Српско учено друштво са 60 дуката цес. У Београду, у државној штампарији 1872. На 8-ни 3 л. 260 стр. и 3 л. каменореза.

128. МИЛОЈЕВИЋ С. М. Одломци историје Срба и српских — југославенских — земаља у Турској и Аустрији. Од ——. II свеска. Обе свеске помогло је Српско учено друштво са 70 дук. цес. Београд. У државној штампарији 1872. На 8-ни 166 стр.

129. (МИЛУТИНОВИЋ УРОШ.) За одбрану и нападај. Јавним мојим опадачима „Суботићевом Народу“ и његовим другарима. У Новом Саду 1872. Брзотиском Игњата Фукса. На 8-ни 35 стр.

— МИЉ С. Џ. види Васиљевић А.

130. МИЉКОВИЋ ЉУБОМИР. Чичиковљеви догађаји или мртве душе. Роман Николе В. Гогоља. Превели Љубомир Миљковић и Милован Ђ. Глишић. Део први. Издаје Главна српска књижара Ј. Д. Лазаревића. У Београду у државној штампарији 1872. На 12-ни 1 л. VI и 207 стр.

—— II свеска 2 л. 199 стр. на 12-ни.

—— III свеска 1 л. 211 стр. на 12-ни.

131. МИНЕРАЛОГИЈА за ниже реалке и гимназије. Друго поправљено издање. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду, издање и штампа државне штампарије 1872. Цена 2 гр. чарш. На 8-ни 76 стр.

132. МИХАИЛ МИТРОПОЛИТ. Одбрана истине. Израдіо —— ——. У Београду, у државной штампаріи 1872. На 8-ни IV и 138 стр.

133. МИХАИЛ митрополит АЕ. Духовникъ. Уредіо ——. У Београду. Штампа и изданѣ државне штампаріе. 1872. На 12-ни 96 стр.

134. МИХАИЛ МИТРОПОЛИТ. Писма свештеномученика Игнята Богоносца епископа антіохійскога. Београдъ у државной штампаріи 1872. На 8 ни VII и 104 стр.

135. МИШКОВИЋ ЈОВАН. Опис округа рудничког. С картом и таблицом слика. Израдио —— ——. Из „Гласника српског ученог друштва“ XXXIV. У Београду у државној штампарији 1872. На 8-ни 3 л. 158 стр. и 1 л.

136. MODEC LJUDEVIT. Sbirka uzoraka za obuku u risanju na narodnih školah. Sastavio —— ——, re-

doviti učitelj na kaptolskoj gl. učioni, a geometrijskoga oblikoslovlja i rizanja na kr. zagrebačkom učiteljištu. U Zagrebu. Nakladom knjižare Fr. Župana (Albrecht i Fiedler) 1872. На 4-ни.
1 свешчић 2 л. и 33 таблице.
2 свешчић 2 л. и 32 таблице.

137. N. ST. Čestitar za mladež. Složio ga i uredio ——. II izdanje. U Zagrebu. Troškom knjižare Albrechta i Fiedlera 1872. На 12-ни 2 л. и 167 ст.

138. НЕКОЛИКО народних песама за учење на изуст за децу. Ново издање. Нови Сад, српска народна задружна штампарија. 1872.

139. НЕШКОВИЋ МИТА. Русовљев Емил или књига о васпитању. С немачког од Мите Нешковића народног учитеља. Прва књига. 1872. Штампарија Јовановића и Павловића у Панчеву. На 12-ни 109 страна.

— НЕШКОВИЋ МИТА. Види Глибоњски Ђ.

140. НИКЕТИЋ Ј. С. Историја развића у старо доба. Д. И. Писарева. Превео ——. Београд. У државној штампарији. 1872. На 12-ни 174 стр.

141. НИКЕТИЋ Ј. С. Никетићев отпоздрав г. Драгашевићу. (Штампарија Н. Стефановића и дружине). На 8-ни 32 стр.

142. НИКЕТИЋ Ј. СВ. Какво је било доба немањићско. На св. Саву у лозничкој реалци говорио: ——. У Београду, штампарија Н. Стефановића и дружине. На 8-ни 16 стр.

143. НОВАКОВИЋ СТОЈАН. Српски историјско-етнографски музеј. Предлог и нацрт —— ——. Прочитан 22. Августа 1872 на састанку историчког и државничког одсека спнскога ученог друштва. Из XXXIV „Гласника српског ученог друштва.“ У Београду у државној штампарији 1872. На 8-ни 23 стр.

144. НОВАКОВИЋ СТОЈАН. Др. Јов. Шера општа историја књижевности. С четвртог немачког издања превео ——— ———. Књига прва. Исток и стари свет. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду издање и штампа државне штампарије. 1872. На 8-ни X и 255 стр.

145. НОВАКОВИЋ СТОЈАН. Језик и стил. Приступна лекција к предавањима филологије у великој школи, говорена 16 Септ. ове год. Од ———. У Београду. Штампарија Н. Стефановића и дружине. 1872. На 12-ни 23 стр.

— НОВАКОВИЋ СТ. Види Kosovo.

146. **НОВИНЕ.** ——— БЕОГРАДСКИ БРЗОЈАВНИК. Лист за трговину, саобраћај и огласе. Година I. Издаје, уређује и одговара Петар Б. Јоакимовић. Штампарија Н. Стефановића и дружине. Излази сваки дан осим дана после недеље и празника. На 4-ни на 2 л.

Престао 1. Јула.

147. ——— БОСНА. Политичне службене новине. Година VII. Излазе у Сарајеву, један пут на недељу, на табаку in fol. српски и турски.

148. ——— BUNJEVAČKA I ŠOKAČKA VILA. Izdavatelj i odgovorni urednik Ivan Antunovich. U Kalači, 1872. Tiskom Malatina i Holmeyera. На 4-ни на 2 л.

Прилог Bunjevačkim i šokačkim novinama.

149. ——— BUNJEVAČKE I ŠOKAČKE NOVINE. God. III. Izlaze svake nedelje jedanput. Izdavatelj i odgovorni urednik Ivan Antunovich. U Kalači 1872. Tiskom Malatina i Holmeyera. На 4-ни, на 2 л.

150. ——— ВИДОВ ДАН. Година XII. Излази сваки дан осим дана иза недеље и празника, на по табака in folio. Издаје и уређује Милош Поповић. У Београду у државној штампарији.

151. —— VIENAC zabavi i pouci. God. IV. Izlazi svake subote. Podporom Matice ilirske. Izdaje odgovorni urednik Ivan Dežman. Tisak Dioničke tiskare. На вел. 8-ни, на табаку.

152. —— VIESTNIK za pedagogijsku književnost i učila. Teč. I. Mjesečna priloga k „Prosvjeti.“ Nakladom knjižare L. Hartmana. Tisak L. Hartmána i družbe. На 8-ни, на 4 л.

153. —— ВРАГОЛАН, коме бист на знамењу имја „Хаџи-Воштац.“ Лист за шалу и сатиру. Година II. Вошти четири пута на месец. Одговорни уредник и издаваоц М. Ј. Никетић. Штампарија Ник. Стефановића и дружине. На 4-ни 2 л.

154. —— VREBAC. Posve neodvisan humoristrčko-satiričan list za sve stranke i stališe. Izlazi svake subote u večer. Vlastnik i nakladnik Jul. Hühn. Tisak Jul. Hühna u Zagrebu. Odgovorni urednik Andro Hajdenak. На 4-ни 2 л.

Почео од месеца Јула.

155. —— ГЛАС ЗАНАТЛИЈА. Лист здружених Срба занатлија за поуку и радиност. Издаје „Задруга Срба занатлија.“ Год. I. Излази сваке недеље на табаку. За уређивање и издавање одговара: задругин одборник Никола Продановић. На 4-ни. У српско народној задружној штампарији у Новоме Саду 1872 год.

156. —— ГЛАС НАРОДА. Лист за народне ствари, промет. Година II. Властник и издавалац „Задруга за српску народну штампарију“ у Н. Саду. Излази сваке недеље.

157. —— GOSPODARSKI LIST. God. XX. Izdaje hrvatsko-slavonsko gospodarsko družtvo. Tiska Dragutin Albrecht. Uredjuje u ime upravlj. odbora gospod. družtva Petar Zoričić.

Излази један пут у недељи.

158. —— GOSPODARSKI LIST. Hrvatski i talilanski. Uredjuje M. Nekić. U Zadru.

Nar. kol. 1873, 159.

159. —— GOSPODARSKI POUČNIK. Časopis za pouku u svih strukah gospodarstva. Izlazi kao dodatak „Gospodarskomu listu.“ Uredjuje u ime odbora gospodarskoga družtva —— ——, poslovodja gospodarskoga družtva. 1872. U Zagrebu. Tiskom Dragutina Albrechta.

160. —— ДОМАЋИ ЛЕКАР. Лист за неговање и чување народног здравља. Год. II. Властници и уредници Др. К. Пеичић и Др. Љ. Ненадовић. Штампарија Јовановића и Павловића у Панчеву. Излази на табаку у половини сваког месеца. На 8-ни.

161. —— ЖИЖА. Година I. Излази три пут у месецу. Издаје и одговара змај Јован Јовановић. Штампарија Јовановића и Павловића у Панчеву. На 4-ни, на 2. л.

У јесен је почела излазити у Н. Саду.

162. —— ZAGREBAČKI KATOLIČKI LIST. Tečaj XIII. Izlazi svake nedjelje jedan put na tabaku. U Zagrebu.

163. —— ЗАСТАВА. Година VII. Власник и издаватељ др. Свет. Милетић. Излази три пута у недељи. средом, петком и недељом на табаку вел. фолија, у српској народној задружној штампарији у Н. Саду.

164. —— ИСТОК. Лист за политику и књижевност. Год. II. Излази у Београду средом и суботом. Одговорни уредник и издавалац Аксентије Мијатовић. Штампано у држ. штампарији. На fol. на табаку.

165. —— ЈЕДИНСТВО. Лист за политику и књижевност. Година IV. Излази сваки дан осим понедељника на по табака in folio. Издаје и уређује Вукашин Ј. Петровић. У Београду у државној штампарији.

166. —— КЊИЖЕВНИ ГЛАСНИК за педагошку књижевност и учевна средства. Месечни додатак „Српској народној школи.“ Течај I. На 8-ни 2 л.

167. —— ЛИСТ ЗА НАРОДНЕ УЧИТЕЉЕ. Недељни гласник за дадиљишта, основне и више народне школе у Угарској. Издаје га уг. кр. министарство богочасти и јав. наставе. V. година. Уређивао га Максим Мајер. Преводио Стеван В. Поповић. У Будиму. Штампано у кр. уг. свеучилишној штампарији 1872. На вел. 8-ни.

168. —— LIST ZA NARODNE UČITELJE. Izdaje magjarsko ministarstvo u Pešti.

Исто што и бр. 167. Нисам имао прилике да упоредим. те не могу казати, је ли исти превод.

169. —— МЛАДА СРБАДИЈА. Год. III. Лист за поуку, уметност и јавни друштвени живот. Издаје уједињена омладина српска. Уређује Милан Кујунџић. Излази три пута на месец на 8 листа на 4-ни. У Београду, у штамп. Ник. Стефановића и дружине.

170. —— NAPREDAK. God. XIV. Časopis za učitelje, odgojitelje i sve prijatelje mladeži. Glasilo „Hrvatskoga pedagogijsko-književnoga zbora.“ Izdaje ga „Hrv. ped. knjiž. zbor.“ Uredjuje ga Ljudevit Modec. Tiska ga Drag. Albrecht. Izlazi triput u mjesecu na tabaku u 8-ни.

171. —— НАРОД. Година III. Одговорни уредник и издаватељ др. Јован Субботић. Излази три пут на недељу, свакога уторника, четвртка и суботе на 2 л. фол. у штампарији дра Јована Суботића.

172. —— NAROD. List za politiku. U Zagrebu.

Лист владине тадашње странке.

173. —— NARODNE NOVINE. Godina XXXVIII. Izlaze svaki dan osim nedelje i praznika na citavom tabaku.

Службени лист хрватски.

174. —— NARODNI LIST. Il Nazionale. Urednik J. Bianchini. Tiskom istoga lista u Zadru.

175. —— NAŠA SLOGA. Poučni gospodarski i politični list. U Trstu.

176. —— OBZOR. Godina II. Izlazi svaki dan osim nedjelje i blagdana na cielom arku. U Zagrebu.

Орган народне хрватске странке.

177. —— OBJAVITELJ DALMATINSKI, Zvanični list za Dalmaciju. Urednik N. Katnić. U Zadru.

Nar. Koledar, 1873, 160.

178. —— ПАНЧЕВАЦ. Лист за просветне и материјалне интересе. Год. IV. Власник и издавалац и одговорни уредник Јован Павловић. Штампарија Јовановића и Павловића у Панчеву. Излази четвртком и недељом на 2 л. in fol.

179. —— ПОЗОРИШТЕ. Година I. Уређује А. Хаџић. Излази четири пута преко недеље на 2 л. у 4-ни Српска задружна штампарија у Новоме Саду 1872.

180. —— ПРАВДА. Лист за политику, економију и право. Год I. Излази: суботом, вторником и четвртком. Издавалац и одговорни уредник Урош Кнежевић. Штампарија Н. Стефановића и дружине. На табаку in folio.

181. —— ПРАВОСЛАВЉЕ. Часопис духовни. Год. II. Издавалац и одговорни уредник Никодим Петровић, свешт. и професор богословије. У Београду у државној штампарији 1872. На 8-ни. Излази у месечним свескама од 3—3½ таб.

182. —— ПРИЗРЕН. Година I. Излази свакогъ понедѣльника. Призренъ у државной виляетской штампарији. На fol. на табаку.

Почео излазити прошле године, Августа.

183. —— PROSVJETA. List za školu i dom. Izdaje i uredjuje Ivan Filipović. Teč. I. Izlazi svake sriede na-

kladom knjižare L. Hartmana. Tiskom Drag. Albrechta. На таб. на 8-ни.

Није се одржао.

184. —— PUČKI PRIJATELJ. Poučan i zabavan tjednik za puk trojedne kraljevine. Godina VI.

185. —— РАДНИК. Година II. Излази уторником, четвртком и суботом. Издаје и одговара Ђура Љочић инжењер. Штампано у државној штампарији. На мал. fol. 2 л.

Престао излазити у Мају.

186. —— РЕСАВСКИ ПОШТОНОША. Година II. Излази два пут у месецу. Властник и издавалац Јован Шарић. Одговорни уредник Петар Б. Јоакимовић. Штампарија Н. Стефановића и дружине у Београду. На мал. fol. 2 л.

187. —— РУЖА. Шаљиво сатирични забавни лист. Година VIII. Одговорни уредник и издавалац Мијаило Ђ. Ћелешевић. Штампарија Н. Стефановића и дружине. Излази 48 пута на годину. На 4-ни на 2 л.

С половином године престала је излазити.

188. —— САРАЈЕВСКИ ЦВЈЕТНИК. Год. IV. Уредник Мехмед Шаћир. Излази један пут на недељу у вилајетској штампарији на табаку in folio на српском и турском језику.

189. —— СЕЉАК. Илустровани лист за пољску привреду. Година IX. Излази сваке друге недеље у Панчеву. Штампају и издају Јовановић и Павловић. За уредништво одговара Пера Болгарић. На 4-ни, на табаку.

Није се могао одржати.

190. —— СРПСКА НАРОДНА ШКОЛА. Лист за васпитање и наставу. Година III. Власник и одговорни уредник Стеван В. Поповић. Излази 15 и послед-

њег дана свакога месеца. Штампарија Виктора Хорњанскога у Пешти. На табаку на 8-ни.

Види „Књижевни гласник.“

191. —— СРПСКЕ НОВИНЕ. Година XL. Излазе уторником, четвртком и суботом на читавом табаку, у држ. штампарији у Београду на фол.

Службени лист кнежевине Србије. Уредник Јован Баланцки.

192. —— СРПСКИ ЛОЈД. Трговачки лист. Год. I. Уредник Чед. Мариновић. Излази у Пешти.

Није се одржао.

193. —— СРПСКИ НАРОД. Лист за политику и народну просвету. Година IV. Излази уторником, четвртком и суботом. Издаје дружина „Србског народа.“ Одговорни уредник Др. Ј. Грујић. Брзотиском Игњата Фукса у Новом Саду. На fol. на 2 л.

У другој половини године престао је излазити.

194. —— СРПСКИ ПОМОДАР. Издаје Сава П. Лазић. Свеска прва. У јесен 1872. Година прва. Илустроване модне свеске. Технички часопис за разна славенска и француска, мушка и женска одела. Нов тригонометрични обучни алат за кројаче. Излази свака три месеца по једна свеска на табаку. Са прилогом двеју таблица, израђених са особитом вештином, у сликама нове ношње и са великом узорном таблом најновијих нацртаних кројева. Сваке по године велика табла слика нове ношње Цена је овој првој свесци: У Аустро-Угарској 1 фор. 50 новч., у Србији и осталим крајевима српским 15 гр. ков. новца. У Новоме Саду, српска народна задр. штампарија 1873. На fol. 8 стр. Главна наручбина код уредништва у Срему, у Вуковару.

„Позориште“ 355 стр.

195. —— ТЕЖАК. Илустровани лист за пољску привреду. Издаје „Друштво за пољску привреду.“ Уре-

ђује привремено: Милован Спасић. Година IV. Излази два пута у месецу на табаку, на 4-ни.

196. —— УЈЕДИЊЕЊЕ. Год. I. Излази уторником, четвртком и суботом. Одговорни уредник и издавалац М. Ј. Никетић. Штампарија Н. Стефановића и дружине. На 2 л. у фол.

Почело је излазити од 1 Октобра 1872.

197. —— ЦРНОГОРАЦ. Недељни политични лист. Година II. Уредник Симо Поповић. Властник Ј. Сундечић. На fol. на табаку.

198. —— ШКОЛА. Лист за учитеље, родитеље и децу. Година IV. Излази три пута на месец на табаку вел. 8-не. Уређује и издаје М. Ђ. Милићевић. У Београду у држ. штампарији.

199. ОБШТИНСКИ закон од године 1871. Званично издање. У Пешти 1872. Издање Морица Рата. Четвороугли дом. На 8-ни 43 стр.

200. ОПШТИНСКА наредба. (У Београду у државној штампарији) На 12-ни 16 стр.

О надзору за чистоту против колере.

201. ОРЕШКОВИЋ А. Славенска задруга. Написао —— У Београду. Штампарија Н. Стефановића и дружине 1872. На 8-ни 55 стр.

202. PAVLINOVIĆ MIHAILO. Radišu bog pomaže. Zadar 1872. Troškom Matice Dalmatinske. На 8-ни 190 стр.

203. PAVLINOVIĆ M. Hrvatske crte. Pjesma. U Zadru.

Nar. kol. 1873 159.

204. PAVLINOVIĆ M. Pučki razgovori o narodnosti ——. Tiskom N. Lista u Zadru. На 12-ни 66 стр.

Nar. kol. 1873. 159.

205. ПАВЛОВИЋ ЂЕНА. Коме се не прашта. Роман за народ. Написао —— ——. 1872. Издала србска штампарија дра Јована Субботића у Новоме Саду. На 12-ни 266 стр.

206. П(авловић) Ј. Ј(аков). Беседа С. М. Соловјева говорена приликом двестагодишње светковине Петру великом у Москви. На 12-ни 51 стр.

207. ПАНТЕЛИЋ А. Тајне сераја и турског харема. Превео —— телеграфски руковођа. Панчево 1872. Штампарија Јовановића и Павловића. На 8-ни 1 л. 86 стр.

208. ПАНЧИЋ ЈОСИФ Др. Зоологија по Милн-Едвардсу Агасицу и Лајнису. Написао —— ——. Прегледала и одбрила школска комисија. У Београду. Издање и штампа државне штампарије 1872. Други наслов: Јестаственица за ученике велике школе. Део први. Зоологија итд. На 8 ни 2 л. и 338 стр. Друго издање.

209. ПЕЛАГИЋ В. АРХ. Писмо из Мљетака (из отрцане средновјечне републике). Од ——. У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија. 1872. На 12-ни 15 стр.

210. ПЕЛАГИЋ В. АРХ. Наши позиви или низ корисних поука. (С додатком) Саставио —— У Новоме Саду, Српска народна задружна штампарија. 1872. На 12-ни 56 стр.

211. ПЕЛАГИЋ В. Борба народа америчког за слободу и независност. По К. Туму прерадио сческог —— У Златном Прагу. У штампарији др. Ед. Грегра. Трошком писца. 1872. На 8-ни 115 стр.

212. ПЕТАКОВИЋ НЕНАД. Господар света од Мицелбурга. Наставак „грофа Монте-Христа.“ Превео —— —— Издао Х. Алекса О. Поповић. Свеска V и VI. Београд 1872. Штампарија Н. Стефановића и дружине. На 12-ни 128 стр.

213. ПЕТРОВИЋ НАСТАС. О демократији у Америци. Од А. Токвиља. С француског превео —— ——. Свеска прва. Ово је дело награђено из књижевног

фонда г. Илије Коларца. У Београду у државној штампарији 1872. На 8-ни 4 л. 296 стр.

214. ПЕТРОВИЋ Ј. НИКОЛА. Владану Ђорђевићу на његов „Девети јуриш“, који је штампан у 22 броју Правде. Штампарија Н. Стефановића и дружине у Београду. На 1 л. фол.

215. ПЕТРОВИЋ Ј. НИКОЛА. Критика на „народну медицину у Срба“ Дра Владана Ђорђевића редовног члана српског ученог друштва у Београду, редовног члана антрополошког друштва и лекарске задруге у Бечу. Написао и посветио Матици српској—— ——. Прештампано у неколико из листа „Правде.“ У Београду, штампарија Н. Стефановића и дружине 1872. На 4-ни 16 стр.

216. ПЕТРОВИЋ САВА. Је ли морало бити? Приповетка од К. Детлева. Превео —— ——. 1872. Издала српска штампарија дра Јована Субботића у Новоме Саду. На 12-ни 360 стр.

— ПИСАРЕВ И. Д. гледај Никетић Ј. С.

217. ПОД ОБРАЗИНОМ. Роман из енглеског живота. По немачком преводу с енглескога. Прештампано из „Видова Дана.“ Издала књижара Велимира Валожића. У Београду, у државној штампарији 1872. На 12-ни 1 л. и 267 стр.

— ПОЛИТИЧНИ РЕЧНИК. Гледај Јовановић Владимир.

218. ПОПОВ НИЛ. Србија после париског мира. Књига I. Свето-андрејевска скупштина. 1858—1859. Написао —— ——. Београд државна штампарија. 1872. На 8-ни 3 л. и 214 стр.

Преводиоци су: Срећковић, Васиљевић, Марјановић.

219. (ПОПОВИЋ ЂОРЂЕ). Народна економија у просту изводу. По спису Француза Рапета прерађено. У Новом Саду. Печатња Игњата Фукса. 1872. На 8-ни VII и 346 стр. и 1 л.

220. ПОПОВИЋ В. СТЕВА. Божићни дар. Низ песама. Нанизао га одраслој Српчади чика Стева. У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија. 1872. На 16-ни 80 стр.

221. ПОПОВИЋ В. СТЕВАН. Наша земља. Читанка за народ. Свеска друга. По дру Стамму посрбио —— —— српских народних школа известилац. 1872. Штампарија Јовановића и Павловића у Панчеву. На 12-ни 2 л. 202 и 1 л.

222. ПОПОВИЋ Д. СТЕВАН. Рад у школи. (Методика). За ученике учитељске школе и учитеље основних школа. По Карлу Кёру. Превео и прерадио —— ——. Одобрила школска комисија. У Београду. У државној штампарији. 1872. На осмини 2 л. и 547 страна.

223. ПОПОВИЋ Д. СТЕВАН. Немачка граматика. По Трауту. Олендорфова метода. I. део. За II разред средњих школа. Превео и прерадио —— ——. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду, штампа и издање државне штампарије 1872. На 8-ни 6 л. и 108 стр.

— POSILOVIĆ Dr. Види Govori.

224. ПРАВИЛА реда при гађању у нишан. (Прописана на основу члана 35 устројства стрељачке дружине од 15 Јунија 1866. год.) У Београду у државној штампарији. 1872. На 8-ни 8 стр.

225. ПРАВИЛА београдског кредитног завода. У Београду, штампарија Н. Стефановића и Дружине. 1872. На 8-ни 26 стр. и 3 л.

226. ПРАВОСЛАВИЈЕ и аустро-угарских Срба црквено-школски сабори од 1864 до 1872 год. У Београду, у државној штампарији 1872. На 8-ни 42 стране.

227. (PRVA) I. OBĆA HRVATSKA učiteljska skupština u Zagrebu. 23. 24. i 25. kolovoza 1871. Izdao cen-

tralni odbor I. obće hrv. uč. skupštine. U Zagrebu. Tiskom Dragutina Albrechta. 1872. На 8-ни 232 страна.

228. ПРВА ФРАНЦУСКА ЧИТАНКА. За гимназије. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду, издање државне штампарије 1872. Цена 6 гр. чарш. На 8-ни VIII и 184 стр.

Саставио је Јосиф Мајзнер.

229. PREGLED izvedenoga godine 1871 političkoga razdieljenja kraljevine Hrvatske i Slavonije po županijah, kotarih i obćinah. Zagreb.

230. ПРЕДЛОГ правила за београдски кредитни завод, састављен одбором, кога је главна скупштина 19. Марта 1872. изабрала. (У Београду држ. штамп.) На 8-ни 24 стр.

231. ПРОГРАМ велике гимназије карловачке за школску годину 1872. Уређује и издаје гимназије управитељство. Година XX. Књига XIII. У Новоме Саду, србска штампарија дра Јована Суботића 1872. На 8-ни 50 стр. и 2 л.

У њему има чланак „Нешто из физикалне географије" од проф. Милана Димитријевића. Ту се говори о терминологији, како су је употребљивали досадашњи писци.

232. PROGRAM gimnazije dubrovačke. U Dubrovniku.

Nar. kol. 1873, 159.

233. PROGRAM gimnazije zadarske. U Zadru.

Nar. kol. 1873, 159.

234. PROGRAM gimnazije Spljetske, sa članci hrvatskimi i talijanskimi.

Nar. kol. 1873. 159.

235. ПРОГРАМИ практичних предавања, која ће се држати учитељима основних школа у месецу Јулу ове године у учитељској школи у Крагујевцу. (У Београду у државној штампарији 1873.).

Прештампано из подлиска „Српских Новина."

236. ПРОИЗВАЂАЊЕ ШУМА. Из економног оделења министарства финансије. Београд. У државној штампарији 1872. На 8-ни 2 л. и 72 стр.

— ПРОТИЋ А. гледај Ђурић Д.

237. ПРОТОКОЛИ народне скупштине, држане у Крагујевцу 1872. У Београду, у државној штампарији 1872. На 8-ни 1 л. и 468 стр.

238. PUSTINJAK MATIJAŠ. Budilo ili pitanje gdi je na zemlji prava crkva Krstova? Napisao za puk hrvatski —— ——. „Vira savršenje j' nauka.“ Klim. Aleks. Goj. knj. 1. gl. 6. U Zagrebu 1872. Kod Sv. Galca. На 8-ни 2 л. 120 стр.

239. PUČKA KNJIŽNICA izdavana društvom svetojeronimskim.
Knjiga IX. Види: Kodym Filip.
Knjiga XI. Види: Kišpatić Mijo.

240. PUČKI MUDRAC. Poseban otisak iz Narodnog lista. Zadar. Troškom dalmatinske matice. 206 стр.

241. RAD jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti U Zagrebu 1872. U knjižarnici Fr. Župana (Albrechta i Fiedlera) na prodaju.
Knj. XVIII. 2 л. 258 стр.
Knj. XIX. 2 л. 208 стр.
Knj. XX. 2 л. 237 стр.
Knj. XXI. 2 л. 211 ст.

Садржај: XVIII. Ждраловнице (Geraniceae) погледом на наравословну врст. Од др. Јос. Крас. Шлосера. — Полисти или Пољани. Од В. А. Маћејовскога. — Хрвати након бана Бериславића до мухачке битке. Од М. Месића. — Књижевне обзнане (Биографија Јурја Крижанића, коју је писао П. Безсонов. Од дра В. Јагића. — Рукописи тичући се јужно-словинске повјести у аркивих средње и доње Италије. Од др. Фр. Рачкога). — XIX. Ботаничке цртице и додатци на флору хрватску. Од Љ. Вукотиновића. — Механична теорија о топлоти. Од др. С. Шубића. — До-

пунци и исправци за старију повјест хрватску. Од др. Фр. Рачкога. — Наравословне цртице са сјеверо-источне обале јадранскога мора. Од С. Брусине. — О првим годинама Душанова краљевања у хронолошком погледу. Од Ил. Руварца. — Изводи из записника југославенске академије знаности и умјетности. — Четврти извјештај о сабирању правних обичаја. — Књиге које је академија примила. — XX. Орографска разредба јужно-хрватске височине и њезина хипсометријска разредба. Од др. П. Матковића. — Поларна зора као учинак земаљске муњине. Од М. Секулића. — Бројаница или других десет глаголских зрнац. Од Фр. Курелца. — Влашке ријечи у језику нашем. Од Фр. Курелца. — Прилог за историју акцентуације хрватске или српске. Од др. Ђ. Даничића. — Изводи из записника југославенске академије знаности и умјетности. XXI. Каћуновице (orchidæ). Од дра Ј. Шлосера. — Поглед на хисторију источне цркве у Чешкој и стара служба св. Већеславу. Од К. Невострујева. — О дативу у словенштини. Од Ив. Радетића. — Свечана сједница југославенске академије знаности и умјетности 30 листопада 1872. Бесједа предсједника др. Фр. Рачког. Извјештај тајника дра Ђ. Даничића. Извод из расправе М. Месића о животу и дјелих Крста Франкапана. — Изводи из записника југославенске академије знаности и умјетности. – Књиге које је југославенска академија примила.

242. РАДИЧЕВИЋ ФИЛИП. Гусле црногорске. На свијет издао —— —— протођ. и учит. Цетињски. (Мото): Сви нек једној цјели теже, све нек једна љубав веже. У Биограду. Штампарија Н. Стефановића и дружине. 1872. На 8-ни XII. и 238 стр.
Народне песме о црногорском ратовању.

243. РАДИЋ ЂОРЂЕ Др. Све о кукурузу. Написао др. —— ——. Са дрворезима и бојадисаним литографским сликама. У Београду у државној штампарији 1872. На 8-ни 4. л. и 87 стр. Други наслов: Дра Ђорђа Радића. Пољско-привредни списи. „Све о кукурузу.“ Издало „Друштво за пољску привреду.“

Ово је дело од стране „Друштва за пољску привреду“ награђено са тридесет дуката цес. У Београду итд.

244. РАДИЋ ЂОРЂЕ Др. „Очење“ или каламлење с листом. Написао —— Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду, државна штампарија 1872. На 8-ни 24 стр.

245. РАЈКОВИЋ ЂОРЂЕ. Факсимиле од рукописа знаменитих Срба. Скупио, на свет издао и историјски протумачио —— ——, свеска I. У Бечу 1871. На 4-ни IV и 10 стр. са 16 таблица.

246. РАКИЋ Д. Догађаји у обсађеном Паризу са гледишта војничког и политичког. Написао очевидац —— артилеријски капетан. У Београду, у државној штампарији 1872. На 8-ни 198 стр. С планом Париза и његове околине.

247. РАКИЋ МИТА. Јадници. Роман Виктора Ига. С француског од —— —— I. У Београду у државној штампарији 1872. На 12-ни 2 л. и 163 стр.

— РАПЕ J. J. (Rapet). Види Јовановић Коста и Поповић Ђорђе.

248. RAČKI VATROSLAV. Lučba u šumarstvu. Razpravlja —— ——, nadšumar djakovačkoga vlastelinstva. U Zagrebu. Slovi dioničke tiskare 1872. 67 str. на 8-ни.

249. РАЧУНИЦА са сликама. Преведено с чешког. Цена: 2 гроша чаршијска или 20 кр. а. вр. У Прагу. Издала књижарница: И. Л. Кобер. Може се добити у књижари Велимира Валожића у Београду. 1872. На 8-ни 47 стр.

250. РАШИЋ Д. М. Албум у спомен а за вечита времена. На дан рођења и ступања на престол његовог височества насљедно-владајућег књаза србског Милана М. Обреновића IV. X-га Августа MDCCCLXXII године.

У име васцелог народа србског и племена славенског а све у славу династије Обреновића од —— Издано помоћу родољуба г. Димитрија Ђ. Цехана тр. овд. У Београду у државној штампарији 1872. На 8-ни 2 л. и 48 стр.

— РЕКЛАМ Др. Гледај Матић Д. Стеван.

— RIEGER JOSIP Dr. Види Cuceri Bernardo.

— РИСТИЋ ЈОВ. Гледај Бомбардање Београда.

— РИСТОВ В. Гледај Ђурић Д.

— РОШЕР В. Види Јовановић Владимир.

251. RUBETIĆ CVJ. Pjesmarica za djecu pučkih učionah. Sastavio ——

252. РУВАРАЦ ДИМИТРИЈЕ. Отворено писмо г. Јовану Бошковићу, уреднику „Заставе", у Новоме Саду. Печатња Сопронова у Земуну. На фол. 2 л.

253. РУВАРАЦ ИЛАРИОН. О првим годинама Душанова краљевања у хронолошком погледу. Написао —— —— На по се штампано из XIX књиге Рада југославенске академије знаности и умјетности. У Загребу 1872 у штампарији Д. Албрехта. На 8-ни 13 стр.

— РУСО види Нешковић Мита.

254. С. В. С. Књига за грош. — Пут на звезду Даницу. Посрбио ——. У Београду у штампарији Буковале и Мијовића 1872. На 8-ни 31 стр.

255. САВЕТИ цару Јустинијану од Агапита, ђакона Христове велике цркве. Преведено с јелинског. Трошком А. Z. У Београду. Штампарија Н. Стефановића и Дружине. 1872 год. На 8-ни 15 стр.

256. САВИЋ СВЕТОЗАР. Опис троме поште у Немачкој. Написао Лудвик Берне. Превео —— —— учитељ. У Београду, штампарија Н. Стефановића и Дружине. 1872. На 12-ни 47 стр.

257. SAND GEORGE. Jacques. Roman u listovih od George Sand-ove. Iz francezkoga. U Zagrebu 1872. Nakladom Lav. Hartmána. На 12-ни 346 стр.

258. САНДИЋ АЛЕКСАНДАР. Историја света. Својим ученицом превео и прерадио —— ——. Књига трећа. Историја новог века. 1871. Штампарија Игњата Фукса у Новоме Саду.

Насловни листови ове књиге носе године: Књига прва (стари век) — 1869; књига друга (средњи век) — 1868; Књига трећа (нови век) — 1871. Но свака је рађена у појединим партијама, кад се која партија могла израђивати, те се с тога у поговорима види, да је књига прва довршена 1870-те; књига друга — 1872-ге, и књига трећа — опет — 1872-ге. Сад је дакле дело у целини, и ту је разлога за што га на ово место увршћујемо.

259. ZBORNIK zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju. Godina 1872. Komad I—IX. Broj 1—38. U Zagrebu 1872. Brzotiskom narodne tiskarne dra Ljudevita Gaja. На 4-ни XV и 270 стр.

260. СЕВЕРНО инглеско и трговачко друштво за обезбеђење. Тарифа за премије и упутство. Штампарија Николе Стефановића и дружине у Београду. На 8-ни 4 л.

261. СИНИША. Војена снага Турске, Србије и Црне Горе. Написао четник ——. 1872. Издала српска штампарија дра Јована Субботића у Новоме Саду. На 8-ни 48 стр.

— SKUPŠTINA prva opća hrvatska učiteljska. Vidi: Prva.

262. СЛАВА у Србији или дична српска успомена. Посвећена народу српском и младоме кнезу Милану М. Обреновићу IV. од Славопоја. У Београду у државној штампарији 1872. На 12-ни 1 л. и 47 стр.

— СОЛОВЈЕВ М. С. Види П. Ј. Ј.

263. СПАСИЋ Н. А. Париске и лондонске банке и како оне узајамно пребијају и измирују рачуне. Прештампано из „Видова Дана.“ У Београду у државној штампарији 1872. На 8-ни 27 стр.

264. СРБИЈА на полуострву балканском до 10. Августа 1872 године. У Београду, штампарија Н Стефановића и Дружине. 1872. На 8-ни 32 стр.

265. СРЕЋКОВИЋ С. П. Свеопшта историја. Књига I. и II. Написао ——. Прегледала и одобрила школска комисија. Београд. Издање и штампа државне штампарије. 1872. На 8-ни 4 л. и 926 стр.

— СРЕЋКОВИЋ види Попов Нил.

266. СРПСКИ ЛЕТОПИС за годину 1870 и 1871. Књига 113. Издаје Матица Српска. Уредник Јован Бошковић. У Новом Саду. У штампарији дра Јована Суботића. 1872. На 8-ни 2 л. 383 стр.

—— за годину 1872. Књига 114. У српској народној задружној штампарији 1872. На 8-ни 2 л. 230 стр. и 1 л.

Садржина. Књ. 113: I. Стара историја српска, по домаћим предањима. Од К. Николајевића (наставак); II. Реални правац у науци и животу. Од Св. Марковића (наставак и крај); III. Илијада. Поглед на једну лепу главу. Од дра Л. Костића; IV. Гусларева смрт. Балада. Од дра Ј.. Јовановића; V. Пословице. Скупио Н. (Коло четрнаесто); VI. Извештај професора Гаврила Витковића о резултатима свога научног истраживања и прибирања грађе за историју српских пресељеника у средњој Угарској; VII. Критика на латинску граматику Д. Балаитског. Од дра Ј. Туромана; VIII. О стању српских школа године 1813 и раније. Писмо У. Несторовића, врховнога надзорника школског В. Копитару слависти у Бечу; IX. Српски народни сабор месеца Маја 1730 у Београду, Саопштио Ђ. Рајковић; X. Библиографија. Допуне и поправке к „Српској библиографији“ новога времена, од Ст. Новаковића, у Београду 1869, Саопштио Ђ. Рајковић; XI. Извод из записника Матице српске, године 1869.

Књ. 114: I. Народна медицина у Срба. Од дра Владана Ђорђевића; II. О уставу и установама у Србији. Од дра Светозара Милетића; III. Извештај народних посланика за преображенски сабор 1872 својим поштованим бирачима; IV. На „Судбине кирилских писмена у аустријској држави.“ Од Јована Живановића; V. Кратак историјски преглед слова ђ и ћ. Од J. Живановића; VI. Српске народне приповетке. Из збирке Ђ. Рајковића; VII. Српски народни сабор 1769 у Карловцима. Саопштио Ђ. Рајковић: VIII. Тодор Павловић и његов положај у животу нашега народа. Од дра J. Суботића; IX. Критика на дра Јов. Шера „Општу историју књижевности“, превео Стојан Новаковић. Од J. Живановића; X. Извод из завештаја тројице основача стипендија за ђаке Србе (Н. Димитријевића, П. Костића и Г. Романовића); XI. Додатак: Распис награда из фонда J. Наке В. Сент-Миклушког; Именик чланова управе српске Матице за годину 1872 и 73; Издања српске Матице (са ценама).

267. СТАНИЋ Ђ. МИЛАН. Драгачевка. Песме и приповедке. Скупио и на свет издао —— ——. У Београду. Штампарија Н. Стефановића и дружине. 1872. На 12-ни 103 стр.

268. СТАЊЕ СРБИЈЕ (за прошле четири године) разложено намесништвом књажевског достојанства Његовој Светлости књазу српском Милану М. Обреновићу IV. приликом ступања његовог на владу 10. Августа 1872 године. У Београду. У државној штампарији 1872. На 4-ни 29 стр.

269. STARINE. Na sviet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga IV. U Zagrebu 1872. U knjižarnici Fr. Župana (Albrechta i Fidlera) na prodaju. На 8-ни 2 л. 234 стр.

Садржај. Прилог к расправи о Маркантуну Доминису Рабљанину. Од С. Љубића. — Посланица манастира свесветогорских патријарху рускому Јоасафу II. Од К. Невострујева. — Дванаест петака. Од Ст. Новаковића. — Псалтир с тумачењем писан 1346 за Бранка Младеновића. Од

дра Фр. Миклошића. — Три старе приче. Од дра Ђ. Даничића. — Пророштво деспота Стефана Лазаревића. Од др. Ђ. Даничића. — Апокалипса из Хвалова рукописа. Од др. Ђ. Даничића. — Тондал. Од дра Ђ. Даничића. — Расход града Загреба 1362 године. Од др. Фр. Рачкога. — Два апокрифна јеванђеља: I. Јеванђелије Никодимово. II. Приповијест Јосипова. Од др. Ђ. Даничића. — Из дјела Е. Л. Црнјевића Дубровчанина. Од др. Фр. Рачкога. — Попис жупа загребачке бискупије 1334 и 1501 године. Од др. Фр. Рачкога. — Посланица св. Саве архијепископа српскога из Јерусалима у Студеницу игумну Спиридону. Од др. Ђ. Даничића. — Посланица патријарха јерусалимскога Теофила деспоту српскому Стефану. Од дра Ђ. Даничића.

— STARI PISCI HRVATSKI. Knjiga IV. Гледај Vetranić.

270. СТОЈКОВИЋ АЛЕКСА. Производење и употреба шума. Написао ——— ——— секретар у министарству финанције. Издало „Друштво за пољску привреду.“ У Београду, државна штампарија 1872. На 8-ни 2 л. и 175 стр.

271. STRAŽIMIR DRAGUTIN. Težak.

272. СУБОТИЋ ЈОСИФ. Чудеса у Бразилији, или како се нашао највећи дијамант. Приповетка од Менк-Дитмарша. Превео ———. 1872. Издала српска штампарија дра Ј. Субботића у Новоме Саду. На 16-ни 1 л 85 стр.

273. (СУБОТИЋ ЈОСИФ.) Четовање. Приповетка од Марлинског. 1872. Издала српска штампарија дра Јована Субботића у Новоме Саду. На 12-ни 90 стр.

274. СУБОТИЋ ЈОСИФ. Степски лир., Од Ивана Тургењева. Превео ——— ———. 1872. Издала српска штампарија дра Јована Субботића у Новоме Саду. На 12-ни 120 стр.

275. TKALČIĆ KRST. IVAN. Poviest Hrvatah. Napisao ju ——— ——— U Zagrebu 1872. Troškom knjižare Albrechta i Fiedlera. На 8-ни 1—254 стр.

— ТОКВИЉ А. Види Петровић Настас.

276. TOMIĆ JANKO. Oris zemlje za školu i dom, s osobitim obzirom na hrvatsku državu sa 29 slika i zemljovida. Zagreb, kod Albrechta. 34 стр.

Vienac 1872, 707.

277. TOMIĆ JANKO. Knjiga pobožnih, poučnih i zabavnih pripoviedaka. I. Snopić. Karlovac.

278. TOMIĆ PETAR. Što očekujemo od hrvatskoga sabora? Zagreb, Hartman 1872.

279. ТРИФКОВИЋ КОСТА. Школски надзорник. Шаљива игра с певањем у једној радњи. Написао —— ——. У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија 1872. На 12-ни 48 стр. (други наслов: Зборник позоришних дела. Свеска прва.)

280. ТРИФКОВИЋ КОСТА. Честитам. Шаљива игра с певањем у једној радњи. Написао —— ——. У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија. 1872. На 8-ни 30 стр.

Зборник позоришних дела III.

281. ТРИФКОВИЋ КОСТА. Француско-пруски рат. Шаљива игра у једној радњи. Написао —— ——. У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија 1872. На 12-ни 30 стр.

Зборник позоришних дела III.

282. TRNSKI IV. Види Izbor dramatičnih diela.

283. TUMAČ (talijansko-hrvatski) za činovnike. Izdala Matica dalmatinska. U Zadru. Tiskom Demarchi-Rougier 1872. На 12-ни 145 стр. и 2 таблице.

Израдио га Антон Шимунић. То је речник правних и државних речи.

— ТУРГЕЊЕВ С. ИВАН. Гледај Арсенијевић Владан, Суботић Јосиф.

— ТУРОМАН Ј. Види Извештај о великој гимназији новосадској.

284. ЋИРИЋ М. КОСТА. Зора. Песма о крунисању Његове Светлости господара и књаза србског Милана М. Обреновића IV. Од —— —— Штампана трошком Јеврема Гавриловића и Гаврила Чупића. У Београду, штампарија Н. Стефановића и Дружине 1872. На 12-ни 11 стр.
285. УПУТСТВО за прву читанку у основним српским школама. У Београду 1872. Издање министарства просвете и црквених дела. На 12-ни 1 л. и 18 страна.
286. УРЕДБЕ за српске народне школе. У Новоме Саду. Српска штампарија др. Јована Субботића 1872. На 8-ни 32 стр.
287. УСТАВ српског лекарског друштва. У Београду, у државној штампарији. 1872. На 12-ни 15 стр.
288. УСТРОЈСТВО београдске стрељачке дружине. У Београду, у државној штампарији. 1872. На 8-ни 11 стр.
289. УСТРОЈСТВО дружине „Дриносавске снаге.“ У Београду, у државној штампарији 1872. На 8-ни 8 страна.
290. FABKOVIĆKA MARIJA. Ženska biblioteka, uredjuje —— ——. Tečaj I. Svezak 1—3. Karel Jonaš. Žena u družtvenosti ljudskoj, osobito u Ingleskoj i u Americi. U Zagrebu 1872. Nakladom knjižare Lav. Hartmána. На 12-ни 147 стр. и 2 л.
291. FABKOVIĆKA MARIJA. Dogadjaji zalogaja hljeba. Listovi za djevojčicu o čovečijem i životinjskom životu. Napisao franceski Jean Macé. Djelo adoptirano učenom komisijom u Parizu. Dozvolom piščevom pohrvatila Marija Fabkovićka. Nagradjeno iz zaklade grofa Draškovića. U Zagrebu. Tiskom Dragutina Albrechta. 1872. На 8-ни 2 л. 334 стр. и 1 л.
— ФЕРЕАЛ. Види: Библиотека за народ.

292. FILIPOVIĆ I., DEŽMAN Gj., MODEC LJ. Novi hrvatsko-njemački rječnik. Види Библиографију прошле године у Гласнику XXXV, бр. 238.

Ове је године свршена и друга свеска до краја.

293. ФИРМИЛИЈАН. Нравственост и цивилизација. Превео с руског —— ђакон и богослов III. године. У Београду, штампарија Н. Стефановића и дружине 1872. На 12-ни 61 стр.

294. FRANASOVIĆ PETAR. Kratki životopis Luke Tolentića biskupa Šibeničkoga. Hapisao —— ——. Tiskom Dragutina Pretnera u Dubrovniku. На 8-ни.

Nar. kol. 1873, 159.

— ФРАНКЛИН. Види: Библиотека за народ.

295. FRANCELJ BARTOL. Seljak. Napisao i priobćio u „Pučkom prijatelju“ Vilko Švelac, za knjigu priredio i izdao —— —— стр. 390.

Vienac 1872. 628.

296. ФРАЊИЋ Г. Пјесме —— поручика, Београд. У државној штампарији 1872. На 12-ни 2 л. и 96 страна.

297. ФРАЧКОВИЋ Т. МИША. Јестаственица за школу и домаћу наставу. По Гертнеру. Израдио —— —— народни учитељ. Панчево 1872. Штампарија Јовановића и Павловића. На 12-ни 94 стр.

298. FRYB D. Školski vrt. Preveo s njemačkoga talijanski i hrvatski D. Fryb. Zadar.

Nar. koledar 1873, 159.

— HALM F. Види Izbor dramatičnih diela.

— ХИГО ВИКТОР. Види Ракић Мита.

299. ЦЕНИЋ Д. Ђ. Нил Попов као назови-историк српски или одговор Ђ. Д. Ценића на лажна потварања Нила Попова. У Београду, у државној штампарији. 1872. На 8-ни 80 стр.

300. ЦЕНИЋ Д. Ђ. Отворено писмо ономе који га хоће. Од ——. У Београду, у државној штампарији. 1872. На 8-ни 21 стр.

301. ЦРКВА крагујевачка. Прештампано из 23. броја „Правде.“ (Штампарија Н. Стефановића и Дружине у Београду). На 12-ни 15 стр.

Потписани чланови одбора.

302. CUCERI BERNARDO. Besjede duhovne —— ——. Dubrovčanina, rečene pred skupštinom dobre smrti u srkvi sv. Ignacija u Dubrovniku. Izdao Dr. Josip Rieger. Diel I. U Zagrebu 1872. Tiskom Lavoslava Hartmána i družbe. На 8-ни XIX, 2 л. и 214 страна.

303. ЧАКРА ЕМИЛ. Како смо били, како смо саде, и како треба да будемо. Два јавна предавања —— —— држана у Н. Саду у „друштву за српску радиност.“ У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија. 1872. На 8-ни 22 стр.

304. ЧЕРНИШЕВСКИ Г. Н. Шта да се ради? Приповедка о новим људима. ——. Прештампано из „Радника.“ У Београду, у државној штампарији 1872. На 12-ни 252 стр.

305. ЧЕТВРТИ извештај о радњи и стању панчевачког српско-црквеног певачког друштва за време од 1. Децембра 1870 до 30 Новембра 1871. Година VIII. Панчево, 1872. Штампарија Јовановића и Павловића. На 8-ни 28 стр.

306. ЧИ́НЪ кре́стнагѡ хода именꙋ́емагѡ лїтїѧ. Напеча́таса благослове́нїемъ а҆рхїепі́скопа Бѣлградскагѡ и҆ всеѧ̀ Се́рбїи Мїтрополі́та Мїхаила. Къ Бѣлградѣ въ де́ржакной штампа́рїи 1872. На 8-ни 32 стр.

— ЧОКЕ ХЕНРИК. Види Милиновић Марко.

307. ШАЉИВИ ПОШТОНОША. Честитка за нову 1873. Панчево. Штампарија Јовановића и Павловића.

308. ШАПЧАНИН П. МИЛОРАД. Теорија педагогије или основи науке о васпитању и настави. Састав Фридриха Дитеса. Превод ——— ——— секретара министарства просвете и црквених дела. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду. У државној штампарији 1872. На 8-ни 6 л. 264 стр.

— ŠVELAC VILKO, гледај Francelj B.

309. ШЕМАТИЗАМ православне епархие далматинске за год. 1872. Тиском Роуђер у Задру.

Nar. kol. 1873. 159.

310. ŠENOA AUGUST. Zlatarovo zlato. Roman iz prošlosti zagrebačke. Napisao ga ——— ———. Ciena 80 novč. U Zagrebu. Pismeni Dragutina Albrechta, 1872. На 12-ни 3 л. и 437 стр.

311. ŠENOA AUGUST. Faust. Libreto opere.

— ШЕР ЈОВ Др. Гледај Новаковић Стојан.

— ŠIMUNIĆ ANTUN. Види Tumač.

— ŠKURLA STJ. Гледај Glavić Arkandjel.

312. ŠLOSER KLEKOVSKI. O ždralovnikah (Geraniaceae) Poseban istisak iz „Rada akademije jugosl.“ Zagreb, 110 str.

Vienac, 1872, 352.

— ŠPUN JOSIP. Vidi Govori.

II. 1873.

1. АДЕЛАИДА, алписка пастирка. Повјест морална из г. Мармонтела или спомен чуствителне и чрезвичајне љубави. Препечатао Јеремија Обр. Караџић. Београд, штампарија Н. Стефановића и Дружине. 1873. На 12-ни 62 стр. и II стр. уписника.

2. АДРЕСА, коју је редовна народна скупштина, држана у Крагујевцу 1873 године поднела Његовој Светлости књазу српском Милану М. Обреновићу IV.

(Потписана 24 Нов. штампана у Крагујевцу). На fol. 1. л.

3. АЛЕКСИЈЕВИЋ Ј. Д. Сократова апологија. Од Платона. Са јелинскога превео и објаснио предговором и примедбама ——. Београд, штампарија Н. Стефановића и Дружине 1873. На 12-ни 126 стр.

4. (АНЂЕЛКОВИЋ СРЕТЕН.) Вероисповест савременог природњака. Н. Сад. Задружна српска штампарија. На 8-ни 40 стр.

5. АНТИЋ А. и ЂОКИЋ Ј. Путовање у средину земље. Од Жил Верне-а. С француског —— —— правн. III. год. Прештампано из „Будућности." Београд, штампарија Н. Стефановића и Дружине. На 12-ни 2 л. и 324 стр.

6. BAKULA PETAR. O franzuskom i pruskom ratu godine 1870—71. Pjesme oca —— —— Franjevca Hercegovca. U Dubrovniku. Naklada tiskarne Dragutina Pretnera 1873. На 8-ни 62 стр.

7. (БЕРБЕРОВИЋ НИКОЛА ПОП.) Пјесма о јунаству од Рада Бајковића. Београд. Штампарија Н. Стефановића и Дружине. На 12-ни 8 стр.

На крају испод потписа има још: Дар браће Срба београдских својој браћи Бокељцима и Црногорцима ради части кнеза црногорског Николе I и нашег брата Бајковића Рада да пјевате.

8. БЕСЕДА, којом је Његова Светлост, књаз српски, Милан М. Обреновић отворио народну скупштину у Крагујевцу, 15. Новембра 1873 године. На fol. 1 л. (Штампано у Крагујевцу).

9. БЕСЕДА о моралном позиву родитеља к деци. Говорена на дан светог Саве у смедеревској основној школи. Прештампано из „Јединства." У Београду, у државној штампарији. 1873. На 12-ни 13 стр.

10. БОЖИЋ. Дар доброј деци. Спремила књижара браће Јовановића у Панчеву. У Панчеву 1873. Штампано

код Јовановића и Павловића. На 12-ни 1 л. и 62 стране.

— БОСЕЈ. Види Путниковић П. Јанићије.

11. БОШКОВИЋ ЈОВАН. Акта, како је отпуштен из професорства велике школе. (Без наслова, штампано у српско-народној задружној штампарији у Н. Саду). На 8-ни 66 стр.

— ВАЈГЕЛТ О. К. Види: Шапчанин П. Милорад.

— ВАЈЛ ГУСТАВ. Види: Глишић Милован.

12. ВАСИЉЕВИЋ А. Критика. „Кратки преглед хармоније у свету; II. Наука о свести. Написао Милан Кујунџић. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду. Издање и штампа државне штампарији 1872.“ Написао —— У Београду у државној штампарији 1873 На 8-ни 32 стр.

13. ВАСИЉЕВИЋ А. Логика. Удешена за школску потребу. Израдио по Џ. С. Миљу и другим најновијим и најбољим писцима ——. Део трећи и последњи. „Логика је наука саме науке.“ Џ. С. Миљ. У Београду, издање и штампа државне штампарије. На 8-ни 2 л. и 148 стр.

— ВЕРН ЖИЛ. Гледај Антић А.

— VIENAC pjesama hrvatskih i srbskih. Види Šenoa A.

— ВИСЛИЦЕНУС Ј. Гледај Лозанић М. С.

14. ВУЈИЋ ВЛАДИМИР. Беседа, коју је у београдској богословији 13. Јануара 1873 год. говорио —— —— професор. Прештампано из „Православља.“ У Београду у државној штампарији 1873. На 8-ни 11 стр.

15. ВУЈИЋ ВЛАДИМИР. Општа реторика осветљена примерима. За ученике првога разреда у Богословији Београдској. Написао: —— професор. У Београду, штампа и издање државне штампарије, 1873. На 8-ни 111 стр.

16. ВУКИЋЕВИЋ Ђ. НИКОЛА. Отачаствени и општи земљопис за српску децу са особитим обзиром на земље, у којима наш народ живи, по најновијим и најбољим изворима. Написао —— —— српске учитељске школе сомборске управитељ и члан народног школског савета. Панчево, 1873. Накладом књижаре браће Јовановића. Други наслов: Отачаственица. Спомоћна књига за учење отачаственог и општег земљописа, српске и отачаствене повеснице у српским народним школама. Свеска прва. Отачаствени и општи земљопис.

17. ВУКОВИЋ М. ГАВРО. Историјски развитак права својине од римскога доба па до данас. Написао —— —— Прештампано из „Истока." У Београду, у државној штампарији 1873. На 12-ни 64 стр.

18. VUČETIĆ ANTUN. O dubrovačkoj pomorskoj sili početkom novoga vieka. I и II. Види Izvješće o dubrovačkoj gimnaziji.

— ГЕБАУЕР. Види Јовановић Богољуб.

19. ГЛАВНИ списак књига српске, словенске и стране књижевности као и разних школских потреба главне српске књижаре Ј. Д. Лазаревића у Београду. У Београду, штампарија Н. Стефановића и Дружине 1873. На 8-ни 93 стр.

20. ГЛАСНИК српског ученог друштва. У Београду у државној штампарији 1873. На 8-ни.
Књига XXXVII. На 8-ни 2 л. 322 стр.
Књига XXXVIII. На 8-ни 2 л. 348 стр.
Књига XXXIX. На 8-ни 2 л. 331 стр.

21. ГЛАСНИК српског ученог друштва 2-ги одељак. Грађа за новију српску историју. Књига трећа. Споменици из будимског и пештанског архива. Прикупио, исписао и приредио проф. Гавр. Витковић редовни члан српског ученог друштва. У Београду у

24*

државној штампарији 1873. На 8-ни 5 л. и 309 стр.
—— Књига четврта. Споменици из будимског и пештанског архива од год 1728—1748. На 8-ни 3 л. 401 стр.

22. ГЛИШИЋ МИЛОВ. и СИМИЋ П. ЖИВОЈИН. Хиљаду и једна ноћ. Арабљанске приповетке. С арабљанског верно превео на немачки Др. Густав Вајл, редовни професор источних језика на универзитету у Хајделбергу; дописни члан академије наука у Паризу итд.; витез краљевско-талијанског ордена св. Маврицијa и краљ. пруског круновног ордена. С најновијег издања преведено на наш језик. Први део. Свеска I. Београд, штампарија Петра Перииновића, 1873. На 12-ни 64 стр.

— ГОСЕН. Види Мијаиловић М.

— ГРУБЕ В. А. Види Здравковић Ј. Светозар.

23. ДАНИЧИЋ Ђ. Приповијетке из старог и новог завјета. Превео ——. Девето издање. У Загребу у штампарији Д. Албрехта 1873. На 12-ни 188 стр. и 2 л.

— DANIČIĆ GJ. Види Dimitrović N.

24. DEŽELIĆ STJ. GJURO. Nova pjesmarica ili sbirka rado pjevanih pjesama. Sakupio ——. U Zagrebu 1873. Naklada Lavoslava Hartmana. На 12-ни 894 стр.

— DEŽELIĆ. Види Novi Rječnik hrv. i njem.

25. ДЕРА ЂОРЂЕ. Павао и Виргинија. Роман од Б. де Сен-Пјера. С француског превео др. ——. Нови Сад 1873. На 16-ни стр. 187.

26. (ДЕСПОТОВИЋ ПЕТАР). Честитке о имендану, новој години и крсном имену. За школску и другу децу српску израдио П. Д. Друго поправљено издање. Панчево 1873. Накладом књижаре браће Јовановића. На 12-ни 72 стр.

— ДИ БОА-РАЈМОНД ЕМИЛ. Види: Радовановић М. М.

27. (DIMITROVIĆ N.). Pjesme Nikole Dimitrovića i Nikole Nalješkovića. Skupili Dr. V. Jagić i Dr. Gj. Daničić. Na sviet izdala jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1873. U knjižarnici Fr. Županа (Albrechta i Fiedlera) na prodaju. На 8-ни X и 1 л. и 353 стр.

— ДРЕСЛЕР. Види Пецић Јосиф.

28. ДРЖАВОПИС Србије. Statistique de la Serbie. Свеска VII. Tome VII. Из статистичног оделења министерства финансије. У Београду, у државној књигопечатњи. 1873. На 4-ни 2 л. 199 и XLIX стр.

29. ЂЕЛМАШ ЉУБОМИР. Наука о сточарству. Написао ——— ——— економ. У Београду, штампано у државној штампарији. 1873. На 8-ни 7 л. 91 стр.

— ЂОКИЋ Ј. Гледај Антић А.

30. ЂОРЂЕВИЋ ВЛАДАН. Приповетке. Књига друга. — Кочина крајина. Историјски роман. Од В. Ђорђевића. Друго прегледано издање. Панчево, 1873. Штампарија Јовановића и Павловића. На 12-ни 2 л. 334 стр.

31. ЂОРЂЕВИЋ ПАВЛЕ. Мисли о пешачкој тактики. „Мач ил пресеца или се пребија, штит ил одбија или се разбија.“ Написао пруски мајор у ђенералштабу В. Шерф. Превео ——— ———, штабни капетан и државни питомац у пруској ратној академији. У Београду, штампано у државној штампарији 1873. На 8-ни 2 л. и 186 стр.

32. ЖИВАНОВИЋ ЈОВАН. Извод из граматике старога словенског језика својим ученицима. Саставио ——— ———. У Новоме Саду. Српска народна задружна штампарија 1873. На 8-ни 48 стр.

— ЗБОРНИК позоришних дела. На свет издаје управа српског народног позоришта. Свеска VI и VII. Види Трифковић К. и Хаџић А.

33. ЗДРАВКОВИЋ Ј. СВЕТ. Земљописне слике. Пут кроз лед по новијим путним извештајима. Саставио ——. У Београду у државној штампарији 1873. На 8-ни 2 л. и 75 стр.

34. ЗДРАВКОВИЋ Ј. СВЕТОЗАР. Земљописне карактерне слике за више школе и за оне који хоће да познаду свет. Саставио А. В. Грубе. Српски од ——. Прештампано из „Српских новина.“ У Београду, у државној штампарији 1873. На 8-ни 1 л. 116 стр.

35. (ЗДРАВКОВИЋ СВ.). Велики Петар руски цар и његово доба. Написао К. Рајхе (са сликом). Београд, 1873.

— ЗОРЕ Л. Види Izvješće o c. k. višoj dubrovačkoj gimnaziji.

36. IVEKOVIĆ FRANJO Dr. Život svetaca i svetica božjih za mjesec siečan. Napisao —— Na sviet izdalo družtvo s. Jeronima (sa slikami). U Zagrebu 1873. Tiskom dioničke tiskare. На 8-ни 188 и 1 л.

37. ИЗВЕШТАЈ о радњи „друштва за пољску привреду“ у години 1872. Поднео Одбор друштвени IV редовном главном збору друштвеном, држаном 26. Новембра 1872 год. и извештај о III излогу земаљских производа и рукотворина, ког је приредило „Друштво за пољску привреду“, у Крагујевцу 24. Септембра 1872 год. У Београду. У државној штампарији. 1873. На 8-ни 100 стр.

38. ИЗВЕШТАЈ управе београдске читаонице за 1872 годину. На 8-ни 17 стр.

39. ИЗВЕШТАЈ управе београдске читаонице за 1873 годину. У Београду. Штампарија Н. Стефановића и дружине. 1873. На 8-ни 16 стр.

40. IZVJEŠĆE o c. k. višoj dubrovačkoj gimnaziji koncem školske godine 1872—73. U Dubrovniku. Ti-

skom Dragutina Pretnera 1873. На 8ни 69 стр. и 1 л.

Први и други програм изашао је 1871 и 1872 на талијанском језику. У првоме је био на српском језику чланак Луке Зоре „о честитци", у другоме и у овоме трећем има чланак Анђуна Вучетића „О дубровачкој поморској сили почетком новога вијека", а у овом трећем још превод Хорација Флака „Посланице Пизонима о пјесништву."

41. ИЗВЕШТАЈ управе београдског кредитног завода о раду за време од 1. Јула до 31 Децембра 1872 године поднешен другој редовној скупштини држаној 22. Априла 1873 године у Београду. У Београду. Штампарија Н. Стефановића и дружине. На 4-ни 15 л. и 4 стр.

42. ИСТОРИЈА србског народа. Прегледала школска комисија. Цена 6 гр. чарш. У Београду. У државној књигопечатњи 1873. На 8-ни 1 л. VI и 192 стр.

43. ИСТОРИЧНО-КАНОНИЧНИ поглед на установљење нове србско-румуњске митрополије. Задар.

Срп. далм. Магазин XXX.
на корицама.

— JAGIĆ V. Dr. Види Dimitrović Nikola.

44. ЈАКШИЋ ВЛАДИМИР. Постанак и развиће штампе у Србији. Од —— ——. У Београду у државној штампарији 1873. На 8-ни 31 стр.

Спис полемички, који се тиче штампарије.

45. ЈАКШИЋ ЂУРА. Песме —— ——. У Београду, штампано у државној штампарији. 1873. На 12-ни 277 стр.

46. ЈАНКОВИЋ Ј. В. Племство и поданици или породица Барди. Догађаји из 1848 године. Од М. Јокаја. Превео ——. Панчево 1873. Накладом књижаре браће Јовановића. На 12 ни 1 л. 64 стр.

47. ЈОВАНОВИЋ БОГОЉУБ. Етимологично тумачење речи „књига." По Gebauer-у написао —— ——.

У Београду, у државној штампарији 1873. На 12-ни 23 стр.

48. ЈОВАНОВИЋ БОГОЉУБ. Организација званичне статистике По Scheel-у написао —— ——. У Београду у државној штампарији 1873. На 12-ни 24 стране.

49. ЈОВАНОВИЋ БОГОЉУБ. Српска загранична трговина. Написао —— ——. У Београду у државној штампарији. 1873. На 12-ни 84 стр.

50. ЈОВАНОВИЋ ВЛАДИМИР. Политични речник. Написао —— ——. Свеска Г. Д. и Ђ. На свет издала главна књижара србска Ј. Д. Лазаревића. Дело је награђено српским ученим друштвом. У Београду, у државној штампарији. 1873. На 8-ни 591—878 и 1 л.

51. ЈОВИЧИЋ ЖИВОЈИН. Слово на дан светога Николе. Говорио у саборној београдској цркви 6. Декембра, 1873. године —— ——, свештеник и катихета београдске гимназије. Печатано трошком неколицине овдашњих трговаца. У Београду, штампано у државној штампарији. 1873. На 8-ни 1 л. и 5 стр.

52. ЈУРКОВИЋ Б. Упутство за подизање батерија. Сачинио —— артиљеријски капетан. Са 5 литографисаних таблица садржећи 98 слика. У Београду. Штампарија Н. Стефановића и дружине 1873. На 8-ни 68 стр.

53. **КАЛЕНДАРИ.** —— ГОДИШЊАК. Велики календар за просту годину 1873, која има 365 дана. Година XXIV. У Новоме Саду. Србска штампарија дра Јована Субботића. 10 календ. листа 47 стр. на 4-ни. С једним дрворезом.

54. —— DANICA. Koledar i ljetopis družtva svetojeronimskoga za prostu godinu 1873. Na sviet izdalo

društvo s. Jeronima. U Zagrebu 1872. Tiskom dioničke tiskare. На 8-ни 179 стр.

Чини књигу X Pučke knjižnice izdavane društvom svetojeronimskim.

55. —— ДРАГАЧЕВАЦ. Српско-народни календар за годину 1873. Издао и уредио Милан Ђ. Станић. Година IV. Београд.

56. —— DRAGOLJUB. Hrvatski kalendar za godinu 1873. Tečaj X. Uredio Gj. Stj. Deželić. Nakladom Lavosl. Hartmana. U Zagrebu, tisak Lavosl. Hartmana. На 8-ни.

57. —— ИСТОК. Српско народни домаћи календар за преступну годину 1873. Уредио и издао Вјенцеслав Њемец. Година VI. У Београду. Штампарија Н. Стефановића и дружине. На 8-ни.

58. —— КАЛЕНДАР са шематизмом књажества Србије за годину 1873. У Београду, штампа и издање државне штампарије. На 8-ни 143, и 8 стр. додатка.

59. —— NARODNI KOLEDAR novi i stari za prostu godinu 1873. Uredio Kažimir Ljubić tajnik Matice Dalmatinske. Izdala o svom trošku Matica Dalmatinska. Jedanaesta godina. U Zadru. Tiskom Narodnoga Lista. На 8-ни 160 и XV стр.

60. —— ПАНЧЕВАЦ. Календар за народ. За просту годину 1873. Година II. У Панчеву. Накладом Јовановића и Павловића. На 8-ни 68 стр.

У „Панчевцу" је стајало, да је од овог календара било два издања.

61. —— ПОЛАЖЕНИК. Календар за просту годину 1873. Година друга. У Новоме Саду. Издаје српска народна задружна штампарија 1872. На 12-ни 52 стр. и уз то „Полажеников торбице" (огласа) 6 л.

62. —— СРБИН. Календар за народ за просту годину 1873. Година четврта. Издаје Милош Грабовачки у Земуну.

63. —— СРБСКО-НАРОДНИ ВЕЛ.-БЕЧКЕРЕЧКИ календар за просту годину 1873. XVI година, са више дрвореза. У Вел.-Бечкереку. Штампао и издаје Франц Павле Плајц. На 8-ни 64 стр.

64. —— СРПСКИ ОМЛАДИНСКИ КАЛЕНДАР за просту годину 1873, која има 365 дана. У Београду. Штампарија Н. Стефановића и Дружине. 1872. Осим календара 104 стр.

65. —— ФРУШКОГОРАЦ. Календар за просту годину 1873. Са сликама. Равнајућа планета месец. У Вуковару. Тискано код Андрије Вагнера. На 8-ни 44 стр. 2 л.

66. KALIĆ ARKANGJEL. O. —— dubrovčanina reda sv. Dominika. Korizmene propovjedi i bjesede za različite svečanosti i prigode. Na svijet izdao kan. Stj. Skurla. U Dubrovniku 1873. Troškom i nakladom tiskarne Dragutina Pretnera. На 8-ни XIII стр. и 337—606 стр. и 1 л.

— КЕР КАРЛО. Види Шапчанин П. Милорад.

67. KÖRÖŠKENJI VLADOJ. Obće šumarstvo za samouke, za one, koji se žele izpitu lugarstva i pomoćnoga šumarstva podvrći kao i za svė prijatelje šumarstva i narodnoga gospodarstva u trojednoj kraljevini. Napisa —— nadšumar županije zagrebačke. U Zagrebu. Tiskom Dragutina Albrechta. 1873. На 8-ни 2 л. 166 стр. и 1. л.

68. KLAIĆ FRANJO. Rukovodnik pri obuci i obćoj poviesti. Za pučke, gradjanske i više djevojačke učione po najboljih spisih a ponajviše po obćoj poviestnici od prof. Dra E. Netoliczke priredio Franjo Klaić. U Zagrebu 1873. Nakladom Lavoslava Hartmána. На 8-ни 180 стр. и 2 л.

69. КОЊЕВИЋ СИМА. Рачуница за народне школе. По немачком, а с обзиром на нове мере написао

—— народни учитељ. У Панчеву 1873. Накладом књижаре браће Јовановића. На 8-ни.

I књига. Радња у бројевном простору до 20, стр. 36,

II књига. Радња у бројевном простору од 1 до 100 стр. 48.

III књига. Радња у бројевном простору до 1000 са закључним рачунима. Радња у већим бројевним круговима, стр. 64.

IV књига. Радња са десетним разломцима, вишеименованим бројевима и простим разломцима. Мере, важине и новци. Стр. 61.

70. КОСТИЋ ЛАЗА. Песме —— ——. Књига прва. У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија 1873. На 12-ни 160 стр.

— КРСТИЋ Н. Др. Види: Историју српског народа.

71. (ЛАЗАРЕВИЋ ЂОРЂЕ адв.). Живот Марије Ленорман у Паризу најславније будућности испитатељнице. Прештампао Х. А. О. П. Београд. Штампарија Н. Стефановића и Дружине. 1873. На 12-ни 36 стр.

— ЛАЗИЋ СТЕВАН. Види Програм велике гимназије карловачке.

— ЛЕГУВЕ ЕРНЕСТ Види Милићевић Ђ. М.

— ЛЕНОРМАНОВА. Види Најновији.

— LISTINE. Види Ljubić Sime.

72. LJUBIĆ SIME. Listine o odnošajih izmedju južnoga slavenstva i mletačke republike. Skupio —— —— pravi član jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti itd. Knjiga III. Od godine 1347 do 1358. Na sviet izdala jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1872. U knjižarnici Fr. Župana (Albrechta i Fiedlera) na prodaju. На 8-ни XXXVII и 451 стр.

73. ЛОЗАНИЋ М. С. Упутство за квалитативне хемијске анализе неорганских тела. Израдио по J. Ви-

слиценусу ——. У Београду. У државној штампарији 1873. На 8-ни 1 л. 26 стр.

74. М. П. Зашто смо песрећни у XIX веку? Cu isct bèsa atiè ischt corda. Посл. Арб. Написао —— Штампано накладом фонда епископа Јоаникија. Београд, штампарија Н. Стефановића и дружине. 1873. На 8-ни 56 стр.

75. MAJKSNER FRANJO. C. Salusti Crispi de bello jugurthino liber. Izdao i protumačio —— ——, profesor kr. gimnazija zagrebačkoga. U Zagrebu. Nakladom Lav. Hartmána. 1873. На 8-ни 188 стр.

— МАКДУФ Др. Види Мијатовић Ч.

76. МАНОЈЛОВИЋ ПЕРА. Наша нова мера. По метарској системи написао —— ——, поручик у војничком географском заводу у Бечу. У Новом Саду 1873. На 8-ни 107 стр. са великом картом, на којој су насликана сва мерила.

77. MARŽIK ZABOJ VJENCESLAV. Pouka o kućanstvu. Za školsku i domaću porabu sastavio —— učitelj kaptolske glavne učione, član hrvatskoga književnoga pedagogičkoga sbora i dopisujući član fiziokratičkoga društva u Zlatnom Pragu. Svezak I. U Zagrebu, 1873. Troškom spisateljevim. Tiskom Jul. Hühna. На 8-ни 96 стр.

Svezak II. На 8-ни 2 л. и 80 стр.

78. MARŽIK ZABOJ VJENCESLAV. Kratak prirodopis. Za gradjanske, više djevojačke i pučke učione sastavio —— —— učitelj na kapt. glavnoj učioni, pravi član hrv. pedagogičnoga književnoga sbora i dopis. član fiziokratičkoga društva u Zlatnom Pragu. Sa 244 bojadisaue i 37 crnih slika. U Zagrebu 1873. Nakladom Lavoslava Hartmána. На 12-ни XVIII, 1 л. и 204 стр.

79. MARŽIK VJENCESLAV. Kratak sveobći zemljopis. U Zagrebu 1873.

— МАРМОНТЕЛ. Гледај Аделаида.

80. МАТИЋ АНДРИЈА. Природна историја за основну и домаћу наставу. Написали Ф. и К. Шуберти. Превео с немачког —— I. Наука о животињама. У Београду. Штампарија Н. Стефановића и Дружине. 1873. На 8-ни 2 л. 172 стр. и 1 л.

81. МАТИЋ М. ГАЈА. Општа и посебна наука о пољоделству. Израдио —— —— секретар друштва за пољску привреду. Књига I. Основи науке о производњи биља. Клима — Земља — Ђубрење — Обрађивање земље. У Београду у државној штампарији 1873. На 8-ни 1 л. и 163 стр.

Изашла је у три свеске.

— MATKOVIĆ PETAR Dr. Hrvatska i Slavonija.

82. МИЈАИЛОВИЋ М. Популарна физика за средње школе. Од Госен-а. Израдио —— У Београду, у државној штампарији 1873. На 8-ни 1 л. 6 и 244 стр.

83. (МИЈАТОВИЋ Ч.) Дуга у облаку или речи утехе за дане жалости. У Београду у државној штампарији 1873. На 12-ни 4 л. 142 стр.

Превод с енглеског од др. Макдуфа.

84. МИЛИЋЕВИЋ Ђ. М. Оцеви и деца у XIX веку. Написао Ернест Легуве, председник француске академије наука. С француског превео —— редовни члан српског ученог друштва; прави члан друштва руске словесности у Москви; уредник листа „Школе.“ (Младић и момак). Ова је књига награђена из Коларчевог фонда. У Београду у државној штампарији 1873. На 12-ни 2 л. и 240 стр.

85. МИЛИЋЕВИЋ Ђ. М. Школица за грађанска права и дужности. Удесио ——. У Београду у државној штампарији 1873. На 12-ни 4 л. и 288 стр.

86. МИЛИЋЕВИЋ Ђ. М. Поглед на народно школовање у Србији. Написао ——. Прештампано из „Школе.“ У Београду у државној штампарији 1873. На 8-ни 1 л. и 34 стр.

87. МИЛОЈЕВИЋ С. М. Историјско-етнографско-географска мапа Срба и српских (југославенских земаља у Турској и Аустрији). Од —— ——. Издао Коста Атанасков Шуменковић у Београду 1873. Литографисао М. Јорговић литограф.

Карта је накићена колорисаним грбовима српских земаља.

88. МИЛОЈЕВИЋ СИМА. Како се деца одгајивају и васпитавају у кући и у школи. Написао по Салцману —— учитељ. Прештампано из „Јединства.“ У Београду, у државној штампарији. На 12-ни 213 стр.

— МИЉ СТ. Џ. Види Васиљевић А.

— MODEC Види: Novi rječnik hrv. i njem.

89. (МОЈСИЈЕ шабачки епископ). Живот и дела св. Стефана Немање (у монашеству Симеона) краља србског са претходним описом характера најстаријег доба србске историје од е. ш. М. У Београду у државној штампарији 1873. На 8-ни 1 л. и 70 стр.

90. MOLNAR ANTUN Dr. Pjesme u slavu svietloga bana Ivana Mažuranića. Zagreb. Albrecht 1873.

Obzor 1874 br. 76.

91. НАЈНОВИЈИ сановник госпођице Ленормановe са рождаником, вечитим календаром и једном збирком поучних и полезних ствари. Издање књижаре Велимира Валожића. У Београду, штампано у државној штампарији 1873. На 8-ни 1 л. и 120 стр.

— NALJEŠKOVIĆ NIKOLA. Види: Dimitrović Nikola.

92. НАРЕДБА министра финанције за вршење закони опредјелења о шумама. (У Београду, држ. штам. 1873). На 8-ни 8 стр.

93. НАРОДНА ЛИРА. Приредио Д. К. Издао Велимир Valожић. Београд, штампарија Н. Стефановића и Дружине 1873. На 12-ни XXIV и 411 стр. и V стр.

Прво је издање изашло 1871. Ово је, као што се види, умножено.

94. НАРОДНОЈ СКУПШТИНИ. Крагујевачка друштвена штампарија. На 4-ни 2. л.

Предлог посланика: Љубомира Каљевића, А. С. Николајевића, Симе Несторовића, Јована И. Бошковића, Григ. П. Брајковића. Предлог је потписан 20 Дек. 1873, али није пред скупштину изношен.

95. НАСТАВЛЕЊЕ за регрутне комисије. (У Београду држ. штамп. 1873).

Издање војног министарства.

96. НЕДЕЉКОВИЋ ТОША Др. Почетак српске државе. I. Написао —— ——. У Новоме Саду. Српска народна задружна штампарија. 1873. На 8-ни 23 стр.

97. НЕКОЛИКО народних песама за учење на изуст. У Новом Саду 1873. На 16-ни 94 стр.

Јавор. 1874, 94.

98. НЕКОЛИКО речи за љубав истини. Београд. Штампарија Н. Стефановића и Дружине. 1873. На 8-ни 15 стр.

У одбрану мин. финансије П. Јовановића.

99. НЕСТОР архимандрит. Надгробна беседа генералу Миливоју Петровићу Блазнавцу. Говорена —— —— професором богословије. (Београд, у држ. штампарији). На 8-ни 7 стр.

100. НИКОЛИЋ М. ПАВЛЕ. Ђоса на првој седељци. Шаљиве приповетке и досетке из народа. Написао —— —— бивши општ. писар у Сараорцима. Београд. Штампарија Н. Стефановића и дружине. 1873. На 8-ни 103 стр.

101. НИКОЛИЋ СТЕВАН. Рачуница практично скраћених рачуна са објаснењем. Написао —— ——

бив. писар стајаће војске. У Београду. Штампарија Н. Стефановића и Дружине. 1873. На 12-ни 58 стр.

102. НИКШИЋ М. Н. Прогнанство шпанске краљице Изабеле или тајне двора мадридског. Исторични роман. Превео —— ——.

Свеска XIV и XV. 513—592.

103. НОВАКОВИЋ СТОЈАН. Физиологија гласа и гласови српскога језика. Лингвистичка студија —— На по се штампано из „Гласника српског ученог друштва“ XXXVII. У Београду у државној штампарији. 1873. На 8-ни 108 стр.

104. НОВАКОВИЋ СТОЈАН. Др. Јов. Шера општа историја књижевности. С четвртог немачког издања превео ——. Књига друга. Романски народи. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду. Издање и штампа државне штампарије. 1873. На 8-ни 3 л. и 470 стр.

105. НОВИ ДОН ЖАН. Роман из енглескога друштвеног живота. По немачком преводу с енглескога. Прештампано из „Видова Дана.“ Издала књижара Велимира Валожића. У Београду, у државној штампарији 1873. На 16-ни 1 л. и 346 стр.

106. НОВИ НАСТАВНИ ПЛАН ЗА ГИМНАЗИЈУ. Распис министра просвете и црквених дела свима гимназијама, полугимназијама и гимназијским реалкама. № 3668. 14. Августа 1873 у Београду (у држ. штамп.). 2 л. у фол.

107. НОВИ НАСТАВНИ ПЛАН ЗА ВИШУ ЖЕНСКУ ШКОЛУ. Писмо министра просвете и цркв. дела управитељци више женске школе. № 3669. 14 Августа 1873 у Београду (у држ. штамп.). 2 л. у фол.

108. **НОВИНЕ.** —— БОСНА. Година VIII. Политичне службене новине. Излазе у Сарајеву један пут на недељу, на табаку in fol. српски и турски.

109. —— БРАНИК. Лист за политику и народне интересе. Година I. Излази три пут недељно, и то: недељом, средом и петком на целом, а средом на по табака. Издавалац и одговорни уредник Стеван Каћански. Штампано у државној штампарији На fol.

Први број изишао је 1. Марта. а последњи 23—27 Априла.

110. —— BRŠLJAN. List sa slikami za mladež početnih škola. Teč. I. Izdaje i uredjuje Ljudevit Tomšić. Tisak Lavosl. Hartmana i družbe u Zagrebu.

Први број на 12-ни 64 стр. изашао је мјесеца свибња 1873. Други број стр. 65 до 128 истог формата изишао је мј. листопада исте године.

111. —— БУДУЋНОСТ. Лист за политику, народну привреду и просвету. Година I. Излази у Београду, недељом, уторником и четвртком. Издавалац Љ. Каљевић. Одговорни уредник У. Кнежевић. Трошком J. Лазаревића главног књижара. Штампано у државној штампарији, а после у штампарији Н. Стефановића и дружине на табаку in fol.

Наклада J. Лазаревића трајала је само донекле.

112. —— BUNJEVAČKA I ŠOKAČKA VILA. Poučni, gospodarski i politični list. Izlazi svake druge nedilje u četvrtak. God. III. Izdavatelj i odgovorni urednik Ivan Antunović. U Kalači 1873. Tiskom Malatin i Holmayera.. На 4-ни на 2 л.

113. —— ВИДОВ ДАН. Година XIII. Излази сваки дан осим дана иза недеље и празника, а у те дане изванредно. Издаје, уређује и одговара М. Поповић. У државној штампарији. На fol. на по табака.

114 —— VIENAC zabavi i pouci. God. V. Izlazi svake subote. Odgovorni urednik Dr. Franjo Marković. Vlastničtvo, naklada i tisak „dioničke tiskare“ u Zagrebu. На табаку вел. 8-не.

115. —— ВРЗИНО КОЛО. Лист за сатиру и књижевност. Година I. Уређује, издаје и одговара Петар

Периновић. Штампарија Н. Стефановића и Дружине у Београду (а после издаваочева). Излази четири пута у месецу на 4-ни на 2 л.

Први број изашао 7 Дек. 1872.

116. —— ГЛАС НАРОДА. Година III. Лист за народне ствари, привреду, поуку и забаву. Властник и издавалац „Задруга за српску народну штампарију.“ Излази сваке недеље на табаку.

117. —— ГЛАС ЦРНОГОРЦА. Недјељни лист за политику и књижевност. Година I. Излази један пут неђељом. Издаваоц и уредник Симо Поповић. Штампано у државној штампарији. На табаку in folio.

Почео излазити у Априлу на место забрањеног „Црногорца.“

118. —— GLASNIK s. Josipa. Popularni list za puk. Izlazi u Zagrebu, jedan krat na mjesec.

Statistika nastave u Hrv. 145.

119. —— GLASNIK djakovačke biskupije. Izlazi u Djakovu jedan put na tjedan.

Statistika nastave u Hrv. 145.

120. —— GOSPODARSKI LIST. God. XXI. Izdaje hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo. Tiska Dragutin Albrecht. Uredjuje u ime upravlj. odbora gospod. društva Petar Zoričić. На 4-ни на 2 л.

121. —— ГРАНИЧАР. Лист за политику и привреду. Год. I. Издаје и уређује Тоша Бекић. Штампарија Јовановића и Павловића у Панчеву. Излази четвртком и недељом на табаку in fol.

Почео излазити у Септембру место „Панчевца.“ Обустављен.

122. —— ЖИЖА. Излази 1. 10 и 20 свакога месеца Одговорни уредник Бранко Јовановић, Муша. Издавач власник змај Јован Јовановић. Српска народна задружна штампарија у Новоме Саду 1873. На 4-ни.

123. —— ZAGREBAČKI KATOLIČKI LIST. Tečaj XIV. Izlazi svake nedjelje jedan put na tabaku. U Zagrebu.

124. —— ЗАСТАВА. Година VIII. Излази три пут у недељи, средом, петком и недељом. Властник и издаватељ др. Свет. Милетић. Одговорни уредник Стеван Поповић. Српска народна задружна штампарија. На вел. fol. табаку.

125. —— ZEMLJAK. List politični. God. I. Izlazi u Zadru. Na fol.

126. —— ИСТОК. Лист за материјалне интересе, политику и књижевност. Год. III. Излази у Београду: понедеоником, четвртком и суботом. Одговорни уредник и издавалац Аксентије Мијатовић. Штампано у државној штампарији. На fol. на 2 л.

127. —— ЈАВНОСТ. Лист за науке и политику. Година I. Излази уторником, четвртком и суботом. Одговорни уредник: Димитрије Јов. Стојковић. Издавалац Крагујевачка друштвена штампарија. На табаку in folio.

Почела излазити 10-г Новембра.

128. —— ЈЕДИНСТВО. Год. V. Излази сваки дан на по табака, само не понедељником. Издавалац и одговорни уредник Вукашин Ј. Петровић. Штампано у државној штампарији. На fol.

Престало излазити 23 Октобра.

129. —— ЛИСТ ЗА НАРОДНЕ УЧИТЕЉЕ. Недељни гласник за дадиљишта, основне и више народне школе у краљевини Угарској. Издаје га уг. кр. министарство богочасти и јавне наставе. VI. година. Уређивао га Максим Мајер. Преводио Стеван В. Поповић. У Будапешти. Штампано у кр. уг. свеучилишној штампарији. 1873. На 8 листа велике осмине.

130. —— LIST ZA NARODNE UČITELJE. Izdaje ga kr. ugarsko ministarstvo bogočasti i javne obuke. U Pešti.

131. —— NAPREDAK. God. XV. Časopis za učitelje, odgojitelje i sve prijatelje mladeži. Glasilo „Hrv. ped. knjiž. sbora.“ Uredjuje ga Ljud. Modec. Tiska Drag. Albrecht. Izlazi triput u mjesecu na tabaku u 8-ni.

132. —— NAROD. Politični list. Izlazi u Zagrebu svaki dan, izim nedjelje i blagdana.

Лист владине странке пре Мажуранића.

133. —— NARODNE NOVINE. Godina XXXIX. Izlazi svaki dan osim nedelje i praznika na čitavom tabaku.

Службени лист хрватски.

134. —— NARODNI LIST. Il Nazionale. Urednik Juraj Biankini. Tiskom istoga lista u Zadru. Na fol.

135. —— NAŠA SLOGA. Izlazi dva put na mjesec u Trstu.

136. —— OBZOR. Godina III. Izlazi svaki dan osim nedelje i blagdana na cielom arku. Odgovorni urednik Mirko Hadvig. Vlastništvo, naklada i tisak „dioničke tiskare“ u Zagrebu. Na fol.

137. —— OBJAVITELJ DALMATINSKI. Zvanični list za Dalmaciju. Urednik N. Katnić. U Zadru.

138. —— ПАНЧЕВАЦ. Лист за просветне и материјалне интересе. Година V. Власник и издавалац Јован Павловић. Одговорни уредник Др. Љубомир Ненадовић. Штампарија Јовановића и Павловића у Панчеву. Излази четвртком и недељом на табаку in folio.

139. —— ПОЗОРИШТЕ. Година II. Уређује А. Хаџић. Излази четири пута преко недеље на 2 л. у 4-ни Српска задружна штампарија у Новоме Саду. 1873.

140. —— PRAVO. Pravničko-upravni list. Godina I. Izlazi jedan put svakoga mjeseca. Vlasnik, izdavatelj i odgovorni urednik Antun Šimonić.

Излазило у свесцима од 2 штампана табака на 8-ни.

141. —— ПРАВОСЛАВЉЕ. Часопис духовни. Год. III. Издавалац и одговорни уредник Никодим Петровић,

свешт. и професор богословије. У Београду, у државној штампарији 1873.

142. —— ПРЕОДНИЦА. Књижевни лист. Год. I. Одговорни заступник уредника Петар Перинович. Штампарија Петра Периновића у Београду. Излази сваке недеље по један пут.

Изашла само два три броја. Први је изашао 15. Септембра 1873.

143. —— ПРИЗРЕН. (Сравни прошлу годину. Овогодишњега нисам видео ни једног броја, али држим поуздано, да је излазио).

144. —— PRIMORAC. Nedjeljni list. U Kraljevici.

145. —— PUČKI PRIJATELJ. Tjednik za prosvjetu puka. Uredjuje Dragutin Jagić. U Varaždinu.

146. —— САРАЈЕВСКИ ЦВЈЕТНИК. Год. V. Уредник Мехмед Шаћир. Излази један пут на недељу у вилајетској штампарији на табаку in folio на српском и турском језику.

147. —— СЕ́ЛО. Год. I. Лист за забаву и разговор. Излази сваке недеље на целом табаку. Издаје, уређује и одговара Аксентије Мијатовић. У државној штампарији. У Београду. На 8-ни.

Изашла свега три броја, а после се због слабог одзива публике није могло одржати.

148. —— SMILJE. Zabavno-poučni list sa slikami za mladež. Izdaje hrv.-pedagog.-književni zbor. Teč. I. Uredjuje Vjenceslav Z. Mařík. Tiska Drag. Albrecht. Izlazi 1. svakog mjeseca na cielom arku.

149. —— СРПСКЕ НОВИНЕ. Година XXXXI. Излазе сваки дан осим недеље и празника. Државна штампарија. На таб. fol.

Уредник Јов. Баланцки. Званични лист кнежевнни Србије.

150. —— СРБСКИ НАРОД. Лист за политику и народну просвету. Год. V. Властник, издаваоц и одговорни уредник Др. Јован Грујић. Брзотиском

Игњата Фукса у Новом Саду. Излази средом и петком на табаку in folio.

151. —— СТРАШНИ СУД. Год. I. Лист за шалу, сатиру и забаву. Излази три пут месечно. Властник, издавалац и одговорни уредник М. Ј. Данојловић. Штампарија Н. Стефановића и дружине. На 4-ни 2 листа.

Није се дуго одржао, ја сам видео само два броја од месеца Априла.

152. —— ТЕЖАК. Илустровани лист за пољску привреду. Годину V. Издаје „Друштво за пољску привреду." Уређује привремено Милован Спасић. Излази 15. и 30. сваког месеца. У државној штампарији, на таб. вел. 4-не.

153. —— УЧИТЕЉ. Издају и уређују земунски учитељи. Одговара Мита Нешковић. Излази 15-ог и последњег сваког месеца на табаку. Печатња Сопронова у Земуну. На 8-ни.

Тако само на првом броју од 13 Јан. 1873, а на другом броју пише: „Издаје, уређује и одговара Никола Брашован нар. учитељ. Печатња удове Кирхнера у Вршцу." И тако до конца године. Други број издат је 31 Јула 1873.

154. —— ЦРНОГОРАЦ. Недељни лист за политику и књижевност. Година III. Уредник Симо Поповић. Властник Ј. Сундечић. Излази један пут недељом.

155. —— ШКОЛА. Лист за учитеље, родитеље, и децу. Год. VI. Излази три пут на месец. Издаје и уређује М. Ђ. Милићевић. У државној штампарији у Београду. На 8-ни на табаку.

156. —— ŠKOLSKI PRIJATELJ. Izdaje društvo „Narodna škola." Uredjuje Josip Gall. Izlazi na četvrtini dvaput svakog mjeseca. Počeo od 1-og Stud.

Vienac 1873, 719.

157. NOVI RJEČNIK hrvatskoga i njemačkoga jezika. II. dio (hrv.-njem.) I svezak. I svežčić. Neues Wörter-

buch der kroatischen und deutschen Sprache. II Theil (kroatisch-deutsch). I Band. 1—5 Lieferung. U Zagrebu. 1873. Naklada knjižare Lavosl. Hartmána. На 16-ни 1—400. До речи kožušak.

Раде: Иван Филиповић, Дежелић и Модец.

158. ОБРАДОВИЋ СТОЈАН. Живот и радња заслужних Срба из окружија шабачког и подринског у књажеству Србији у устанцима противу насиља турског од 1804 и 1815 године. У два одељка: Прибрао по казивању савременика и других акта ——— ——— председник окружног суда у пензији и редовни члан друштва пољско-привредног. Београд, штампарија Н. Стефановића и Дружине. 1873. На 8-ни 156 стр. и 1 л.

159. ОГРАДА и молба поднесена њег. цес. краљевском апостолском величанству Францу Јосифу I. цару аустријском, краљу угарском и војводи српском и т. д. и т. д. од стране слоб. граничарске вароши Панчева против закључака угарскога сабора од 11. 13. и 14. јуна 1873 у ствари границе. На фол. 1 л. Штампарија Јовановића и Павловића у Панчеву. Датирано из главне скупштине слободне граничарчарске вароши Панчева, држане 13. Јуна 1873.

Разашиљано као додатак уз новине „Панчевац.“

— ОЛЕНДОРФ. Види Поповић Д. Стеван.

— ОТАЧАСТВЕНИЦА I. Види Вукићевић Ђ. Никола.

160. PAVLINOVIĆ M. Pjesme i besjede M. Pavlinovića. Zadar. Tiskarnica Nar. Lista. Na 8-ni 333 str.

161. ПАВЛОВИЋ J. ЈАКОВ. Руска читанка за ученике II. разреда богословије. Саставио ——— ——— протојереј. У Београду, у државној штампарији 1873. На 8-ни 3 л. и 208 стр.

162. ПАПАКОСТОПУЛОС Др. Проф. Софоклова трагедија Антигона. Превео с јелинског оригинала (у

прози) ——. Ова је књига награђена из књиж. фонда И М. Коларца. У Београду, штампано у државној штампарији. 1873. На 12-ни 1 л. XIII и 61 стр.

163. ПАЧУ ЛАЗА И ИВАН. С оне стране мора. Приповетка од Фр. Хофмана. Превели ——. У Новоме Саду. Издала српска штампарија дра Јована Субботића. 1873. На 12-ни 101 стр.

164. ПЕВАНИЈА. По избор песме што се најрадије певају. Панчево, накладом књижаре браће Јовановића. На 12-ни 288 стр.

— PEDAGOGIJSKA biblioteka. Izdaje pedagogijsko-književni sbor. Knjiga II. Zagreb 1873. Види Stojanović Mijat.

— ПЕТАКОВИЋ СТЕВАН. Види Робинзон Крусе.

165. ПЕТРОВИЋ МИТА. Нове мере у Аустро-Угарској. Написао —— —— професор учитељске школе у Сомбору. 1873. Штампарија Јовановића и Павловића у Панчеву. На 8-ни IV. 42 и 1 л.

166. ПЕЦИЋ ЈОСИФ. Познавање човека. Удешено за предавање у основној школи. Књига за учитеља. По Фридриху Хардеру, Дреслеру, својим записками и школској практици за природне науке. Израдио —— секретар министарства просвете и црквених дела. Одобрио министар просвете и црквених дела. У Београду, издање и штампа државне штампарије 1873. На 8-ни 4 л. и 64 стр.

Чини трећу књигу „Ручне књижице за учитеље основних школа."

167. PILAR GJURO Dr. Trećegorje i podloga mu u glinskom Pokupju. Geognostička iztraživanja od godine 1871. Opisao —— ——. Preštampano iz XXV knjige „Rada" jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. U Zagrebu. Štamparija Dragutina Albrechta. Na 8-ni 127 i 2 str. i 3 litogr. lista.

— ПЛАТОН. Гледај Алексијевић Ј. Д.

168. ПОПОВИЋ ВАСИЛИЈЕ. Православље. Књига II. Написао —— —— православни свештеник у Мошорину. Београд, штампарија Н. Стефановића и Дружине. 1873. На 8-ни 61 стр.

169. ПОПОВИЋ Д. СТЕВАН. Немачка граматика. По Трауту. (Олендорфова метода). II део. За III разред средњих школа. Превео и прерадио ——. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду, штампа и издање државне штампарије 1873. На 8-ни 2 л. 160 стр. 2 л.

170. ПОПОВИЋ ТОДОР. Нешто о чиновницима или покушаји да се стање млађих чиновника поправи. Написао —— ——. У Београду, у државној штампарији 1873. На 12-ни 61 стр.

171. ПОСЛОВНИ РЕД београдскога кредитног завода I. Оделење залога. У Београду. Штампарија Н. Стефановића и дружине 1873. На 8-ни 8 стр.

172. ПОСТАНАК и развитак београдске читаонице. (У Београду, штампарија Н. Стефановића и дружине 1873). На 8-ни 33 стр.

173. ПРАВИЛА друштва „Уједињења" у 1872 год. Београд, штампарија Н. Стефановића и Дружине. 1873. На 8-ни 13 стр. и 1 л.

174. (ПРАВИЛА ГАРН. И ГРАДСКЕ СЛУЖБЕ). Министарство војено. Опште војено оделење ФМ 1223. 3. Априла 1873. Правила гарнизонске и градске службе. У Београду, у државној штампарији. 1873. На 16-ни XX и 229 стр.

175. ПРАВИЛА о поступању у неспорним (ванпарничним) делима. Издање министарства правде. У Београду, у државној штампарији 1873. На 12-ни 56 стр.

176. ПРАВИЛА за земљоделско-шумарску школу. Прописана министром финансије. У Београду, у државној штампарији 1873. На 8-ни 13 стр.

177. ПРАВИЛО за управу државне ергеле у Љубичеву. (У Београду у државној штампарији). На 8-ни 52 стр. и 1 лист.

178. ПРЕДРАГОВИЋ ПЕТАР. Кратка упутства за предавање гимнастике у основним школама. Од —— —— учитеља гимнастике при гимназији и учитељској школи у Крагујевцу. Са 60 слика. У Београду, штампано у државној штампарији. 1873. На 8-ни 2 л. и 83 стр.

Слике су литографисане и књизи додане.

179. PRERADOVIĆ PETAR. Pjesnička djela ——. Izdana troškom naroda. U Zagrebu. Brzotiskom dioničke tiskare. На 8-ни XXXIX, 599 стр. и 4 л.

— ПРИПОВЕТКЕ ЗА ДЕЦУ. Уређује Бранко Рајић. I. Што је дикла навикла. Приповетка Фрање Хофмана, итд. Види Симеоновић Младен.

180. ПРИЧЕ о небу и земљи. Превод. Ова је књига награђена из књижевног фонда Илије Коларца. У Београду у државној штампарији. 1873. На 12-ни 72 стр.

181. ПРОГРАМ велике гимназије карловачке за школску годину 1873. Уређује и издаје гимназије управитељство. Година XXI. Књига XIV. У Новоме Саду, штампарија Игњата Фукса 1873. На 8-ни 45 стр. и 2 л.

Напред је чланак Стевана Лазића: Размер у опште и Хорацијевих епода напосе.

182. ПУЉЕВСКИ М. ЂОРЂЕ. Речникъ отъ четири језика. I Српско-Арбански. II. Арбанско-Арнаутски. III. Турски. IV. Грчки. Скројена и написана отъ —— —— архитекта у Галичникъ окружије ди-

бранско 1872. годин. I-ва часть. Београдъ, штампарія Н. Стефановиһа и Дружине 1873. На 12-ни 98 дуплих страна и IX стр.

183. ПУТНИКОВИЋ П. ЈАНИЋИЈЕ. Босеја путовања по сјеверној Америци од год. 1750—1757. С руског посрбио ——— ———. Свеска I. Београд, штампарија Н. Стефановића и Дружине. 1873. На 8-ни 101 стр.

— PUČKA KNJIŽNICA izdavana društvom svetojeronimskim.

Knjiga XII. Život svetaca i svetica božjih Od dr. Fr. Ivekovića.

Knjiga XIII. Danica. Koledar i ljetopis za godinu 1874.

Knjiga XIV. Priprema. Silarstvo (Mehanica). Od dr. Bogoslava Šuleka sv. I.

Види посебне наслове под именима писаца.

184. RAD jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. U Zagrebu 1873. U knjižarnici Fr. Župana (Albrechta i Fiedlera) na prodaju. На 8-ни.

Knjiga XXII: 2 л. 257 стр. и 4 стр. литографисаних слика. О храстових жупаније беловарске, од Љ. Вукотиновића; О заимену, од А. Вебера Ткалчевића; О глаголу, од А. Вебера Ткалчевића; Хрвати након бана Бериславића до Мухачке битке, од М. Месића; Закључци VIII засједања интернационалнога статистичкога конгреса у Петербургу, од дра П. Матковића; Јан Еразим Воцел, од дра Фр. Рачкога.

Knjiga XXIII. 2 л. 223 стр. и 5 стр. литографисаних: Трећогорје у околини загребачкој, од Љ. Вукотиновића; Бројна вредност слова ю (глагољског), од дра Ив. Црнчића; О праву насљедства код Срба, од дра Б. Петрановића; Босанске ступњевине, од дра П. Матковића; Истраживања сунчане дуге од проф. М. Секулића; Панонија римска, од Ив. Кукуљевића Сакцинског; Коперник према својему животу и науку, од Јос. Торбара; О глаголу Objicere, од Фр. Курелца; Изводи из записника; Књиге југосл. акад. примљене.

Књига XXIV. 2 л. 266 и 3 стр. литогр.: Муљ говора неспретна и неподобна или о барбаризмих, од Фр. Курелца; Које су у нас речи за вухвенике, вухвенице итд., од Фр. Курелца; Борба јужних Словена за државну неодвисност у XI вијеку, од дра Фр. Рачкога; Механичка теорија о топлоти. Од дра С. Шубића.

Књига XXV, 2 л. 256 и 2 стр. литогр.: Бројаница или десет глаголских зрнац, од Фр. Курелца; Жупе у хрватској држави за народне династије, од М. Брашнића: Трећегорје и подлога му у глинском Покупју, од Ђ Пилара; Борба јужних Словена за државну неодвисност у XI стољећу, од др. Фр. Рачкога; Свечана сједница југосл. академија дне 27 студ. 1873. Бесједа предсједника дра Фр. Рачкога; Извјештај привр. тајника J. Торбара.

185. РАДИЧЕВИЋ БРАНКО. Песме —— ——. IV. издање. Панчево 1873. Накладом књижаре браће Јовановића. На 12-ни 6 л. и 348 стр.

186. РАДОВАНОВИЋ М. М. О границама сазнавања природе. Предавање Емила Ди Боа-Рајмона. (Emil Du Bois-Reymond). У другој јавној седници 45-ог збора немачких природњака и лекара у Лајпцигу 14 Авг. 1872. In nature's infinite book of secrecy a little we can read. С немачког од —— мед. на берл. унив. Прештампано из „Истока.“ У Београду у државној штампарији 1873. На 12-ни 4 л. 43 стр.

— РАЈИЋ БРАНКО. Види Приповетке за децу.

— РАЈХЕ К. Види Здравковић Светозар.

187. РАСПИС министра просвете и црквених дела директорима гимназија, реалке и полугимназија. Бр. 1962, 18. Маја 1873, у Београду (у држ. штамп.) 2. л. у фол.

188. RAČKI FR. Dr. Izprave o uroti bana P. Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana. Skupio —— predsjednik jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Na sviet izdala jugoslavenska akademija darežljivom podporom svoga preuzv. pokrovitelja. U Zagrebu 1873.

Štamparija Dragutina Albrechta. На 8-ни X и 595 страна.

189. РЕНАН ЕРНЕСТ. Живот Исусов. Од Ернеста Ренана. Српски превод. 1873. Накладом штампарије Јовановића и Павловића. Панчево. На 8-ни 1 л. 224 стр.

— РИГЕР Ф. Х. Види Шапчанин П. Милорад.

190. РИСТИЋ Х. КОСТА. Српске народне пјесме. Покупљене по Босни. Збирка —— На корист фонда К. Х. Ристића издало на свијет Српско учено друштво. У Биограду у државној штампарији 1873. На 8-ни XV, 121 стр. и 3 л.

— RJEČNIK hrvatsko-njemački. Види Novi rječnik.

191. РОБИНСОН Крусе. Од Данила Феа. Српско издање по најновијем немачком преводу. Са 100 слика. Издао Константин Мандровић. У Бечу 1873. Накладом књижара Г. Ј. Манца. На 12-ни 1 л. и 224 стр.

Превод Стевана Петаковића.

— РУЧНА КЊИЖНИЦА за учитеље основних школа. II књига. Грађа за писмена вежбања у основној школи (в. Шапчанин.)

III. књига: Познавање човека удешено за учитеље основних школа (в. Пецић).

IV. књига. Упутство за предавање домовине и света. (в. Шапчанин).

Као I књига сматра се Упутство за предавање букваpа у свези са очигледном наставом Н. Ђ. Вукићевића, штампано 1872.

192. С: Л. П. Живот и смрт Миливоја П. Блазнавца. Саставио по казивању савременика и других извора ——. Београд, штампарија Н. Стефановића и Дружине. 1873. На 8-ни 72 стр.

193. САВИЋ Ј. П. Џинксово детенце. Његово рођење и друге несреће. Политичко-сатиричка приповетка.

По енглиском са руског превео на српски ——. Прештампано из „Истока.“ У Београду у државној штампарији. 1873. На 12-ни 1 л. 139 стр.

194. САВИЋ СВЕТОЗАР. Светозара Савића одговор господину Владимиру Јакшићу на његову броширу, која је писата на очеве 1872 а изашла из штампе 14. Марта 1873 год. под насловом: „Постанак и развиће штампе у Србији од Владимира Јакшића.“ Београд штампарија Н. Стефановића и Дружине 1873. На 8-ни 19 стр.

Озго је штампано: Ова се брошурица продаје за један грош у корист сиротиње београдске,

195. SAKCINSKI KUKULJEVIĆ IVAN. Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Arbanije, Krfa i Italije. Od —— —— ——. Pretiskano iz „Hrvatskoga Sokola“ i „Vienca.“ U Zagrebu. Tiskom dioničke tiskare, 1873. На 8-ни 142 стр.

— САЛЦМАН. Види Милојевић Сима.

— SALUSTIUS. De bello jugurthino. Види Maiksner Franjo.

196. SBORNIK zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju. Godina 1873. Komad I—XXI. Broj 1—61. U Zagrebu 1873. Brzotiskom narodne tiskarne dra Ljudevita Gaja. На 4-ни XIX и 314 стр.

— СЕН-ПЈЕР ДЕ Б. Види Дера Ђорђе Др.

197. СИМЕОНОВИЋ МЛАДЕН. Што је дикла навикла. Приповетка Фрање Хофмана. Превео —— —— реалац. Панчево, 1873. Штампарија Јовановића и Павловића. На 12-ни 2 л. 110 стр.

Чини I део збирке „Приповетке за децу. Уређује Бранко Рајић.“

— СИМИЋ П. ЖИВОЈИН. Види Глишић Милован.

198. СЛАВЕНСКИ буквар. За основне српске школе. У Београду у државној књигопечатњи 1873. На 12-ни 1 л. 104 стр.

— СОФОКЛО. Види Папакостопулос Др. Проф.

199. СПИСАК књижаре браће Јовановића у Панчеву. I. Панчево. Штампарија Јовановића и Павловића 1873. На 12-ни 23 стр.

200. СРПСКИ БУКВАР са основном читанком за први разред народне школе. Кр. угар. министром богочасти и јавне наставе наградом увенчано дело. Цена му је увезаном 15 нов. Задржава се право превађања и прерађивања. У Будиму. Својина угарске краљевине. 1873. На 8-ни 120 стр.

Чини прву свеску „Читанке за народне школе."

201. СРПСКА ЧИТАНКА за трећи разред народне школе. Краљевско угарским министром богочасти и просвете наградом увенчано дело. Цена му је увезано: 28 нов. Задржава се право превађања и прерађивања. У Будиму. Својина угарске краљевине. 1873. На 8-ни 172.

Чини трећу свеску „Читанке за народне школе."

202. СРПСКА ЧИТАНКА за други разред народне школе. Краљевско угарским министром богочасти и просвете наградом увенчано дело. Цена му је увезано: 24 нов. Задржава се право превађања и прерађивања. У Будиму. Својина угарске краљевине. 1873. На 8-ни 144 стр.

Чини другу свеску „Читанке за народне школе."

203. СРПСКО ДАЛМАТИНСКИ магазин. Књига XXX. У Задру. Печатња Ивана Водицке. 1873. На 8-ни 160 стр.

— STARI PISCI HRVATSKI. Na sviet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga peta. Види Dimitrović.

204. STARINE. Na sviet izdaje jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Knjiga V. U Zagrebu 1873.

U Knjižarnici Fr. Župana (Albrechta i Fiedlera) na prodaju. На 8-ни 2 л. и 288 стр.

Садржај: Описи и изводи из неколико јужнословенских рукописа, од др. В. Јагића, Грађа мојих расправа у „Radu“: Листине и исправе. Од дра М. Месића.

205. СТАТУТ друштва „беогр. читаонице“, од 21. Октобра 1873 год. (У Београду у државној штампарији 1873). На 12-ни 8 стр.

206. STOJANOVIĆ MIJAT. Zablude uzgoja. Preradio prema narodnomu domaćemu uzgoju —— —— c. k. kotarski školski nadzornik i član hrv. pedagogijsko-književnoga sbora. Zagreb. Knjigotiskarna Dragutina Albrechta. На 8-ни XV, 129 и 3 л.

Чини књигу II. Pedagogijske biblioteke. Izdaje pedagogijsko-književni sbor.

207. СТОЈАНОВИЋ МАРКО издао је књижицу без имена, у којој је жалба министру правде на г. Вас. Д. Маџаревића председника суда. Озго стоји I свеска, а после место имена два мота. Штампарија Н. Стефановића и дружине у Београду. На 8-ни 28 стр.

208. СТРЕЉАЧКИ РОВОВИ. Печатано по налогу војеног министра од 24 месеца Новембра 1872 И№ 1909. У Београду у државној штампарији. 1873. На 8-ни.

209. СУББОТИЋ ЈОВАН. Дѣла ——. Књига IX. Приповѣсти. 1. Црни Мијаило. 2. Художници. 3. Краљевски састанак у Вишеграду. 4. Крстоносци. У Новоме Саду. Српска штампарија дра Јована Субботића 1873. На 12-ни 1 л. и 308 стр.

210. TKALČIĆ KRST. IV. Povjestni spomenici zagrebačke biskupije XII i XIII. stoljeća. Objelodanio ih —— —— ——. Knjiga prva. U Zagvebu 1873. Tiskom Karla Albrechta. Други наслов: Monumenta historica episkopatus zagrabiensis saec. XII et XIII. Edidit Joannes Bapt. Tkalčić. Volumen primum. На 8-ни 2 л. XXII. 280 стр.

211. TOMŠIĆ LJUDEVIT. Naša zemlja ili dvanaest razgovora s djecom. Po slov. spisih priredio —— —— učitelj dolnjograd. gl. učione. Izdalo društvo „Narodna škôla.“ U Zagrebu 1873. Tiskom Lav. Hartmána i družbe. На 12-ни 63 стр.

— ТРАУТ. Види Поповић Д. Стеван.

212. ТРИФКОВИЋ КОСТА. Избирачица. Шаљива игра у 3 чина с певањем. Написао —— У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија 1873. На 12-ни 70 стр.

213. УПУТСТВО за наставу у српском букварy са читанком намењено народним учитељима. Краљевско угарским министром богочасти и јавне наставе наградом увенчано дело. Цена му је увезаном 22 нов. Задржава се право превађања и прерађивања. У Будиму. Својина угарске краљевине. 1872. На 8-ни 96 стр.

Касно сазнавши могао сам ову књигу овде у 1873 год. уврстити.

214. УСЛОВИ концесије за грађење и радњу (експлоатацију) гвозденог пута у Србији. К И№ 782. 21 Јуна 1873. У Београду. (Издање министарства грађевина, у држ. штамп.) На 4-ни 17 стр.

215. УСЛОВИ концесије за грађење и радњу (експлоатацију) жељезнице у Србији. К И№ 1190 10 Септ. 1873 год. у Београду. На 8-ни 23 стр.

Оно прво, само са неким изменама.

— ФЕ ДАНИЛО (Defoe). Види Робинсон Крусе.

— ФИЛИПОВИЋ ИВАН. Види Novi rječnik hrv. i njem.

— ФИНГЕР АВГУСТ ФРИДРИХ. Види Шапчанин П. Милорад.

216. FREUDENREICH JOSIP. Udmanić, ili zlo rodi zlo. Izvorna gluma iz života u 2 čina i predigrom pod naslovom: propala obitelj, ili Jocin prvi bjeg. U 1

čiuu. Napisao ——— ——— nadreditelj i glumac narod. zem. kazališta. Pravo predstavljanja kao i prevoda pridržaje spisatelj sebi i svojim nasliednikom. Izdao spisatelj na svoj trošak. U Zagrebu 1873. Narodna tiskarna dra Ljudevita Gaja. На 12-ни 206 страна.

— ХАРДЕР ФРИДРИХ. Види Пецић Јосиф, Шапчанин П. Милорад.

217. ХАЏИЋ А. Љубав није шала. Шала у једној радњи. По туђој мисли од А. Хаџића. У Новоме Саду, српска народна задружна штампарија 1873. На 12-ни 39 стр.

— HORACIJA FLAKA. Poslanica Pisonima o pjesništvu. Види Izvješće o dubrovačkoj gimnaziji.

— ХОФМАН. Види Пачу.

— ХОФМАН ФРАЊО. Види Симеоновић Младен.

218. ЦРНОГОРАЦ КОСТА. Рачуница за гимназијске ђаке. Написао ——— ———, директор II београд. полугимназије. У Београду у државној штампарији 1873. На 8-ни 2 л. и 119 стр.

— ЧИТАНКА ЗА НАРОД. Види Поповић В. Ст.

219. ШАПЧАНИН П. МИЛОРАД. Јавна предавања ———. У Београду, штампарија Н. Стефановића и дружине. 1873. На 12-ни 1 л. 63 стр.

220. ШАПЧАНИН П. МИЛОРАД. Грађа за писмена вежбања у основној школи. Књига за учитеља. По Карлу Керу, К. О. Вајгелту и Х. Ф Ригеру и другима и својим белешкама. Израдио ——— секретар министарства просвете и црквених дела. Прегледала и одобрила школска комисија. У Београду, издање и штампа државне штампарије. На 8-ни 4 л. и 108 стр.

Чини другу књигу „Ручне књижнице за учитеље основних школа.“

221. ШАПЧАНИН П. МИЛОРАД. Упутство за предавање домовине и света у основној школи. Књига за учитеља. По Фридриху Хардеру, Бернарду Шлотербеку, дру Фридриху Августу Фингеру и својим белешкама. Израдио —— секретар министарства просвете и црквених дела. С одобрењем министра просвете и црквених дела. У Београду, издање и штампа државне штампарије 1873. На 8-ни 10 л. 127 стр. и 8 листа литографисаних слика.

Чини IV књигу „Ручне књижнице за учитеље.“

222. ŠAFARIK JOS. PAV. Památky dřevního písemnictvi Jihoslovanu°v. Díl předchozí. Sebral a vydal —— —— ——. Vydání druhé, doplnky z pozu°stalosti Šafaříkovy rozmnožené, upravil Josef Jireček. **Изборъ югословянскыхъ достопаматностїи.** V Praze. Nakladem B. Tempského. 1873. На 8-ни.

223. SCHWARZ ANTE Dr. Opisna anatomija ili razudbarstvo čovječjega tiela. Napisao —— žup. fizik varaždinski. Svezak I. Opis kostura, mišičja i ćutilâ. Zagreb, tisak dioničke tiskare 1873. На 8-ни 239 и IV стр.

— ШЕЛ. Види: Јовановић Богољуб.

224. ŠENOA AUGUST. Vienac izabranih pjesama hrvatskih i srbskih. Sastavio ga ——. Za svjetsku izložbu u Beču natiskao Dragutin Albrecht. Zagreb, 1873. Naklada knjižare Franje Županа (Albrecht i Fiedler). На 8-ни 2 л. 255.

225. ŠENOA AUGUST. Margareta (Faust). Velika dramatična opera u pet čina. Po Göthe-u sastavio ju Halevy. Pohrvatio August Šenoa. Glasba od Gonnoda. U Zagrebu. Tiskom Dr. Albrechta. 1873. На 12-ни 85 стр.

— ШЕР ЈОВ. Гледај Новаковић Стојан.

— ШЕРФ В. Види Ђорђевић Павле.

226. ŠIMONČIĆ GJURO. Tjeloslovje. Kratki tumač Dr. Fiedlerovim anatomičkim stjennim lašćicam. Napisao

—— —— učitelj gojitbe na kr. učiteljištu u Zagrebu. Iz „Školskoga prijatelja“ pretiskano. U Zagrebu 1873. Tisak Lavoslava Hartmana i družbe. На 8-ни 44 стр.

— ШЛОТЕРБЕК БЕРНАРД. Види Шапчанин П. Милорад.

227. ШОБАЈИЋ М. МАКСИМ. Млади Црногорац или историјски списи. Написао и на свет издао —— ——. Приход овога дјела прилажем фонду сиротни ђака црногорски на Цетињу. Београд. Штампарија Н. Стефановића и дружине, 1873. На 8-ни 93 стр. и 5 л.

228. ŠRABEC ARMIN. Marka Tulija Cicerona rad i život. Kano uvod u čitanje njegovih djela za gimnazijsku mladež i prijatelje klasičke drevnosti. Spisao —— profesor na kr. gimnaziju u Zagrebu. Zagreb. Troškom pisca a slovi Drag. Albrechta. На 12-ни 75 стр.

229. ŠTATISTIKA nastave u kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji i hrvatsko-slavonskoj vojnoj krajini školske godine 1871—72. Kao dopunak predmeta 26 hrpe iz ovih krajeva na bečku svjetsku izložbu 1873 prinešenih. Unterrichts-Statistik des Königreiches Croatien und Slavonien und der croatisch-slavonischen Militär-Grenze im Schuljahre 1871—72. Als Anhang zu den aus diesen Ländern auf die Weltaustellung zu Wien 1873 gelangten Gegenständen der 26 Gruppe. U Zagrebu 1873. Dionička tiskara u Zagrebu. На 4-ни 145 стр. и 1. л.

230. ШТАТУТИ београдске друштвене штампарије. У Београду. Штампарија Н. Стефановића и дружине. 1873. На 8-ни 13 стр. и 1 л.

— ШУБЕРТ. Види Матић Андрија.

231. ŠULEK BOGOSLAV Dr. Prirodni zakonik za svakoga iliti popularna fizika. Napisao —— I knjiga. Priprema. Silarstvo. Na sviet izdalo družtvo sv. Jero-

nima, Zagreb. Tiskom dioničke tiskare 1873. На 8-ни 466 и XXIV стр.

Први део (до 161 стр.) у Pučkoj knjižnici družtva svetojeronimskoga knj. XIV; све у засебном издању с овим насловом. На корицама такође стоји наслов: Pučka knjižnica isdavana družtvom svetojeronimskim. Knjiga XIV. Popularna fisika od dr. Bogoslava Šuleka. Ova knjiga je nadarena Draškovićevom nagradom.

— ЧИТАНКА за народне школе. Види: Српски буквар, Српска читанка.

III.

БЕЛЕШКЕ О ОНОМЕ, ШТО СУ СТРАНЦИ О НАМА ПИСАЛИ.

1. BAROZZI NICOLO E BERCHET GUGLIELMO. Le relationi degli stati europei. Lettre al senato dagli ambasciatori veneziani nel secolo dicimosettimo. Raccolte ed annotate da ——. Turchia. Volume unico. Parte I. Venezia 1871 стр. 434. Parte II. Venezia 1872. стр. 355.
2. BOGLIĆ JAKOV Prof. Studi storici sull' isola di Lesina. Zara 1873. fasc. I. стр. 200.
3. BOUÉ. Extraits d' une lettre de M. Ami Boué à M. d' Avezac (Bulletin de la Soc. de géogr. de Paris. Janvier 1873 стр. 91—94).

   Ту су неке белешке о путовању ботаничара Кнапа по Босни и Херцеговини 1871 год.

   Peterm. Mitth. 19. 280.
4. CZOERNIG FREIH. CARL. Görz. Oesterreich's Nizza nebst einer Darstellung des Landes Görz und Gradisca. I Band. Das Land Görz und Gradisca. Wien 1873. Wilhelm Braumüller. На 8-ни XVII, 993 и 1 л. с картом.
5. ДОБРОНРАВИНЪ П. Очеркъ исторіи славянскихъ церквей. Ст. Петербургъ. 1873.

6. DUMONT ALBERT. Souvenirs de l' Adriatíque. Revue des deux mondes, 1872. 1-er Octobre.
7. DUMONT ALBERT. Le Balkan et l' Adriatique. Paris Libraire Didier et C-ie.
8. ENGELHARD, француски консул из Београда публиковао је чланак о насељењу Турске у Bull. de la Soc. de géogr. de Paris. 6-me série t. III. 1872. стр. 327.
9. L' EUROPE orientale, son état présent sa réorganization avec deux tableaux ethnographìques et politiques et une carte. Tchèques — Polonais; Madgyars; Slovènes — Croates — Serbes — Roumains, Bulgares; Albanais, Hellènes. Paris Librairie Germer Baillière 17 rue de l' école-de-medecine, 17. 1873. На 12-ни 15 и 231 стр.
10. GEIGER u. LEBRET: Studien über Bosnien u. Herzegovina mit besonderer Berücksichtigung des Eisenbahnbaues in diesem Lande. (Försters allg. Bauzeitung. 3. Jg. S. 60—68, 206—217. Wien 1873).
11. ГИЛЬФЕРДИНГА А. Собраніе сочиненій. Томъ третій. Боснія, Герцеговина и Старая Сербія. С. Петербургъ. Изданіе Д. Е. Кожанчикова 1873. На 8-ни. VIII и 541 стр.
12. ГОЛОВАЦКІЙ Ѳ. Я. Библіографическія находки во Львовѣ. Санктпетербургъ. Типографія императорской академіи наукъ. 1873. На 8-ни 43 стр.

Нас се тиче белешка о преводу Шимуна Будинића Задранина књиге Петра Канисија „Сума наука крстјанскога.“

13. GOLF VON BUCCARI — PORTO RÉ. Bilder und Skizzen. 4-o 124 стр. mit 1 Karte, 1 Stadtplan, 14 Grundplänen u. 53 Ansichten Prag. Mercy 1871.

Rad XXVI. 210.

14. HANDTKE F. Spezialkarte der Europäischen Türkei, 18 Bl. 1-576000. Glogau Fleming, 1873.

15. HELLE. Europäische Türkei. (Austria. Archiv für volkswirthschaftliche Gesetzgebung und Statistik. Wien, 24 Mai 1873, Berichtigungen у броју 7 Juni 1873.

Писац је Мајор придодан аустријскоме посланству у Цариграду.

16. HOCHSTETTER. Das Vitoš-Gebiet in der Central-Türkei. (Petermanns geogr. 18 Bd. 1872. H. I. стр. 1—5, H. II. стр. 87—97.

17. HOCHSTETTER. Die geologischen Verhältnisse des östlichen Theiles der europäischen Türkei nebst einer geologischen Karte im Farbendruck. Jahrbuch der k. k. geologischen Reichsanstalt Bd. XX. страна 365—461; Bd. XXII N-ro 4. Wien 1870 и 1873.

Rad XXVI. 190.

Исти је писао и путописне чланке о своме путовању по балканском полуострву у Mitth. der k. k. geogr. Gesel-schaft in Wien. 1870, стр. 193. 350, 545, 585; 1871 стр. 65, 161; 1872 стр. 112.

18. HOPF C. Chroniques gréco-romanes inédites ou peu connues, publiées avec notes et tables genéalogiques par C. Hopf. Berlin. 1873. Weidmann XLVIII, 536 страна.

19. IVELLIO DEGL' ANTONIO. Saggio d' uno studio storico-critico sulla colonia e sul contadinaggio nel territorio di Ragusa. Di ——. Ragusa. Carlo Prettner, editore 1873. На 8-ни 8 и 312 стр.

20. ISAMBERT. Dr. E. Itinéraire descriptif, historique et archéologique de l' Orient. Première partie. Grèce et Turquie d' Europe, 18-о à 2 col. 1171 pp. са 11 карата и 23 плана. Paris, Hachette 1873.

Peterm. Mitth. 20. 153.

21. JURIEU DE LA GRAVIÈRE E. M. La délimination du Montenegro. Revue des deux mondes. 1-er Avril 1872.

22. KANITZ. Die Kunstindustrie der Bulgaren des Balkans (Das Ausland 1873. № 6).

23. —— Die Reiseskitzen aus Bulgarien. Mit Illustr. (Leipzig. illustr. Zeitung 8 März 1873).
24. —— Zur Synonimik der Ortsnamenclatur Ost-Bulgariens. (Mitth. der geogr. Gesellschaft in Wien XVI. 1873. стр. 170—172.

Peterm. Mitth. 19. 280.

25. KAPPER SIEGFRIED Dr. Zpěvy lidu srbského. 1. Přeložil ——. V Příaze. Tisk a náklad dra Ed. Grégra. 1872. Чини V део у збирци Poesie světová. Sbírka básnickych spisu°v jinojazyčných. На 16-ни 138 и 3 листа.
26. KLERIĆ LJUBOMIR. Die theoretische und praktische Verwendung einer neuen Sprengpatrone und Ladungsmethode. Erfunden von —— —— Fürstlich Serbischer Bergingenieur. Mit 5 Holzschnitten. Separat-Abdruck aus der Berg- und hüttenmännischen Zeitung. Jahrgang 1872. На 8-ни 15 стр.
27. КОВАЛЕВСКІЙ П. Е. Черногорія и славянскія земли. Съ рисунками и картою. С. Петербургъ. 1872. (Собраніе сочиненій Егора Петровича Ковалевскаго. Томъ IV.). Ст. Петерсбургъ 1872. На 8-ни VIII и 371 стр.
28. КОЛОСОВЪ М. Преподаваніе отечественнаго языка и литературы въ сербскихъ гимназіяхъ. Изъ отчета о заграничной командировкѣ. Воронежъ 1872. Перепечатано из „Филологическихъ записокъ.“ На 8-ни 18 стр.
29. KOSTRENČIĆ IVAN. Urkundliche Beiträge zur Geschichte der protestantischen Literatur der Südslaven in den Jahren 1559—1565. Gesammelt und herausgegeben von —— ——. Mit Unterstützung der kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. Wien. Druck und Verlag von Carl Gerold's Sohn. 1874. На 8-ни IV и 244 стр.

30. КУСТОДІЕВЪ К. прот. Церковь угорскихъ Русскихъ и Сербовъ въ ихъ взаимноотношеніи. Москва. Въ универс. типографіи 1873. На 8-ни 44 стр.

— LEBRET. Види Geiger.

31. LEGER LOUIS. Le monde slave. Voyages et littérature. Par ——. Paris. Librairie académique. Didier et C-ie libraires-éditeurs. 1873. На 8-ни 3 л. 338 стр.

32. ЛЕОНИДЪ АРХИМ. Объясненіе къ областной картѣ трехъ автокефальныхъ славянскихъ церквей на Балканскомъ полуостровѣ. Записки имп. рус. географ. общ. по етногр. Том IV. СПтбргъ, 1871.

Било је и у Гласнику XXVII.

33. LÖSUNG, ZUR —— der serbischen Kirchenfrage. Von einem gew. Congressmitgliede. Budapest. 1873. На 8-ни 1 л. и 74 стр.

34. MASCHEK LUIGI. Manuale del regno di Dalmazia per l'anno 1872, compilato da —— —— consigliere Imperiale, Direttore degli Uffici d' Ordine dell' I. R. Luogotenenza dalmata. A spese dell' autore. Zara. Tipografia Fratelli Battara Anno II. 1872. На 8-ни 336 стр. Anno III. 1873. На 8-ни 379 стр.

35. MASCHEK LUIGI. Repertorio della localitá del Regno di Dalmazia. Zadar. 464 стр.

Vienac 1872, 676.

36. MEMORANDUM, gerichtet an die europäischen christlichen, die Pariser Verträge garantirenden Grossmächte, über die gegenwärtige Lage und die Leiden der Christen in Bosnien. Ueberreicht am 12 August 31 Juli und 13 August Sr. Majestät dem Kaiser von Oesterreich und den Vertretungen der übrigen europäischen Grossmächte. Wien 1873. 19 страна на 8-ни.

37. MEULEMANS AUGUSTE. Études historiques et statistiques au point de vue du commerce et de l' industrie belges. Par —— —— Bruxelles, 1872.

Serbie стр. 63—88.

38. MIJATOVICS LAWTON ELODIE. The history of modern Serbia. By —— —— ——. London William Tweedie, 1337, strand. 1872. На 8-ни XVI и 272 стр.

39. MIKLOSICH FRANZ Dr. Über die Mundarten und din Wanderungen der Zigeuner Europa's, I. Von —— ——. Wien, I. 1872; II. 1873. На 4-ни I. 59 стр. II. 83 стр.

Као сва остала, и ово је дело Миклошићево рађено с погледа слов. језика.

40. MIKLOSICH FR. Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. Von —— Vierter Band. Syntax. Wien 1873. Dritte und vierte Lieferung. Bogen 16—32. Fünfte Lieferung. Bogen 33—40.

41. MONUMENTA spectantia historiam Slavorum meridionalium. Edidit Academia scienciarum et artium Slavorum meridionalium. Volumen tertium. Zagrabiae 1872.

42. MOSTRAS C. Dictionnaire géographique de l' Empire ottoman. St. Petersburg, Eggers, 1873. 8-o 253 pp.

Peterm. Mitth. 19, 280.

43. PARČIĆ A. CARLO. Grammatica della lingua slava, compilata da P. Carlo A. Parčić. Zara. Spiridion Artala. „Obzor“ br. 19. 1874 god.

44. ПОПОВЪ АНДРЕЙ. Описаніе рукописей и каталогъ книгъ церковной печати библіотеки А. И. Хлудова. Составилъ —— —— Москва 1872. На 4-ни 10 л. 664 стр. и на крају: Каталогъ книгъ церковной печати. 1 л. и 54 стр.

45. ПОПОВЪ НИЛЪ. Исторія славянскаго благотворительнаго комитета въ Москвѣ. Выпускъ II. Второе пятилѣтіе (1863—67). Составилъ секретаръ комитета —— ——. Москва 1872. На 8-ни 1 л. 62 стр. 1 л.

46. ПОПОВЪ НИЛЪ. Православная церковь въ Далматіи подъ венеціанскимъ и австрійскимъ владычествомъ. XVI—XIX в. Чланци I—XIII. У часопису „Православное Обозрѣніе“ за 1873.

47. RAČKI FR. Dr. Acta coniurationem bani Petri a Zrinio et com. Fr. Frangepani illustrantia. Collegit —— praeses scientiarum et artium academiae Slavorum meridionalium. Edidit eadem academia sumptus praebente illius excellentissimo protectore. Zagrabiae. 1873. Typis Caroli Albrecht. На 8-ни X и 595 стр.

48. RAJAČICH. Das Leben, die Sitten und Gebräuche der im Kaiserthume Oesterreich lebenden Südslaven. Verfasst und aus dem Serbischen ins Deutsche übersetzt von Baron —— k. k. Hauptmann. Wien. Alfred Hölder. Beck'sche Universitäts-Buchhandlung 1873. На 8-ни VII и 196 стр.

49. RASCH GUSTAV. Die Türkei in Europa. I und II. Band. Prag, 1873. Druck und Verlag der Buchdruckerei von J. E. Skrejšovsky. 367 и 353.

50. RASCH GUSTAV. Der Leuchtthurm des Ostens. Serbien u. die Serben. 2. Aufl. Prag. 1873.

51. ROESLER ROBERT. Über den Zeitpunkt der slavischen Ansiedlung an der unteren Donau. Abhandlung von —— —— corr. Mitgliede der k. Akademie der Wissenschaften. Wien 1873, Gerold's Sohn. На 8-ни 42 стр.

52. SAINT-MARIE, E. Pricot. La Narente (Dalmatie et Herzégovine). Bulletin de la Soc. de geogr. de Paris. Febr. 1873. стр. 195—198).

Peterm. Mitth. 19. 280,

53. SERBES, Les —— de Hongrie, leur histoire, leurs privilèges, leur eglise, leur état politique et social. Prague. Grégr et Dattel, libraires éditeurs. 1873. На 8-ни 1—160 première partie.
54. SITUATION DE LA SERBIE pendant les quatre dernières années exposée par la regence princiere a S. A. S. le Prince de Serbie Milan M. Obrenovitsch IV. a l' occasion de la proclamation de sa majorité 10|22 Août, 1872. Belgrade, Imprimerie de l' état 1872, На 4-ни 23 стр.
55. SLAVES DU SUD. La France et les ——. Bayonne. Imprimerie P. Gazals, Rue Boufflers. На 8-ни 15 стр.
56. STATUTEN der Belgrader Credit-Anstalt. Belgrad. Druck von N. Stefanović et Consorten 1872. На 8-ни 24 стр. и 3 л.
57. SYNVET A. Traité de géographie générale de l'empire ottoman. Par —— Ancien Elève de l' Ecole Normale Spéciale, Chargé du Cours de Géographie au Lycée Imperiale de Galata-Serai. Constantinople. Typographie et Lytographie Centrale. 1872. На 8-ни IX и 235 стр.
58. TAILLANDIER SAINT-RENÉ. LA SERBIE. Karageorge et Milosch. Par —— —— professeur a la faculté des lettres de Paris, secrétaire général du ministère de l' instruction publique et des cultes. Paris 1872. Didier et C-ie. На 8-ни XII и 413 стр.
59. ТРОЈАНСКИ А. Статистическія свѣдѣнія о Сербіи. Статья чл. сотрудн. А. Н. Троянскаго. Записки имп. рус. географ. общества по отдѣленію статистик. Томъ II. Ст. Петерб. 1871. Стр. 317—338.
60. TURNER PAUL. Das Familienrecht bei Slaven. Academische Dissertation. Strassburg.
61. WOJCIECHOWSKI T. Chrobacja. Rozbiór starożytności słowiańskich. Tom I. Krakow. 8-o 341 стр.
62. ЗИГЕЛЬ Ѳ. Законикъ Стефана Душана. Сочиненіе Ѳ. Зигеля. I. Выпускъ. Санктпетербургъ. Типографія товарищества „Общественная польза." По Мойкѣ, № 5. 1872. На 8-ни 4 л. 220 стр. и 149 стр. Приложенія. С једним снимком.

РАДЊА И СТАЊЕ
СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА
у 1873-ој години.

прочитао секретар

НА ГОДИШЊОЈ СКУПШТИНИ СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА,

17. Февр. 1874.

Господо,

Ред је да се обазремо на радњу посебних грана и целокупног представника „Српског ученог друштва“ од онога доба од како се потоњи пут на месту овом искуписмо.

Ако се добро сећамо, поред осталих важних питања особита брига и пажња потоњих састанака била је обрнута неудесноме имовном стању друштвеном. Па како се не да порећи да су материјалне прилике основ који има голема утицаја на подузетљивост и развитак радње друштвене, то ћемо погледати најпре на имовно стање друштва у овој минулој години, за тим на научну радњу друштвену и завршити са осталим, нарочито вањским, везама и приликама друштвеним.

I.

Друштвена каса примила је ове 1873 године:

	чаршијских гроша	пара
1. Државне помоћи на своје редовне трошкове	29.876.	—
2. Државне помоћи на научна истраживања и путовања	10.712.	—

	гроша.	пара.
3. Државне помоћи на плату секретару	3.084.	—
4. Легат пок. Ристе Станковића из Ужица	1.468.	28.
Свега .	45.140.	28.

Од ове суме утрошено је:

	гроша.	пара.
1. На подмирење дуга 1872 године учињеног и у лањскоме извештају поменутог	4.578.	37.
2. На хонораре за чланке печатане у „Гласнику"	42.348.	10.
3. На хонораре за друга друштвена књижевна издања	10.800.	—
4. Помоћ писцу „Политичног речника", коме је исплаћено само ²/₃ од већ досуђене суме за ову годину	6.975.	—
5. На екскурзије и путовања . .	3.900.	—
6. На плату секретару (до 1 Јануара)	3.084.	—
7. На плату послужнику (до 1 Јануара)	2.880.	—
8. На шиљање књига учени друштвима и на остале канцеларијске трошкове	2.590.	—
9. На уређивање библиотеке што је приликом пожара поремећена . . .	661.	10.
10. На повез друштвених књига .	2.392.	—
Свега .	80.210.	7.

Кад се овај број расхода упореди са бројем доходака за прошлу годину, онда се види да је минула година већ до сада пала на терет години 1874 са 35.069 гроша и 19 пара.

Уз ово ваља још напоменути:

1, да је лањски дуг у штампарији ове године још увећан, а ни у колико још не одплаћен.

2, да неке суме на хонораре и издавалачку помоћ, које су суме још у минулој овој години досуђене, тек су у пола исплаћене и у расходе друштвене увршћене.

3, да чланци за Гласник, које ћемо у данашњем извештају побројати, већином су већ примљени и оцењени, а ни у колико нису исплаћени.

Према томе може свако видети колишно маха остаје друштву на предузећа ма које врсте, и у каквој би се истом незгоди оно видело данас, да му се ни ове године није у помоћ притекло са повишицом државне помоћи.

У сред такве незгоде пријатна нам је дужност, да са признањем изнесемо овде, како је још летос у кругу највише власти земаљске радило се на томе да се друштву одмах одреди изванредна помоћ у 500 дуката и како је ова намера разбила се једино о стену позитивних закона. А у буџету за нову 1874 годину повећана је помоћ државна у 279 дуката, тако да је сада и помоћ на екскурзије и помоћ на плату секретару и помоћ на остале трошкове заједно са овом повишицом спојена у једну суму од 1000 дуката.

Истина је, да и ова материјална повишица куд и камо заостаје иза оне повишице умних обвеза, које се обвезе из дана у дан множе и развијају на челу прве и једине чисто научне дружине у младој пробуђеној домовини нашој. Али кад помислимо у какво доба имовних општих непогода долази нам ова припомоћ, онда ће доиста свако између нас са хвалом поздравити ову државну пажњу као знамење озбиљне и даље неуvеле бриге око обилатога и потпунога развитка науке, која у исто време држи огледало пред садашношћу и прошлошћу и ужиже свећу пред будућношћу нашом.

II.

Суша у материјалним средствима друштвеним није могла да не произведе мршавост у целокупној радњи друштвеној. Што је мање друштво могло упуштати се у важна подузећа тиме је мање рада и предлагано, а по томе и мање друштвених састанака било.

У лањскоме извештају помињу се 34 састанка. Ове године било их је свега 19, и то: 6 одборских, 2 састанка философског и филолошкога одсека, 4 у одсеку историчком и државничком, 4 у природничком и математичарском и 3 у одсеку уметничком.

У лањскоме извештају помињу се 24 књижевника са 37 послова. Ове године јавило је се друштву 11 књижевника са 11 послова, и то овим редом:

1. Капетан J. Мишковић: Опис рудничког округа, књига друга, топографија и комуникација, са сликама.

2. Капетан J. Драгашевић: Опис Хомоља, уз карту која је још лане поменута.

3. Г. Владимир Јакшић: Стање земљорадње у Србији, са таблицама у години 1867-ој.

4. Г. Архимандрит Н. Дучић: Црна гора, са једном историском картом.

5. Г. J. Јиричек: Типак Св. Саве за манастир Студеницу.

6. Др. В. Јагић: Још нешто о животу Св. Ђурђа Кратовца, додатак Гласнику XXXI.

7. Г. С. М. Лозанић: Синтетички проналасци хемијски.

8. Г. Г. Витковић: Критички поглед на прошлост Срба у Угарској, — од погибије Пере Сегединца до свршетка Темишварског сабора, 1736—1792 год.

9. Г. Драг. С Милутиновић: Техничка образованост у Срба и занатлијство у Србији.

10. Г. Љубомир Клерић: Мера дужине (comparator) независна од промене топлоте.

11. Г. Михаило Илић: Клисура моравска између Овчара и Каблара, са цртежом.

Од ових послова већина је већ примљена и оцењена, а остало је на прегледу код одређене господе оцењача.

Књижевна издања своја умножило је друштво ове године са 3 књиге Гласника (XXXVII, XXXVIII и XXXIX) и са 2 књиге (III и IV) другог одељка Гласниковог, у којима је наставак споменика из Будимског архива.

Осим тога друштво је у особитој књижици на свет издало: Српске народне песме, покупљене по Босни, из збирке Косте Х. Ристића, а у спомен овоме врсном покојнику. Ту нам је с великом хвалом поменути да су браћа покојникова са особитом предусретљивошћу покрила трошак који је преко пренумерације заостао био.

Други део превода Дреперове Историје умнога развића јевропског још је у штампи. И од V књиге другог одељка Гласниковог, у коме је наставак споменика будимског архива, штампало је већ преко 20 табака.

А за „Босански Зборник“, за који је лане одлучено да се прикупи, уреди и штампа из легата К. Х. Ристића, до сада су се јавили са својим прилозима књижевним:

Г. Ар. Н. Дучић: Босански патници.

Г. Р. А: Задруга и општина у Босни.

Г. М. В. Фр; Скопље (у Босни), етнографска црта.

Политичким незгодама отежана веза са браћом у Босни и још већма отежани рад око непосредног озбиљног изучавања земље и народа у везирској Босни, успорили су надметање књижевних радова за „Босански

зборник.“ Али баш те поменуте незгоде показују колико је важно и потребно и колико би служило на част и друштву и посебним писцима да што пре угледа света књига, у којој ће се у једно исто време околни крајеви нашега народа зближити познањем са Босном, некада поносном, и у којој ће Босанац моћи погледати себе у јасној човечанској и народној светлости.

Снимање и испитивање живописних и архитектонских старина по манастирима српским продужио је ове године сам г. М. Валтровић, пошто је његов другар у овоме раду г. Драг. Милутиновић био спречен званичним пословима. Као успех свога овогодишњег путовања г. Валтровић је изнео пред учено друштво два врло красна акварела у којима су снимљене важне слике жичке и неколико нацрта, нарочито са Жиче, а потом са Љубостиње, Велућа и Руденице.

Колико је крајње време било да се сачувају ови најочигледнији споменици наше велике старине, јасно ће бити свакоме кад напоменемо: да је по извештају друштвених изасланика већ данас што шта пропало што је при почетку њихова рада још сачувано било. Шта више, ове године примило је друштво званичан акт у коме му се јавља да је манастирска власт наумна рушити знамениту стару кулу Жичку за то што „хоће да падне“. Да падне? После седам векова бура и пустошења, данас — у сред мирних дана наших! На ово, а према извештају својих изасланика, одбор је одлучио да умоли земаљску владу, да не допусти да се и шта око овога одржања — или управ рушења — предузимље без друштвенога повереника и без стручних савета, и у исто време да се умоли: да за будућност не одобри никакве преинаке на споменицима наше старине, док не би своје мнење казало и ово друштво у коме је већ обра-

зован одсек уметнички, који се стара да сакупи у себи интелигентну уметничку снагу нашу.

Даље за избављење од заборава — а можда и од пропасти — рукописа музичких покојнога Корнилија Станковића, који је у 17 књига оставио црквене песме наше народне, верно преписане и за четири гласа удешене, одбор је, према оцени и препоруци уметничкога одсека, писмено умолио високу владу, да одкупи ове драгоцене рукописе од наследника у чијим су рукама.

А шта је са радњом око образовања српскога историјско етнографскога музеја? И шта је са уређењем и прибирањем метеоролођијских бележака по Србији? Опште новчано стање наше није дало ни овим корисним и важним подузећима друштвеним да се помакну са лањскога места свога, и осудио их је да чекају прву „бољу прилику“, ма да се можемо надати да лањска воља не само није малаксала, него је развитком времена и његових потреба још удвостручена.

Поред тога не можемо а да не споменемо на овоме месту да је друштво у првој половини ове године изгубило вреднога покретача своје радне снаге оставком свога секретара г. Ст. Новаковића, чије вредне услуге навикли смо се већ очекивати и од сада, као што је и за време од свога растанка са овим местом остао му веран непрестанце оним скромним али тврдим и здравим добитима за науку и образовање, који су непосредно или посредно њиме учињени.

У опште узевши, радња овога друштва постаје сваки дан све озбиљнија и свеснија, и све већма оправдава ову потребу која је друштво ово у живот изазвала. Па оправдава је, можемо слободно рећи, и самим тим што је у стању да покаже више ваљана рада и корисних намера, но што му данашња материјална средства његова допуштају. Али на овоме месту дозвољено је,

верситета, московског археолошког друштва, панчевачког српског црквеног певачког друштва, педагошког књижевног збора у Загребу, гимназије Карловачке, од закладе Осолињских, бугарског књижевног друштва у Брајили и од универзитета у Христијанији.

Остале су књиге поклон господе: Јована Гавриловића, Владимира Јакшића, Стевана Шулцера, Алексеја Веселовског, Владимира Саблера, С. П. Микуцког, Д. Ровинског, Платона Лукашевића, Сергија Соловјева, Нила Попова, Милана Ђ. Миличевића, Богољуба Јовановића и А. В. Поповића. На овој пажњи указаној друштву нека приме ова господа искрену хвалу.

Докле су се редови друштвених хранилница овако умножавали, дотле је број друштвених чланова и ове године разредио се смрћу ђенерала М. П Блазнавца, знаменитог по новију историју наше домовине, смрћу владике ужичког Јанићија чувеног са својих светлих особина старог српског свештенства и смрћу Николе Боројевића, који је некада био чувен нарочито као песник сатирички и дидактички, и чијих песама још и сада има по „лирама" нашим. Нека им је жива успомена међу нама!

На завршетку овога извештаја мила нам је дужност да напоменемо како је од судске власти извештено Српско учено друштво, да је једна поштована личност која данас не фигурише у списку друштвених чланова, у своме завештају оставила неки извесни део имања и српском ученом друштву.

А толико исто учешћа мислимо да ће примити цео скуп овај у срдачноме спомену једнога „практиканта" у Ужицама, Ристе Станковића, који је на смрти оставио цело своје — ма и малено — имање, да се подели између српског ученог друштва, уједињене омладине српске и друштва за пољску привреду. Наш кореспо-

дентни члан др. Л. Докић овлашћен је те је примио и оправио друштву овом трећину од чисте заоставштине врлога покојника, коме нека је светла памет међу нама!

Није без икаква значаја, да баш имовно најтањи људи у Србији највише желе да учине, а куповањем књига највише и чине за просвету у Србији. Од судске власти извештено је недавно Српско учено друштво да и од масе покојнога Мате Павловића из Ваљева, који је своје имање завештао Српском ученом друштву није могло ништа да претекне, пошто је у ово доба новчане кризе све оно, што је завештач имао, продато много јевтиније, него што би се очекивати могло. Ово је већ други легат ученоме друштву, од кога није му могло ништа да остане. Али част нека је покојнику на доброј вољи његовој. Кад би се само на ове мале људе угледали други многи живи, велики и богати, које је свет својим услугама много више задужио! Онда не бисмо имали данас да се довијамо како да изиђемо на крај са својим најобичнијим послом, него би смо својски предавали се оцењивању најкориснијих планова за изучавање и унапређивање нашега образовања. Или зар не наилазимо на свакоме кораку своме на толико неосветљених стаза, на толико неизрађених питања? Или ћемо можда из туђих руку да ишчекујемо и по туђим књижевностима да тражимо чисто огледало свога народног живота и осветљену стазу своје будућности!?

Секретар
Мил. Кујунџић.

Председник
Српског ученог друштва
државни саветник
Др. Ј. Шафарик.

ЧЛАНОВИ ОДБОРА:

Мих. Панић. **Арх. Н. Дучић.**
Драг. Милутиновић. **Мил. Ђ. Милићевић.**

н а х и ја

А Д Р А

17° 14' 12" геогра